

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Cevdet Perin

Tarih Boyunca
DÜŞÜNCE
VE BASIN
ÖZGÜRLÜĞÜ

REMZİ KİTABEVİ

**Tarih Boyunca
DÜŞÜNCE ve BASIN
ÖZGÜRLÜĞÜ**

Tarih Boyunca DÜŞÜNCE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Yazan:

Doç. CEVDET PERİN

A.I.T.I.A. Gazetecilik ve Halkla
İlişkiler Yüksek Okulu Müdürü

REMZİ KİTABEVİ

Ankara Caddesi, 93 - İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Alımı - <https://pankey.org>

Dizgi, baskı, cilt, kapak ve kitap düzeni:

Yükselen Matbaacılık Limited Şirketi, Cağaloğlu - İstanbul 1974

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://fantezy.org>

*Bu sayfaları, 1908 yılında, Makedonya'nın Perin Dağında, istibda-
da karşı özgürlük için savaşıyan
idealist gençler arasında yer alan
babam*

CELÂL PERİN'in

*aziz ruhuna ve düşünceleri yüzün-
den mahkûm olan tüm aydınlara,
görevlerini yaparken şehit düşen,
esir edilen Türk gazetecilerine it-
haf ediyorum.*

C. P.

"Özgür bir ulus, kendisini tehdit eden tehlikeyle yeteri kadar ilgilenmez, bir iktidarın ileri gelenleri, insanları köle gibi yönetmek için tedbirler alır ve haddini bilmez birtakım çıkarıcılar dalkavukluğa özenirken, namuslu vatandaşlara düşen görev, nöbet tutarçasına, özgürlüğün yardımına koşmak, onu anî saldırılardan korumak, yahut istibdada karşı bariyerler kurmaktır".

MABLY (1709-1785)

**{Vatandaş Hakları ve Görevleri
adlı eserinden}**

İçindekiler

ÖNSÖZ, 13

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ: Düşünce Özgürlüğü ve Ona Karşı Çıkan Güçler, 17

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİÇAĞLARDA DÜŞÜNCE VE SÖZ ÖZGÜRLÜĞÜ, 21

(I) Eski Yunanistan'da Düşünce ve Söz Özgürlüğü, 21 · (II) Romalılarda Düşünce ve Söz Özgürlüğü, 26 · (III) Ortaçağda Düşünce ve Söz Özgürlüğü, 33 · (IV) Doğu'da Parlayan Özgürlük Yıldızları, 35 · (V) Ufukta Beliren Özgürlük Umutları, 37 · (VI) Descartes ve Rasyonalizm, 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VİCDANLAR UYANIYOR, 43

(I) Kültür Rönesansından Özgürlük Rönesansına Doğru, 43 · (II) XVIII. Yüzyılda Basının Doğuşu, Gelişmesi ve ilk Zafere, 47 · (III) İngiltere'de Basın ve Demokrasi, 49 · (IV) Özgür Filozoflar Devri, 53 · (V) Basın ve Adalet: Dreyfus Olayı, 56 · (VI) Düşünce Özgürlüğünün Temel Yasaları: Montesquieu, 60 · (VII) İnsanlar Özgür Doğar: Rousseau, 62 · (VIII) Figaro'nun Düşünü, yahut Özgürlük Şarkısı, 65 · (IX) Vicdan Özgürlüğü, 66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ BAŞLIYOR!.. 73

(I) Düşünce ve Basın Özgürlüğü İçin ilk Savaş, 73 · (II) Fransa'da Düşünce ve Basın Özgürlüğü Savaşı, 76

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ, 89

(I) Cumhuriyetten Önce Türk Basını, 90 · (II) Millî Mücadele’de Türk Basını, 94 · (III) Cumhuriyet Devrinde Türk Basını, 97

ALTINCI BÖLÜM

HABERLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ, 99

(I) Özgür Basın ve Liberal Doktrin, 99 · (II) Totaliter Basın ve Marksist-Leninist Doktrin, 100 · (III) Sovyet Rusya’da Tek Yönlü Haberleşme, 105 · (IV) Otoriter Basın Rejimi, 108 · (V) Faşizm ve Basın, 109 · (VI) Hitler ve Basın, 110 · (VII) Bitmeyen Kavga, 113 · (VIII) Zafer ya da Hiç... 116 · (IX) Birleşik Amerika’da Haberleşme Özgürlüğü ve Anayasa, 121

YEDİNCİ BÖLÜM

BASININ SORUMLULUĞU, 123

(I) Basın Özgürlüğünü Korumak ve Denetlemek, 123 · (II) Bugünkü Türk Basını Üzerine Düşünceler, 128 · (III) Gazetecinin İnancı, 131

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNCE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ TEHDİT EDEN TEHLİKELER, 135

(I) Basına Mali Baskı, 135 · (II) En Büyük Tehlike: Basın İmparatorlukları, 137 · (III) Avrupa Konseyi ve Basının Geleceği, 139 · (IV) Avrupa İnsan Hakları Antlaşması’nın 10. Maddesi, 140 · (V) Basında Yoğunlaşmanın ve Gazetelerin Tekelde Toplanması’nın Nedenleri, 141 · (VI) Basında Tekelciliğin Haberleşme Özgürlüğüne Etkisi, 142 · (VII) Tekelciliğe Karşı Alınacak Tedbirler, 143 · (VIII) Tekelciliğe Neden Olan Faktörler ve Radyo-Televizyon Rekabeti, 144 · (IX) Basında Tekelciliğin Düşünce ve Söz Özgürlüğünü Kısıtlaması ve Alınacak Tedbirler, 146 · (X) Basın ve Halk, 147 · (XI) Basına Yapılacak Yardımlar, 148 · (XII) Basının Sorumluluğu ve Chicago Komisyonu, 149

DOKUZUNCU BÖLÜM

DEMİRPERDE GERİSİNDE ÖZGÜRLÜK SAVAŞI, 151

(I) Demirperde Gerisinden Yükselen Sesler, 151 · (II) Gurbette Bir Sovyet Şairi, 155 · (III) Tek Başına da Kalsan, Tuttuğun Yolda Yürüyeceksin... 157 · (IV) Gulag Takımadaları, 160 · (V) Özgürlüğü Seçen Bir Sovyet Gazetecisi, 165 · (VI) Kültür İhtilâli mi? Kültür Mezarlığı mı? 167 · (VII) Düşünce ve Söz Özgürlüğü, Sanatçının Toplumdaki Rolü, 171 · (VIII) Aydınların İhaneti, 176 · (IX) Radyolar Savaşıyor, 178 · (X) Özgürlük Yolunun Neresindeyiz? 180 · (XI) Türk Basınında Yeni Kuşaklar

ONUNCU BÖLÜM

BUGÜNKÜ DÜNYA BASININA TOPLU BİR BAKIŞ, 185

(I) Kitle Haberleşmesi (Mass Media) ve Ajanslar, 185 · (II) Haberleşmede Feza Çağı, 186 · (III) Dünyanın En Yüksek Tirajlı Günlük Gazeteleri, 188 · (IV) En Yüksek Tirajlı Amerikan Dergileri, 189 · (V) En Yüksek Tirajlı Alman Dergileri, 190 · (VI) En Yüksek Tirajlı Fransız Dergileri, 190 · (VII) Kıtalar Göre Yazılı Basın, 191 · (VIII) 1000 Kişiye 200'den Fazla Gazete Düşen Ülkeler, 192 · (IX) Günlük Gazetelerin Toplam Tirajı Bir Milyonun Üstünde Olan Ülkeler, 193 · (X) Dünyada Radyo Cihazı Dağılımı, 195 · (XI) Dünyada Televizyon Cihazının Dağılımı, 196.

BİBLİYOGRAFYA, 197

Ö N S Ö Z

Düşünce ve Basın özgürlüğü üzerine bu deneme, 1972-1973 öğretim yılında, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunda verdiğim derslerden meydana geldi.

Daha önce, pek az sayıda öğrencilerim için teksir edilen notlarıma bu kez yeni bölümler ilâve ettim, bilhassa Soljenitzin'e ve Demir Perde gerisinde özgürlük için mücadele edenlere ait etraflıca bilgiler verdim ve eski metinleri de gözden geçirdim.

İnsanların ve ulusların çoğunun özgürlükten yoksun yaşadıkları bir dünyada gelecek hakkında iyimser olmak bugün çok güç. Bununla beraber, baskıya, istibdadı karşı iki bin yıl önce başlayan mücadelenin, her şeye rağmen, devam ettiğini ve özgür düşüncenin aldığı yolun hayli uzun olduğunu bu kitabı teşkil eden sayfalar boyunca göreceğiz.

Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı müteveffa John F. Kennedy'nin *Profiles in Courage* (1) adlı kitabından esinlenerek yazdığım bu sayfalarda, bilhassa genç kuşaklara, düşünceleri yüzünden idama mahkûm edilen Sokrates'ten beri, özgürlük uğrunda çile çeken cesaretli kişilerden bazılarının maceralarını, tarihin akışı içinde, anlatmak istedim.

Bu çilekeşlerin dramlarının ve bu cesaretli kalemelerin yaptıkları mücadelenin, bugün hâlâ bu amansız savaşı sürdürenlere ışık tutacağını umuyorum.

Basının gittikçe bir *Dördüncü Kuvvet* haline geldiği artık inkâr edilemez. Demokrasiyi, özgürlüğü korumak için diğer kuvvetlerin yardımına koşan Basın'dır. Zira, politik, ekonomik, sosyal faktörlerin baskısı arttıkça, yasama, yürütme ve yargının görevleri de güçleşmekte, hatta bazen imkânsız hale gelmektedir. İşte, bir amme görevi yapan Basın'ın rolü, vatandaşla devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere böyle kritik dönemlerde daha da önem kazanmaktadır. Ve bu koordinasyonu Basın'dan başka bir gücün yapması düşünülemez.

(1) *Türkçeye Fazilet Mücadelesi* adı ile çevrilen bu eser, Amerika'da Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır (Işık Kitapları, İstanbul, 1967).

Columbia Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'nin (1) önünde heykeli yükselen Thomas Jefferson (2): «Basın'sız bir hükümetle, hükümete bir basın arasında tercih yapmak zorunda kalsaydım, her halde bu ikinci şekli tercih ederdim» dediği zaman Basın'ın gelecekte kazanacağı gücü şüphesiz tahmin etmişti.

Bu demokratik düşüncenin izleyicilerinden ve Jefferson'un ünlü haleflerinden biri olan Başkan Kennedy'ye 1963 yılında, cumhurbaşkanlığından ayrıldığı zaman ne yapmayı tasarladığı sorulduğunda, şu cevabı vermiş: «Her halde bir gazeteyi yönetmeyi tercih ederim». (3) Fakat, ne yazık ki kader başka türlü tecelli etti!..

Dünyanın en büyük demokrasisinin eski başkanı olan Mr. Nixon ise, maalesef, ünlü selefleri gibi Basın'ın gücünü ve olumlu rolünü takdir edemedi. Bunun sonucu olarak, Amerikan kamuoyunu temelinden sarsan Watergate olayının etkisi sanıldığından çok daha derin ve sürekli oldu. Fazilet rejimi diye tanımlanan demokrasiyi benimsemiş ülkelerin bu tarihsel skandaldan ibret dersi alacaklarını temenni etmek yerinde olur. *Washington Post* gazetesi ile Genel Yayın Müdürü Ben Bradlee ve genç muhabirleri Carl Bernstein ve Bob Woodward namuslu gazete patronlarına ve idealist Basın mensuplarına cesaret verici birer örnek olmalıdırlar. Bu isimler, hiç şüphesiz, dünya Basın tarihinde, gerçekleri meydana çıkarmak için savaştan ünlü kişilerin yanında yer alacaktır.

Tarihsel ve aktüel olaylar gösteriyor ki, en geniş toleransın hüküm sürdüğü demokrasilerde bile, Düşünce ve Basın özgürlüğü, zaman zaman, tehlikeye düşebiliyor. Bunun için, aydınlara düşen görev uyanık olmak, özgürlük düşmanlarına fırsat vermemektir.

Bazen kronolojik çizgiden ayrılarak, siyasal olaylar arasında paraleller kurmak suretiyle, özgür düşünce düşmanlarının soyunun henüz tamamıyla tükenmediğini göstermeye çalıştım. Çağrışım yolu ile yüzyıllar arasında geriye veya ileriye sıçramalar yaparak kahramanlarla hainlerin, yürekliyle korkakların yüzlerini belirtmem gerekiyordu.

- (1) "The Faculty of Journalisme, Columbia University in the City of New York" ünlü Amerikalı gazeteci Joseph Pulitzer'in (1847-1911) vasiyetiyle 1912'de kurulmuştur. Okulun ambleminde meşale tutan bir el ve şu kelimeler var: "That the people shall know" (Halk her şeyi bilecek). Pulitzer Vakfı tarafından her yıl on iki ödül verilmektedir. Bunlardan biri, Kennedy'nin adı geçen eserine verilmiştir: *Fazilet Mücadelesi*.
- (2) Thomas Jefferson (1743-1826). 1801'de sekiz yıl süren Cumhurbaşkanlığına seçildi. Demokrat Parti'nin kurucularındandı.
- (3) Jean-Louis Servan-Schreiber'in *Le Pouvoir d'Informer* adlı kitabından, sayfa 167 (Robert Laffont, Paris, 1972).

Bu sayfaları, bir tek Türk aydınının ve gazetecisinin düşüncelerinden ötürü hapishanede bulunmadığı mutlu bir devirde yazmış olmayı çok isterdim. Fakat, son yıllarda olaylar memleketimizi öyle bir badirenin içine sürükledi ki, şu anda, sona eren bu kâbusun bir daha dönmemesini dilemekten başka söyleyecek söz bulamıyorum. Gelecek yıllarda, Türkiye’de de, nihayet, özgür düşünceye karşı daha anlayışlı, daha toleranslı bir zihniyetin hâkim olacağına, fanatik ve skolastik fikirlerin siyasal hayatımızdaki etkilerini kaybedeceğine, batı demokrasileri düzeyinde düşünce, vicdan ve basın özgürlüklerine dayanan sosyal bir düzene kavuşacağımıza inanıyorum.

Ve bu inançla, bu kitabın bilhassa insan haklarını ve özgürlüklerini koruyacak olan gençlerimize yararlı olacağını umuyorum.

Pek çok noksanı olduğunu bildiğim bu denemeyi meslektaşlarımla ve Basın mensuplarının müsamaha ile okumalarını rica ederim. Bilsinler ki, bu sayfalar, kendini özgürlüğe, demokrasiye ve sosyal adalete adanmış bir kaleminden çıkmıştır.

Akademik ve politik yaşantılarımla arasında bugüne dek çeşitli nedenlerle yazamadıklarımı kapsayan bu sayfaları, gençlik yıllarımdan beri zaptedilen düşüncelerimi gelecek kuşaklara emanet etmemi sağlayan değerli editör ve otuz yıllık vefalı dost Remzi Bengi’ye burada teşekkür etmeyi zevkli bir borç sayarım.

Çankaya, 1 eylül 1974

C. P.

Birinci Bölüm

GİRİŞ

"Her ulus, kendi hükümetinin politikasından sorumludur".

K. JASPERS

(La Culpabilité Allemande "Almanların Suçluluğu")

Düşünce Özgürlüğü ve Ona Karşı Çıkan Güçler

İnsanı istediği gibi düşünmekten menedecek hiç bir engel, hiç bir güç yoktur. Hiç kimse, düşüncesini açığa vurmaktan alıkonamaz. Kafamızın içindeki düşünme mekanizmasına, hayalimize sınır olmaz.

Ancak, sadece düşünebilmek yeter mi? Düşüncelerimizi başkalarına aktaramazsak neye yarar? Tek kişinin kafasının içinde hapsedilen bir özgürlük, özgürlük sayılır mı? Aksine, böyle bir durum düşünen insana azap vermez mi?

Şu halde, düşünce özgürlüğünün bir anlamı, bir değeri olabilmesi için, düşünülen şeyin söz haline gelmesi, yani söz özgürlüğü olarak devam etmesi gerekir.

İnsanlar, söz özgürlüğünü yüzyıllarca süren bir mücadeleden, gerçek bir savaştan sonra elde ettiler. Dünyanın dört bir tarafında, bu uğurda nice ihtilaller olmuş, kanlar akmış ve bugün hâlâ akmaktadır. Zira, insan toplulukları —ne kadar kültürlü ve uygar olurlarsa olsunlar— genellikle tutucudurlar, yeni düşünceleri, doktrinleri kolayca benimsemezler. Aslında, düşünce bakımından, insan denilen yaratık tembeldir, zorlukla karşılaşmaktan korkar, geleneksel fikirleri, atadan, babadan kalma yasaları ve töreleri olduğu gibi kabul eder, kurulu düzenin değişmesini gerektirecek, *statu quo*'yu bozacak yeni akımlara karşı içgüdüsel bir davranışla direnir.

O kadar ki, ünlü Fransız gazetecisi Jean-François Revel: «Aca- ba, siyasal özgürlük insan için gerçekten vazgeçilmez bir ihtiyaç mıdır?» diye soruyor ve şöyle devam ediyor: «Ya düşünce özgürlüğü? Birçok uygarlıklar, hem de en yüksekleri, bu özgürlükten vazgeçmişlerdir. Eski Yunanistan'ın ve Romalıların Cumhuriyet devri hatiplerinin besledikleri, 1789 Fransız ihtilâlcilerinin coşturdukları, li-

beral İngiliz felsefesinin ise rasyonel, akılcı bir niteliğe ulaştırdığı özgürlük akımının tarih boyunca sürekli bir ilerleme kaydettiğini veya etmesi gerektiğini görüyoruz. Fakat, ya bunun aksi doğru ise? Ya olaylara ışık tutan tarih, insanların çoğunun hemen hemen daima köleliği normal karşıladıklarını, kabullendiklerini gösterirse?» (1).

Jean-François Revel'den çok önce, ünlü Fransız edebiyat tarihçisi Paul Hazard klasik insan tipini çizerken, o kadar aşırı derecede septik bir sonuç çıkarmamakla beraber, yukarda ileri sürülen yargıyı doğruluyor:

«Olduğu yerde saymak, mucizevi dengeyi yıkabilecek her çeşit değişiklikten sakınmak; işte, klasik çağın istediği şey budur. Kuşkulu bir ruhu bulandıran meraklar onlar için tehlikelidir; tehlikeli ve çılgınlıktır, zira dünyanın öbür ucuna kadar yolcunun daima bulduğu şey beraberinde götürdüğü şeydir; insanlığın şartı. Hem, başka bir şey bulacak olsa bile, kendi ruhunu parçalamaz. Aksine, sonu gelmeyen problemlerin dağınıklığıyla çözümlenmediğini bildiği için, ruhunu daha da yoğunlaştırır. Seneka demiş: (2) Dengeli bir kafanın başlıca belirtisi, durmasını ve kendi kendisiyle yetinmesini bilmesidir. Pascal (3) ise, insanların tüm felâketlerinin bir tek şeyden, bir odada huzur içinde yaşamasını bilmediklerinden ileri geldiğini iddia ediyor.

Tutucu insan istikrarı sever; hatta istikrarın ta kendisi olmak ister. Rönesans'tan, Reform hareketinden, o büyük maceralardan sonra, insanlar kendi içlerine kapandılar... Artık politikaya, dine, toplum yaşantısına, sanata, bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalarda, doymak bilmeyen eleştirilerde yer yoktu. Zavallı insanlar gemisi limana ulaşmıştı; orada uzun zaman, hatta ebediyen kalsaydı keşke!.. Düzenli bir hayat hüküm sürüyor; mükemmel olduğu kabul edilen kapalı bir düzenin dışında, her şeyi altüst edecek denemelere girişmenin yararı var mı? Evet, bu çağın insanları fezanın sürprizlerinden korkuyorlardı. O kadar ki, ellerinde olsaydı, zamanın akışını bile durdururlardı.

- (1) Jean-François Revel, *Les Idées de Notre Temps* (Ed. Robert Laffont, Paris, 1972, sayfa 202).
- (2) Lucius Annaeus Seneca (İ.Ö. 4 - İ.S. 65). Ünlü Latin filozofu. İmparator Neron'un hocasıydı. Nef'i'nin IV. Murat'ın hışmına uğrayıp cellâda teslim edilmesi gibi Seneca da, öğrencisi Neron'un emriyle damarlarını keserek intihar etti.
- (3) Blaise Pascal (1623-1662). Ünlü Fransız matematikçi, fizikçi ve filozofu. 1646'da Janséniste mezhebine mensup kişilerle birlikte Port-Royal Manastırına kapandı. *Pensées* (Düşünceler) adlı eseri, hayat felsefesini yansıtmaktadır.

Don Kişot'un ikinci kısmının XVI. bölümünde, Cervantes, mahzun bakışlı şövalyenin yolda rastladığı yeşil mantolu bir asilzadeyi canlandırır. Bu soylu kişi, mutluluğa ve huzura kavuşacağı evine varmak için acele etmektedir. İyi-kötü varlıklardır, ömrünü karısı, çocukları ve dostları arasında geçirir. Ölçülü bir özgürlüğü, adaleti, uzlaşmayı sever. Hayatın vereceği en mutlu şeyin sağduyu, akıl, duyular ve kalp arasındaki ahenkten başka bir şey olamayacağını bilir. Ve mademki iyi yaşamının sırrını keşfetmiştir, öyleyse onu muhafaza eder. Son nefesine kadar da onu uygulayacaktır.

Fakat, her şey geçiyor. Bu, gününü gün eden, mütevekkil adamın sırrı kendisinden sonra gelenler için değerini kaybedecek. Ve torunları büyüyünce, yeşil mantolu şövalyenin modası geçmiş bir tip olduğunu söyleyecekler. Onun kanaatkârlığını yadırgayacaklar, uzun süren bu mutlu sükûnu, huzur içinde yaşamayı ve çalışmayı, bu tevekkül devrini bozacaklar ve yüzyıllardan beri devam eden, zaptedilen sabırsızlıkların gemlerini koparıp, kuşklar aramak amacıyla uzaklara gidecekler». (1)

Evet, yeşil mantolu şövalye hiç bir zaman devrimci olamazdı. Ama, onun torunları veya torunlarının torunları, Milton'lar, Montesquieu'ler, Voltaire'ler, Rousseau'lar, Hugo'lar ve Zola'ların açtıkları çığırda yürüyen kuşaklar insanlığa özgürlük yolunu, gerçek adaleti hazırladılar... Kim bilir, belki bir gün, Pasternak'ların, (2) Siniavski'lerin, Sakharov'ların ve Soljenitzin'lerin (3) açtıkları çığır da büyüycek ve bu çığırdan akan insan selleri müstebidleri boğarak yüz milyonlarca insanı özgürlüğe kavuşturacaktır.

İşte, böyle psiko-sosyal bir ortam içinde söz özgürlüğünden yararlanmak isteyen fikir adamları, çoğu zaman, dayanaksız kalmışlar ve kalmaktadırlar. İdareimaslahatçı, mevcutla yetinen, mütevekkil insan toplulukları, bu yüzden söz özgürlüğünün gelişmesine engel olmuşlardır. Bir ulusun refah ve mutluluğunun kalıplaşmış ilkelere ve dogmatik düşüncelerle değil, oluşan, ilerici bir akımla gerçekleştirebileceği kanısı, ancak demokrasilerde hâkim olabilmektedir.

Yeni düşüncelerin yayılmasına engel olan bu nedenlerle, çıkar-

- (1) Paul Hazard (1680-1715). *La Crise de la Conscience Européenne* (Paris, Boivin et Cie, 1935, sayfa 3-5).
- (2) Boris Pasternak (1890-1960). 1958'de Nobel Ödülü'nü kazanan Sovyet yazarı. İtalya'da basılan *Doktor Jivago* adlı romanıyla dünyaca ün yaptı. İsveç'e gidip ödülü almasına müsaade etmediler. İnzivada öldü. *Kızkardeşim Hayat ve İkinci Dünyaya Geliş* adlı şiirleri vardır.
- (3) Sakharov, Siniavski ve özellikle Soljenitzin'den ilerde "Demir Perde Gerisinde Özgürlük Savaşı" adlı bölümde etraflıca söz edeceğiz.

ları için karşı koyan bazı zümrelerin çabalarına, dine, paraya, otoriteye, totaliter doktrinlere dayanan sınıfların çabalarını da ilâve edecek olursak, özgürlük mücadelesinin ne kadar çetin bir savaş olduğu anlaşılır.

Bundan başka bir ulusu yönetmek görevini ve sorumluluğunu yüklenen kişiler, Devlet adamları ve politikacılar, tehlikeli saydıkları —veya bazen onlara öyle görünen!— düşüncelerin yayılmasına engel olmak üzere çeşitli çarelere baş vurabilirler. Amaçları toplumu korumaktır. Devlet otoritesini sağlamaktır. Ancak, otoriteyi sağlamak için düşünceleri baskı altına almak yetecek midir? Geçmişte ve günümüzde cereyan eden olayları göz önünde bulunduracak olursak, bu soruya olumlu cevap vermek güçtür. Düşünce, söz, vicdan ve basın özgürlükleri için yüzyıllardan beri devam eden ve daha da ne kadar süreceği belli olmayan kavganın geçirdiği aşamaları anlatırken bunu doğrulayan pek çok örneklere rastlayacağız.

İkinci Bölüm

ESKİÇAĞLARDA DÜŞÜNCE VE SÖZ ÖZGÜRLÜĞÜ

"Beni yok edebilirsiniz, ama benim düşüncelerimi yok edemezsiniz".

SOKRATES

(I) Eski Yunanistan'da Düşünce ve Söz Özgürlüğü

Uygarlık tarihine baktığımız zaman görüyoruz ki, daha matbaanın icadından çok önce, eserlerin deri parçalarına veya parşömenlere yazıldığı devirlerde bile, düşünce ve söz özgürlüğünü kısıtlamak, hatta yasaklamak için, hükümdarlar ve yöneticiler, sahte bir tolerans görüntüsüne rağmen, çeşitli yollara baş vurmuşlardır.

Gerçekten, uygarlığın Greklere neler borçlu olduğunu hepimiz biliriz. Fakat, modern bilimin, felsefenin, sanatın ve edebiyatın kaynağı olan; Perikles (1) devrinde demokrasinin ilk örneklerini veren; siyasal partilerin serbestçe tartışmalarına müsaade eden; sofistlerin diyar diyar dolaşarak düşüncelerini halka yaymalarını hoş gören iki bin beş yüz yıl önceki Yunanistan'da bile, Sokrates'in (2) düşünceleri yüzünden idam edildiğini; eşsiz hatip Demosten'in (3) ise, Atinalıların bağımsızlığı ve özgürlüğü uğrunda ömür boyu nefes tükettikten sonra, zalimlerin eline düşmemek için intihar ettiğini; Sokrates'in öğrencilerinden ünlü tarihçi ve filozof Xenophon'un (4) hayatının yirmi yılını sürgünde geçirdiğini; hatta bizzat Perikles'in ders verdirmek üzere Atina'ya getirttiği Anaksagoras'ın (5) halkın taptığı resmî tanrılara inanmadığı için, koruyucusunun düşmanları

- (1) Perikles (İ.Ö. 495-429). Atina'da Demokratik Parti'nin şefi. Sanat eserlerinin gelişmesini sağladı, kenti yapıt ve anıtlarla donattı.
- (2) Sokrates (İ.Ö. 470-399). Düşüncelerini bir kitap halinde toplamadı, sohbetlerinde, derslerinde açıkladı. Bu yönetime, 'Diyalektik' deniyor. Ölümünden sonra, öğrencileri, Eflatun ve Xenophon, bu düşünceleri derlediler.
- (3) Demosten (İ.Ö. 384-322).
- (4) Xenophon (İ.Ö. 430-353).
- (5) Anaksagoras (İ.Ö. 500-428). İyonya'lı filozof, felsefeye zekânın düzenleyici ilkesini getirdi.

tarafından hücumu uğradığını ve canını kurtarmak için Çanakkale'nin Lapseki (Lampsakos) kentine sığınarak ömrünü orada geçirmek zorunda kaldığını; velhasıl, eski Yunanistan'da esen özgürlük havasına rağmen, daha pek çok aydının düşünceleri yüzünden mahkûm edildiklerini görüyoruz. Hatta Grek tarihine en parlak devrini yaşatan *Ostrasizm* (1) denilen ilk demokratik halk oylamasını getiren Perikles bile, Peloponnes Savaşını (2) tarafsız bir görüşle yazarak Atinalıların Spartalıları yenilgisinin gerçek nedenlerini yazan ünlü tarihçi Thukidides'i (3) sürgüne yollamaktan çekinmedi.

Fakat, ne gariptir ki, her devirde en çok zulme uğrayan fikir adamları olduğu halde, zulmü ve adaletsizliği destekleyen, müstebitlere yeşil ışık yakan, fetva veren, yine filozoflar, aydınlar ve *ulema* olmuştur. En iyi niyetli devrimcileri, ihtilâlcileri yollarından saptıran, onları çıkmazlara sürükleyen onlardır. Biz buna *Aydınların İhaneti* diyoruz.

Evet, aydınların ihaneti!..

Bilerek veya bilmeyerek. Farketmez! Nitekim, XVIII. yüzyıl Alman filozofu Emmanuel Kant'tan iki bin yıl önce, başka bir açıdan da olsa, düşünceye dayanan doktrinini ortaya atan Eflatun, acaba günün birinde, düşünce özgürlüğünü yok etmek isteyenlerin, onun zirvesinde *iyilik* kavramına ulaşması gereken idealist (4) fikirlerini istismar edeceklerini tahmin edebilir miydi?

Gerçekten, Sokrates, 279 oya karşı 285 oyla idama mahkûm edildiği zaman şöyle haykırıyordu:

«Ey yargıçlar! Tanrılara yalan yere yemin ettirenler, beni suçlamaya kandıranlar ve onlara kanalar, bilsinler ki büyük bir adaletsizlik yaptılar. Ama, ben mahkûm oldum diye neden kendimi alçalmış sayayım? Beni itham ettikleri şeylerin hiç birini yapmadım ki. Gençlere sade bir yaşantıyı öğüt veren ben, nasıl olur da onların ahlâkını bozarım?.. Ölümü hak etmek için ne yaptım diye kendi kendime soruyorum. Böyle suçsuz öleceğim için onurumdan bir şey kaybedecek değilim. Bunun utancı bana değil, beni mahkûm edenlere aittir. Ben, biliyorum ki, gelecek kuşaklar hiç kimseye haksızlık etmediğimi, gençlerin ahlâkını bozmadığımı anlayacak ve suçsuz olduğumu takdir edecektir...»

- (1) *Ostrasizm*: "Ostrakon" Grekçe "deniz kabuğu" demektir. Halk, oyunu bunlara yazarak kullanıyordu. Buna, referandum'un ilk şekli diyebiliriz.
- (2) İ.Ö. 431'den 404'e dek süren bu savaşta Atinalılar yenildi ve site mahvoldu.
- (3) Thukidides (İ.Ö. 460-395).
- (4) "İdealisme" kelimesi "idée" (düşünce) ye "isme" eklemek suretiyle yapılmıştır. Eflatun'un idealizmi, bilimsel bir doktrindir.

Zaman Sokrates'i haklı, Atinalı düşünce özgürlüğü düşmanı yar-
gıçları haksız çıkardı. Fakat, ne yazık ki, düşünceleri yüzünden kur-
ban giden ilk aydın Sokrates olmadığı gibi, sonuncusu da o olmadı.
Şu anda, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, Atinalı filozofun öğren-
cileri arasında, sohbet ederek, kendi eliyle baldıranotu zehirini içti-
ği günden iki bin beş yüz yıl sonra, dünyanın pek çok ülkesinde, ni-
ce Sokrates'ler sönüp gitmekte, zindanlarda, ölüm kamplarında ni-
ce aydınlar işkence seansları arasında özgürlük düşleri görmekte. ka-
lemler küflenmekte, beyinler yıkanmaktadır!.. Sokrates hiç olmaz-
sa açık bir halk mahkemesinde, altı oy farkla mahkûm edilmiş, ken-
disine savunma hakkı verilmiş ve filozof, bu son fırsattan yarar-
lanarak, Tarihe ve gelecek kuşaklara seslenerek düşüncelerini bir
vasiyet olarak bırakmıştı. Oysa bugün, bazı ülkelerde, fikir adam-
larına Sokrates'e iki bin beş yüz yıl önce tanınan bu hakkın bile ta-
nınmadığını esefle görüyoruz.

Hocasının savunmasını teessür ve heyecanla izleyen ve zehiri
içerken son nefesine kadar yanından ayrılmayan Eflatun (1) da
Xenophon gibi, bu dramatik tarihsel olayı *Sokrates'in Savunması* adı
altında yazarak ölmezleştirdi.

Sokrates'in hazin akıbeti Eflatun ve giderek, onun düşünceleri
üzerinde önemli etkiler yaptı. İnsanlara, demokrasiye küsen genç
filozof, ülkesini terkettti, on yıl boyunca diyar diyar dolaştı ve niha-
yet, çile çekmiş, çeşitli iklimlerde yaşayan toplumları tanımış ola-
rak Atina'ya döndü. Kentin çevresindeki bahçeler ortasında *Akade-
mia* adı verilen okulunu kurdu. Bir taraftan öğrencilerine ders verir-
ken, diğer taraftan da eserlerini yazdı, ideal devlet rejimini araştırdı.

Eflatun'un ömrünün sonbaharında yazdığı *Yasalar* ve *Deplet* (2)
filozofun, halkı yönetmek için düşündüğü ideal düzenin ne olduğu-
nu açıklayan eserlerdir. Eflatun'un tasavvur ettiği devlette, o za-
mankinden farklı olarak, tek bir din olacaktı. Herkes bu dine uy-
maya zorunlu olmalıydı. Uymayanlara ölüm cezası bile verilmeliy-
di. En ağır cezalar ise fikir ve sanat adamlarına ait olmalıydı. Kı-
sacası, Sokrates'in öğrencisi bir çeşit *Aydınlar Diktatoryası* istiyor

(1) Eflatun (Grekçe, Plato) (İ.Ö. 428-348). *Kriton, Phedon, Phedr. Gorjiyas, Ziyafet, Yasalar, Devlet* (Bu sonuncu eser, Türkçeye S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz ta-
rafından çevrilmiştir, Remzi Kitabevi) ve daha birçok eserlerinde hep Sokrates'i
konuşturur. Yöntemi, hocasınınki gibi diyalektiğe dayanır.

(2) Latince "Res publica" halk hizmeti demektir. "République" (Cumhuriyet) keli-
mesi buradan geliyor. Ünlü Romalı hatip ve siyaset adamı Cicero (İ.Ö. 106-43)
da, Eflatun gibi, diyalog biçiminde, ideal politika ve Roma Anayasası üzerine
Cumhuriyet adında bir eser yazmıştır.

ve bu *utopique* devlet düzeninde aile ve mülkiyet kavramlarına pek yer vermiyordu.

Eflatun'un düşünce hayatında meydana gelen bu değişikliği izah etmek güçtür. Bu oluşumu sadece hocası Sokrates'in idam edilmesinin onun ruhunda yarattığı olumsuz tepkiye bağlamak her halde doğru olmaz. Bizce, filozofun ulaştığı bu nokta, onun öteden beri izlediği düşünceler zincirinin son halkasıdır.

Ancak, derhal ilâve edelim ki, Eflatun'un ortaya attığı ve iyi niyete dayandığına kuşku olmayan bu ideal devlet fikri, maalesef, özgürlük kavramının gelişmesini, özgür düşünce akımının güçlenmesini engellemiştir. Zira, kim ne derse desin, ondan sonraki kuşaklar, bu doktrinde kendi otoriter ve totaliter ideolojilerini desteklemek için zemin bulmuşlardır. Kişiyi, devlet denilen pota içinde âdeta eriten, devleti toplumsal bir tüm sayarak ona görevler yükleyen, özgürlüğü kolektif bir açıdan değerlendiren Eflatun'un açtığı çığır telâfisi çok güç sonuçlar doğurdu. Oysa, devletin görevi insanları kitle halinde, düşünce ve vicdan özgürlüğünden yoksun yaşatarak yönetmek değil, onlara özgür bir ortam yaratmaktır.

Tarih boyunca, bilerek veya bilmeyerek *Aydınların ihaneti* olarak nitelediğimiz bu çeşit olaylara pek çok rastlamak mümkündür. Özgürlük savaşı yapanların karşısına çıkan engeller, bizce, halk değil, işte bu aydınlardır:

Örneğin, Fransa'da bir Comte de Gobineau (1) çıkmış ve *Essai sur l'Inégalité des Races Humaines* (İnsan Irkları Arasındaki Ayrılıklar Üzerine Deneme) adlı eseriyle Cermen ırkçılığına zemin hazırlamıştır; Alman filozofu Nietzsche (2) *Üstün İnsan* nazariyesiyle Hitler'in, nasyonal sosyalizmin, faşizmin doğmasına, özgürlüklerin elden gitmesine ve giderek, elli milyon insanın öldüğü bir dünya savaşının çıkmasına öncülük etmiştir. Karl Marx (3) adında başka bir Alman filozofu, fikir arkadaşı Engels'le (4) birlikte, bugün dünyanın yarısını zindana çeviren bir ideolojinin temelini teşkil eden *Komünist Manifestosu*'nu yazmışlardır (1848). Ve iki bin beş yüz yıl önce, Atinalı filozof gibi, tüm insanlığı refaha ve eşitliğe kavuş-

(1) Joseph Arthur, Comte de Gobineau, Fransız diplomatı ve yazarı.

(2) Friedrich Nietzsche (1844-1900). Başlıca eseri, *Zerdüşt Böyle Diyordu*.

(3) Karl Marx (1818-1883). Alman sosyalist iktisatçısı ve filozofu. I. Enternasyonal'in kurucusu. Doktrinini *Das Kapital (Sermaye)* adlı eserinde ortaya attı. Kitap, ölümünden sonra, Engels tarafından yayınlanmıştır. Ekonomik ve tarihsel olayları materyalist bir açıdan inceleyen Marksizm, serveti mutlu bir azınlığın elinde toplayan kapitalizmin, birleşen ve örgütlenen emekçilerin saldırıları karşısında dayanamayacağını ve çalışan sınıfın er geç kolektivist bir toplumda üretim ve mübadele araçlarını ellerine geçireceğini iddia etmektedir.

(4) Friedrich Engels (1820-1895). Alman sosyalisti ve nazariyatçısı.

turacağını vaat eden Lenin (1) adında bir Rus ihtilâlcisi, bütün bu nazariyeleri eylem haline getirmiştir. Nihayet, Marcuse (2) adında Amerikalı bir profesör çıkmış ve son on yıl içinde, dünyanın tüm özgür demokratik ülkelerinde hâlâ yer yer devam eden anarşik kanlı olaylara yol açan bir doktrin ortaya atmıştır.

Eflatun'un öğrencisi ve modern felsefenin temel ilkelerinin kurucusu Aristoteles'in (3) de dogmatizme (4) dayanan doktrini, maalesef, daha sonraki kuşaklar tarafından olumsuz yönlerde yorumlanmış ve insanlığa bin yıllık özgürlükten yoksun ortaçağ devrinde köle hayatı yaşatan dinsel devlet yönetimine (teokratik) destek olan skolastik düşünceye ve eğitim sistemine yol açmıştır. Ve bu karanlık uzun tünelden çıkmak için insanlar yüzyıllarca beklemişlerdir... Kaldı ki, ortaçağın bitmesi, Rönesans'ın doğması ile de bu cehalet devri tamamıyla sona ermemiştir.

Uygarlığın eski Yunanistan'a neler borçlu olduğunu sorarlarsa, «her şeye rağmen, o devirde az çok düşünce ve söz özgürlüğü vardı» diyebiliriz. Atina demokrasisini yaratanlara karşı olan şükran borcumuz, tartışma, eleştiri özgürlüklerini, çok partili siyasal hayatı hiç olmazsa başlatmış olmalarından ötürüdür. Hatta, Sokrates'in, idama mahkûm olmadan önce, halk önünde, serbestçe savunmasını yapabilmiş olması bile, o günkü koşullar içinde değerlendirilecek olursa, bir özgürlüktür.

Ege sahillerinde ve Atina'da başlayan bu demokratik özgürlük havası, ne yazık ki, Yunanistan'ın Büyük İskender (5) tarafından

- (1) Vladimir İliç Ulianov (1870-1924). Sovyet Rusya'nın kurucusu. 1917 Ekim İhtilâlinin önderiydi. Marksizmin nazariyatçılarından biri. Başlıca eserleri: *Materiyalizm ve Ampirikritizizm* (1909); *Kapitalizmin Son Aşaması: Emperyalizm* (1917); *Devlet ve İhtilâl* (1917).
- (2) Herbert Marcuse (1898'de doğdu). Alman asıllı Amerikalı filozof. *Endüstri Toplumunun Eleştirisi* adlı eseriyle tüketim toplumlarını kınamakta, halkın beyninin yıkandığını iddia etmektedir. Bundan başka, Marcuse, sosyalizmin bugün Sovyet Rusya'da uygulanışını eleştiren bir eser de yazmıştır.
- (3) Aristoteles ya da kısaca Aristo (İ.Ö. 384-322). Büyük İskender'in hocasıydı. Politika, tarih, doğa bilimleri, fizik, mantık üzerine birçok eseri vardır. Aristo'ya göre tüm madde'nin çabası sonunda zekâ ve öz düşünceye ulaşmak mümkündür. Fakat, doktrininin tutucu karakterini ortaçağ istismar etti.
- (4) *Dogmatizm*: Katı ve kesin ilkelere dayanan doktrin. Genellikle kilise ve din adamları, Aristo'nun bu yönünden yararlanarak teokratik rejimi desteklemişlerdir.
- (5) Büyük İskender (İ.Ö. 356-323). Makedonya'da doğdu. Yirmi yaşında tahta çıktı. Yunanistan'ı işgal ettikten sonra kendisini Başkomutan ilân ettirdi ve İranlılarla savaşa başladı. Darius'un ordularını yendi, Persepolis'i yaktı, Mısır'ı fethetti. Bâbil'de otuz üç yaşında öldü. Abdülhak Hâmid'in *Fışber* adlı trajedisinde İskender, hocasına, sehpalarda sallanan düşman askerlerini ve dumanları tüten yıkıntıları göstererek: "Aristo, bu nedir?" diye sorunca, filozof şu cevabı verir: "Zafer ya da hiç".

istilâsı ile sona erdi. Aristoteles'in bu ünlü öğrencisi, dünyanın en büyük imparatorluğunu, adını verdiği İskenderiye'de dünyanın en büyük kütüphanesini kurdu. Fakat, hiç bir zaman bir Perikles olmadı. Zira, Atina'da Demokratik Parti'nin lideri Perikles'in devrinde yapılan sanat şaheserleri, yazılan kitaplar, oluşan kültür bugün hâlâ duruyor. Oysa, İskender'in arkada bıraktığı şey kan ve harabeden başka bir şey değil!..

(II) Romalılarda Düşünce ve Söz Özgürlüğü

"Düşünceler
Sürgün edilemez".

OVIDIUS (1)

İsa'dan önce 27 yılında, Roma Senatosu (2) Kral Octavianus'a *Augustus* adını verdi. Oysa bu isim o zamana kadar yalnız tanrılar için kullanılıyordu. İnsanların başlarındaki yöneticileri tanımladıkları gerçi daha eski çağlarda da görülmemiş değildi. Fakat, duraklamalar, bocalamalar ve kesintilerle de olsa, Atina demokrasisinin devamı olmaya çalışan ve zaman zaman, adalete, hukuka dayanan, geçici bir özgürlük dönemleri yaşayan Roma'da bu ilk kez oluyordu. Roma artık bir cumhuriyet değildi, bir monarşi olmuştu.

Ancak, oldukça ihtiyatlı olan Augustus (3), manevî babası Sezar gibi arkasından hançerlenip öldürülmekten korktuğu için, önceleri alçak gönüllü davranarak, sadece *Princeps* (Birinci Senatör) ünvanını kullandı. Oysa kafasında neler, neler tasarlıyordu!.. Nitekim, çok geçmeden, diğer iki konsül Antonius ve Lepidus'u bertaraf ederek üçlü yönetime (*triumvira*) son verdi ve tek başına *Baş Konsül* oldu. Bu sıfatla sivil ve askerî iktidarı kendisinde toplamış

(1) Publius Ovidius Naso (İ.Ö. 43 - İ.S. 16). Ünlü Latin şairi. *Değişimler* ve *Sevmek Sanatı* adlı eserleri duygulu mısralarla doludur. Koruyucusu Sezar'ın bilinmeyen bir nedenden ötürü hışmına uğradı ve sürgüne mahkûm oldu. Köstence'de yazdığı *Hüzünler* adlı şiirlerindeki yakarmalara rağmen affedilmedi ve gurbette öldü.

(2) Senato, Latince "Senatus"tan, "senex" yaşlı demek olduğuna göre, "Yaşlılar Meclisi" anlamına geliyor. Roma'da Cumhuriyet döneminde en yüksek devlet kurumu.

(3) Caius Julius Caesar Octavianus Augustus (İ.Ö. 63 - İ.S. 14). Julius Caesar'ın yeğeni ve mirasçısıydı.

oluyordu... Birkaç yıl sonra ise, Augustus, devletin *Baş Rahibi* de oldu. Ve artık devlet, ordu, din, her şey onun elindeydi. Egemenliğini güçlendirmek için yabancı ülkelere seferler yaptı, zaferler kazandı. Yeni diktatörün şan ve şerefe ihtiyacı vardı!.. Titus Livius gibi tarihçileri, Vergilius ve Ovidius gibi şairleri korudu. Roma tarihinde *Augustus Devri* denilen bir devir yarattı. Fakat, ne yazık ki o da Büyük İskender gibi, bir Perikles olamadı. Zira, bütün bu ihtişamın faturasını halk ödüyordu. Ve Roma'da artık özgürlükten eser kalmamıştı!..

Daha sonraki tüm diktatörler Augustus'un sinsi usullerini kullanmışlar, ondan örnek almışlardır. Gerçekten, Roma'da geçen bu olaydan tam bin sekiz yüz yıl sonra, Bonaparte adında Korsikalı bir Fransız topçu subayı, aynı yolu izleyecek, önce 1789 ihtilâlcilerine katılıp bataryasına atış emri vererek, siyasal mahkûmların yattıkları Bastille (1) kalesini zaptedecek; sonra, yirmi sekiz yaşında generalliğe yükseltilen bu özgürlük kahramanı (!), İtalya'da kazandığı zaferlerden güç alarak, birbirlerine giren, birbirlerini idam sehпасına gönderecek kadar gözleri kararan ve özgürlük davasına ihanet eden ihtilâlcilerin arasından sıyrılacak... Nihayet, Roma tarihinden ders alan genç general, Augustus gibi, bir üçlü konsül yönetiminde (2) üye, derken tek ve değişmez konsül, en sonra, 1804'te de I. Napoléon adıyla imparator olacak.

Ve Fransa'da, on yıldan beri özgürlük uğrunda akan kanlar boşa gidecek. Zira, eski özgürlük kahramanı Yüzbaşı Bonaparte şimdi artık imparatorudur. İlk iş olarak halkın elinden özgürlüğünü alacak ve sonra, sonu gelmeyen savaşlarda milyonlarca insanı ölüme sürükleyecek... (3)

«Tarih tekerrürden ibarettir». sözünde elbet bir gerçek payı olsa gerek. İnsan düşüncesinin özgürlük için yaptığı mücadelenin hi-

- (1) Ortaçağdan kalma bir şato olan Bastille, önce kışla, daha sonraları hapisane olarak kullanıldı. İstibdatın simgesi olan bu zindanın 14 temmuz 1789'da ihtilâlciler tarafından zaptedilişi Fransız Ulusal Bayramı olarak ilân edildi.
- (2) Diğer iki konsül şunlardı: Sieyès ve Roger-Ducos. Fakat, geçici olarak seçilen ilk üç konsül yerine sonradan Bonaparte tekrar seçildi ise de ötekiler yerlerini Cambacérès ve Lebrun'e bıraktılar. 1802'de General Bonaparte, nihayet amacına ulaştı, tek değişmez konsül olmuştu. Artık İmparatorluğun yolu açılmıştı. Nitekim, 18 mayıs 1804'te Notre-Dame-de-Paris Kilisesinde Papa Pius VII, İmparatorluk tacını I. Napoléon'un başına koyacağı anda, mağrur ve muhteris general, Papa'nın elinden tacı alarak başına kendi elleriyle koydu.
- (3) Napoléon devrindeki savaşlarda Avrupa'da en az on milyon insan ölmüştür. Ne uğruna? Bizzat Fransız tarihçileri ve ansiklopedileri, onun olumlu ve olumsuz eserlerini saydıktan sonra, biyografisini şu sözlerle tamamlıyorlar: «Fakat ne yazık ki, sonsuz ihtirası yüzünden, hem kendisini, hem de beraberinde Fransa'yı felâkete sürükledi».

kâyesini anlatmak üzere başlangıçta koyduğumuz çağrışım yöntemine uyarak, sırası gelmişken, diğer bir Napoléon'un, elli yıl ara ile, hem de amcasına taş çıkartacak derecede, halkın güvenine dayanarak halkın özgürlük davasına ihanet ettiğini hatırlatalım. Bu korkunç ihanetin hikâyesini de ilerde Fransa'da düşünce ve basın özgürlüğüne ait bölümde göreceğiz. Şimdi, tekrar Romalılar devrine dönelim:

Bitmek bilmeyen kavgalar, kanlı savaşlar ortasında, her şeye rağmen, Latinlerin egemen oldukları bir Roma uygarlığı doğdu. İsa'dan önce IV. yüzyılda Etrüsklerin yeni bir zaferi ve Galyalıların istilâsı az kaldı Romalıları mahvedecekti. Fakat, bütün bu bâdirelerden sonra, Latinlerde ulusal şuur başlamış, ulusal kültür belirtileri görünmüştü. Bu kültür Hellenizmin etkisi altında gelişti. Ancak, Latin zekâsı Grek zekâsı gibi *spéculative* değildi, yani felsefeye yatkın, araştırmacı olmadı. Yunanistan'da çok ilerleyen matematik, fizik bilimleri onları fazla ilgilendirmedi. Buna karşılık, *Pratik Hukuk* Romalıların eseridir. Roma hukuku modern hukukun temelini teşkil etmiştir. Hukuk, Romalıların felsefe, psikoloji, diyalektik, mantık bilimlerinin tümünü kapsamıştır diyebiliriz.

Bundan iki bin dört yüz yıl önce yazılan *XII Levha Yasası*'nı okullarda çocuklara bile belleten Romalılar, Hukuk Devleti'ni giderek siyasal özgürlükleri sağlamak, müesseseleri kurup sağlam temellere oturtmak için çok çaba sarfettiler. Roma tarihi bu uğurda yapılan atılımlar, aşamalar, ihanetler ve kahramanlıklarla doludur.

Gerçekten, Roma tarihinde, yarım yüzyılı aşan bir devire adı verilen bir Cicero (1) vardır. Bu yıllar, Latin kültürünün hemen hemen tüm gelişme ve oluşma dönemini kapsar. Latinceye biçim veren, belâgat ve hitabet alanlarında Demosten'in yanında yer alan Cicero, politikada, düşünce ve söz özgürlüğü yolunda eşsiz bir cesaret örneği vermiştir. Dehası ve hitabeti sayesinde, devletin en yüksek kademesine, konsüllüğe kadar çıkan genç hukukçu, Senato Partisi ile Demokratik Partinin sık sık münavebe ile iktidarı ele geçirdikleri bir devirde mücadele etmekten yılmadı. Bu ortamda Sezar gibi ihtirash şefler, orduya dayanarak, kişisel egemenliklerini sağlamaya çalışıyorlardı. Halk demagogların etkisi altındaydı. Ve işte, böylesine istikrarsız bir siyasal ortamda, Yunanistan'a yaptığı bir seyahattan dönen Cicero, aristokrasiye karşı cephe almaktan korkmadı. Üçlü yönetime konsül seçildi. Devletle ordunun arasını bulmak, toplumda dürüstlüğü, refahı, asayişi, eşitliği sağlamak istiyor-

(1) Marcus Tullius Cicero (Kikero okunur; İ.Ö. 106-43). Romalı hatiplerin en cesuru ve en güçlüsü. Başlıca eserleri: *Hitabet*, *Cumhuriyet*, *Dosluk*.

du. Catilina'nın ihanetlerini, suistimallerini ve cürümlerini senato-
da halka açıkladığı için *Vatanın Babası* diye anıldı. Fakat, hırsız-
ları, hainleri meydana çıkardığı ve Catilina'nın suç ortaklarını idam
ettirdiği için düşman kazandı. Çok geçmeden, Sezar'ın ölümünden
sonra, iktidarı eline geçiren Antonius, ünlü hatibi sürgüne mahkûm
etti. Oysa Cicero, Octavius'u iktidara getirerek Roma'da tekrar öz-
gürlüğü sağlayacağını umuyordu. Roma'da yeniden cumhuriyetin,
demokrasinin kurulması için çırpındı durdu Cicero! Senatonun, si-
yasal partilerin eskiden olduğu gibi egemen olmalarını istiyordu.
Boşuna gayret!.. Yanlış ata oynamıştı Cicero!.. Diktatörlüğün başla-
masına engel olamadı. Ve bu çabalarına karşılık idama mahkûm edil-
di... Cicero da, Demosten gibi, düşmanlarının eline düşmemek için
kaçarken yakalandı. Cellâtlarına cesaretle teslim olarak özgürlük yo-
lunda can verdi...

Cicero hayat fıskıran, özgür ruhlu bir Romalıydı. *Mektuplar*'ı
45 kitap halindedir. Çok sevdiği kızı Tullia'yı kaybettikten sonra
yazdığı *Teselli* adlı eserinde, insanlara ve bilhassa politikacılara ah-
lâk felsefesi örnekleri vermektedir. Cicero'nun düşünce ve söz öz-
gürlüğü tarihindeki yeri çok büyüktür. XX. yüzyılın ikinci yarısın-
da, Romalı hatipten iki bin küsur yıl sonra, dünyamızın Cicerolara
ne kadar çok ihtiyacı olduğunu daha iyi anlamak için, onun her biri
bir şaheser olan nutuklarından birinden alınan aşağıdaki satırları
okumak yeter sanırız:

«Ne zamana kadar sabrımızla oynayacaksın, Catilina? Senin bu
çılgınlığın bizimle daha ne kadar alay edecek? Dizginsiz cüre-
tin nereye varacak?.. Maksudının ne olduğu meydana çıktı, an-
lamıyor musun? Kurduğun anlaşmanın herkesçe bilindiğini, bas-
tırıldığını görmüyor musun? Dün gece, önceki gece ne yaptın,
neredeydin, kimleri çağırıp ne kararlar verdin? Aramızda bun-
ları bilmeyen tek kişi var mı sanıyorsun?..

«Ne günlere kaldık! Bu ne biçim âdetler böyle? Olup biten-
leri senato biliyor, konsül biliyor, görüyor, ama bu adam gene
de yaşıyor! Yaşamak şöyle dursun, senatoya geliyor, halkın oy-
lamasına karışıyor, aramızdan kimlerin öldürüleceğini bir göz
işaretiyle belli ediyor. Bize gelince, biz yüreği pek adamlar, onun
çılgınlığından, hançerlerinden yakamızı sıyırdık mı, devlete olan
borcumuzu ödedik sanıyoruz. Sen, Catilina, konsüller buyurma-
lıydı da, sen çoktan idam edilmeliydin. Öteden beri hepimiz için
kurduğun tuzağa kendin düşmeliydin... İtalya'da Roma ulusuna
karşı bir karargâh kurulmuş, Etrurya dağlarındaki geçitlere yer-
leştirilmiştir. Düşmanlarımızın sayısı günden güne artıyor. Ama

bu karargâhın komutanını, düşmanlarımızın elebaşısını kenti-
mizin surları içinde, hatta senatoda, her gün, devleti içerden
yıkma için yeni bir suikast hazırlarken görüyoruz. Şu anda
yakalanmanı, seni öldürmelerini emretseydim, Catilina, öyle sa-
nıyorum ki, biri çıkar da sana karşı fazla sert davrandım diye
değil, beni seni cezalandırmakta geciktığım için kınarlar diye
korkmam gerekirdi. Fakat, çoktan beri yapılması gereken bu
iş, daha da geciktirmem için bir neden var. Öleceksin, Catilina,
fakat seni öldürmekte haklı olduğumu inkâr edecek kadar kö-
tü, düşün, alçak, sana benzer tek bir kişi bile kalmadığı gün
öleceksin!..

«Söyle bakalım, Catilina, daha ne bekliyorsun? Mademki
geceler bile senin cinayet hazırlayan toplantılarını karanlığa bo-
ğup gizleyemiyor; mademki kendi evin bile kurduğun suikastle-
rin sırlarını duvarlarından dışarıya sızdırıyor ve mademki her
şey apaçık meydandadır, daha ne bekliyorsun? Bu kafayı de-
ğiştir artık, Catilina, beni dinle: Adam öldürmekten, yangın çı-
kartmaktan vazgeç. Her yanın sarıldı, tüm kararların bizim için
gün ışığından daha belirli. Artık, benim duymadığım, benim gör-
mediğim bir şey yapamazsın, bir şey hazırlayamazsın, düşün-
mezsın!..

«Şimdiki hayatın da hayat mı sanki? Bundan sonra sana
karşı kullanacağım dilin nefretle dolmasını hakettiğin halde, öy-
le olmayacak, hiç lâayık değilsin, ama gene de acımanın gerek-
tirdiği bir dil olacaktır bu. Az önce Senato'ya geldin. Bu ka-
labalıkta bunca dostun, yakının arasında sana selâm veren ol-
du mu? Dünyada hiç kimsenin başına gelmeyen bu hakareten,
insanların susarak verdikleri bu ağır hükümden sonra, sen şim-
di ne dersin? Sen gelir gelmez oturduğun sıra boşalıverdi. Çok
kez öldürölmesini tasarladığın eski konsüller sıraların bu yanı-
nı boş bıraktılar. Bir insan bu hakarete ne yüzle katlanır?

«Herakles (1) hakkı için! Tüm yurttaşların senden korktu-
ğu kadar kölelerim benden korksaydı, ben evimden çekip gider-
dim. Senin de Roma'dan gitmen gerek, bunu anlamıyor musun?
Hatta ben kendimi yurttaşlarımızın haksız kuşkusuna ve haka-
retine uğramış saysam bile, herkesin düşmanca bakışlarıyla kar-
şılaşmaktansa, yurttaşlarımı hiç görmemeyi tercih ederdim. Ama
sen suçlarını biliyorsun, herkesin senden nefret etmekte haklı
olduğunu, nefreti çoktan hak ettiğini biliyorsun da, bunu bile

(1) *Herakles*: Latin mitologyasında Jüpiter'in oğlu yarı Tanrı Herkül'ü temsil et-
mektedir (Grek mitologyası).

bile, incittiğin, kötülük etmeyi tasarladığın insanların arasında kalmaktan neden çekinmiyorsun? Anan-baban senden nefret et-selerdi ve sen onların hayırduasını almayı başaramasaydın, her halde onlardan uzak bir yere sığınırdın değil mi? İşte, şimdi de, hepimizin anası olan vatan senden nefret ediyor, senden korku-yor, çoktan beri onu öldürmeyi tasarladığını artık biliyor. Onun yüceliğine saygı göstermeyecek, hükmünü yerine getirmeyecek, gücünün karşısında ürkmeyecek misin? O'nun sana söyledikle-rini dinle, Catilina! Sesi çıkmıyor ama, sana bak neler diyor:

«Yıllardan beri bir suç yoktur ki, senin elinle işlenmiş ol-masın, bir rezalet yoktur ki sen karışmış olmayasın, cezalanma-dan, elini kolunu sallayarak birçok yurttaşları öldürmek, dost ulusları dolandırmak, soymak yalnız sana vergidir. Sen, yasa-ları, mahkemeleri hiçe saymakla yetinmedin, onları yok etmeye kadar gittin (1). Bu eski suçlarına katlanmak gerekmezken, ge-ne de elimden geldiğince katlandım. Ama bugün artık yalnız senin yüzünden korku içinde yaşamaya, bir gürültü duyuldu mu Catilina'dır diye titremeye, bana karşı kurulan düzenlerde senin uğursuz parmağını görmeye, bunlara artık dayanamam!.. Onun için git, beni bu kuşkudan kurtar, çekil git ki, korkmakta hak-liysam ezilmeyeyim, haksızsam da artık korkmayayım”.

«Catilina, vatan sana bu benim dediklerimi söyleseydi, is-tediğini zor kullanmadan da elde etmesi gerekmez miydi? Ca-tilina, mademki ölmeye bir türlü cesaret edemiyorsun, neden başka bir ülkeye gidip, hak ettiği, müstahak olduğu cezalardan ve işkencelerden kurtardığın şu menfur hayatını sürgünde yalnız geçirmekten korkuyorsun?

«Senatoya danış, diyeceksin. İstedığın budur, değil mi? Bu kurul senin sürülmen için karar verirse, onu dinleyeceksin. Ha-yır, senatoya danışmayacağım, ama (senato üyelerini göstere-rek) ne düşündüklerini sana anlatacağım. Çık Roma'dan, Ca-tilina, devleti korkudan kurtar. Sürgün sözünü bekliyorsan, git sürgüne. Ne? Dikkatle dinle. Ses çıkarmadıklarını görmüyor musun? Söylediklerimi kabul ediyorlar, susuyorlar. Susmakla ne istedikleri belli olduğu halde, kararlarını bir de sözle bildirme-lerini mi bekleyeceksin?.. Catilina! Hiç kımıldamamaları, kabul etmek; ses çıkarmamaları, mahkûm etmek; susmaları ise, aslın-da bağırarak demektir». (2)

(1) Sulla devrinde Catilina, birçok yurttaşın sürülmesine ve öldürülmesine neden olmuş, Afrika'da görevliken rüşvet alma suçu ile itham edilmiş, yargıçlara rüşvet vererek beraat etmişti.

(2) Tercüme Dergisi (1944, c. IV, N. 23, Çeviren: A. Erhat).

Cicero'nun hayranı olan Seneca (1), Roma'nın iç savaşlarını, siyasal çekişmelerini, ihanetlerini realist bir üslupla yazarak, oğullarına, ibretle okumaları için bıraktı. Oğullarından biri, Lucius Annaeus Seneca (2), önce babasından ders almış, daha sonra felsefe ve hukuk öğrenimi yapmış, yüksek mevkilere ulaşmıştı. Fakat, açık sözlülüğü, dürüstlüğü yüzünden o da düşman kazandı ve günün birinde, saray entrikalarına kurban edilerek sürgüne gönderildi... Sekiz yıllık bu sürgün hayatından sonra Roma'ya döndüğünde Seneca'yı İmparator Neron'un (3) danışman hocası olarak atadılar. İlk zamanlarda, genç hükümdar, hocasının öğütlerini dinliyor ve ülkeyi toleransla yönetiyordu. Fakat, yıllar geçtikçe Neron haşinleşti, sefahat ve içki âlemleri yüzünden artık kimseyi dinlemez oldu. O kadar ki, tahtın asıl mirasçısı olan Britannicus'u (4), öz anası Agrippina'yı, hatta karısını öldürttü ve nihayet kocası Seneca'ya da intihar etmesi için emir verdi (5).

Fakat, tüm zalimler gibi, Neron'un da akıbeti feci oldu: Roma'nın yanmasından sonra sorumlu tutulan imparator ordunun isyan etmesi karşısında intihar etmek zorunda kaldı. Anası Agrippina, çok geçmeden kendisini öldürecek olan oğluna, Racine'in trajedisinde şöyle hitap eder:

Gelecek kuşaklarda senin adını,
En zalim titanlar bile hakaret sayacak!.. (6)

Düşünce ve söz özgürlüğünün çağlar boyunca, aşmak zorunda kaldığı engelleri, karşılaştığı müstebitleri, uğradığı ihanetleri anlatmak için tarihin sayfalarını geriye doğru çevirmek gerek. Romalılar devrinde özgürlük bir gel-git halinde kesintilerle, zaman zaman belirmiş, fakat her defasında boğulmuştur. Oysa Grek uygarlığının devamı sayılan Roma'da düşüncelere ve tüm dinlere karşı tolerans yoktu denilemez. Hatta İmparator Tiberius şöyle diyordu: «Tanrılara karşı gelenlere verilecek en uygun ceza, onları tanrılara havale etmektir».

- (1) Marcus Annaeus Seneca (İ.Ö. 55 - İ.S. 39). Cicero gibi İspanyol asıllıydı.
- (2) Lucius Annaeus Seneca (İ.Ö. 4 - İ.S. 65).
- (3) Neron (İ.S. 37-68). Agrippina ile Domitius Ahenobarbus'un oğlu, Claudius'un manevî evlâdı.
- (4) Britannicus (İ.S. 41-55). Claudius'un Messalina'dan olan oğlu. Tahtın asıl mirasçısı. Fransız şairi Racine'in bu adda bir trajedisi vardır.
- (5) Bkz. s. 18, not 2.
- (6) *Et ton nom paraîtra dans la race future,
Aux plus cruels tyrans une cruelle injure.*

Ancak, bu toleransın dışında kalan tek bir din vardı: Hıristiyanlık (1). Bu yeni dinin mensupları yüzyıllar boyunca baskıya, işkenceye dayandılar. Nihayet, 313 yılında I. Konstantin, Milano fermanı ile Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğunun resmî dini olarak ilân etti. Bununla beraber, derhal ilâve edelim ki, bu dinsel toleransın bedelini yine düşünce ve söz özgürlüğü ödedi. Zira, üç yüz yıllık baskıdan, işkenceden kurtulan Hıristiyanlar, gerçi kendileri vicdan özgürlüğüne kavuştular, ama bu tek taraflı bir özgürlük oldu: Çünkü bu tarihten sonra akıl ve gerçek bilim kilisenin emriyle, bin yıl süre ile zincire vuruldu. Ve ne gariptir ki, vaktiyle, yasak bir dinin mensupları oldukları için Romalıların zulmüne uğrayan, işkencelere katlanan, kurbanlar veren, Göreme'lerde mağaralarda gizlenerek yaşayan insanların torunları, iktidarı din yolu ile ellerine geçirince, vakit kaybetmeden teokratik rejimi derhal kurdular ve kendilerine zulmedenlerden daha zalim kesildiler!..

Aydınların ihaneti!..

Evet, aydınların ihaneti. Ve bu ihanet zincirinin henüz başlangıcındayız. Gelecek devirlerde daha nicelerini göreceğiz!..

Perikles'in Demokrasi rüyası, Sokrates'in umutları, Cicero'nun haykırısları, hepsi hepsi artık geçmişin karanlığına gömülecek. İnsanlar için artık tek kurtuluş (necat) yolu bilim değil, din olacak. Demek vaktiyle ölenler sadece din uğrunda can vermişlerdi, yoksa özgürlük için değil!.. Oysa insanlık şimdi özgürlük şehitlerini de bekliyordu.

(III) Ortaçağda Düşünce ve Söz Özgürlüğü

"E pur, si muove!" (Ama dünya yine de dönüyor!)

GALILE

"Özgür düşünceler en kalın zindan duvarlarını bile aşar".

J. BURRY

«Milano fermanından on yıl kadar sonra, İmparator Büyük Konstantin kendisi de Hıristiyanlığı kabul etti (2). Bu tarihsel kararla yeni

- (1) Hıristiyanlık bugünkü İsrail topraklarında Ölü Deniz'le Akdeniz arasındaki bölgede (Yuda) doğdu, İsa'nın ölümünden sonra, havarilerinden San Paulus tarafından önce Anadolu'da, Yunanistan'da ve İtalya'da yayıldı. Grekçe "Khristos" Tanrıca kutsallaştırılmış demektir.
- (2) Büyük Konstantin, Roma İmparatoru Maxence'ı yendiği savaşa başlamadan önce gökyüzünde, rivayete göre, bir haç işareti görmüş ve "In hac signo vincus" (Bu haç sayesinde yeneceksin) diyerek Hıristiyanlığı kabul etmiş.

bir çağ başladı. Bin yıl süren bu yeni devirde akıl zincire vuruldu, düşünce köle oldu, bilim ise hiç ilerlemedi». (1)

Hıristiyanların, yasak dinin mensupları sayıldıkları devirde işkencelere uğradıklarını, o koşullar içinde iken vicdan özgürlüğünü savunduklarını, fakat kendi dinleri imparatorluğun resmî dini olur olmaz, tutumlarını değiştirdiklerini bundan önceki bölümde kısaca belirttik. Artık teokratik devlet kurulmuştu. Bu düzeni yıkmak kolay olmayacak. Eflatun'un hayal ettiği ideal devlette tek bir din olmayacak ve bu dine uymayanlar gerekirse ölüm cezasına çarptırılmayacak mıydı? İşte, Atinalı filozofun bu iyi niyete dayanan doktrinini istismar eden ve üstelik onun yetiştirdiği öğrencisi Aristoteles'in skolastik ve dogmatik düşüncelerini kendilerine göre yorumlayan ortaçağın adamları ve bilhassa papalar, düşünceler dünyasını kap-karanlık bir zindana çevirdiler. Kilisenin dogmaları dışında düşünen sapık kafalar artık sehpalarda, odun yığınlarından yükselen alevler arasında can verecek. *Inquisition* (2) mahkemeleri yüzyıllarca Avrupa'da dehşet saçacak... O kadar ki, 1633 yılında, yani Rönesans'tan yüz elli yıl sonra bile, Galile (3) Floransa'nın *Inquisition* mahkemesi önünde diz çöküp bilimsel bir gerçeği inkâr etmek zorunda kalacak.

Ortaçağı kasıp kavuran *Inquisition* mahkemelerinden etraflıca bahsetmemizin nedeni, insanlığın, bilim ve teknik alanlarında yaptığı muazzam ilerlemelere rağmen, değişen bir şey olmadığını, bugün hâlâ pek çok totaliter ülkede bu mahkemelerden farkı olmayan korkunç adaletsizlik ve işkence mekanizmalarının işlediğini daha iyi belirtebilmektir. Ortaçağdaki dinsel taassubun yerini şimdi çeşitli ideolojik taassuplar almış bulunuyor.

Fakat, ister dinsel olsun, ister ideolojik, insan zekâsı özgür düşünce yolunda, taassup zindanlarının duvarlarında daima gedik açmaya muvaffak olmuştur. J. B. Burry yukarda adı geçen kitabında şöyle diyor:

«Kilisenin yaptığı baskının en korkunç dereceye vardığı devirde, Hıristiyanlığın insan ruhunu çepçevre sarmak üzere inşa ettiği hapishanenin içinde akıl ve özgürlük zincire vuruldu. Ama,

(1) J. B. Burry: *Fikir ve Söz Hürriyeti* (Çeviren: Avni Başman, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, 3. baskı).

(2) Latince, "inquisitio", "inquierere" soruşturmak demektir. Kiliseye karşı direnmeleri cezalandırmak üzere XII. yüzyılda kurulan olağanüstü mahkemeler. En ağır suçlular ateşte yakılıyordu. Büyücülükle itham edilen Jeanne d'Arc, Rouen'da bu mahkemenin kararıyla diri diri yakıldı.

(3) Galile Galilei (1564-1642). İtalyan astronomi bilgini. Deneysel yöntemin kurucularından.

insan zekâsı, her şeye rağmen, kurtuluş çarelerini aramaktan geri kalmadı. Her ne kadar bu özgür düşünen insanların çoğu zindanların kalın duvarlarını aşamıyordu ise de, düşünceleri aşıyordu...»

Papaların Batıda özgür düşünceye indirdikleri darbelere paralel olarak, Doğudaki din adamları da boş durmuyorlardı. Bizans'ın fethinden sonra (29 Mayıs 1453), tarih kitaplarında örnek olarak gösterilen bir vicdan özgürlüğü saygısı ve tolerans sahibi olan, İtalya'dan Centile Bellini gibi sanatçıları sarayına davet ederek kendi portresini yaptıran, Türk Rönesans'ının, daha doğar doğmaz taassubun boğduğu Türk hümanizmasının talihsiz öncüsü Fatih Sultan Mehmed'in kültür atılımının akıbeti ne hazindir!.. Ve bu doğar doğmaz ölen Türk Rönesans'ının gerçekleşmesi için Türk ulusu tam beş yüzyıl bekleyecek...

Maamafih, ortaçağın karanlık dünyasında, Batıda ve Doğuda özgür düşünce semalarında parlayan birkaç yıldız hatırlamadan geçmeyelim:

(IV) Doğu'da Parlayan Özgürlük Yıldızları

Hıristiyanlığın fanatik bilginleri, Aristoteles'in felsefesini, ancak XII. yüzyılda, Müslüman ve Yahudi bilginlerin aracılığı ile öğrendiler. İslâm âleminde, Grek kültürünün etkisiyle, az çok özgür düşünce akımı başlamıştı diyebiliriz. Hatta İbn-i Rüşd'ün Aristo'nun doktrinine dayanan eserleri Batı ülkelerinde bir çeşit *akılcılık* (rationalisme) meydana getirmişti. İbn-i Rüşd maddenin ebediliğine inanıyor, fakat ruhun ölmezliğini red ediyordu. Ancak, düşmanlarının hücumuna uğramamak için, düşüncesini kamufle ederek *Çifte gerçek* nazariyesini ortaya atmıştı: Bu nazariyeye göre *Dinsel gerçek* ve *Felsefi gerçek* diye iki realite vardı.

Ne yazık ki, bu bilimsel kurnazlık, İbn-i Rüşd'ün Halifenin sarayından kovulmasını önleyemedi. Aslında, kovulan İbn-i Rüşd değil, özgür düşünceydi...

Müslüman bilginlerin düşünceleri ortaçağın karanlıklarını delip Batı dünyasına kadar uzandı. Hatta Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nin bilim adamları arasında özgür düşünenlerin sayısı artmaya başladı. Tabii, başlaması ile yok edilmesi de bir oldu!.. Papa İnnos bu *Çifte gerçek* hikâyesini yutmadı ve İbn-i Rüşd'ün düşüncelerini mahkûm etti... Bu yüzden pek çok aydın zindanlara atıldı, ateşte

yakıldı. Ama, ne olursa olsun, özgür düşünce yolunda yeni tohumlar ekilmişti. Ne zaman filizlenip yeşerecekleri bilinmeyen tohumlar!..

Ortaçağda bir Türk skolastiği de vardır diyebiliriz. Aristo'nun eserlerini çeviren ve felsefesini izleyenler arasında Farâbi (1) ve onun öğrencisi İbn-i Sina (2) gibi isimler yer almaktadır. Fakat, ne yazık ki, bunlar ortaçağda çöle akan birer nehir gibi kaybolup gitmişlerdir...

Selçuklular devrinde ise (1026-1300) felsefe akımı zayıflamaya başladı. Hele medreseler, Batıdaki manastırlar gibi, güçlenmeye başladıkça taassup da artıyordu. Artık *Kelâm* biliminden yani İlahiyattan başka şey okutulmuyordu. Böylece, çok geçmeden, doğmadan ölen Doğu rasyonalizminin yerini *tasavvuf* (mysticisme) aldı.

Türk şiirinin ve dilinin tükenmez bir pınarı olan Yunus Emre ile Türk düşünce tarihinde seçkin bir yeri olan Mevlâna'nın XIV. yüzyılda açtıkları çığırılarla özgürlük savaşına doğrudan doğruya kattıkları söylenemezse de, yarattıkları insancıl havayı teneffüs eden kuşaklar muhakkak ki onlardan cesaret almışlardır. Yunus ve Mevlâna ortaçağda birer umut yıldızı gibi parlamışlar, sevgiye, toleransa ve özgür düşünceye dayanan bir çeşit hümanizmanın temellerini atmışlardır. «Yunus'un Divan'ı bizim İlahî Komedi'mızdır (3). Onda ruhun büyüklüğü, vücudun faniliği, kendi kendimizi yaratamamak felâketi, insanlığın tüm sefalet ve ulvilîği, ıstırap ve teselli vardır». (4)

Bu ortaçağ hümanizmasının en güzel ifadesini Mevlâna'nın şu mısralarında buluyoruz:

«Yine de gel... Yine de gel... Ne olursan ol, yine de gel. Hristiyan, Mecusî, putperest olsan da yine de gel. Bizim bu dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir. Eğer yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine de gel».

Mevlâna'nın bu sözleri söylediği devirde, Batıda, daha doğrusu Hristiyan âleminde, herhangi bir düşünürün buna benzer bir laf etmesi şöyle dursun, bu Türk şairinin mısralarını tekrarlaması bile *Inquisition* mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmesi için yeterdi!.. Müslüman ortaçağı ile Hristiyan ortaçağı arasındaki bu fark,

- (1) *Farabi*: Batılı ansiklopedilerden bazıları her ne kadar Farabî'yi İranlı olarak göstermekte iseler de, Türkistan'da doğan bilginin, özbeöz Türk olduğuna kuşku yoktur (872-950).
- (2) Özbekistan'ın Buhara bölgesinde doğan İbn-i Sina, Doğu'nun en büyük bilginlerinden biridir. *Tıbbın Temel Bilgileri* ve *Aydınlatıcı Felsefe* adlı eserleri çıkarılmıştır.
- (3) İtalyan şairi Dante Alighieri'nin (1265-1321) *Divina Comedia* (İlahî Komedi) adlı eseri.
- (4) Burhan Toprak: *Yunus Emre Divanı* (cilt I, sayfa 11, İstanbul, 2. baskı).

iki din arasındaki vicdan özgürlüğü ve tolerans ayrılığından ileri gelmektedir.

Kutadgu Bilik yazarı Yusuf Has Hacıp'in de özgür düşünce tarihinde önemli bir yeri vardır. XI. yüzyılda yetişen bu Türk bilgininin Kaşgar (1) sarayında başbakanlık makamına (has haciplik) ulaştıktan sonra, siyaset felsefesinin en önemli eserlerinden birini yazarak devlet adamlarına öğütler vermesi, ortaçağ gibi bir devirde çok ilginç bir olaydır. 73 fasıl ve 6500 beyitten meydana gelen bu muazzam kitapta, Yusuf Has Hacıp *allégorique* bir yöntemle, diyaloglar halinde, adalet, devlet, akıl, kanaat gibi kavramları inceliyor. Böyle bir esere Hristiyan ortaçağında rastlamak mümkün değildir.

(V) Ufukta Beliren Özgürlük Umutları

«Bin yıllık ortaçağ karanlıklarını dağıtacak ve nihayet, insan düşüncesini zindandan kurtaracak olan akım XIII. yüzyılın sonlarına doğru İtalya'da meydana geldi. İnsanların ruhlarını bunalıtarak, kendi varlıklarını ve dünya ile ilişkilerini anlamalarına engel olan çocukça inançlardan örülü taassup perdesi işte bu yüzyılda aralanmaya başladı. İnsan, -eski Yunanistan'da ve Roma'da olduğu gibi— kendi kişiliğini az çok duymaya, mensup olduğu ırk ve ulus içinde ayrı bir yeri bulunduğunu, öz değerini sezmeye başladı. Etrafındaki âlem, ortaçağ kâbuslarının karanlıklarından sıyrılarak, yavaş yavaş aydınlandı... Ve bu değişme, bazıları cumhuriyet olan, bazıları ise hâlâ tiranlar veya diktatörler tarafından yönetilen irili ufaklı İtalyan devletlerindeki siyasal ve sosyal koşullar içinde ve onlar sayesinde meydana geldi». (2)

Gerçekten, insanlık, ortaçağdan kurtulmak için âdeta bir kurtarıcı bekliyordu. Ve umudunu yine Grek ve Latin kaynaklarında buldu. Bunun içindir ki, İtalya'da başlayıp sonradan tüm Avrupa'ya yayılan bu umuda *Renaissance* (Yeniden Doğuş) adı verildi.

Önce sanat alanında beliren bu umut, çok geçmeden, edebiyat ve bilim alanlarında da gelişerek *Hümanizma* denilen büyük kültür akımını doğurdu. Artık insan alelâde bir yaratık değildi, düşünen bir varlıktı. Ve bu varlığın dünyadaki durumu, kaderi üzerinde dü-

(1) Türklerin anayurdu olan Orta Asya'nın bu kenti şimdi Çin'e aittir.

(2) J. B. Burry: *Fikir ve Söz Hürriyeti* (sayfa 65).

şünmek gerekti. Somut düşünceleri değil, soyut düşünceleri benimseyen yeni bir düşünme biçimiydi bu. Bir çeşit hümanizma olan (Cartésianisme = Descartes'çilik) işte bu akımın hazırladığı zemin üzerinde meydana geldi. Özgür düşünce kendine bu çağda kurtuluş çareleri aradı. Buldu mu? Bulabildi mi? Hayır! Maalesef hayır. Rönesans ve Hümanizmaya rağmen, kilisenin baskısı, hükümdarlarla olan ilişkileri ve işbirliği, tâ XVIII. yüzyıla kadar devam etti. Zira, hümanistler hatta Montaigne (1) gibi eğitimin dünyevî olmasını, kilisenin tekelinden kurtarılmasını isteyecek kadar cesaret gösterenler bile, Katolik dininin etkisinden tamamıyla kurtulamadılar. Hümanistlerin düşünce ve söz özgürlüğü bakımından yaptıkları hizmet, daha sonraki kuşaklara zemin hazırlamış olmalarından ibarettir. Mamafih, önemli olan ortaçağa karşı bir direnişin az çok başlamış olmasıdır. Yoksa, matbaanın icadından sonra hızlanan kültür akımına rağmen, Gutenberg'in bastığı ilk eser, ne Grek filozoflarından birinin, ne de Romalı bir hukukçunun veya tarihçinin kitabıydı; sadece Hristiyanlığın 1 numaralı kitabı olan İncil'di.

Su halde, Rönesans'tan sonra, henüz beklenen özgürlük için gerekli mücadelenin başladığı söylenemez. Bununla beraber, Avrupa'da Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğunun (2) doğmasıyla yeni ve güçlü monarşiler de meydana geldi. Bunlar ilerde modern birer devlet haline gelecekler. Bundan başka, papalık da artık ortaçağdaki kadar güçlü değildi. Hristiyanlığın mezheplere bölünmesinin nedenlerini işte bu devirde papalık müessesesinin zaafa uğramasında aramak yerinde olur. Nitekim, bunun sonucu olarak *Reform* akımı başladı ve Batı dünyası Katoliklik ve Protestanlık diye ikiye bölündü.

Başlangıçta *Reform* hareketi, Rönesans'ın yarattığı havadan yararlanarak aydınların hiç olmazsa vicdan özgürlüğü alanındaki direnişlerinden başka bir şey değildi. Henüz sosyal özgürlük ve sosyal eşitlik kavramlarından çok uzaktayız. İki yüz yıldan fazla, 1789 Fransız İhtilâline kadar, beklemek gerekecek... Bu uzun bekleyiş esnasında yalnız İngiltere'de, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Milton adında bir şairin düşünce ve basın özgürlüğü yolunda ilk meşaleyi yaktığını ilerde göreceğiz.

- (1) Michel de Montaigne (1533-1592). Ünlü Fransız hümanisti ve ahlâkçısı. *Denemeler* adlı tek eserinde kendi kendini ve giderek 'İnsan'ı inceler. Metafizik gerçeklere yalnız akıl yolu ile ulaşmanın olanaksız olduğunu ispatlamaya çalışır. Eski Grek ve Latin düşünürlerinden etkilenen toleranslı bir dünya görüşü vardır. Düşüncesinin temlinde "septicisme" (şüphecilik) yatar.
- (2) Kral Büyük Othon tarafından 962'de kurulan Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu 1806'da Avusturya İmparatoru François Joseph II'nin tahttan feragat etmesiyle sona erdi.

XVI. yüzyılın başında başlayan Reform hareketi, aslında açığa vurulamayan bir politik devrim niteliğini de taşıyordu. Orta Avrupa'nın büyük bir kısmı ile kuzey ülkelerinin hepsi, Alman reformatörü Martin Luther'in (1) önderliğinde gelişen Protestanlığı (2) kabul ettiler.

Bu suretle, Batı âleminde *Vicdan özgürlüğü savaşı* başlamıştı. Kapı yavaş yavaş aralanıyordu. Aralanan bu kapıdan, günün birinde, fikir adamları da sızmak için çaba sarfedecekler.

Reform'u ilk olarak Alman asıllı sınıflar benimsedi. Bu sayede, Katolikliğin egemenliği altında bulunan Avusturya imparatorluğunun boyunduruğundan kurtulmak istiyorlardı. Luther'in ölümünden on yıl kadar sonra, uzun ve kanlı mücadeleler sayesinde. Hristiyan âleminde ilk vicdan özgürlüğü savaşı zaferle bitti. 1555'te Augsburg'ta imzalanan barış antlaşması Avrupa'da vicdanlarda bir kıvılcıktan, bir direnişin başladığının ilk belirtisidir. Ve bu akım, zincirlemesine, İsviçre, İsveç, İngiltere, Hollanda ve kısmen Fransa'ya da yayıldı.

Gerçekten, Calvin (3) Fransa'da Reform hareketine yepyeni, daha ilerici bir yön vermeye çalıştı. Önceleri Kral I. François bu yeni mezhebe müsaade ettiyse de, çok geçmeden reformcuları öldürttü (1546). Buna rağmen, Fransa'da, din savaşlarına, katliamlara göğüs geren azınlıktaki Protestanlar, vicdan özgürlüğünü sağlayan 1789 Fransız İhtilaline kadar dayandılar.

Ancak, ilk Hristiyanların, gizli bir dinin mensupları olarak, Romalıların yüzyıllarca baskısına ve işkencelerine dayanıp da, sonradan Hristiyanlık Roma'nın resmi dini olunca nasıl değiştiklerini, kendilerine vaktiyle zulmedenlerden daha zalim kesildiklerini gördük. İşte, tarihin bu devrinde yine aynı olayla, aydınların ihanetiyile karşılaşyoruz:

Gerçekte, Protestanlar, papanın otoritesi yerine İncil'in mutlak otoritesini getirdiler. Luther aslında özgürlük için mücadele etmemişti. Amacı, Katolikliğin yerine Protestanlığı getirmektir. Katolikliğin egemen olduğu İtalya, İspanya ve Fransa gibi ülkelerde nasıl

- (1) Martin Luther (1483-1546). Papaların yorumlarını kapsayan Kutsal Kitap'ı yıktı ve bu yüzden aforoz edildi. Düşmanlarının eline geçmemek için sığındığı Wartburg kentinde İncil'i Almanca'ya çevirdi.
- (2) Latince "protestari" den (muhalafet etmek, reddetmek). Protestanlık, kişi ile Allah arasında araç kabul etmez, din ulularının yorumlarını benimsemez, doğrudan doğruya Kutsal Kitap'ı tanır. Katolik rahipler evlenmezler, Protestan papazları evlenebilirler. Protestanlık günah çıkartmayı da reddeder, kiliseleri gayet sadedir.
- (3) Jean Calvin (1509-1564). *Hristiyanlık Müessesesi* adlı eseriyile dine daha sade bir nitelik vermeye çalıştı. "Calvinisme" in Protestanlıktan daha ilerici olduğu söylenebilir.

baskı yapılıyorsa, Protestanlığın egemen olduğu ülkelerde de Katoliklere baskı yapılıyordu. Fransa'da *Saint-Barthélémy* katliamı denilen ve bir gecede on binlerce Protestanın öldürüldüğü kanlı olay, örneğin Almanya'da cereyan etmiş olsaydı, her halde Bavyera eyaletindeki Katolik azınlığından eser kalmazdı!..

Şu halde, kavga bir özgürlük kavgası değil, bir mezhep, bir din kavgasıydı. Ve aydınların ihaneti devam ediyordu!..

Denemeler adlı eserinde insan ruhunu en hücre köşelerine kadar inceleyen büyük Fransız hümanisti Montaigne, düşüncelerinden ötürü hapsedilen ve zindanda çıldırarak ölen İtalyan yazarı Tasso'yu (1) ziyaret etmek için binlerce kilometre yol yaparak çaba sarfetti. Fakat, bu çabalar boşa gitti, Tasso'yu özgürlüğe kavuşturamadı!..

Oysa, İtalya'da Rönesans başlayalı nerdeyse iki yüzyıl olacaktı. Bir tarafta Grek ve Latin şaheserleri çevrilir, hümanizma akımı gelişir, klasik kültür doğar, sanat eserleri çoğalır, muhteşem saraylar inşa edilirken; diğer tarafta, ortaçağdan kalma taassup ve özgür düşünceye, vicdan özgürlüğüne karşı düşmanlık hâlâ devam ediyordu... Yüzyıllar geçiyor, fakat Atina'da Perikles'in, Roma'da Cicero'nun yarattıkları -geçici de olsa- özgürlük havası bir türlü geri gelmiyordu. Din uğruna yapılan savaşlar, akıtılan kanlar, vicdan özgürlüğünü az da olsa sağlamamıştı. Sarayla kilise işbirliği eskisinden hemen hemen farksızdı. Bu iki gücün karşısına dikilecek üçüncü bir güç gerekti. Kaynağını halktan alan, adalete, eşitliğe, toleransa ve özgürlüğe dayanan bir güç!..

(VI) Descartes ve Rasyonalizm (2)

"*Cogito, ergo sum*". (Düşünüyorum, demek varım).

DESCARTES

Descartes (3) subay olarak Otuz Yıl Savaşları'na (4) katıldı, Avrupa ülkelerini dolaştı. Aynı zamanda, yeni felsefe doktrinini meyda-

- (1) Torquato Tasso (1544-1595). Alman şairi Goethe'nin Tasso'nun hayatını canlandıran bir trajedisi vardır. Montaigne'in bu tarihsel ziyaretini canlandıran tablo Louvre Müzesi'ndedir.
- (2) Latince "ratio" (akıl) demektir. "Rationalisme" (akılcılık) anlamına gelmektedir. Her tür düşüncenin deneme yolu ile değil, akıl yolu ile meydana geldiğini iddia eden doktrin. Aynı zamanda "révélation"u (vahiy) da reddeder.
- (3) René Descartes (1596-1650). Ünlü Fransız matematikçi ve fizikçisi.
- (4) Otuz Yıl Savaşları (1618-1648). Katoliklerle Protestanlar arasında cereyan eden bu savaşlarda, başta Almanya olmak üzere birçok ülkede yüz binlerce insan öldü, kentler yıkıldı.

na getirecek olan düşüncelerini olgunlaştırdı. 1629 yılında, henüz otuz üç yaşında iken, Hollanda'ya gitti ve oraya yerleşti. Zira, Protestanlığı benimseyen bu ülkede Fransa'ya göre düşünce özgürlüğü vardı ve o devrin pek çok özgür düşünen adamı hep oraya sığınıyorlardı. Kendi isteğiyle geçirdiği bu sürgün hayatının son yıllarında, Kraliçe Kristin'in daveti üzerine Stokholm'e gitti. Orada öldü...

Gerçi Descartes daha henüz çocukken Fransa'da din savaşları bitmişti. Fakat, yıllarca süren bu kanlı kavgalardan usanan halk, artık otoriter bir rejimin özlemi içindeydi. İşte, bu psiko-sosyal faktör Fransa'nın iki yüzyıl süren kaderini tayin etti: Saray-kilise işbirliği yeniden güçlendi. Bununla beraber, Rönesans'ın ve hümanizmanın getirdiği umut verici hava ne de olsa kafalarda bir meltem gibi esiyordu. Yüzyıllardan beri skolastik dogmaların zindanlarında hapsedilen insan düşüncesi artık kanatlarını çırpıyor, uçmak istiyordu. İnsanın yavaş yavaş kendine, zekâsına olan güveni, inancı artıyor, yasalarını, ihtiyaçlarını kavramaya başlıyordu.

Descartes'ın felsefesi, işte, insanın, daha doğrusu düşüncenin ve aklın özgürlüğe, kurtuluşa doğru yaptığı ilk gerçek ve bilimsel atılımıdır. Ondan sonraki kuşaklar, onun açtığı çığırdı yürüyerek, özgür düşünce savaşını daha da hızlandırdılar...

Descartes analitik geometriyi keşfetti, optik ve fizik üzerinde de çalıştı, fiziksel araştırmaları sayesinde, modern bilimin temellerini kurdu. *Metot Üzerine Nutuk* (1637) adlı eserinde aklın basitten bileşiğe giderek, kesin ve açık bir mantığı izleyip gerçeği araştırmasını söyler. Bu küçük kitabın bugün hâlâ değişmeyen bazı ilkeleri kapsadığını ve özgür düşünceye kılavuzluk edecek değerde olduğunu unutmamak gerekir. *Metafizik Düşünceler ve Felsefenin İlkeleri* Descartes'ın doktrinini tamamlayan başlıca eserlerdir. Onun Fransız dilini bağımsızlığına kavuşturan ilk yazar olduğunu da ilâve etmek yerinde olur. Calvin, *Hristiyanlık Müessesesi* adlı kitabı ile, ilk kez, Fransızlara dinlerinin Latince'den başka bir dil ile öğretilebileceğini kabul ettirmişti. Descartes da, ilk kez, *Metot Üzerine Nutuk*'la, bir geleneği yıktı, felsefeyi Latince'nin ve giderek kilisenin boyunduruğundan kurtarıp daha geniş bir aydın kitlesinin anlayacağı bir dille anlatıyordu. O günkü koşullar içinde değerlendirecek olursak, bunun düşünce özgürlüğü yolunda bir aşama olduğunu kabul etmek gerekir.

Skolastik felsefenin kabul ettiği gerçekler kilisenin dogmalarına veya din büyüklerinin düşüncelerine dayanıyordu. Kopernik ve Galile'nin bilime gerçeği sokmak için sarfettikleri çabalar boşa gitmişti. Descartes, ortaçağ boyunca, bilhassa din adamları tarafından istismar edilerek yorumlanan Aristoteles'i köhne bir ağacın gövde-

sine, skolastik kafaları da ona sarılan sarmaşıklara benzetiyor. Bilim ile din artık birbirinden ayrılmalıydı. İbn-i Rüşd'ün dört yüz yıl önce *Çifte Gerçek* adı altında ortaya attığı ve saraydan kovulmasına sebep olan nazariyeyi, Fransız filozofu da bilimsel bir biçimde gerçekleştirmek istedi. Fakat, ne yazık ki, Doğulu bilginin düşünceleri nasıl taassup tarafından boğulduysa, Batılı filozofun da: «Dinsel gerçeklere ulaşmak için insanüstü bir varlık olmak gerek. Benim ise gücüm buna yetmez!» diyerek, dini bilimin ötesinde farzederek, bilimsel düşünceye özgürlük sağlamak umudu ile sarfettiği çabalar, onu çağdaşlarının hışmından kurtaramadı.

Bununla beraber, Descartes'in kendisinden sonraki kuşaklar üzerinde etkisi derin ve sürekli olmuştur. *Cartésianisme* veya *Rationalisme* denilen akım başlamış, insan zekâsı gerçeği aramak üzere, kanatlarını onun getirdiği metot sayesinde çırpma cesaretini göstermişti.

Nitekim, Fransız filozofu Malebranche (1638-1715) *La Recherche de la Vérité* (Gerçeğin Aranması) adlı eserini, XIV. Louis gibi müstebid bir kralın devrinde yazabilmiş; Hollandalı filozof Spinoza (1632-1677) *Ahlâk* adlı kitabını yine Descartes'in açtığı çığırdı yürüyerek meydana getirmiştir.

Özgür düşünce yolunda Descartes'in etkisi bundan sonra daha da artacak, devirler ve yüzyıllar boyunca onun getirdiği yeni metot sayesinde bilhassa XVIII. yüzyıl fikir adamları akılcı yöntemlerle çalışarak amaca doğru yeni aşamalar kaydedeceklerdir.

VİCDANLAR UYANIYOR

(I) *Kültür Rönesansından Özgürlük Rönesansına*

Rönesans'ın sanat alanında, hümanizmanın bilim ve edebiyat alanlarında getirdikleri yenilikler, ortaçağın köhne zihniyetini yıkmaya yetmedi. Kültür alanındaki uyanış, Descartes'in rasyonalizmine rağmen, politik ve sosyal alanlardaki düzeni bozamamıştı. Eski rejim, sarayın, aristokrasinin ve kilisenin işbirliği ve egemenliği devam ediyor, halk kitleleri iki bin yıl önceki Atinalı vatandaşlar kadar bile seslerini duyuramıyorlardı. Sanat ve edebiyatta uyanış güzel şeydi! Fakat, insanlar artık başka bir uyanış, özgürlük uyanışını bekliyorlardı. Ve yüzyıllardan beri sonu gelmeyen bu bekleyiş, XVIII. yüzyılın başında artık son haddine gelmişti. Düşünceler, sanki kış uykusuna yatıp da ilkbaharı bekleyen tohumlar gibi, toprağı yarıp fışkırmak, filizlenmek için olgunlaşıyorlardı. Bu toprak *Millî Vicdan* dediğimiz şeydi. Avrupa'nın fikir hayatındaki bu oluşma dönemi 1680-1715 yıllarını kapsar. Bu dönemi inceleyen ünlü Fransız Akademisi üyesi Paul Hazard eserinin önsözünde şöyle diyor: (1)

«Ne çelişki! Ne anı geçiş! Hiyerarşi, disiplin, otoritenin sağladığı nizam, hayatı sıkı sıkıya düzenleyen dogmalar: İşte XVII. yüzyıl insanların sevdikleri şeyler.

«Baskı, otorite, dogmalar, işte XVIII. yüzyılda bu klasik insanların yerine geçen kişilerin nefret ettikleri şeyler... Birinciler kiliseye bağlıdır, ikinciler ise ona karşı. Birinciler, dinsel yasalara inanırlar, ikinciler doğal yasalara. Birinciler, eşit olmayan sınıflardan meydana gelen bir toplumda rahatça yaşarlar, ikinciler eşitliğe dayanan bir toplumu hayal ederler... XVII. yüzyılda Fransızların çoğu saray vaizi ünlü hatip Piskopos Bossuet (1627-1704) gibi düşünüyordu. XVIII. yüzyılda, Fransızlar birdenbire, kiliseye meydana okuyan, papazların can düşmanı Voltaire (1694-1778) gibi düşünecek. Bu bir devrim değil de nedir?»

(1) *La Crise de la Conscience Européenne* (Avrupa Vicdanında Bunalm, s. V-X, 1935).

Paul Hazard, hükümdarlara ve kiliseye rağmen, artık *Düşünen bir Avrupa*'nın doğmakta olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor:

«Atılımlar, saldırılar adım adım ilerliyordu. Kiliseye karşı gelenler artık yalnız değildi; taraftarları gittikçe artıyordu. Akıl, şimdi klasiklerde olduğu gibi sadece bir denge unsuru değildi, eleştirici bir cesaret haline gelmişti. Efsaneler, mucizeler çağının temelleri kuşkuyla sarsılıyordu. Tanrı, bilinmeyen ve ulaşılmayan göklerde bırakılıyor, artık yalnız insanla ilgileniliyordu. İnsan sürülerini güden çobanlar, yüzyıllardan beri yeryüzünde adaleti, eşitliği, kardeşliği egemen kılacaklarına dair söz vermişler, fakat sözlerini tutmamışlardı. Gerçeğin ve mutluluğun kazanılması için oynanan bu oyunda, bu yöneticiler partiyi kaybetmişlerdi. Öyleyse, ne duruyorlardı, çekip gitmeliydiler, halkın yakasını bırakmalıydılar... Ve eğer kendi rızaları ile gitmezlerse, onları kovmak gerekti. İnsanlık denilen bu büyük aileyi barındıramayan bu eski rejimi yıkmalıydı. İlk görev yıkmak olmalıydı. İkinci görev ise, yıkılan bu kurumlar üzerine geleceğin sitesini kurmak için temeller atılmalıydı... Artık metafizik hayallere yer vermeyen bir felsefe kurmalı; şeriata, kiliseye dayanan politikadan, esrarlı perdeler arkasına saklanan dinden, dogmalardan güç alan ahlâktan vazgeçmeliydi. Bilim artık sadece bir zekâ oyunu aracı olmaktan çıkmalı, doğayı mağlup edecek, mutluluğu fethedecek bir düzeye ulaşmalıydı».

XVI. yüzyılın hümanistlerinden ve XVII. yüzyılın klasiklerinden artık uzaktayız. Rönesans'la 1789 Fransız İhtilâli arasındaki iki yüz yıllık yolun ortasında, Avrupa'da şimdi özgür düşünen kafalar çoğalmaya başlamıştı. Geleceğin devrimlerini bu düşünen kafalar hazırlayacak, Avrupa'nın vicdanında sarsıntılar yaratacak...

Avrupa'nın vicdanında husule gelen bu devrimin kaynaklarını, XVII. yüzyılda, kralın ve kilisenin baskısına rağmen, dolaylı bir üslupla da olsa, sosyal eleştiriler yapmak cesaretini gösteren birkaç şair ve yazarda bulmak mümkündür.

Gerçekten, mücadelelerle geçen ömrünün sonunda, sahnede kan kusarak ölen bir Molière'nin (1622-1673) düşünce özgürlüğü için çektiği çileyi hatırlatmadan geçemeyiz. Yaşadığı devrin sosyal tablosunu yansıtan *Gülünç Kibarlar*, *Kadınlar Okulu*, *Kocalar Okulu* gibi komediler yanında *Tartuffe* gibi karakter komedileri de vardır (1).

(1) Ahmet Vefik Paşa bu eseri, *Mürâi* adıyla adapte etmiştir. Özgür düşünceli bir devlet adamı olan Paşanın bu çeviriyle, dolaylı olarak Osmanlı toplumundaki yobazları eleştirmek istediğine kuşku yoktur.

Papazların ikiyezlülüğünü sahnede canlandıran bu piyes Rönesans'tan sonra kiliseye indirilen ilk darbedir diyebiliriz. Molière'in yarattığı Tartuffe tipi, aslında dünyanın her yerinde ve her zaman rastlanan özgürlük düşmanı yobazdır. Ve bu eseri yüzünden şairin çekmediği çile kalmamıştır. 1664'ten 1667'ye kadar oynanması yasaklanan bu komedi, bir kalemin tek başına, hem de mutlak bir istibdat devrinde taassuba karşı yaptığı özgürlük savaşının sembolüdür. Nihayet, 1669 yılında Kral XIV. Louis'in müsaadesiyle oynanmasına başlanan bu eser taassup cephesinde açılan ilk gedikti.

Ya La Fontaine? (1621-1695) Düşünce özgürlüğü tarihinde ondan bahsetmeden geçmek mümkün mü? Hayvanları dile getirerek insanları yola getirmeye çalışan bu şair, saray çevresine sığınan çağdaşları Boileau gibi, Racine gibi olamamış, güdümlü bir edebiyatı reddetmiş, hatta kralın hışmına uğramasına rağmen tuttuğu özgürlük yolundan şaşmamıştır. Her biri bir küçük şaheser olan yüzlerce manzum masalından seçtiğimiz şu örnek, onun özgürlük savaşındaki katkısını belirtmek için yetmez mi?

KURTLA KUZU

Kim daha güçlüyse hep odur haklı;
İnanmayan dinlesin bu masalı:
Kuzunun biri su içiyormuş
Pırıl pırıl bir dereden.
Aç bir kurt çıkagelmiş yukardan,
Av peşinde besbelli.
— Vay! demiş öfkeyle;
Suyumu bulandırıyor benim.
Şimdi anlatırım ben sana.
— Aman efendim, demiş kuzu;
Kızmayın da bir bakın neredeyim
Ben nasıl bulandırırım suyunuzu,
Akıntı benden yana.
Siz yukardasınız,
Ben yirmi adım aşağıda.
— Onu bunu bilmem, demiş canavar;
Bulandırıyor sun işte o kadar.
Hem dahası var, hımbıl:
Sen bana küfretmiştin geçen yıl.
— Nasıl olur, devletlim, demiş kuzu;
Geçen yıl dünyada yoktum.

Süt kuzusuyum baksanıza.

— Sen değilsen kardeşindir, ukalâ.

— Kardeşim yok ki küfretsin size.

— Seninkilerden biridir öyleyse;

İşiniz gücünüz beni çekiştirmek,

Çobanlarınız, köpeklerinizle birleşerek.

Hepsini anlattılar bana.

Size artık haddinizi bildirmeli,

Deyip kesmiş devletli;

Kaptığı gibi kuzuyu doğru ormana.

Ve orada

Görmüş hesabını güzelce,

Danıştay, yargıtay, hepsi içinde (1).

Masal biçiminde de olsa, bir şairin bundan üç yüz yıl önce, müstebidi kurt, mazlum halkı da kuzu olarak canlandırmış olması, onu özgürlük için mücadele edenlerin safında göstermek için yetmez mi?

Molière ve La Fontaine'den sonra, düşünce özgürlüğüne zemin hazırlayan önemli olaylardan biri de, Batı Kültür Tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden *Eskiler ve Yeniler Kavgası*'dır:

Ortaçağdan kurtulan insanlar, şimdi klasisizm denilen belirli ilkelere bağlı bir sanat ve edebiyat anlayışının içine âdeta hapsedilmişlerdi. Boileau'nun Latin Şairi Horatius'un (İsa'dan önce 65-8) ortaya attığı ilkelere dayanarak yazdığı *Art Poétique* (1674, şiir sanatı) (2) adlı kitabı dogmatik ve skolastik bir zihniyetin ürünüydü. Gerçi bu dar çerçeve içerisinde Racine gibi büyük bir şair yetişmişti, fakat, o da yaratıcı olamamış, eski klasik konuları ele alıp üstün sanatı ve üslubu sayesinde onları ölmezleştirmişti. Dengeye, ölçüye ve mantığa dayanan klasisizm, bir bakıma, Aristoteles'in devamıydı. Oysa doğa *Statique* yani değişmeyen bir şey değildi, aksine durmadan oluşuyordu. Düşünen insanların da oluşmaları, değişimleri gayet doğal bir olaydı. *Statique* yerini artık *Dynamique*'e bırakmalıydı. Geçmiş değil, geleceği düşünmeliydi. Gerçi Descartes felsefesiyle eski putları devirmeye çalışmıştı, fakat başarıya ulaşmamıştı. Yeni adamlar, şimdi onun açtığı çığırda yürüyerek daha ileriye gitmek istiyorlardı...

Başta Perrault (1628-1703) ve Fontenelle (1657-1757) olmak üzere yeni bir kuşak meydana geldi. Ünlü Trajedi Şairi Corneille'in ye-

(1) *La Fontaine'den Masallar*. Çeviren: S. Eyüpoğlu, Remzi Kitabevi.

(2) Recaizade Mahmut Ekrem de her halde bundan özenerek bir *Talim-i Edebiyat* yazmış olsa gerek.

ğeni olan İlimler Akademisi değişmez Genel Sekreteri Fontenelle, kendisinden sonrakilere özgür düşünce için ortam hazırlayanlardan biridir. Diğer taraftan, klasik akımın üçüncü ve son kuşağına mensup olan La Bruyère (1645-1695) *Les Caractères* (Karakterler, 1688) adlı eserinde toplumun sosyal düzeninin bozukluğunu çağdaş kişilerin portrelerini çizmekle anlatmış; Saint-Simon ise (1675-1755) *Mémoires* (Anılar) adlı muazzam eserinde 1694'ten 1723'e kadar olan otuz yıllık bir devri perde arkasından gözleyen canlı bir tanık olarak bütün çıplaklığı ile nakletmiştir.

XIV. Louis, yetmiş iki yıllık bir saltanattan sonra, 1715'te öldüğü zaman, istibdat rejimi zaten ihtiyar hükümdarın gittikçe zayıflayan otoritesi yüzünden gücünü hayli kaybetmişti. İhtişam içinde geçen ve klasik edebiyatın zirvesine ulaştığı bu uzun devir sonunda Fransa ekonomik bakımdan perişan bir haldeydi. İşte, Paul Hazard'ın bahsettiği *Avrupa Vicdanında Buhran* böyle bir ortamda başladı. Birkaç şair ve yazar bu ortamı -bilerek veya bilmeyerek- hazırladılar. Bu bunalımdan XVIII. yüzyılın bilimsel ve ilerici akımları doğacak, 1789 Fransız İhtilâlini hazırlayan özgür düşünce akımları başlayacak...

(II) XVIII. Yüzyılda Basının Doğuşu, Gelişmesi ve İlk Zaferi

XVII. yüzyılda başlayan *Périodique* Basın, XVIII. yüzyılda, bilhassa politik hayatın canlandığı ve özgürlüğün başka ülkelere oranla var olduğu İngiltere ve Hollanda'da çok çabuk gelişti. Bu iki ülkenin etkisi altında kalan diğer batı ülkelerinde de, kültür düzeyi yükseldikçe Basın da gelişti.

Ünlü Fransız Tarihçisi Michelet'nin *Büyük Yüzyıl* diye nitelendirdiği XVIII. yüzyıl gerçekten modern çağın hazırlandığı bir devir olmuştur. Bilimler büyük bir hızla gelişiyor, sosyal bilimler bu mutlu gelişmeye gittikçe artan bir renk katıyordu. İnsanlar her gün yeni bir şey öğreniyor, uygarlığın ilerlemesine olan inanç artıyor, teknoloji yeni buluşlar, icatlar ve keşiflerle güçleniyor, İngiltere'de sanayi alanında başlayan devrim Avrupa Kıtasına da sıçırıyordu... Kısa zamanda Avrupa diğer kıtalarla mukayese edilemeyecek kadar ilerledi. Fakat, Avrupa'nın siyasal birliği yoktu, ülkeler arasındaki egemenlik rekabeti ve savaşı devam ediyordu. Bu esnada, Avrupa'dan ayrılan yepyeni bir ülke doğdu: Amerika Birleşik Devletleri.

Mali ve ekonomik gelişme, borsaların kurulması, Bering Boğazı'nın keşfi, *Doğal Felsefenin Matematik İlkeleri* adlı eserin yazarı (1726) Newton'un ölümü, sömürgelerin doğuşu, İngiltere'de tekstil sanayiinin makineleşmesi (1733), kömürün demir sanayiinde kullanılışı (1735), Kopenhag Bankasının kuruluşu (1736), askerliğin teknik gelişmesi, astronomi, fizik, kimya, jeoloji bilimlerinde ve bilhassa Buffon'la (1707-1781) doğa bilimlerinde yapılan ilerlemeler, La Fayette'in Amerika'ya giderek bu ülkenin bağımsızlık savaşına katılması (1777), devletler arasında ticaret anlaşmalarının yapılması, George Washington'un Amerika Cumhurbaşkanlığına seçilmesi (1789), Polonya Cumhuriyetinin ilanı (1799) ve bunlar gibi daha yüzlerce sosyal, politik ve teknik olay, XVIII. yüzyılın tarihini süslemektedir.

Şimdi, böyle bir ortamda Basın'ın durumu neydi? Kısaca gözden geçirelim:

Hollanda'nın özgürlük ve bilhassa Basın özgürlüğü mücadelesinde Avrupa'da oynadığı rol çok önemlidir. İstibdattan kaçan pek çok fikir adamı bu ülkeye sığınmışlar ve mücadelelerini oradan yapmışlardır. *Utrecht* ve *Leyde* gazeteleri Basın tarihinde rağbet gören ilk Hollanda haber organlarıdır. O tarihte bir cumhuriyet olan bugünkü Hollanda Krallığında, matbaacılar oldukça serbest çalışıyorlardı. Avrupa'da hâkim olan dil Fransızca idi ve yayınların çoğu bu dille yapılıyordu.

Bundan başka, Belçika'nın bağımsız Liège eyaletinde *L'Esprit des Journaux*, İsviçre'de *La Gazette de Berne*, Almanya'da *Gazette von Köln*, Hollanda'daki benzerlerinden aşağı kalmıyordu.

İngiltere'de ise Basın yavaş yavaş modern bir nitelik alıyordu. Başka ülkelere oranla İngiliz Basınının artık özgür olduğunu söyleyebiliriz. Her vatandaş bir gazete çıkarma hakkına sahipti. Sansür ise, bir daha konmamak üzere, çoktan kaldırılmıştı. Londra'da parlamenter rejime dayanan bir hükümet vardı ve halkın hiç olmazsa şimdilik bir kısmı temsilcilerini kendisi seçmekteydi. Ve nihayet, bir kamuoyu denilen psikolojik baskı grubu yavaş yavaş oluşmaktaydı. Önce haftalık çıkan gazeteler, çok geçmeden haftada iki, üç kez çıkmaya başladılar. Nihayet, 1702'de ilk günlük gazete olan *Daily Courant* çıktı ve otuz üç yıl süre ile devam etti. Aynı dönemde İngiliz gazetecilerinin atalarından biri olan Addison'un *Spectator*'u çıktı ve muazzam bir ilgi gördü. O kadar ki, Avrupa ülkelerinde onu taklit eden pek çok yayın organı türedi. 1731'de çıkan *The Gentleman's Magazine* ise 42 sayfalık ilk büyük aylık dergidir. Siyasal gazeteler yavaş yavaş ilân da yayınlamaya başladılar. Bu suretle Basın'da bir taraftan gelir kaynakları artan gazeteler güçlenir ve daha fazla bağımsızlaşırken, diğer taraftan da ilân ve reklâmcılığın

Basın'a etkisi başlıyordu. Bu etki zamanla bir baskı halini alacaktır. Basın'da yoğunlaşma ve tekelcilik konusuna ileride değineceğiz. İki yüzyıl sonra, zamanımızda ortaya çıkan bu tehlikenin daha XVIII. yüzyılda belirdiğini görüyoruz. Oysa o devirde İngiltere'de gittikçe gelişen ve yayılan Basın sayesinde halk cehaletten kurtuluyordu. Çok ucuza satılan gazetelerin piyasadan kalkması, bir halk okulu haline gelen Basın'ın bu görevini baltalıyordu. Montesquieu İngiltere'deki izlenimlerini anlatırken bir kahvede bir işçinin garsondan okumak için gazete istediğini hayranlıkla söyler.

Fakat, bütün noksanlarına rağmen, Basın'ın gerçek fonksiyonunu önce İngiltere'nin idrak ettiği inkâr edilemez. Daha XVIII. yüzyılda Basın o ülkede *Dördüncü Kuvvet* olma yolundadır. Mücadeleci bir Basın doğmuştur ve iktidarlar ondan çekinmektedirler. Muhalefet Basın'ı vardır ve parti liderleri gazete çıkarmakta ve Daniel Defoe, Swift, Fielding gibi ünlü yazarlar paylaşamamaktadır. Hatta Bolingbroke gibi bir soylu politikacı gazeteciliğe heves etmiştir. Başbakan Walpole ise Basın'la çok yakından ilgilenmiş, muhalifleri yatıştırmak, taraftarlarını memnun etmek için yirmi yıl boyunca yaman bir siyaset kullanmıştır. Bu siyaset devlete her yıl 50 bin İngiliz lirasına maloluyordu ki, bu para bugünkü ölçülere göre bile çok büyük sayılabilir. Ancak, bu *Besleme Basın* İngiliz Basın Tarihinde pek övünülecek bir dönem teşkil etmez!.. Nitekim, çok geçmeden, gazeteciler bağımsızlıklarına kavuşabilmek için çareler aramaya koyuldular. Önceleri, gizli yapılan parlamento müzakerelerini yalnız dergiler yayınlıyordu. Üyelerin adlarının sadece ilk iki harfini yazabiliyorlardı. Bu arada ilânlar sayesinde az çok gelir kaynakları artmış, güçlenmişlerdi. Ünlü romancı Swift *Lilliput Senatosu* adlı eserinde dolaylı bir üslupla İngiliz Parlamentosunun tablosunu çizince artık işin gizlenecek tarafı kalmadı, gazeteler de bu aralanan kapıdan içeriye daldılar.

(III) İngiltere'de Basın ve Demokrasi

Bu sırada, Dünya Basın Tarihi ve Demokrasinin geleceği için çok önemli bir olay cereyan etti:

İngiltere Kralı III. George, hükümetten *Whig* partisine mensup bakanları uzaklaştırarak otoriter bir rejime kalkıştı. En popüler devlet adamlarından biri olan William Pitt de bunlar arasındaydı (1762). İktidara eski valilerden İskoçyalı Bute'u getirdi. Mamafih bu giri-

şim de başarılı olmadı. Nihayet birçok değişikliklerden sonra, Kral 1770'de, gönlüne göre bir hükümeti iş başına getirdi ve bu kişisel devlet yönetimi tam on iki yıl sürdü.

Ancak, Kralın bu antidemokratik davranışlarının kamuoyunda biriken tepkileri belirmeye başlamıştı. O kadar ki, bu huzursuzluk yüzünden o devirde bir İngiliz sömürgesi olan Kuzey Amerika'da direnmeler, isyanlar ve sonunda bağımsızlık savaşı başladı. Birleşik Amerika Cumhuriyeti işte bu dönemde doğdu (1774-1783).

Kral ile halkın arası iyice açılmıştı. Bu sırada yedi yıl boyunca süren *Wilkes Olayı* patlak verdi (1763-1769):

Wilkes yaman bir gazeteciydi, halkın duygularını ve heyecanlarını körüklemesini çok iyi biliyordu. Avam kamarasında milletvekili olan bu polemikçi yazar Başbakan But'e durmadan çatıyordu. Mücadelesini daha iyi yapabilmek üzere *North-Briton* adında muazam satış yapan bir de gazete çıkardı.

Gittikçe cesaretlenen Wilkes, eleştirilerini o kadar ileri götürdü ki Kralın parlamentoyu açış nutkunu bile yerdı. Paris ve Petersburg antlaşmalarının imzalanması üzerine yazdığı makalede gazeteci milletvekili korkmadan şöyle diyordu: «Bir zamanlar gerçeğe, şerefe ve fazilete dayandığı için dünyada ün yapan İngiltere tahtının böylesine haksız ve iğrenç hükümlerle dolu bir tarihsel belgeye imza atması utanç vericidir».

Bakanlar Kurulu bu yazıdan ötürü Wilkes'i tutuklattı. Fakat bu tutuklatma usulsüzdü. Mahkeme gazeteciyi serbest bıraktı ve Wilkes binlerce kişinin alkışları arasında hapishaneden çıktı. Asıl önemli olan mesele bir milletvekilinin dokunulmazlığına rağmen, hükümetin emriyle tutuklanmış olmasıydı. Kamuoyu artık bunu hazmedemiyordu. Bundan başka, düşünce ve Basın özgürlüğü elden gidiyordu... Bu sırada Wilkes'in düşmanları boş durmuyorlardı. Gazeteciyi bir tartışmadan sonra düelloyu kabul etmek zorunda bıraktılar. Wilkes bu çatışmada yaralandı. Bu olay kamuoyunu büsbütün alevlendirdi. İngiliz Basını şimdi koro halinde iktidara saldırıyordu. Ünlü gazeteci Horace Walpole şöyle diyordu:

«Martin adında biri Wilkes'i yaraladı. Şimdi bu gazeteci arkadaşımıza halk büyük bir hayranlık ve saygı duyuyor. Eğer ölürse, eminim ki, halk onun mezarı üzerine kapanarak ağlayacak ve hatırasını unutmayacak».

Olaylar birbirini izliyordu. Bir ara, Wilkes Fransa'ya gitti ve orada bulunduğu sırada gıyaben muhakeme edilip mahkûm edildi (1764). Fakat, gazeteci özgürlük yolundaki mücadelesinden vazgeçmiyordu. Bekledi, dört yıl sonra, 1768'de İngiltere'ye dönerek se-

çimlere katıldı ve tekrar milletvekili oldu... Kral inat ediyordu, Wilkes'in milletvekilliğinden iskat edilmesini istedi. Avam kamarası bu isteği kabul ederek Wilkes'in milletvekilliği sıfatını kaldırdı. Fakat, kamuoyu galeyan halindeydi. Halkla avam kamarası arasında âdeta bir savaş başlamıştı. Üç ay içinde meclis Wilkes'in milletvekilliğini üç kez kaldırdı, fakat her defasında halk, hem de daha büyük bir çoğunlukla, gazeteciye tekrar seçti... Ve nihayet, parlamento kamuoyuna mağlup oldu. Wilkes'in zaferi, halkın, hakkın ve Basın'ın zaferiydi. Kral ve bakanları şimdi halkın dilinde ve gazetelerin sütunlarında esprilere konu oluyorlardı. *Junius'tan Mektuplar* adlı broşür elden ele dolaşüyor, açık hava mitingleri düzenleniyor, demokrasi rayına oturuyordu. Basın ve bir gazetecinin yılmayan cesareti sayesinde!..

Londralılar Wilkes'e şükran borçlarını onu en yüksek mevki-lerden biri olan *Lord Mayor*'luğa (Londra Belediye Başkanı) seçmekle ödediler. Halk Kralı mağlup etmişti. Yalnız Kralı mı? Ona boyun eğen parlamentoyu da mağlup etmiş, demokrasi dersi vermişti halk!..

Wilkes olayının tepkileri bundan ibaret değildir. Bu vesile ile İngiltere seçim sisteminde de önemli reformlar yapıldı. Meclis müzakerelerini yayınlamak artık serbestti. Bu mutlu gelişmeye rağmen, 1771 yılında yeni bir olay cereyan etti: Bir milletvekili kendisine *Önemsiz bir böcek* diye hakaret eden bir gazeteyi bastığı için bir matbaacıyı tutuklattı. Fakat, Londralı yargıçlar matbaacıyı serbest bıraktılar. Bu keyfi tutuklamayı reddeden heyette vaktiyle çile çekmiş bir gazeteci olan Wilkes de vardı. Artık İngiliz siyasal hayatı kamuoyunun denetimi altına girmişti. Bu nehri bundan sonra tersine akıtmak için kimsenin gücü yetmeyecek. Emektar *The Times* ve *Morning Post* gazeteleri işte bu olayların içinden doğdu ve iki yüz yıldan beri hâlâ devam ediyorlar...

Basının ilk zaferiydi bu. Ama, sadece İngiltere'de. Zira, bu sırada, Fransa'da ihtilâlciler birbirlerini idam sehпасına gönderiyor, özgürlük adına özgürlüğü boğuyorlardı...

Diğer taraftan, XVIII. yüzyılda, Amerika'daki İngiliz sömürgelerinde Basın pek gelişmiyordu. Zira, mürekkep, kâğıt, harfler, tüm malzeme Avrupa'dan geliyordu. Abonelerin sayısı çok azdı, havadisler kıttı, geç ulaşıyordu. Atlantik Okyanusunun geçilmesi en az altı, yedi hafta sürüyordu. Bununla beraber 1775 yılında Amerika'da 34 tane haftalık gazete vardı ve bunların en önemlisi de Franklin' in (1706-1790) çıkardığı *Pennsylvania Gazette* idi.

Paratonerin mucidi, fizikçi, devlet adamı, filozof olan Benjamin Franklin Amerikan Basınının ve bağımsızlığının kurucularından bi-

ridir. 1778 yılında yeni özgür Amerikan Cumhuriyetinin Avrupa'ya gönderdiği ilk temsilci odur.

Bağımsızlık savaşı esnasında, basılan propaganda broşürleri, Sam Adams'ın *Boston Gazette*'si, ünlü yazar Thomas Paine'in çıkardığı gazeteler önemli rol oynadılar. Halkta gazete okuma merakı büyük bir hızla arttı. Basım sanayii çabucak kuruldu ve gazeteler İngiltere'nin tekelinden kurtuldu. 1782 yılında Amerika'da 47 tane haftalık yayın organı vardı. İki yıl sonra, 1784'te ise, ilk günlük Amerikan gazetesi olan *Pennsylvania Packet* çıkıyordu.

İngiltere ve Amerika'da özgür Basın gittikçe gelişir ve güçlenirken, Avrupa Kıtasındaki mutlak monarşilerde gazeteler hâlâ sansüre, yazılar ve haberler önceden alınacak yayının müsaadesine tabi idiler. Esasen, gazeteciler bu ülkelerde hor görülmekte, hakarete uğramaktaydılar. Bilhassa Hollanda'da basılan broşürler ve kitaplar aracı ile yazarlar özgürlük mücadelesi yapmakta, bunları elaltından kendi halklarına ulaştırmakta idiler. Gelmiş geçmiş gazetecilerin en yamanı Voltaire gazetelerde yazmıyor, kendi evinde kurduğu matbaada bastığı *La Pucelle*'i (Böcek) gizlice dağıtıyordu. Fransa'da ilk günlük gazete *Journal de Paris* 1777'de çıktı. Hükümet, Basını elde etmek için çok para harcadı. Başaramayınca, kendisi gazete çıkarmaya kalkıştı. 1761'de Dışişleri Bakanı Choiseul *Gazette de France*'i resmî bir organ haline getirdi. Bir ara İstanbul'da Fransa Büyükelçiliği yapan Dışişleri Bakanı Vergennes ise Basın'ı ilk kez kamuoyunu oluşturan bir araç gibi kullanarak Amerikan bağımsızlık savaşını hazırladı. Fransız Basını ateşle oynuyordu!.. Zira, Dışişleri Bakanlığı perde arkasından Basın'ı İngilizlerin aleyhine kışkırtıyor, hatta Thomas Paine'in *Sense Common* adlı bağımsızlık deklarasyonundan pasajlar yayınlıyordu.

Avrupa'nın diğer ülkelerinin hemen hemen hepsinde sansür devam ediyordu. Haftalık gazeteler ancak Frankfurt, Hamburg, Köln, Augsburg gibi serbest ticaret merkezlerinde barınabiliyor; âdeta gümrükten mal kaçırır gibi havadis yayınlıyorlardı. Bu devirde Basın'ı en iyi kullanan hükümdar Prusya Kralı Büyük Frederik olmuştur. Büyük şehirlerde gazeteler çıkarttı, kendisi makaleler yazdı. 1759 yılında, Basın'la kamuoyunu papaya ve Protestan Alman halkını Katolik Avusturya'ya karşı tahrik etmek üzere kullanıldı. Avrupa'da aydınların çoğunlukla bildikleri Fransız diliyle *Courrier du Bas-Rhin* adında bir de propaganda organı yayınladı. Muhalefet edenlere karşı sert hareketleri oldu, hatta Köln'de çıkan bir gazetenin yazarını dövdürdü. Bu olaydan sonra, yeni gelişen Alman Basınında da özgürlük mücadelesi başladı, muhalif Basın gittikçe güç-

lendi. Avusturya'da da yeni doğan Basın Kral Frederik'e karşı mücadeleyle başladı...

Fakat, bütün bu gelişmelere rağmen, XVIII. yüzyılda Basın'ın henüz halka kadar indiği söylenemez. Gazeteleri okuyanlar aydınlar, burjuvalar ve asilzadelerdi. Popüler Basının doğması için daha çok beklemek gerekecek...

1789'da patlayan Fransız İhtilâli beraberinde Basın özgürlüğünü de getirmişti. Fakat, bu mutluluk uzun sürmedi, çok geçmeden *Özgürlüğün İstibdadı* dedikleri korkunç terör rejimi başladı. *Kamuoyunu zehirleyenlere* ölüm cezasını getiren yasalar birbirini izledi. General Bonaparte'ın I. Napoléon adı ile imparator oluşuna, düşüşüne, nihayet 1871 üçüncü Fransız Cumhuriyetine ve 1883 Basın Özgürlüğü yasasına kadar geçen olayları ileride daha etraflıca göreceğiz. Büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanan ihtilâlin fikir cephesinin hazırlanması yüzyıl süren çabalar sayesinde gerçekleşmişti. Şimdi, bu maceranın kahramanlarını gözden geçirelim.

(IV) *Özgür Filozoflar Devri*

XVIII. yüzyılda doğan ve *L'Esprit Nouveau* (Yeni Zihniyet) denilen akım hem yıkıcı, hem yapıcıydı. Yıkamak istenilen şey eski düzen, yapmak istenilen ise yeni düzendi.

Montesquieu, Voltaire, Rousseau ve Diderot başta olmak üzere *Ansiklopediciler* kadrosu yeni rejimi getirmek üzere sürekli bir çaba sarfettiler. Gerçi bunlar Descartes, Spinoza, Leibnitz gibi birer sistemi olan filozof değillerdi, fakat düşünen, özgür düşünen kâfaldı.

Felsefenin soyut şeylerle değil, somut şeylerle uğraşmasını, gerçeklere, pratik yaşama eğilmesini istiyorlardı. Ve böyle yaptılar... Sosyal Felsefe (*La Philosophie Sociale*) onlarla başladı. Ortaçağdan beri hâlâ bir türlü hapisten kurtulamayan insan düşüncesini, insan aklını onlar harekete getirdiler. Onların çağdaşı olan Mably (1709-1785) bundan iki yüzyıl önce şöyle diyordu:

«Özgür bir ulus kendisini tehdit eden tehlikeyle yeteri kadar ilgilenmez; bir iktidarın ileri gelenleri insanları köle gibi yönetmek için tedbirler alır ve kendini beğenmiş birtakım çıkarıcılar dalkavukluğa özenirken, namuslu vatandaşlara düşen görev, nöbet tutarcasına, özgürlüğün yardımına koşmak, onu anı saldırılardan korumak, yahut istibdada karşı barikatlar kurmaktır».

İnsan ve Vatandaş Hakları adlı kitaptan alınan bu satırlar, özgürlük yolunda savaşılan bir kuşağın ifadesidir.

XVIII. yüzyılın özgür düşünceli tüm yazarları ve bilim adamları üzerinde İngiliz Filozofu Locke'un da (1632-1704) büyük etkisi olmuştur. Gerçeğe ulaşmak için önyargıları bırakıp denemelere dayanarak düşünme yolunu gösteren odur; Descartes'in etkisini tamamlayan ve rasyonalizm çıkışını güçlendiren o olmuştur.

Locke'u Avrupalılara tanıtan Voltaire oldu (1694-1778). Ondan ve İngiltere'nin liberal ve sosyal kurumlarından, demokratik parlamenter rejiminden bahseden *Lettres Anglaises* (1) (İngiliz Mektupları) XV. Louis devrinde ortaçağa taş çıkartacak derecede hüküm süren sansürün emriyle toplatılıp Adalet Sarayının önündeki meydana yakıldı.

Vaktiyle İspanya'da (Inquisition) mahkemelerinin kararı ile yakılarak idam edilenler için kullanılan bu *autodafé* usulünü 1431'de İngilizler Rouen şehrindeki Jeanne d'Arc'ı bir odun yığını üzerinde halkın gözleri önünde yakarak kullanmışlardı.

XV. Louis'nin sansörleri tarafından baş vurulan bu usulü ise, XX. yüzyılın ortasında Hitler kullandı ve Yahudi menşeli yahut Nazi rejimi aleyhtarı yazarlara ait milyonlarca kitap Almanya'da meydanlara yığılarak yakıldı... Fakat yanan bu kitaplardan, alevlerin arasından fıskıran fikirleri özgürlük rüzgârları dünyanın dört bir köşesine savurup daha sonraki kuşaklara ulaştırdı!..

Voltaire, bu küçük kitabında, ilk kez olarak, İngiltere'deki düşünce özgürlüğünden, Manş Denizinin ötesinde Milton'dan, yani yüzyıldan beri hüküm süren liberalizmden, Basın Özgürlüğünden bahsediyordu... Özgürlük kavramı, artık İngiltere adalarından, genç bir yazarın kalemi sayesinde, Avrupa Kıtasına sıçramıştı. Bundan sonra, bu küçük su zamanla bir dere olacak, dereler birleşerek ırmaklar meydana getirecek ve günün birinde bu ırmaklar ortaçağdan kalma istibdat barajını nihayet yıkacak...

Voltaire'in Basın Özgürlüğü ve bilhassa vicdan özgürlüğü için yaptığı mücadele gerçekten çok büyüktür. Şair, trajedi, roman yazarı, tarihçi, filozof ve polemikçi gazeteci olarak kullandığı cinaslı ve dolaylı üslup XVIII. yüzyılda aydınların uyanmasını sağladı.

Daha 1726'da genç bir trajedi yazarı iken, Rohan adında bir şövalye ile kavga etmiş ve bu yüzden hem bu soylu kişinin adamları tarafından dövülmüş, hem hapse atılmıştı. Bu onur kırıcı olay, bir halk çocuğu olan Voltaire'in vicdanında kapanmaz bir yara açtı. Dö-

(1) Ya da, *Lettres Philosophiques sur l'Angleterre* de denilmektedir.

vülen insan sadece genç bir yazar değil, onun kişiliğinde tüm halktı. Ve Voltaire kalemiyle başlayacağı özgürlük savaşının sonunda bu hareketi bütün asilzade sınıfına ödetecek olan bir ihtilâlin tohumlarını ekti...

Daha önce de, yaptığı politik eleştiriler yüzünden, 1717'de hapse atılmış o devrin birçok yazarı gibi Bastille Kalesinin zindanlarında on bir ay yatmıştı. Bu ikinci macerasıydı. Bu kez, hapisten kısa zamanda çıktı, fakat Fransa'yı terk etmesi şartı ile serbest bırakıldı...

Ve Voltaire İngiltere'ye gitti. Orada üç yıl kaldı. Kendisini serbest bırakanlar, sürgüne gitmesine müsaade edenler, oradan nasıl, hangi özgür düşüncelerle döneceğini bilselerdi, her halde Fransa'dan ayrılmasına engel olurlardı!.. Zira, Voltaire memleketine döner dönmez tekrar kaleme sarıldı. Eserleri birbirini izliyordu. Hem şimdi artık matbaacılık da hayli ilerlemişti, okuyucu kitlesi gittikçe genişliyordu. XVIII. yüzyılın özgür kalemleri, XVII. yüzyılın klasikleri gibi sadece seçkin bir zümre okusun diye yazmıyorlardı, halka dönük bir edebiyat akımı başlamıştı. Roller ve amaçlar değişmiş, sarayın yerine halk geçmişti...

İşte, *İngiliz Mektupları* bu dönüşten sonra yazılan bir eserdir.

Bu kez Voltaire hapsedilmedi, fakat on beş yıl süre ile Paris'ten uzakta, Champagne eyaletinde Madame du Châtelet adındaki koruyucusunun şatosunda oturdu. Orada, durmadan, dinlenmeden yazdı. 1746'da Fransız Akademisine üye seçildi. Kral tarafından tarihçi tayin edildi. 1749'da koruyucusu ölünce, Prusya Kralı Frederik'in davetini kabul ederek Berlin'e gitti. Fakat, bir danışman olarak gittiği Potsdam Sarayından bir gece yarısı kaçmak zorunda kaldı, zira hükümdarın fikir baskısına dayanamadı!.. İsviçre'ye sığındı, orası özgür bir ülkeydi. Daha sonra, İsviçre sınırına yakın Fransız topraklarında bir konak satın alarak yerleşti. Avrupa'nın edebiyat ve özgürlük tarihine *Ferney Şatosu* diye geçen bu yerden, mücadelesine ömrünün sonuna dek devam etti...

Gerçekten, Voltaire'in 1754'ten sonraki yaşantısı çok enteresandır. Ferney Şatosu hükümdarların, prenslerin, ünlü bilgin ve yazarların uğrak yeri oldu. *Kral Voltaire* Avrupa'nın fikir hayatına yön veren adamdı. Bu şato sanki bir özgürlük kalesi haline gelmişti. Voltaire'in günde her ülkeden yirmi, otuz mektup aldığı ve hepsine cevap yetiştirdiği oluyordu, (1) bazen bir o kadar da kahve içiyordu... Günün birinde şatonun zemin katında küçük bir matbaa

(1) Voltaire'in mektupları on binden fazladır. Bu dünya rekorundan sonra ikincilik, I. Napoléon'a yedi bin mektupla aittir. Voltaire hiç evlenmedi.

kurmaya karar verdi. Ve *La Pucelle* adlı gazetesıyla eyleme geçti, adaletsizliklerle mücadele etti...

1762 yılında, Protestan dininden ayrılmak isteyen oğluna engel olmak için onu öldürmekle suçlanan Calas adında bir tacirin idam edilmesi, Voltaire'in öteden beri vicdan özgürlüğü için sürdürdüğü mücadeleyi hızlandırdı. Derhal kaleme sarıldı. Yazdığı makaleler ve ortaya attığı belgeler sayesinde büyük bir adaletsizliği meydana çıkardı. Ama, ne yazık ki masum Calas çoktan idam edilmiştir. Buna rağmen, bir ölüyü yargıladılar ve beraat ettirdiler. Adalet yerini bulmuştu.

Bu olaydan iki yıl sonra, yine Toulouse şehrinde, Calas'ın Sirven adında bir Protestan hemşerisi, Katolik mezhebine geçmesine engel olmak için kızını öldürmekle suçlandı. Fakat, bu kez Sirven, Calas'tan daha çabuk davranarak Fransa'dan kaçıp idam edilmekten kurtuldu.

Voltaire bu olayı da kalemine doladı ve beş yıllık bir mücadeleden sonra, onun da masum olduğunu ispatladı.

General Lally-Tollendall olayı da adalet tarihine geçmiştir. Hindistan'daki Fransız Kurumlarının genel yöneticisi olan general İngilizlere mağlup olunca, Fransa'ya ihanet suçu ile yargılanıp idam edilmişti (1766). Fakat, Voltaire bu kez de sahneye atıldı ve kalemiyle, küçükük matbaasında bastığı o tek yapraklı gazetesıyla generalin oğluna yardım etti ve Lally-Tollendall da Calas gibi ölümünden sonra beraat etti.

Fransız adaletine sürülen lekeleri temizlemek, rahatsız edilen vicdanları huzura kavuşturmak için ilk kez Basın'ı Voltaire kullanmıştır. Ondan yüz elli yıl sonra, Emile Zola adında başka bir Fransız yazarı, bu mücadeleyi onun bıraktığı yerden devam ettirecek, adaletle sürülen yeni bir lekeyi kalemi sayesinde temizleyerek bir masumu kurtaracak. Şimdi, sırası gelmişken, bir buçuk yüzyıllık bir sıçrama yaparak dünya tarihine *Dreyfus Olayı* diye geçen bu hazin macerayı kısaca anlatalım:

(V) *Basın ve Adalet: Dreyfus Olayı*

1894 yılında, Fransız Kurmay Yüzbaşı Alfred Dreyfus (1) düşmana mahrem askerî sırları bir mektupla bildirmekten sanık olarak tutuklandı ve askerî mahkeme tarafından mahkûm edilerek Şeytan Ada-

(1) 1859'da Mulhouse'de doğmuştur, yani o zamanlar otuz beş yaşındaydı.

sındaki zindana sürüldü. Masum olduğu halde, Dreyfus derdini kimseye anlatamadı. Çünkü Yahudi menşeli idi, o devirde ise antisemitizm almış yürümüşü. Bunun sebebi, yalnız Fransa'da değil, Avrupa'nın, hatta dünyanın her tarafında Yahudilerin, evvelâ burjuvazi ve daha sonra kapitalist sınıfına hâkim olarak, para sayesinde sanat, edebiyat ve fikir alanlarına ve dolayısıyla siyasete de el atmış olmalarıydı. Hitler devrinde Almanya'da Yahudilere karşı husule gelen şiddetli cereyan işte öteden beri devam edegelen bu mücadelenin tepkilerinden biridir. 1890 yılına doğru Fransa'da da buna benzer bir mücadele başlamıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar edebiyata karışmayan Yahudiler şimdi bu alanda da önemli kişiler yetiştiriyor, Fransa'nın belli başlı gazetelerini, matbaalarını, kütüphanelerini, velhasıl birçok fikir kaynaklarını ellerinde tutuyorlardı. İşte, böyle bir zamanda patlak veren Dreyfus olayı elbette ki önemli sonuçlar meydana getirecekti.

Dreyfus'ün masum olduğuna kani bulunan kimseler ve bilhassa kardeşi ve karısı iki yıldan fazla bir zaman durmadan araştırmalar yaparak belgeler ele geçirmeye çalıştılar. Aydınlar arasında büyük bir tepki olmuştu. Çünkü genelkurmayda vukua gelen bu casusluk olayında asıl suçlunun kim olduğunu bir türlü bulamayan ordu erkânı, nihayet bu dairede çalışan tek Yahudi asıllı subay olan Alsaslı Yüzbaşı Dreyfus'ü feda etmeye karar vermişti. Bu konuyu ilk kez Bernard Lazare adında bir yazar ortaya attı. Gerçi parlamentoda aldırış eden olmadı, fakat herkesin içine kurt düşmüştü. Acaba Dreyfus gerçekten masum mu? Sorusu ağızdan ağıza dolaşmaya başladı. Mamafih, bu soruyu birbirine soranlar henüz halk kitleleri değil, sadece aydınlardı. Fakat, çok geçmeden, bu mesele halkı, tüm Fransız ulusunu ilgilendirecektir.

Nitekim, parlamentonun en önemli simalarından biri olan Joseph Reinach ve kardeşleri de nihayet işe müdahale ederek dedikoduların büsbütün artmasına sebep oldular. Vaktiyle genelkurmayda çalışan Picquart adında bir yarbay, Dreyfus'ün masum olması ihtimalini ortaya attı ve bazı ifşaatta bulundu. Bu ifşaat Fransa'da bir bomba gibi patladı. Scheurer-Kestner ve Trarieux adında iki senato üyesi Dreyfus muhakemesinde usulsüzlük yapıldığını meclis kürsüsünden bağırdılarsa da, askerî seflere güveni olan milletvekilleri şiddetle itiraz ettiler ve bu itirazlar arasında halkın ve adaletin sesi boğulup gitti!.. Çok geçmeden *L'Eclair* gazetesinde bu büyük adaletsizliği ifşa eden bir yazı çıktı ve bunun üzerine Yarbay Picquart görevinden atıldı. Fakat gerçek her gün biraz daha yürüyordu. Dreyfus'ün avukatı nihayet Picquart'dan asıl suçlunun kim olduğunu öğrendi: Bu vatan haini, çok eski bir Macar ailesine mensup olan

Esterhazy idi. Fakat, ne çare, elde delil olmadığı için, Dreyfus'ün avukatı Leblois'nin yaptığı müracaat üzerine sorguya çekilen Esterhazy'yi serbest bıraktılar.

Olayın etkisi parlamentodan sonra üniversite çevresine ve daha sonra da edebiyat âleminde intikal etti: 1897'de Yüksek Öğretmen Okulu Tarih Profesörlerinden Gabriel Monod'nun *Le Temps* gazetesinde bir mektubu çıktı. Profesör bu mektubunda, Senato Üyesi Kestner'le Avukat Leblois'nin haklı olduklarını, Fransa'nın bir adli hata karşısında bulunduğunu bildiriyordu. Yahudi aleyhtarı gazeteler profesöre karşı yayılım ateşi halinde hakaretler yağdırmaya başladılar. Bunun üzerine, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri de profesörlerini savunmak için sokaklarda gösteriler yaptılar. Heyecan, etrafa yayılmaya başladı. Bu heyecan gittikçe artacaktır. Çünkü mesele artık bir adaletsizlik değil, bir Fransa davası halini alıyor ve iki fikir etrafında iki cephe teşekkül ediyordu. Ordunun şerefini kurtarmaya çalışan yazarların başında Barrès vardı. *Les Déracinés* (Köksüzler) adlı eserinde, tam o sıralarda, taşralı gençlerin birer burs alarak Paris'e yüksek öğrenime nasıl geldiklerini ve aşırı akımların etkisiyle nasıl cinayete kadar sürüklendiklerini göstermeye çalışan Barrès'in Rennes'deki askerî mahkemede yapılan muhakemedeki izlenimlerini yazdığı mektubunu annesinin Lorraine'de gidip babasının mezarı başında göz yaşlarıyla okuduğunu söyleyen bu yazarın, bütün iyi niyetine rağmen Dreyfus olayında tarafsız olmasına, soğukkanlılığını muhafaza etmesine imkân yoktu. Çünkü kendisinin de bir mektupta yazdığı gibi, «Rennes'deki askerî mahkemede Dreyfus'ün değil, bütün Fransa'nın davası görülüyordu».

Asıl suçlu Esterhazy'yi serbest bıraktıkları günün ertesi Emile Zola, son eserlerinin uğradığı başarısızlıklar karşısında eski zaferleriyle avunan natüralist mektebin kurucusu *L'Aurore* (Şafak) gazetesinde *J'accuse* (İtham Ediyorum) başlığı altında bir makale yayınladı. Cumhurbaşkanı hitaben yazılan bu yazıda doğrudan doğruya, isim zikrederek, yedi sekiz şahsiyeti adaletsizlikle itham ediyordu (1).

Gazete birkaç saat içinde iki yüz bin sayıdan fazla satıldı. Mecliste sorular derhal başladı. Ortalıkta yabancı devletlerin ve bilhassa Alman parasıyla Fransa'da iç savaş çıkarmak istendiği söylentileri dolaşıyordu. Halkta bir taraftan kuşku baş gösterirken, diğer taraftan da olay karşısında ikilik başlamıştı. Fransa ikiye ayrıldı. Baba ile oğul bu yüzden kavgalı oldular. Zola, bu makalesinden ötürü, bir

(1) *La Vérité en Marche*'i (Yürüyen Hakikat) 1901'de yazdı.

yıl hapse mahkûm oldu, halk tarafından az kalsın mahkemeden çıkarken linç edilecekti, canını zor kurtardı. Paris Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği bu karardan bir gün sonra *İnsan ve Vatandaş Haklarını Koruma Cemiyeti* adıyla bir dernek kuruldu. Ortalıkta Büyük Fransız İhtilâlini hatırlatan bir hava esiyordu. Bir süre sonra yargıtay Zola hakkındaki mahkûmiyet kararını bozdu ise de ağır ceza mahkemesi kararında ısrar etti. Fakat olaylar birbirini o kadar süratle izliyordu ki, hükümet bile kararsız bir duruma düştü ve nihayet kabine istifa etti. Yeni kabineyi kuran Brisson Millî Savunma Bakanlığına General Cavaignac'ı getirdi, fakat general de işin iç yüzünü öğrenir öğrenmez istifa etti. Dreyfus davasının tekrar görülmesini isteyen hukukçular, gazeteciler, parlamento üyeleri çoğalıyordu. Buna karşılık, François Coppée ve Barrès'ten esinlenen *Fransız Vatanını Koruma Birliği* kuruldu. Artık cepheler iyice kurulmuştu. Dreyfusiste'ler ve Antidreyfusiste'ler çarpışıyorlardı. XIX. yüzyıl son aylarını yaşamaktaydı. Fransa yeni yüzyıla kanlı bir boğuşmaya sahne olarak girmek istemiyordu. Bu sırada, casuslukla ilgili olan Albay Henry intihar etti. Asıl suçlu Esterhazy tekrar sorguya çekildi. Millî Savunma Bakanlığına bu kez Chanoine adında bir general getirildi. Bir süre sonra Esterhazy'nin kaçtığı haber alındı. Madame Dreyfus kocasının tekrar yargılanması için dilekçe verdi ve yargıtay kabul etti. Millî Savunma Bakanı Chanoine da istifa etti, Brisson kabinesi güvenlik oyu alamadı ve düştü. yerine Dupuy kabinesi geçti, meseleyi incelemeye başladı. Bir süre sonra Cumhurbaşkanı Félix Faure öldü ve yerine Loubet seçildi. 23 şubatta bir hükümeti devirme teşebbüsü yapıldı. Yeni Millî Savunma Bakanı Freycinet istifa etti. 3 haziran 1899'da yargıtay davanın tekrar görülmesine karar verdi. Gösteriler başladı, halk cumhurbaşkanının sarayı önünde toplandı. Yirmi gün sonra yine kabine istifa etti ve yerine Waldeck-Roussneau kabinesi geçti, 1 temmuz 1899'da Dreyfus mahkûm bulunduğu Şeytan Adasından Paris'e, saçları ağarmış, bitkin bir halde getirildi ve yeniden duruşmasına başlandı. Fakat, bu kez de, 5 oya karşı 7 oyla on yıl kalebindliğe mahkûm oldu. Cumhurbaşkanı, Dreyfus'un af talebini imzaladı. Yüce divan kurularak olay esnasında, devlete karşı suikast teşkil edecek yazı yazarlar, hareketlerde bulunanlar yargılandı ve aşırı sağ ve sol partilere mensup bazı gazeteciler ve şahsiyetler mahkûm edildi. Hükümet, Dreyfus meselesine ait olan bitene bir sünger çekip mütareke ilân etti. Fakat, iş bu kadar bitmedi. Çünkü bu dava artık bir ulusun davasıydı. Fransız Adaleti tarihinde bunun bir leke halinde kalmasını istemeyenler gerçeği meydana çıkarmaktan geri kalmadılar. 1902'de seçimleri ortanın solundaki partiler kazandı ve sosyalistlerle radikalleri

kapsayan bir blok meydana geldi. 1904'te Dreyfus meselesi tekrar canlandı ve araştırmalar, sorgular başladı. Yargıtay ikinci kez olarak davanın görülmesine karar verdi; fakat, bu kez davayı doğrudan doğruya sivil mahkemeye havale etti. Dreyfus, nihayet on yıl süren bir ıstıraptan sonra beraat etti. En hararetli savunucularından olan Clémenceau (1) bir önerge vererek masumlara yapılan haksızlığın telâfisini istedi. Bunun üzerine senato ve millet meclisi Dreyfus'un rütbesinin iadesine ve Légion d'Honneur nişanıyle taltifine, Yarbay Picquart'ın da general rütbesiyle orduya tekrar alınmasına karar verdi...

Voltaire, ölümüne yakın Paris'te bir kurtarıcı gibi halk tarafından karşılanmış, onuruna törenler yapılmış, fakat ölüsünü kaldırmak için hiç bir rahip son dinsel görevini yapmayı kabul etmemişti. Taşrada bir köy kilisesinde rahip olan yeğenini çağırmak ve cenazesini düşmanlarından kaçırmak zorunda kaldılar.

Emile Zola ise, 1902 yılında bir sabah, odasında ölü olarak bulundu. Gazeteler sobadan çıkan zehirli gazdan öldüğünü yazdılar. Ama buna pek inanan olmadı!.. İnsanlar, yüzlerce yıldan beri, özgürlük ve adalet uğrunda da kendilerini feda edecek kimseleri bekliyordu. İşte, bu devir artık başlamıştı...

(VI) *Düşünce ve Özgürlüğün Temel Yasaları: Montesquieu*

Özgür filozoflar çağının en yaman savaşçısı Voltaire ise, en olgunu ve ağır başlısı muhakkak ki Montesquieu'dür (1689-1755). Onun yaşantısı çağdaşı Voltaire'inki gibi maceralarla dolu değildir, en büyük ve tek macerası eseridir. Ortaya attığı siyasal ve hukukî fikirler birer ilke halinde hâlâ değerlerini muhafaza ediyor. Montesquieu aslında ihtilâlcî değildi, monarşistti, fakat İngiltere'deki gibi liberal bir monarşi istiyordu. 1721'de yayınladığı *Acem Mektupları* halk kitleleri tarafından görülmemiş bir ilgiyle karşılandı. Bu kitabını yazdığı anda otuz iki yaşındaydı. Mektuplaşma türünün şaheserlerinden biri olan bu eserde Rika ve Uzbek adlarındaki iki İranlı Avrupa'ya gelirler ve Paris'te bir süre kalırlar. Bu değişik âlemdeki gözlemlerini memleketteki dostlarına bildirirler. Fakat, asıl ilginç tarafı, va-

(1) Clémenceau (1841-1829). Fransız siyaset ve devlet adamı. Parlamento'da hükümet devirmekle ün yapmıştı. I. Dünya Savaşında Başbakan oldu ve "Zafer Baba" adıyla tarihe geçti. Buna rağmen, Cumhurbaşkanlığına seçilemedi.

tandaşlarından İran'dan gelen mektuplardır. Bu mektuplarda gerçi Fransız okuyucuları için o zaman meçhul bir diyar olan İran'da bilhassa Şahın sarayında ve çevresinde geçen olaylar anlatılmaktadır, ama aslında bu, dolaylı bir biçimde, XV. Louis devrinin politik tablosundan başka bir şey değildir. Her İranlının portresinin arkasında bir Fransız ünlü kişisi vardı ve okuyucu bunu derhal sezmekteydi. Sosyal konuları, dinsel ve politik sorunları, ilk kez ele alan yazar Montesquieu olmuştur. Bugün hiç bir kalburüstü röportaj yazarı *Acem Mektupları* ile boy ölçüşemez.

Bu küçük, fakat değeri büyük kitaptan sonra, Montesquieu üç yıl boyunca Avrupa'yı dolaştı. XVIII. yüzyılın bu *yeni adamı* artık seyahat özgürlüğünü de getiriyordu. Avusturya'yı, Macaristan'ı, İtalya'yı, Hollanda'yı ve bilhassa İngiltere'yi gezdi... Ve sonra dönüp Brède bölgesindeki şatosunda kütüphanesine yerleşti. Uzun incelemelerden sonra 1748'de *L'Esprit des Lois* (Yasaların Ruhu) adlı muazzam eserini yayınladı. Bu kitapta yazar, her devlete ışık tutacak yasaların, yapısı, töreler, iklimler, din, ekonomik hayat ve daha pek çok faktörle olması gereken ilişkilerini izah ediyor, önsözünde şöyle diyor:

«Her devlet bu kitapta kendi yasalarının nedenlerini bulacaktır».

Montesquieu, ilk kez olarak, siyasal rejim konusunu ele alan yazardır. Bu alanda yaptığı ayırım değişmez bir ilke haline gelmiş bulunuyor:

(1). İstibdat: İktidarın bir tek kişinin elinde bulunduğu ve korkuya dayanan yönetim;

(2). Monarşi (Meşrutiyet): Otoritenin bir Anayasa ile sınırlandırıldığı, onur üzerine dayanan bir hükümdarlık;

(3). Cumhuriyet: Otoritenin halkın elinde bulunduğu ve siyasal fazilete, dürüstlüğe dayanan yönetim.

Bu suretle, Montesquieu, Eflatun'dan iki bin yıl sonra ilk kez *Cumhuriyet* kelimesini kullanıyordu. Ancak, tekrar ilâve edelim ki Montesquieu'nün kendisi cumhuriyetçi değildi, onun istediği rejim, İngiltere'deki gibi liberal bir monarşiydi. Esasen, *Yasaların Ruhu* yazarından daha fazla beklenemezdi, zira kendisi ne de olsa soylu kişiydi, bir barondur... Bununla beraber, özgürlüğe götürecek olan yolun kapısını açanlardan biri de odur. Zencilerin Avrupalı beyazlar tarafından sömürülmesini eleştiren, köleliği reddeden, siyasal özgürlüğün ancak mutedil hükümetler sayesinde gerçekleşebileceğini söyleyen, işkence usullerinin adalet kavramı ile bağdaşamayacağını haykıran, nihayet, devletin kuvvetler arasındaki dengeye dayanmasını ve bu kuvvetlerin *Yasama*, *Yürütme*, *Adalet* olarak, birbirlerine müdahale etmeksizin görev yapmaları gerektiğini ilk kez iddia eden

odur. Bu saydığımız fikirler, bugün hâlâ birer değişmez ilke olarak ayakta durmaktadır.

Montesquieu'nün etkisi çok büyük oldu. 1789 İhtilâlinin mutedil reformcuları onun ortaya attığı prensiplere dayanarak yeni bir liberal monarşi kurmak istediler. Fakat, özgürlük savaşında yeni adamlar Montesquieu'nün çok ötesine geçmişlerdi. Onlar şimdi bir halk rejimi kurmak özlemi içindeydiler. Ve bunun için Jean-Jacques Rousseau'yu seçtiler (1712-1778). Voltaire'le Montesquieu'nün araladıkları özgürlük kapısını ardına kadar o açacak... Özgür filozoflar devrinin fikirlerini eylem haline o getirecek!..

(VII) İnsanlar Özgür Doğar: Rousseau

"Egemenlik, ulusundur".

Jean-Jasques ROUSSEAU (1762)

"Egemenlik, kayıtsız şartsız ulusundur".

Gazi Mustafa KEMAL (1923)

Romancı (Yeni Heloïse), eğitimci (Emile), filozof (İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı ve nedenleri üzerine nutuk), Sosyal-Politika (Sosyal Antlaşma), Anayasa Uzmanı (Polonya Cumhuriyeti Hükümeti üzerine düşünceler), Autobiographie yazarı (İtiraf, Yalnız Gezenin Hayalleri) ve daha pek çok irili ufaklı kitabın, makalenin yazarı Rousseau'nun özgürlük savaşında insanlara ışık tutan eseri *Sosyal Antlaşma* yahut *Siyasal Hukuk İlkeleri*'dir. Fransız ihtilâlcilerinin ceplerinde kutsal bir kitap gibi taşıdıkları bu eserde (1762) Rousseau, sosyal hayatın bir antlaşmaya dayandığını söylüyor: Her insan bunu kabul etmekle özgürlüğünü de topluma bağlamakta ve genel iradenin isteğini benimsemiş demektir. Rousseau'nun istediği özgürlük «İnsanın her dilediğini yapabilmesi değil, yapmayı arzu etmediğini hiç bir zaman yapmamasıdır». Fakat, Eflatun için, Aristoteles için, Descartes için olduğu gibi Rousseau'nun fikirlerini de kendisinin bile kabul etmeyeceği biçimde yorumlayanlar ve uygulayanlar olmuştur.

Jean-Jacques Rousseau'nun etkisi daha sonraki kuşaklar üzerinde çağdaşlarının hepsinin etkisinden daha sürekli ve derin olmuştur. Rousseau onlar gibi bir rasyonalist değildi, fakat kalplere hitap eden duygusal bir üslubu ve mantığı vardı. Cenevreli fakir bir saatçinin oğluydu. Daha çocuk yaşta iken sefaletin ne demek olduğunu görmüştü. Hasta ruhu ölünceye kadar insanlar için sevgi ve merhametle taşıdı. Onun sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikler karşısın-

daki isyan edişinin nedenlerini bu ıstıraplı yaşantıda ve İngiliz Filozofu Locke'un etkisinde aramak gerek. Bakınız *Emile*'de ne diyor:

«Ben şu ana kadar, insanlar arasında mevki, rütbe, servet ayırımı yapmadım, bundan böyle de yapmayacağım; çünkü, insan her yerde insandır; zenginin midesi fakirinkinden daha büyük değildir ve daha iyi hazmetmez; patronun kolları kölesinin kollarından daha güçlü değildir, çünkü, büyük bir adam bir halk adamından daha büyük değildir ve nihayet, doğal ihtiyaçlar eşit olduğundan, onları elde etmek için kullanılan araçlar da eşit olmalıdır... Siz bugünkü toplum düzenine güveniyorsunuz, ama düşünmüyorsunuz ki bu düzen günün birinde er geç patlaması mukadder olan devrimlerle yıkılabilir... Büyük küçük olur, zengin fakir, hükümdar uyruk. Kaderin darbeleri bu kadar ender midir ki siz kendinizi bundan kurtulmuş sayarsınız? Buhranlar ve ihtilaller devrine yaklaşıyoruz... İnsanların yaptıkları her şeyi yine insanlar yıkabilir: Değişmeyen şeyler ancak doğanın eserleridir ve doğa insanları zengin, büyük, efendi olarak yaratmaz». (1)

Bir ihtilâl beyannamesi niteliğinde olan bu satırların yazarı, eserin Fransa'nın nasıl altını üstüne getirdiğini görmedi. Rousseau Voltaire'den birkaç ay sonra, 1778'de öldü. 1789'da patlayacak olan kanlı ihtilâl homurdanmaya başlamıştı bile...

Rousseau'dan önce hiç kimse *Egemenlik ulusundur* sözünü edememişti. Hiç kimse, bugün özgür ve demokratik ülkelerin anayasalarında yer alan *Halka direnme hakkından* bahsetmemişti. Paris'te ünlü Fransız ölülerinin yattıkları Panthéon Anıtkabrinde Voltaire'le Rousseau'nun mermerden mezarları karşı karşıya yerleştirilmiştir. Oysa, bu iki çağdaş ömürleri boyunca birbirleriyle fikir tartışması yapmışlardı. Birleştikleri belki tek konu ise özgürlüktü. 1789 ihtilâlcileri işte bundan ötürü onların ölülerini Panthéon'a naklettirerek karşılıklı yerleştirdiler. Rousseau'nun mezarının kapısını aralık bırakan özgürlükçü mimar, dışarıya meşale uzatan bir de el yapmayı unutmamış: Bu el, gelecek kuşaklara özgürlük ışığı tutan Rousseau'nun elidir.

Fakat, özgürlük uğrunda mücadele edenlerin hemen hemen hepsi gibi *Sosyal Antlaşma* yazarının ömrü de ıstıraplarla dolu olarak geçmiş ve akıbeti hazin olmuştur: 1763 yılında *Emile* adlı eseri hükümetin emriyle toplattırıldı ve vaktiyle Voltaire'in *İngiliz Mektupları* gibi yakıldı. Rousseau'yu tutuklama emri verildi. Yazar, doğduğu ülkeye, İsviçre'ye kaçarak sığınma hakkı istedi, fakat oradan

(1) *Emile* (III. Kitap).

da kovuldu, İngiltere'ye gitti ve ünlü filozof dostu David Hume'un çabalarına rağmen huzura kavuşamadı. Zira, artık bir ruh hastasıydı, düşmanlarının peşini bırakmadığını sanıyor, oradan oraya göç ediyordu. Paris'e döndü, Marquis de Girardin'in Ermenonville'deki şatosunun bahçesinde rüstik bir binada son yıllarını geçirdi. Artık görevini yapmış olmanın vicdan huzuru içindeydi. İnsanlığı özgürlüğe, sosyal adalet ve eşitliğe ulaştıracak olan yolu göstermiş, yaklaşan büyük fırtınaların ürpertilerini hissettirmeye başlamıştı. Mutluydu. Bir sabah erkenden, hayat yoldaşı Thérèse Levasseur'e (1) pencereleri açmasını söyledi. Ormanda cıvı cıvı ötüşen kuşların seslerini dinlemek istiyordu. Bunlar, doğanın özgür yaratıklarıydı. Ne güzel özgürlük şarkıları söylüyorlardı!.. Bir gün insanlar da bu kuşlar gibi serbest olacaklar, onlar gibi özgürlük şarkıları söyleyeceklerdi... Rousseu'nun düşü gerçekleşecekti. Ve bu mutlu hava içinde, bir daha açmamak üzere gözlerini kapadı...

XVIII. yüzyılda düşünce ve söz özgürlüğü için mücadele edenler kafilesinde daha pek çok isim vardır. Bilhassa Diderot (1713-1784) ve D'Alambert (1717-1783) bunların başında gelir, 1749'dan 1772'ye kadar ömrünün yirmi üç yılını *Ansiklopedi*'nin yayınlanmasına harca-yan Diderot ilk sanat eleştiricisi olduğu kadar, sosyal sorunları da ele alan bir yazardı. O da çağdaşları gibi taassuba karşı savaş açtı. *Doğal Dinin Yeterliği* ve *Rahibe* adlı eserleriyle vicdan özgürlüğünü savundu. Kendisi inanmadığı halde Tanrı korkusunun toplumda bir polis görevi yapması için gerekli olduğunu söyleyen Voltaire'den ayrılan ve sadece doğal ve (Üstün varlık) dediği bir güç kabul ederek uydurma dinleri reddeden Rousseau'dan da ileri giden Diderot: «İnsan, doğar, yaşar ve ölüp gider. Yani biçim değiştirir, o kadar» diyordu. Gerçi bu sözler materyalist düşüncenin ilk tohumlarıdır denilebilir. Fakat bununla beraber, özgürlük tarihinde önemli bir yeri olan *Ansiklopedi* onun eseridir. Yıllarca, bıkmadan, usanmadan, geceli gündüzlü çalışarak, çeşitli konularda devrin ünlü bilginlerine makaleler yazdırarak meydana getirdiği bu muazzam bilgi hazinesi, âdeta bir dergi gibi yayınlanmış, aydınlara yeni ufuklar açmıştır. Ve ansiklopedilerin ilki olan bu eser, baskılara, sansüre, zaman zaman yasaklamalara rağmen devam etti (2). D'Alambert'in *Bilimler Üzerine Nutuk* başlığıyla yazdığı önsöz, devrin bilimsel ve kültürel tablosunu çizmekte ve aydınlara özgür düşüncenin kapılarını açmaktaydı.

- (1) Rousseau, resmen evlenmedi. Duygusal bağlantıyı resmî bağlantıdan daha önemli sayıyordu.
- (2) Tam olarak adı, *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers* (Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Hakkında Açıklamalı Ansiklopedi ya da Sözlük). 1729'da çıkan İngiliz Chambers'in eserinden esinlenmiştir.

(VIII) *Figaro'nun Düğünü, yahut Özgürlük Şarkısı*

Özgür filozoflar devri mücadelesini tamamlayanlardan biri de şüphesiz Beaumarchais'dir (1732-1799). XVIII. yüzyıl düşünürlerinin hemen hemen hiç biri 1789 İhtilâlini, eserleriyle yüzyıl boyunca, nice mihnetlere katlanarak hazırladıkları tarihin bu ilk halk direnişini göremeyecek, fakat *Sevil Berberi* ve *Figaro'nun Düğünü* yazarı Beaumarchais, Paris sokaklarında sel gibi akan çıplak ayaklı *Don-suzların* (Les sans-culottes) özgürlük şarkıları söyleyerek Versailles Sarayına doğru nasıl ilerlediklerini acı acı gülümseyerek seyredecek...

Figaro'nun Düğünü Avrupa'nın vicdanında yüzyıl önce başlayan buhranın, nihayet 1784'te bir akşam Paris tiyatrolarından birinde patlamasından başka bir şey değildir. XVIII. yüzyıl boyunca oluşan özgürlük akımları, bütün baskılara rağmen, düşüncelerin toplumun şuur altında nasıl biriktiğini ve günün birinde şuur üstüne çıkmak üzere nasıl fırsat kolladığını gösteren tarihsel bir örnektir:

Piyenin kahramanı Figaro adındaki genç usak, sevgilisi hizmetçi kız Rosine'i baştan çıkarmaya çalışan şatonun beyi Almaviva Kontu ile mücadele halindedir. Aslında bu, halkla asilzade sınıfı arasındaki ezeli savaşı canlandıran bir oyundur. Genç uşağın sahnede seyircilere hitaben söylediği şarkı, Fransız halkının yüzyıllardır beledikleri özgürlük şarkısıdır. Kırk altı yıl sonra, 1830'da çıkan ikinci Fransız İhtilâlinde Victor Hugo'nun *Sefiller*'de yarattığı unutulmaz tiplerden biri olan sokak çocuğu *Gavroche* da, Figaro'nun bıraktığı yerden nöbeti devralacak ve Paris sokaklarında özgürlük için kurulan barikatlardan birinde can verirken bile, bugün hâlâ halkın dilinden düşmeyen geleneksel özgürlük şarkısını söyleyecek...

Figaro'nun Düğünü ertesi gün yasaklandı, halk tiyatroya hücum etti, piyesi seyretmek, deşarj olmak istiyordu. Figaro ile birlikte haykırmak, istibdadın sembolü olan Kontun nasıl kepeze olduğunu görüp, doya doya kahkahalarla gülmek istiyordu halk. Ve halkın bu arzusu karşısında saray mağlup oldu, birkaç gün sonra Figaro sahnede şarkısını söylemeye tekrar başladı, hem de eskisinden daha güçlü, daha gür bir sesle!..

Figaro'nun başlattığı akımı basit bir olay tamamladı: Piyenin oynanmasından kısa bir süre sonra 1784'te Kraliçe Marie Antoinette hakkında söylentiler çıktı. Kral XVI. Louis eşinin çok arzu ettiği, 1 milyon 600 bin franklık bir kolyeyi satın almamıştı. Oysa, Kraliçenin teveccühünü kazanmak gayretkeşliğinde olan Kardinal bu kolyeyi satın alarak, kendisine teslim edilmek üzere La Motte Kontesi-

ne verdi. Fakat, Kontes kolyeyi vermediği gibi inkâr etmeye de kalkıştı... İşin aslı meydana çıkınca, Kontes de, Kardinal de mahkûm oldular. Ancak, bir Avusturyalı olan Kraliçe Marie Antoinette hakkında dedikodular alabildiğine devam etti. Halkın *L'Etrangère* (Yabancı Kadın) diye bir türlü benimseyemediği bu kuş beyinli kraliçe, 1789'da ihtilâlciler sarayın önünde toplanıp da: «Ekmek! Ekmek!» diye bağırınca, «Pasta yesinler» demek cüretinde bulundu. Ve bu sözler, kendisini de, Kralı da, çocuklarını da idam sehпасına kadar götürdü...

Yüz yıldan beri devam eden özgürlük mücadelesini, filozofların, yazarların sürdürdükleri bu akımı, bir piyesin temsili, bir şarkı, bir kolye ve bir kraliçenin boşboğazlığı tamamlamıştı...

XV. Louis'nin Devlet Bakanı Malesherbes (1721-1794), ihtilâlin patlamasından bir yıl önce, 1788'de, Krala verdiği *Basın Özgürlüğü Hakkında Muhtıra*'da şöyle diyordu:

«Basın Özgürlüğünün ilacı kendi içindedir sözünü kırk yıldan beri iddia etmişimdir; kötü davaları savunan üstün kabiliyetler, becerikli kimseler sayesinde bazen, hatalı davranışlar geçici olarak başarı sağlayabilir; fakat, önünde sonunda zafer yine gerçeğindir. Bir ulusa gerçek yararlarını öğretmek için en emin yolun tartışma özgürlüğü olduğuna dair düşünceyi artık reddedilmesine imkân olmayan bir ilke saymaktayım».

Malesherbes vefalı bir adamdı, bu uyarıya rağmen Krala ihanet etmedi ve halk mahkemesi önünde onu kurtarmak umudu ile sarfettiği çabalar yüzünden, kendisi de idam sephasını boyladı... Uyarısı fayda etmemiş, dalalet içindeki hükümdarı ve çevresini gaflet uykusundan uyandıramamıştı. Geç kalmıştı Malesherbes! Geç kalmış bir özgürlükçü!.. Ve o geç kalmış özgür devlet adamlarının ne ilki, ne de sonuncusuydu.

(IX) Vicdan Özgürlüğü

"Herkes cennete istediği yoldan gidebilir".

BÜYÜK FREDERİK

1572 yılının 23 ağustos gecesi, Fransa Kralı IX. Charles'ın emriyle, Protestanlar kılıçtan geçirildi ve bu katliam sonunda üç binden fazla insan öldü. Bu olaydan sonra, bitmek tükenmez bilmeyen din ve mezhep savaşları tekrar başladı ve bugün, aradan dört yüzyıl geç-

tiği halde, Kuzey İrlanda'da hâlâ devam ediyor... Oysa toleranslı bir Hint hükümdarı olan Asoka daha İsa'dan önce III. yüzyılda kendisi Budist olduğu halde Brahman dinine karşı saygı gösterilmesini emretmişti.

Fakat, ne gariptir ki, zulme uğrayanlar çoğu zaman, ellerine fırsat geçince, kendileri zalim kesilmişlerdir. Gerçekten, Katoliklerin zulmüne uğrayan Protestanlar, kendilerinden ayrılan Anabaptist mezhebine mensup olanları, hem de Hristiyan dininde reform yapan Luther (1483-1546) gibi bir liderin tahriki ve emriyle XVI. yüzyılda Almanya'da imha ettiler. Ama buna rağmen, dört yüzyıl sonra, bugün hâlâ İngiltere'de ve Amerika'da bu mezhebe mensup kimseler var. Katolik kilisesinin baskısına karşı bayrak açan Luther, çağımızdaki aşırı ideoloji liderleri gibi, kendi mezhebine karşı çıkanları imha etmekten çekinmedi. Şu halde, din alanında olsun, ideoloji alanında olsun, tek doktrini hâkim kılmak isteyenler, gerçekte özgürlük için değil, kendi fikirlerini empoze etmek için mücadele ediyorlardı!.. Bunun için gerçek özgürlük savaşçıları ile, özgürlüğü amaçlarına ulaşmak için bir araç gibi kullanan Oportünistleri birbirinden ayırmak gerektir.

Din ve devlet arasında yüzyıllardan beri süregelen ilişkiler, daha doğrusu işbirliği kolay kolay bozulmadı. Politikanın taassubu ile dinin taassubu bir araya geldi mi, bu cepheyi yıkmak kolay olmuyor!.. Özgürlük savaşının başarıya ulaşabilmesi için bu cephede bir gedik açılması gerekiyordu. XVIII. yüzyıl fikir adamlarının bu geldiği aşamadılarsa bile cepheyi iyice sarstıklarını gördük. Gerçi İngiltere'de siyasal bakımdan çoktan liberalizm vardı, fakat buna rağmen, din ile Devlet işlerinin henüz birbirinden ayrıldığı söylene- mezdi...

Din ve vicdan özgürlüğünü ilk kez sağlayan 1789 Fransız İhtilâli oldu. *İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi*'nin başlangıcında her ne kadar «Ulu varlığın huzurunda ve koruyuculuğu altında» kelimeleri varsa da, bu *Ulu Varlık* (Être Suprême) aslında XVIII. yüzyıl rasyonalistlerinin ve bilhassa Rousseau'nun *Déisme*'inin, yani Tanrının varlığından başka bir şey tanımayan *Doğal Din* fikrinin kabul ettiği bir ilkeydi. Beyannamede, asayiş bozmamak şartı ile, herkesin istediği dine mensup olabileceği ve dinsel düşüncelerinden ötürü hiç kimsenin mahkûm edilmeyeceği kesin olarak belirtiliyordu.

Fransız ihtilâlcilerinin 4 ağustos 1789 gecesini Kurucu Mecliste (Assemblée Constituante) ilân ettikleri bu beyannameden tam elli yıl sonra, 1839'da Osmanlı Sadrazamı Mustafa Raşid Paşa, *Tanzimat Hattı Hümayunu*'nu okuyordu. Fransa'da başlayan özgürlük fırtınasının ölü dalgaları tâ Türkiye'ye kadar, elli yıllık bir gecikme ile

ulaşabilmişti. Ancak, bu rüzgârların Türkiye'ye beraberlerinde gerçek özgürlüğü getirdiklerini sanmayalım. *Tanzimat Hattı* Batı dünyasına karşı Osmanlı idaresinin kullandığı siyasal bir davranıştan ibaret kalmıştır. Fransız *İnsan Hakları Beyannamesi*'nde mülkiyet hakkına riayet, ulusun egemenliği, tüm yurttaşların amme hizmetine kabulü, yasalara itaat, vicdan, din, söz ve yazı özgürlükleri, vergilerin adaletle düzenlenmesi gibi ilkeler yer almaktaydı. *Tanzimat Hattı*'nı ise şöyle özetleyebiliriz: Herkesin malından, canından emin olması, vergilerin adaletle düzenlenmesi, rüşvetlerin kaldırılması, askerlerin belirli usule göre çağırılması, yasalara itaat, vb...

Görülüyor ki iki beyanname arasında bir hayli ayrılık vardır. Mamafih, o günkü Osmanlı toplumu ve idaresinde bundan fazlası da olamazdı. Kaldı ki ulusun egemenliği, ihtilâlê rağmen, Fransa'da bile henüz tam olarak yoktu.

Ancak, din ve vicdan özgürlüğü konusunda Osmanlı İmparatorluğu devrinde olsun, Türkiye Cumhuriyetinde olsun, öyle sanıyoruz ki, Türk Tarihi, Batı âlemine örnek teşkil edecek toleranslı davranışlarla doludur. Türkler her zaman başka dinlere ve mezheplere karşı saygı göstermişlerdir. Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'u fethinden sonra, Bizanslı kilise adamlarına ve Ortodoks dinine karşı gösterdiği tolerans dünya tarihinde yer almıştır. Bundan başka, yüzlerce yıl önce ilk kez İspanya'dan kovulan Yahudilere sığınma hakkı tanıyan yine Türkiye olmuştur. Hatta Hitler devrinde Almanya'dan kaçan Yahudi menşeli bilginler ve profesörler, Atatürk'ün emriyle, Türk üniversitelerinde görev almışlar ve insanlığa hizmete devam etmişlerdir. Bu olaylar Basın özgürlüğüne çok geç kavuşan Türk ulusunun, geçmiş devirlerde de olsa, vicdan özgürlüğü bakımından lehine kaydedilmesi gereken gerçeklerdir...

1789 İhtilâlinin ünlü hatibi Mirabeau, Katolik dininin devletin resmî dini olarak kabul edilmesini ve yalnız Protestanların devlet hizmetinde görev alabilmelerini, Yahudilerin ise bu toleransın kapsamı dışında bırakılmasını kınamış ve şöyle demişti: «Tolerans ne demek? Hâkim din ne demek? Bu sözleri şiddetle protesto ederim. Zira, benim için vicdan özgürlüğü, o kadar kutsal bir haktır ki, onu tolerans kelimesiyle kısıtlamak bile, bir çeşit istibdattır. Çünkü, tolerans göstermek iktidarların elinde olunca, tolerans göstermemek de onların ellerinde demektir».

İngiliz asıllı Amerikalı yazar ve gazeteci Thomas Paine de (1737-1809), Fransız uyrukluğuna geçip *Convention* ihtilâl meclisine üye seçilmiş ve özgürlük akımını desteklemişti. *Right of Man* (İnsan Hakları) adlı eserinde şöyle diyordu:

«Tolerans kavramı, toleranssızlığın karşıtı değil, sahtesidir. Bunların ikisi de baskı ve istibdat şekilleridir. Biri vicdan özgürlüğünü kendine sakladığını, diğeri ise onu başkalarına da lütfen bağışladığını iddia eder».

Thomas Paine din özgürlüğü hakkındaki düşüncesini şu sözlerle tamamlıyor:

«Eğer bir parlamentoya bir Müslümanın veya Yahudinin de, Hristiyanlar gibi, serbestçe ibadetlerine dair bir yasa tasarısı getirilirse, eminim ki bütün üyeler yerlerinden fırlayarak protesto ederler...»

Fransız ihtilâlcilerinin din ve vicdan özgürlüğü mücadeleleri, maalesef, ihtilâl denizinin dalgaları arasında boğulup gitti. Gerçi layık devlet fikri halkın kafasında az çok yer etmişti ve on yıl süre ile manevî alanda huzur hüküm sürdü. Fakat, I. Napoléon adı ile imparator olur olmaz, General Bonaparte de benzerleri gibi, yine kilise ile işbirliği yapmakta gecikmedi... Çok geçmeden, Papa yine sahneye çıktı. Tüm din görevlileri yeniden devlete bağlandı, bol bol maaşlar verildi. Katolik dini yine resmî din ilân edildi. İktidar dini istismar ediyordu. Bununla beraber, mağrur Napoléon artık Papa'ya aldırış etmez olmuştu. O kadar ki, 1804'te Notre-Dame de Paris Kilisesindeki taç giyme töreninde, başına imparatorluk tacını koymak isteyen Papa'nın elinden tacı alıp başına kendisi koydu... Bu kadarla da kalmadı, Papa'yı Fontainebleau Sarayında aylarca hapsedti. Bir gün aralarında geçen tartışmada karşılıklı şu sözleri söylediler:

Napoléon : — Commediantel!..

Papa : — Tragediante!..

Gerçekte Papa'nın oynadığı oyun bir komedi idi. Fakat, Napoléon'unki daha müthiş bir trajedi değil miydi?..

İhtilâlle başlayan vicdan özgürlüğü mücadelesi, Fransa'da rejim değişiklikleri nedeniyle, XIX. yüzyılın sonuna kadar devam etti. 1815'te Napoléon'un Waterloo'da yenildikten sonra Saint-Hélène Adasına sürülmesi; XVIII. Louis ile *Restauration* devrinin başlaması; X. Charles; Louis Philippe gibi kralların ve bir özgürlük kahramanı gibi cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturup ertesi yıl bir hükümet darbesiyle ve III. Napoléon adı ile imparatorluğunu ilân eden Prens Louis Napoléon'un devirlerinde iki ihtilâl daha oldu: 1830 ve 1848' de. Fakat, halk yine, birincisinde olduğu gibi, hüsrana uğradı. Özgürlük yine aydınların ihanetine uğradı!.. Nihayet, 1870'te Fransa'nın mağlup oluşu, Alman orduları tarafından istilâ edilmesi, üçüncü

cumhuriyetin kuruluşu, yenilginin ruhlarda ve kafalarda yarattığı bezginliğin özgürlük aşkını yeniden ateşlemesi, yeni bir devri müjdeliyordu. Yirmi yıldan beri vatanından ayrı, Manş Denizi üzerinden özgürlük mücadelesi yapan Victor Hugo, halkın omuzları üzerinde Paris'e döndü. Herkes sokaklara dökülmüş, Sefiller'in avare çocuğu Gavroche'un yirmi yıl sonra, özgürlük şarkısını söylüyordu. Artık Cumhuriyetçiler, gerçek özgürlükçüler çoğunluktaydılar. 1789 İhtilâllerinde olduğu gibi aydınların ihanetine müsaade etmeyeceklerdi. Yüzyıllardan beri akan kanlar, verilen kurbanlar, acı tecrübeler boşa gitmeyecekti. Bu kez, devrimciler işi sağlam tutacaklardı!.. Tekrar monarşi rejimine dönmek isteyenlere fırsat verilmeyecekti. Yalnız onlara mı! Bulanık suda balık avlamak niyetinde olan anarşistlere ve Paris'e aylarca hâkim olan *Commune* (1) taraftarı isyancılara da...

Ve 1789 ihtilâlcilerinin, yalnız kendi uluslarını değil, onlara umut bağlayan bütün ülkelerin özgürlükçülerini de hayal kırıklığına uğratan hazin akıbetlerinden tam yüzyıl sonra, nihayet Fransa'da özgür demokratik rejimi sağlam temeller üzerine kuran yasalar birbirini izledi: Gerçekten, 1889'da Jules Grey cumhurbaşkanı seçildikten sonra, reformlar, Jules Ferry'nin Basın ve toplantı özgürlüğü yasası, öğretimin layık oluşu ve din adamlarının Fransa içinde okul açmaktan menedilişleri, E. Combes'un devletle din işlerinin kesin olarak birbirinden ayıran yasası, sosyal adaleti ve bilhassa sefil durumda olan işçi kitlelerinin koşullarını biraz olsun ferahlatan yasalar hep bu dönemde çıkmıştır.

Ve böylece, İngiltere ve Birleşik Amerika'dan sonra, üçüncü büyük demokrasinin temelleri Avrupa Kitasında atılmış oldu...

Diğer Batı ülkelerine gelince; siyaset alanında otoriter rejimi sürdüren Prusya Kralı Büyük Frederik, din ve vicdan özgürlüğü konusunda, şaşılacak derecede toleranslı bir hükümdardı. «Herkes Cenete istediği yoldan gidebilir» sözlerini bir yasa haline getirmişti. Fransız filozofu Voltaire'i ve daha birçok bilim adamını sarayına davet eden Kral Frederik, onlarla tartışıyor, sohbet ediyordu. Rasyonalist düşünceliydi. Katoliklerle Protestanlara eşit haklar tanıdı.

(1) İhtilâlciler 18 mart 1871'de Paris'e hâkim oldular ve 27 mayısa kadar başkenti ellerinde tuttular. Fransız-Alman savaşından sonra Fransa'yı kısmen işgal eden Alman ordusu, Paris'ten çekilince, isyancılar bu fırsattan yararlanmışlardı. Fakat, ünlü tarihçi Thiers'in başkanlığında kurulan ve Versailles'e yerleşen Geçici Hükümet'in elindeki kuvvetler Paris'i ihtilâlcilerin elinden kanlı çarpışmalar sonunda kurtardılar. Bu olaydan ileride Fransa'da Basın Özgürlüğüne ait bölümde daha etraflıca bahsedeceğiz.

Oysa Protestanlar büyük bir çoğunlukta idiler. Hatta ülkesinin bir bölgesine Müslümanları bile yerleştirmeyi tasarladı.

Bu toleranslı Alman Hükümdarı, acaba kendisinden iki yüzyıl sonra, Hitler adında başka bir Alman'ın çıkıp da, beş milyon Yahudiyi diri diri yaktırıp imha edeceğini tahmin edebilir miydi? Batı dünyasında, ilk kez olarak, Almanya'da, din ve vicdan özgürlüğünün, hem de bir hükümdar tarafından gerçekleştirilmiş olması, çok önemli ve anlamlı bir olaydır!...

Devletle din işlerini yasalarla birbirinden ayırmak. maalesef, yeterli değildir. Tolerans düşüncesinin toplumda da yer etmesi gerekir. Nitekim, bugün Birleşik Amerika'da, daha bazı demokrasilerin çoğunda olduğu gibi, din ile devlet birbirinden tamamen ayrılmıştır. Fakat, buna rağmen, halk ve hatta aydınlar arasında, taassup yer yer devam etmektedir. Özgür düşünceli bilim adamları birçok Amerikan üniversitelerinde barınamıyorlar. Bundan başka, hâlâ ırk ayrımı problemini bir türlü halledemeyen bu büyük ülkenin, devam edegelen dinsel taassubu da tamamıyla yok edebileceğini sanmak fazla iyimserlik olur.

Buna karşılık, Norveç ve İsveç gibi, iki kuzey demokrasi ülkesinde bir taraftan krallık rejimi devam ederken, diğer taraftan da devlet ile din işleri ayrılmamıştır, hatta Din İşleri Bakanlıkları vardır. Layik olmayan bu ülkelerde, çoğunluk Protestan dinine mensup olduğu halde, başka dinlere ve mezheplere mensup olanlara karşı büyük bir tolerans hüküm sürmektedir. Bu örnekler, vicdan özgürlüğü alanında toleransın kültür seviyesiyle orantılı olduğunu gösteren aktüel olaylardır.

Bununla beraber, vicdan özgürlüğü konusunda insanlığın hayli mesafe aldığını düşünmek, gelecek için bir umut kaynağıdır.

Dördüncü Bölüm

SAVAŞ BAŞLIYOR!..

"Bir insanı öldürmek, düşünen bir yaratığı öldürmektir; fakat, yararlı bir kitabı yok etmek, özgür düşüncenin ta kendisini öldürmek demektir".

MILTON

(1) *Düşünce ve Basın Özgürlüğü için İlk Savaş*

Fransa'da düşünce ve söz özgürlüğüne doğru rasyonalizmin açtığı çığırda uzun süreli bir mücadele devam ederken, İngiltere'de Milton (1) adında genç bir şair, tarihte ilk kez, Basın özgürlüğü için bayrak açıyor, çağdaşı Descartes'ın ilerici fikirlerini eylem haline getiriyordu.

Gerçekten, bu yakışıklı ve asil ruhlu genç şair, daha henüz delikanlı denecek yaşta iken, İtalya'ya yaptığı bir gezi esnasında *Inquisition* mahkemesi tarafından hapsedilen Galile'yi ziyaret etmiş ve Floransalı papazlar önünde diz çökerek iddialarının yanlış olduğunu itiraf etmeye mahkûm edilen (2) fakat halka dönerek *E pur, si muove* (Ama, yine de dünya dönüyor) demek faziletini gösteren gözleri kör olmuş özgür düşünceli bilim adamının feci akıbetini yakından görmüştü. Bu olay, genç şairin hayatında, bir şok etkisiyle büyük bir değişiklik yapmıştı. Bundan sonra, onun ileride yapacağı özgürlük savaşı için geceli gündüzlü okuyarak, zaten zayıf olan gözlerini büsbütün kör edercesine çalıştığını görüyoruz (3). Ve bir gün onun da, Galile gibi, gözleri tamamıyla kör olunca, şöyle diyecek:

- (1) John Milton (1608-1674). Kralın ordusunu yenerek iktidarı eline geçiren muhafet lideri Olivier Cromwell on beş yıl süreyle İngiltere'de halkı bir diktatör gibi yönettikten sonra ölünce, Milton koruyucusuz kaldı ve iki gözü kör bir halde, sıkıntı içinde öldü. *Kaybolmuş Cennet* adlı epik eserinde Âdem'le Havva'nın düşüşünü anlatır. Daha sonra yazdığı *Fetholunan Cennet*'te İsc, İsa ile Şeytan arasındaki mücadeleyi nakleder. Şairliği yanında çok cesur ve güçlü bir polemikçi kalemi de vardı.
- (2) Bu işkence usullerinin beş yüzyıl sonra, bugün hâlâ Demirperde gerisinde ve Faşist ülkelerde kullanıldığını görmek, uygarlık iddiasında bulunan uluslar için cidden çok acıdır!..
- (3) Son yıllarında eserlerini ve mektuplarını kızına dikte ederek yazdırıyordu.

«Ben, çilemi çekerek tuttuğum yolda ilerleyeceğim ve doğru bildiğimden şaşmayacağım. Neye dayanıyorum? Özgürlüğü savunmak için harcadığım çabalar yüzünden gözlerimi kaybetmiş olmanın verdiği vicdan huzurundan aldığım güce».

Bundan üç yüzyıl önce söylenen bu sözler ne kadar anlamlı ve düşündürücü, özgürlük savaşının çok çetin olduğunu göstermesi bakımından ne kadar önemli!..

Ve bir gün, bu genç İngiliz şairi, parlamentoya şöyle seslenecek:

«Lordlar, Avam Kamarası'nın sayın üyeleri! İnanınız bana, pek çok yabancı bilim ve fikir adamının arasında bulundum. Felsefi düşüncenin özgür olduğu bir ülkede doğduğum için beni hepsi kutladılar. Astronomide, kilisenin örümcek kafalı papazlarından başka türlü düşündüğü için zindana atılan Galile'yi ziyaret ettim. Özgürlük tüm aydınların gıdasıdır, onsuz yaşayamazlar. Güneş nasıl dünyayı aydınlatıyorsa, özgürlük de kafalarımızın içindeki düşüncelere öyle ışık tutar...»

Milton, otuz yaşından ellisine kadar, tam yirmi yıl boyunca, düşünce ve basın özgürlüğü için savaştı. 1644'te boşanma üzerine yazdığı bir kitap yüzünden hakkında kovuşturma yapılırken derhal kaleme sarıldı ve birkaç hafta içinde *Areopagitica, For the Liberty of Unlicensed Printing* (1) adlı kitabını yazdı ve resmî makamların izni olmadan yayınladı.

Bu kitap, düşünce ve basın özgürlüğü savaşının artık açıkça başladığını dünyaya ilân ediyordu. Bu eserde, düşünce, vicdan, basın ve yayın özgürlüklerine ait temel ilkelerin hemen hepsi yer almıştır diyebiliriz:

Milton, gerçek dediğimiz şeyin öyle ortaçağdaki gibi dogmatik felsefenin ve dinsel otoritelerin değişmez doktrinlerindekiinden başka, insanın aklını kullanarak elde ettiği bir şey olduğunu söylüyor. Hiç bir otorite, hiç bir iktidar bu hakkı sınırlayamaz. İnsanları hatalardan korumak için harcanan çabalar boşunadır. Onlara doğruyu bulmaları için olanak sağlamalıdır. Kötü yazıları ve kitapları yasaklamak için alınan tedbirler, iyi ve yararlı eserlerden de aydınların yoksun kalmasına sebep olmaktadır.

Özet olarak sıraladığımız bu düşüncelerini Milton şöyle tamamlıyor:

- (1) *Yasaklanan Yayınların Serbest Bırakılması İçin Adalet* diye çevrilebilir. Eski Yunanistan'da en önemli davalara bakan ve en erdemli yargıçlardan kurulan mahkemeye, "Areopagitica" deniyordu. Aşırı hitabet yolu ile yargıçlara etki yapmanın bile yasaklandığı bu mahkemede hüküm süren adalet yüzyıllar boyunca bir simge haline gelmiştir.

«Kitaplar birer ölü eşya değildir; onlarda, kendilerini yaratan ruhlar kadar bir yaşama gücü vardır. Kitaplar, kendilerini doğuran yaratıcı zekânın en saf ve en etkili özünü muhafaza eden birer şişeye benzerler».

Milton bilginin, öğretmenin insana asla zarar vermeyeceğini, iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilmek için her ikisini de okumak gerektiğini, bilgi arttıkça, giderek, tartışmanın, eleştirinin ve muhalefetin de doğacağını, sansürün yararsız olduğunu, zira, zararlı düşüncelerin kitaplar olmadan da yayılabileceğini, söylüyor.

Périodique (1) Basın İngiltere’de o devirde yavaş yavaş gelişmeye başlamıştı. Özgürlük için kiliseye, krala ve parlamentoya karşı mücadele eden şair Milton’un yeni türeyen gazetecilerden bahsederken «Profesyonel haber vericiler» dediğine bakılırsa, içinde Basın’ın geleceği hakkında bir kuşku vardı. Düşünce ve vicdan özgürlüğünün yaman bir savaşçısı olan Milton’un hayal ettiği Basın yüzde yüz fazilete dayanan bir Basın’dı şüphesiz. Kuşkusu, tasavvur ettiği ideal Basın’ın ileride amacından uzaklaşması korkusundan ileri geliyordu.

Bu ilk savaş olumlu bir sonuç verdi: 1649’da İngiliz Parlamentosu *Yıldızlı Oda* denilen sansürcüler kurulunu lağvetti ve onun yetkilerini kendisi aldı. 1695’te ise *Licensing Act* yani sansür mekanizmasını tamamıyla kaldıran yasa çıkıncaya kadar, mücadele devam etti. Ne yazık ki, bu mutlu günü görmek için Milton’un ömrü vefa etmedi!..

Gerçekten mutlu bir gündü bu. Zira, o tarihten bu yana üç yüzyıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, İngiliz ulusu bir daha sansür denilen o sevimsiz hayaletle karşılaşmadı. Hatta İkinci Cihan Savaşında, Alman uçakları Londra’yı bombalar, Nazi orduları Britanya adalarını istilâya hazırlanırken bile, hiç bir İngiliz’in aklına Basın’a sansür koymak gelmedi. Düşünce ve Basın Özgürlüğü Savaşı tarihinde şeref yerini işgal etmesi için İngiliz ulusunun bu sürekli ve aralıksız direnişi göstermiş olması yetmez mi?..

(1) Haftalık, aylık ya da muntazam aralarla çıkan dergilere verilen ad.

(II) Fransa'da Düşünce ve Basın Özgürlüğü Savaşı

"Bozguncuların, suikastçıların kullandıkları başlıca silâh, Basın oldu. Demokratik bir rejimde Basın yalan söylerse, rejim de ölüme mahkûm olur. Zira, egemenliğine sahip olan ulus, eğer doğru haber alamazsa, egemenliğini serbestçe kullanamaz".

PIERRE LAZAREFF

İngiliz Parlamentosu XVIII. yüzyılın sonunda sansürü bir daha getirmemek üzere kaldırırken, Fransa'da XIV. Louis devri mutlak bir otorite rejimiyle hüküm sürüyordu (1). Fransız ulusu sansürün kendi ülkesinden kalkması için -hem de geçici bir süreden sonra tekrar konmak üzere- daha yüz yıl bekledi. Gerçekten, 1788'de, yani büyük ihtilâlin patlamasından bir yıl önce, ünlü hatip Mirabeau (2) Londra'da bulunduğu sırada Milton'un eserinden esinlenerek yazdığını bildirdiği *Sur la Liberté de la Presse* (3) adlı bir broşür yayınladı. Yazar bu küçük kitabı şu sözlerle bitiriyordu: «Çıkaracağımız yasaların ilki Basın özgürlüğünü, özgürlüklerin bu en kutsalını, en dokunulmaz olanını ilân etsin. Zira, Basın özgürlüğü olmadan hiç bir özgürlük elde edilemez. İşte, tüm ulusun altında toplanması gereken bayrak budur».

Mirabeau'nun çağrısı etkisiz kalmadı. Genç hatip, ertesi yıl toplanan *Etats Généraux* (4) meclisinin lideri oldu. Ve halkın ilk kez seçtiği temsilcilerini, toplandıkları tarihi *La Salle de Jeu de Paume* salonundan atmak isteyen saray muhafızlarına: «Biz buraya ulusun iradesiyle geldik. Bizi buradan ancak süngü kuvveti çıkarabilir!..» diye haykırdı (5).

- (1) Louis XIV (Büyük Louis, 1638-1715). Yetmiş iki yıl hüküm sürdü. Klasik Fransız Edebiyatı onun döneminde gelişti. Egemenliğini sürdürebilmek için birçok savaşlar yaptı, zaferler kazandı, fakat bu yüzden ülkesini ekonomik felâkete sürükledi. Halkın sefaleti, XVIII. yüzyılda sosyal konulara eğilecek olan yazarlara ve filozoflara elverişli bir ortam hazırladı.
- (2) Comte de Mirabeau (1749-1791). Ünlü iktisatçı Mirabeau Markisinin oğlu. 1780 yılına kadar üç yıl hapiste yattı. 1788'de milletvekili seçildi. Fakat, özgürlük için yaptığı mücadeleden, çektiği nutuklardan sonra, ihtilâl esnasında, maalesef, yeniden krallığı kurmak isteyenlerle işbirliği yapmak ve davaya ihanet etmekle suçlandı.
- (3) *Basın Özgürlüğü Üzerine*. Milton'un eseri daha 1644'te Fransızcaya O. Lutaud tarafından *Areopagitica, Pour la Liberté d'Imprimer sans Autorisation ni Censure* adı ile çevrilmiş ve Londra'da basılmıştı. Mirabeau her halde bu çeviriyi okumuş olsa gerek.
- (4) *Etats-Généraux*: Aristokrasinin, kilisenin ve halkın temsilcilerinden kurulu Meclis. Aslında, halk temsilcileri daima azınlıkta kalıyorlardı. İhtilâl, bu imtiyazlı Meclisi kaldırıp, yerine Ulusal Kurucu Meclis'i seçimle işbaşına getirdi (27 haziran 1789).
- (5) Bugün Fransız Millet Meclisinde bu sahneyi canlandıran Dalou'nun bir kabart-

Sözünü tuttu Mirabeau: *İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi*'nin (1) 11. maddesi, hem de bir asilzade olan La Rochefoucauld dükünün kaleminden şu şekilde çıktı:

«Düşüncelerin ve inançların serbestçe açıklanması, insanların en değerli haklarından biridir. Yani her vatandaş serbestçe konuşabilir, yazabilir, gazete, kitap basabilir. Yeter ki yasanın çizdiği özgürlük sınırlarını aşmasın».

Fakat, ne yazık ki beyannamenin emrettiği ve Basın özgürlüğünü sağlayacak olan, aynı zamanda sorumluluklarını da saptaması öngörülen bu yasa, maalesef, iki yıl süren heyecanlı tartışmalardan sonra, ancak 23 ağustos 1791'de yürürlüğe girebildi. Esasen, bu arada iki yıl önce, Basın özgürlüğü için Fransa'da ilk savaş bayrağını açan Mirabeau hayli fikir değiştirmiş, kralcılarla işbirliği yaparak, monarşinin yeniden kurulması için yapılan gizli çalışmalara katılmıştı. Bu gizli faaliyet, eski özgürlük kahramanının davaya ihanetle suçlanmasına sebep oldu. Ve Mirabeau, bu ithamların altında ezilerek çok geçmeden öldü.

Aydınların ihaneti, tarih boyunca devam ediyordu!..

Bu iki yıllık süre içinde, ihtilâlin getirdiği havada tam bir özgürlük vardı. Fakat, yüzyıllardan beri çekilen çile iki yıllık bir özgürlük için miydi?.. Ve ne garip tecellidir ki, özgürlük için mücadele edenlerin çoğu, iktidara gelir gelmez, ilk işi olarak, özgürlüğü yok etmişlerdi. Düşünce, inanç ve basın özgürlüklerinin acıklı macerasını nakletmek üzere çıktığımız bu uzun yolda, bu çeşit hayal kırıklıklarına daha pek çok rastlayacağız...

Gerçekten, 10 ekim 1793'te dört yıllık tartışmalardan sonra, nihayet Fransa'da *İhtilâl Hükümeti* kuruldu ve vaktiyle özgürlük için mücadele edenler -sözde ulusal egemenlik adına!..- yeniden baskı rejimini kurdular. Gerçi Basın'a sansür koymadılar, ama her çeşit yıldırma ve sindirme tedbirlerini de almakta kusur etmediler. Esasen,

ma tablosu vardır. Mirabeau bu sözleri 23 haziran 1789'da söylemişti, dört gün sonra Ulusal Meclis kuruldu, ertesi ay 14 temmuzda ise Bastille kalesinin halk tarafından zaptedilmesiyle ihtilâl başladı.

- (1) Daha 1689 yılında, yani Fransız İhtilâlinin tam yüz yıl önce, İngiltere Kralı Guillaume III, "Haklar Beyannamesi" adı altında Parlamento'ya; toplanma, vergi yasaları çıkartma ve vatandaşlara olağanüstü mahkemede değil, jüri önünde yargılanma hakkı tanıdı. 1789 Fransız ihtilâlcileri ise, ancak yüz yıl sonra daha geniş bir kapsamla "Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen"i ilân ettiler: Artık, siyasal ve sosyal eşitlik, can ve mal güvenliği, ulusal egemenlik, düşünce, söz, vicdan ve basın özgürlüğü, yasalara itaat, vergi adaleti sağlanıyordu. 4 ağustos 1789 gecesi, sabaha kadar süren müzakerelerden sonra, feodal rejim, aristokrasi sınıfı, özgürlüğü kısıtlayan her çeşit yasalar ve kuruluşlar lağvediliyordu.

ihtilâlciler, -hep özgürlük adına!..- birbirlerini halk mahkemesinde yargılayıp idam sehpasına yollamakta âdeta yarış ettiler... Şair Tevfik Fikret'in, 1908'de Hürriyet'in ilânından sonra uğradığı hayal kırılığının etkisi altında: «Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi!..» mısraını hatırlatan bir hava esiyordu Fransa'da. «Özgürlük! diye, Özgürlük! diye» özgürlüğü boğuyordu ihtilâlciler. Bu hengâmede sivrilen Yüzbaşı Bonaparte'ın önceleri özgürlük kahramanlarının safında yer aldıktan sonra general, konsül, değişmez tek konsül ve nihayet 1804'te I. Napoléon adıyla nasıl imparator olduğunu, Roma'da Augustus'un sinsi bir aşama ile kurduğu istibdat rejimi vesilesiyle kısaca mukayese ederek anlattık. İhtilâlin getirdiği özgürlük saman alevi kadar sürmüştü. Basın özgürlüğünden eser kalmadı. Özgürlük artık sadece ihtilâlin çığırtkanlığını yapan gazetelerin tekelindeydi. 12 ağustos 1792 tarihli bir kararla Paris Komünü *Kamuoyunu zehirleyenler* damgasını vurduğu Basın mensuplarını tutukladı, mallarını *vatansever* (!) diye nitelediği şakşakçı gazetelere dağıttı. Bu arada, İçişleri Bakanlığı hükümeti destekleyen gazete ve dergilere bol bol para dağıtıyordu... Ve çok geçmeden; yeni bir kararname ile, halkı tahrik edip Meclis'i eleştirenlere ve krallık rejimini övenlere ölüm cezası verildi. Fransız Basını artık halkın sesi değil, bir avuç hırslı politikacının emellerine hizmet eden bir baskı aracı haline gelmişti...

Özgürlüğün istibdadı idi bu!.. Demokrasi aktörlerinin oynadıkları bir traji-komedi!..

Ancak, derhal ilâve edelim ki, bunun böyle olmasında, ihtilâl edebiyatının, aşırı özgürlük rejimini hazmedemeyen kalemlerin de büyük payı ve sorumluluğu olmuştur. Nitekim, 1908'de ikinci Meşrutiyet'in ilânından sonra da Türkiye'de böyle olmuş, Hürriyet kahramanlarının davranışları ve fırsat kollayan gericilerin tahrikleri yüzünden 31 Mart Vakası meydana gelmiş, sorumsuz bir basın kanlı sokak kavgalarına ve yeni doğan Hürriyet'in boğulup gitmesine sebep olmuştur (1).

1800 yılında, yani *İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi*'nin ilân edildiği tarihten on yıl sonra, Birinci Konsül Bonaparte Basın'a el koydu. 73 gazeteden 60 tanesi kapatıldı. Muhalefet susturuldu. Hele 1804'te I. Napoléon adıyla imparator olan generalin ünlü Polis Müdürü Fouché'nin emrinde bir *Basın Bürosu* kuruldu ve matbaacılar, kitaplar bile kontrol altına alındı. 1810'da ise Napoléon bu büronun yetkilerini daha da genişleterek Fransa'nın tüm entellektüel

(1) Bilhassa Derviş Vahdeti'nin çıkardığı *Volkan* gazetesi, yobazları ayaklandırmakta büyük rol oynamıştır. Bu konuya ilerde "Türk Basınında Özgürlük Mücadelesi" adlı bölümde daha etraflıca değineceğiz

hayatına hâkim olmak için ne gerekse yaptı. Gazetelerin sayısı on üçten dörde inmiş ve her birinin başına bir müdür atanmıştı.

Napoléon aldanyordu!.. Zira, «Basın öyle bir silâh deposudur ki, onu herkese teslim edemem». demekle Basın'ın gücünü kabul ettiğini de itiraf etmiş oluyordu. Nitekim, bütün baskılara rağmen, yeraltı muhalefeti, gizli basın devam ediyor, değerli kalemler yabancı ülkelere göç ederek oradan mücadeleyi sürdürüyorlardı. Örneğin, liberal düşüncenin önderlerinden biri olan Madame de Staël (1) bu yüzden imparatorun hışmına uğradı ve Fransa'yı terketme zorunda kalarak İsviçre'de babası eski Maliye Nazırı Necker'den kalan şatoya yerleşip oradan kalemle muhalefete geçti. Coppet köyündeki bu şato çok geçmeden Avrupa'da bir muhalefet merkezi haline geldi ve oradan özgür kalemler Paris'e durmadan yıldırımlar yağdırdılar. Madame de Staël'in mücadele arkadaşı Benjamin Constant (2) ise Napoléon'un en çok korktuğu kalem sahiplerinden biriydi. O da Fransa'yı terketmek zorunda kaldı, ama mücadeleyi bırakmadı, yurt dışına göç etti...

Fakat, ne garip tecellidir ki, Napoléon Elbe adasından kaçıp da tekrar iktidarı eline geçirmek üzere Paris'e dönünce, eski muhaliflerine tavizler vermek, özgürlükleri iade etmek üzere *İmparatorluk Anayasasına Ekler* (3) adı altında bir taahhütname imzaladı ve bu metni kaleme alan da vaktiyle yıllarca sürgünde yaşattığı Benjamin Constant oldu!.. Bu özgür düşünceli yazar, Napoléon Waterloo'da yenilgiye uğrayıp da 1815'te bu kez Sainte-Hélène adasına sürülünce, Fransa tahtına tekrar XVIII. Louis geçtikten ve Restauration devri kurulduktan sonra da özgürlük mücadelesine Parlamento'da Liberal Parti'nin lideri sıfatıyla devam etti...

Gerçi Napoléon'dan sonra Fransa'da oldukça özgür bir Basın rejimi uygulandı, fakat 1820'de Berry Dükünün öldürülmesiyle başlayan huzursuzluk yüzünden hükümet yeni bir yasa ile tekrar sansür koyma yetkisini elde etti. Ancak, ne de olsa ihtilâl geçirmiş bir ülkede bu çeşit baskı tedbirlerinin etkisi ve tepkisi büyük oluyor. Nitekim Fransız Akademisi bile bu tedbir karşısında protesto etti. Hatta kralı ve monarşi rejimini desteklemesine rağmen, ünlü romancı

(1) Madame de Staël (1766-1817). *Delphine* ve *Corinne* adlı romanları ve *De l'Allemagne* adlı eleştiri eseriyle Fransız romantizminin doğuşunda büyük etkisi oldu.

(2) Benjamin Constant (de Rebecque, 1767-1830). İsviçre'de Lausanne'da doğdu. *Adolphe* adlı psikolojik romanı ile edebiyat tarihinde yeni bir çığır açtı. Aynı zamanda faal politika alanında da önemli rol oynadı.

(3) *Acte Additionnel aux Constitutions de l'Empire*.

Chateaubriand da (1) Basın özgürlüğünü savunuyordu: «Basın özgürlüğünün bulunduğu her yerde huzursuzluğun azaldığı inkâr edilemez bir gerçektir, diyordu *Atala* yazarı. İngiltere’de kralların öldürüldüğü, kanlı kardeş kavgalarının, isyanların, iç savaşların sona erdiği devir ne zaman başladı biliyor musunuz? Basın, özgürlüğe kavuştuktan sonra. Gerçek sansür Basın’ın ahlâkî kontrol altına alınmasıdır, yoksa Basın’ın kontrol altına alınması değil».

Benjamin Constant ise Meclis kürsüsünden şöyle sesleniyordu: «Hangi sınıftan olurlarsa olsunlar, Basın özgürlüğü, düşünce, söz özgürlüğü gibi, tüm vatandaşlar için gereklidir. İktidarların keyfî davranışlarına ve yasalarına karşı ancak Basın yolu ile direnmek kabildir».

İşte, on beş yıl süren bu mücadele sayesinde ki Fransa’da 1830’da başlayan ikinci ihtilâlden sonra, yapılan seçimler, özgürlükçülerin zaferiyle sonuçlandı. Bu zafer, aslında Fransız Basınının ve yazarların zaferiydi. O zamana kadar, bu ülkede de, Basın ve Düşünce özgürlüğü savaşı bir gel git halinde devam etmiş, aralıklarla galibiyet özgürlükle istibdat arasında âdeta el değiştirmişti. Nitekim, bu kez de öyle olmuştu: 1824’te, tahta geçen X. Charles ve bilhassa Başbakanı Villèle otoriter rejimi yeniden kurup Basın’ı tekrar baskı altına almak istemişlerdi. Bu davranışlara karşı halkın tepkisi çok büyük oldu. 1830 ihtilâli işte bu tepkinin sonucudur. Her ne kadar kral ve hükümeti yaptıkları hatayı anladılarsa da tepki devam etti. Hatta konan sansürün derhal kaldırılmasına -hem de bir daha konmamak üzere- rağmen. İş isten geçmişti. Basın git-tikçe güçleniyordu, teknik olanaklar onun bu gücünü yavaş yavaş artırıyor, halk bilinçleniyordu.

Ancak, sansürün kalkmasıyla Fransa’da düşünce ve basın özgürlüğünün tam olarak gerçekleştiğini sanmayalım. Mücadele devam etti. Zira, unutmayalım ki, bu ülkede 1848’de bir ihtilâl daha oldu. Ve bu halk direnişinin hazin hikâyesi, ibret dersi alınacak olaylar, aydınların yeni ihanetleriyle doludur:

XIX. yüzyılın ilk yarısı büyük fikir hareketleri ve tartışmalarıyla doludur. Bilimsel alanda tüm uygarlığı etkileyen, nazari ve pratik sonuçlar veren metotlar bu devirde kullanılmaya başlandı. Sanat ve edebiyat alanlarında da klasik ve tutucu akımlara karşı

(1) François René Comte de Chateaubriand (1768-1848). 1789’da ihtilâlcilerin elinden zor kurtuldu. 1800 yılına kadar İngiltere’de yaşadı. Fransa’ya döndükten sonra önceleri Napoléon’la arası iyi gitti, fakat çok geçmeden Enghien Dükünün suikastte öldürülmesinden sonra tekrar araları açıldı. Muhalefete geçti. İmparatorun düşüşünden sonra Restauration devrinde Londra Büyükelçisi oldu. Dışişleri Bakanlığına da getirildi. Romantizmin öncülerinden biridir.

isyan bayrağı açan Romantizm, geleneksel koşulların zincirini kırdı, duyguları ve muhayyileleri tahrik etti. Ve bunlara paralel olarak, sosyal ve ekonomik alanlarda da gelişmeler başladı. Fransa tüm yeni düşüncelerin kaynaştığı bir merkez haline gelmişti. Diğer taraftan, Almanya'da da XVIII. yüzyılda rasyonalizm ve klasisizme (Aufklärung) karşı 1770'de Goethe ve Schiller tarafından *Sturm und Drang* (Fırtına ve Atılım) adı altında başlatılan akım, Napoléon'un istilâsından sonra, Alman gençliğinin elinde bir bağımsızlık bayrağı oldu. Bu sırada, fizik, kimya, doğa bilimleri, elektrik ve felsefe alanlarında birbirini izleyen yeni keşifler yapıyordu. 25 şubat 1830'da oynanan Victor Hugo'nun *Hernani* adlı dramı yeni romantik kuşağın zaferiyle sonuçlandı. Temsil esnasında tiyatro salonu âdeta savaş alanına dönmüştü. 1784'te Beaumarchais'nin *Figaro'nun Düşünü* nasıl yaklaşan bir ihtilâlin ilk belirtilerini gösteriyordu ise, kırk altı yıl sonra, *Hernani* de gelen siyasal ve sosyal bir fırtınayı haber veriyordu. Romantizm, özgür insanın sanat ve edebiyat alanlarındaki isyanından başka bir şey değildir. Bu isyanın sosyal ve politik hayata da sığramamasına imkân var mıydı?..

Sosyalizm, işte ilk kez bu ortam içerisinde doğdu. Avrupa'da toplumlar mustarıptı, sefildi, ezgindi. İnsanların yaşama koşullarını değiştirmek gerekiyordu. Ama nasıl?.. Çalışma hayatını yeniden düzenlemekle.

Gerçi XVIII. yüzyılda liberal bazı iktisatçılar sayesinde eski korporasyon (lonca) sistemi az çok kalkmış, 1789 ihtilâlcileri ise emekçilere *Çalışma özgürlüğü* tanımışlardı. Fakat, işçilere birleşme, dernek kurma hakkı verilmediği için, bu özgürlük yarar sağlamamış, aksine onların koşullarının daha da kötüleşmesine sebep olmuştu. Hele makine çağının başlaması, büyük sanayiın doğuşu yüzünden, çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki uçurum derinleşmişti. Böylece, *Kapitalist* (Sermayedarlar) ve *Proletarya* (Emekçiler) diye iki sınıf meydana gelmişti.

Sosyalist fikirler XIX. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran sefalet fırtınasından doğmuştur. İnsanlığın iki bin yıldan beri bir türlü tükenmeyen çilesi karşısında uygulanan bazı vicdan sahibi fikir adamlarına ve yazarlara *sosyalist* adı işte o yıllarda verildi. Aslında bunlar halkın ıstırabını paylaşan, onlarla birlikte acı çeken idealist kişilerdi. İleri sürdükleri fikirlerin çoğu esasen yeni sayılmazdı. Bunları XVIII. yüzyılın eserlerinde, bilhassa Rousseau'nun *Sosyal Antlaşma* adlı kitabında bulmak mümkündü. 1789 ihtilâlinin önderlerinden Robespierre ve Saint-Just mülkiyet eşitliğini sağlamayı düşünmüşler, hatta Babeuf daha da ileri giderek, komünizmin ilk tohumlarını ekmış, mülkiyet kavramını tamamıyla reddetmişti.

Diğer taraftan, İngiltere’de Ricardo (1772-1823), Robert Owen (1771-1858); Fransa’da Saint-Simon (1760-1825), Fourier (1772-1837), hep bu devrin sosyalist yazarlarıdır. Bu dönemde sosyal adalet konusu üzerine pek çok kitap yazıldı, tartışmalar yapıldı, fakat buna rağmen tutucu güçleri yenmek kolay olmadı!.. Mamafih, bu çetin mücadele sonunda hiç olmazsa *çalışma özgürlüğü*’ne ilâve olarak *çalışma hakkı* da elde edilmiş oldu. İnsan hakları alanında bu büyük bir aşamaydı.

Bundan başka, sosyal sorunlar artık kamuoyuna maledilmişti. Halk yavaş yavaş bilinçleniyordu. Yeni kuşaklar zaten kaynaşma halindeydi. Bilimde, sanatta, edebiyatta, yeni akımlar başlamıştı. Bu bir doğa yasasıydı...

1848 üçüncü Fransız İhtilâli, işte bu kaynaşan fikirlerin oluşturduğu kuşakların eseridir:

Gerçekten, 24 şubat 1848 günü Paris halkı ayaklandı ve Kral Louis Philippe’i devirdi. Ancak, devrimciler bu kez 1830’da olduğu gibi oyuna gelmek istemiyorlardı. Cumhuriyet’in bir an önce kurulması gerekti. Monarşistlere fırsat vermemek için aralarında ünlü romantik şair Lamartine’in de bulunduğu geçici bir hükümet kurup Millet Meclisi’ni bastılar. 10 ağustos 1792’de ilân edilen Birinci Fransız Cumhuriyeti ömürsüz olmuş ve kanlı mücadelelerden sonra yerini tekrar otoriter rejime, giderek Napoléon’un imparatorluğuna bırakmıştı. Şimdi, elli altı yıl sonra, İkinci Fransız Cumhuriyeti’ni kurmak isteyen eski ihtilâlcilerin torunları daha hümanist ve barışçı bir düşünce ile hareket etmek niyetindeydiler. Bu amaçla, hükümete işçi temsilcilerini de aldılar. 900 üyesi olan Kurucu Meclis genel seçimlerin yapılacağını ilân etti. 21 yaşını dolduran her vatandaşın seçme, 25 yaşındakilerin de seçilme hakkı vardı. Bu suretle, tek dereceli seçim sayesinde, seçmenlerin sayısı iki yüz binden dokuz milyona çıkmış oluyordu. Ekonomik ve sosyal etkenler Fransa’nın politik düzenini de az çok değiştirmiş, demokratik özgürlükler ve haklar alanında kısa zamanda yeni bir aşama olmuştu.

Ancak, memuru ile, esnafı ile, işçisi ve köylüsü ile, tüm Fransız ulusunun kavuştuğu bu özgürlük ve bilhassa tek dereceli seçim sistemi, maalesef, Fransa’nın o günkü sosyal koşulları içinde halkın tecrübesizliği ve basının basiretsizliği yüzünden beklenen sonucu vermedi. Ucuza satılan gazeteler, halk kulüpleri ulusu her ne kadar yeni rejime alıştırmak için ellerinden gelen çabayı sarfettilerse de, pusuda fırsat kollayan, cumhuriyet, demokrasi ve özgürlük düşmanları boş durmuyorlar, sinsi-sinsi çalışıyorlardı. Bununla beraber, Basın da kavuşulan özgürlüğün devamı ve korunması için çalışıyor, Fransa’nın her tarafında halkın *Özgürlük fidanları* dikmesi için dur-

madan yayın yapıyordu. Papazların önemli bir kısmı bile bu kampanyaya katılmış, yeni cumhuriyet rejimini benimsemişti. Hatta ünlü filozof ve din adamı Lamennais (1782-1854) bile kendini bu devrimci akıma kaptırmış, liberal bir Katolik kilise kurulması fikrini ortaya atmıştı...

Ne yazık ki bu mutlu günler pek uzun sürmedi. İhtilâlin iktidara getirdiği adamlar tecrübesizlikleri yüzünden memleket gerçeklerine uymayan birtakım tedbirler alıyorlardı. Sosyal sorunlar alanında hükümette fikir ayrılıkları baş gösterdi. Zira, sosyal adaletçiler şimdi ağır basıyor, işçi ve emekçi haklarının sağlanmasını istiyorlardı. Buna karşı statükocular ise kurulu düzenin temelinden sarılacağını iddia ederek direniyorlardı.

Çağdaş Avrupa tarihinde *Sınıf Kavgası* denilen akım işte bu yıllarda, XIX. yüzyılın ortasında başlamıştır. Ve bu mücadelede sosyalistler o kadar ileri gittiler ki, bir ara üç renkli Fransız bayrağının yerine kıızıl bayrağın getirilmesini önerdiler. Bu aşırı davranışlar vatansever halk kitlelerinde tepki yarattı ve kamuoyunda beliren kuşkulardan yararlanan mutediller ve idareimaslahatçılar duruma hâkim olmaya başladılar. Sosyalistler Millet Meclisinde azınlıkta kalır kalmaz hükümetteki yerlerini de kaybettiler. Hele yeni baş gösteren ayaklanmaları askerî birliklere dayanarak bastıran hükümet artık işçi sınıfından korkmuyordu. Alınan bu tedbirler ve kararlar yüzünden tekrar ayaklanmalar başladı. 22 haziran 1848 günü Panthéon alanında toplanan işçiler, «İş isteriz!.. Ekmek isteriz!..» diye bağırıyorlardı. Birkaç saat içinde Paris sokaklarında yüzlerce barikat kurulmuştu. «Açlık ve sefaletin doğurduğu isyan» yeniden başlıyordu. Bu kaçınıcı isyandı altmış yıldan beri?.. Bu kez halk, hem de cumhuriyeti kuranlara karşı, ayaklanmıştı. Sokak savaşları dört gün sürdü. Binlerce insan, altı general, pek çok din adamı öldü. İsyanlılar korkunç bir şekilde bastırıldı, birçoğu derhal kurşuna dizildi, on iki bin kadarı Cezayir sömürgesine sürüldü. İşçi haklarını savunan hükümet üyesi sosyalist tarihçi Louis Blanc (1811-1882) Fransa'dan kaçıp İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı. Fakat, yirmi iki yıl sürgünde yaşadıkdan sonra, 1870'de Üçüncü Fransız Cumhuriyeti ilân edilince yurduna dönen ve Millet Meclisinde aşırı sol kanadı temsil eden bir milletvekili sıfatıyla Louis Blanc özgürlük mücadelesine devam etti. Buna karşılık Cezayir sömürgesi genel valisi General Cavaignac (1802-1857) ihtilâlcileri bastırdığı için mükâfatlandırılmış, 1848'de kurulan geçici hükümetin başına getirilmişti. Disipline ve asayişin korunmasına önem veren bu sert asker de -her ihtilâlden sonra olduğu gibi- ilk iş olarak gazeteleri ve halk kulüplerini kapattı. Daha doğrusu gazeteler kapanmak zorunda kaldılar!.. Zira, yeni

bir yasa ile her gazetenin hükümete 21.000 franklık bir para yatırması gerekiyordu. Bugünkü rayice göre 21 milyon demek olan bu parayı hiç bir gazetenin bulmasına olanak yoktu. Gazetesinin artık yayınına son vereceğini büyük bir üzüntü içinde vatandaşlarına ilân eden Lamennais başyazısında şöyle diyordu:

«Bugün artık konuşabilmek, yazabilmek için altın gerek, hem de çok altın gerek!.. Biz o kadar zengin değiliz. Fakirlere şimdi susmak düşünüyor!..»

Aslında cumhuriyetçi olan burjuvazi sınıfının işçi sınıfına karşı, sırf bazı zümrelerin çıkarları yüzünden böyle sert davranışı cumhuriyetçiler ve giderek özgürlük cephesinde ikilik yaratmakta gecikmedi. İhtilâli yapan fakir halk, sokaktaki adam hayal kırıklığına uğramıştı. Kendisini aldatanlara karşı kin besliyor, ülkenin politik durumu ile eskisi kadar ilgilenmiyordu. «Bana ne!..» diyordu sade vatandaş. Ve işte bu bezginlikten yararlanan özgürlük düşmanları yeni bir *Aydınlar İhaneti* hazırlıyorlardı.

Cumhuriyetçiler tarafından hazırlanan 1848 Anayasası *Kuvvetler Ayrılığı* ilkesine dayanan bir rejime özgürlükleri de beraber getirmişti. Fakat, yukarda kısaca anlattığımız gibi, bu özgürlükleri kanları pahasına sağlayan halk kitleleri arasında, çok geçmeden, sosyal nedenlerle anlaşmazlıklar, bölünmeler oldu. Yeni Anayasa, Devlet Başkanının tek dereceli seçimle doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesini emrediyordu. İşte, ne oldu ise bu yüzden oldu!.. Böyle tek dereceli Devlet Başkanı seçimine henüz yeteri kadar hazırlanmış olmayan bir toplumda bu sistem sakıncalı, hatta tehlikeliydi. Nitekim, Cumhuriyetin temeline sinsi sinsi dinamit koyanlar ortaya bir adayın ismini attılar: Prens Louis Napoléon Bonaparte.

Kimdi bu adam? Fransız ulusunu yirmi yıl boyunca özgürlükten yoksun yaşatacak olan bu adam kimdi?..

Aydınların ihaneti listesinde yaman bir yer işgal eden bu prens imparator I. Napoléon'un yeğeni Louis Napoléon'dan başkası değildi. Amcasının düşüşünden sonra imparatorluğun tek mirasçısı sıfatı ile Fransa'da birkaç kez girişimde bulunmuş, bu yüzden 1836'da ömür boyu hapse mahkûm edilmiş, altı yıl yattıktan sonra hapishaneden kaçmayı başarmış, İngiltere'ye sığınmış ve orada fırsat bekliyordu. Ve ne gariptir ki bu fırsatı ona bizzat cumhuriyetçiler sağladı!..

Gerçekten, önceleri Louis Napoléon'un Millet Meclisine sadece milletvekili olarak girmesine müsaade ettiler. Sıradan bir adamdı bu prens, rejime zarar gelmezdi ondan. Devrimciler böyle düşünüyorlardı o günlerde. Fakat, bu kendi halinde görünen adamın kafasının

içinde geleceğe ait ne planlar tasarladığını hiç kimse tahmin etmiyordu!..

Halkın korktuğu bir kez daha başına geldi. Tek dereceli cumhurbaşkanlığı seçiminde romantik şair Lamartine ancak 8.000 oy alabildi. Oysa 1848 ihtilâlcilerinin en ön safında yürüyerek elinde taşıdığı üç renkli bayrağı Paris Belediyesinin direğine o dikmişti. Halk o günleri ne çabuk unutmıştı!.. Öteki aday General Cavaignac daha şanslı çıkmış 1.400.000 oy alabilmişti. Fakat, dağdan gelen adam bağdakileri kovarcasına, sinsî monarşistlerin adayı Louis Napoléon 5.400.000 oyla seçilmişti.

Halkın bu kendi kendine ihanetini, nankörlüğünü bir türlü hazmedemeyen şair Lamartine, bu hayal kırıklığına dayanamadı, inzivaya çekildi ve özgürlük uğrunda ömürlerini harcayan pek çok idealist gibi, unutulmuş bir halde geçen yirmi yıldan sonra sefalet içinde öldü...

Yeni Devlet Başkanı Prens Louis Napoléon seçmenlerine tüm istediklerini vaat etmiş, özgürlüklerin tam olarak verileceğini ilân etmişti. Bütün demagoglar ve *arriviste*'ler gibi!.. Oysa, tasarladığı hareketin zeminini hazırlamak amacı ile önce hükümete otoriter rejim taraflısı politikacıları yerleştirdi ve kısa zamanda cumhuriyetçileri tasfiye etti. Nitekim, bir yıl sonra yapılan seçimlerde cumhuriyetçiler çoğunluğu kaybettiler ve *Nizam Partisi* adı altında toplanan kralcılar büyük bir çoğunluk kazandılar.

Artık cumhuriyet düşmanları istediklerini yapabilirlerdi. Ve çok geçmeden bu ezici çoğunluğun diktası başladı... Gerçi cumhuriyetçiler bu gidişe dur demek amacı ile halkı yeniden ayaklandırmaya çalıştılar, fakat daha ilk gösterilerde direnme girişimi başarısızlığa uğradı ve bastırıldı. Otuz milletvekili tutuklandı, demokratik özgürlüklerin yılmaz savunucusu Ledru-Rollin (1807-1874) Londra'ya sığındı. Ve bu fırsattan yararlanan hükümet tabîî ilk iş olarak Basın'ı susturdu.

Ancak, bütün baskılara rağmen, devrimcilerin elli yıldan beri getirdikleri sosyal adalet ve özgürlük fikirleri artık halka mal olmuştu. Nitekim, bu ortamda bile Paris bölgesinde yapılan mahallî seçimleri yine sosyalistler kazandı ve hükümette tekrar telâş başladı, tedbirler alındı. Her ne pahasına olursa olsun *kızılar* (1) tasfiye edilmeliydi. 1850'de seçim yasası değiştirildi ve üç milyon vatandaş oyunu kullanmaktan yoksun edildi. Dolaylı olarak Fransa'da ulusal egemenlik kısıtlanmıştı. Bu yetmiyormuş gibi, birkaç ay sonra, yeni

(1) "Les Rouges" Kızılar deyimi o devirden kalma olsa gerek.

bir yasa ile cumhuriyetçi ve sosyalist gazetelerin yayınlarına devam etmeleri olanaksız hale getirildi. Kefalet bedeli ve vergiler öylesine arttırıldı ki, artık özgür Basın yaşayamazdı.

Devlet Başkanı Prens Louis Napoléon ile sağcı Meclis çoğunluğu ele geçirmişlerdi. Amaçları malumdur: Monarşiyi yeniden kurmak. Ama nasıl? Halkı rejim değişikliğine önceden hazırlamak gerekiyordu. Bu maksatla Devlet Başkanı yurt gezisine çıktı ve taraftarları düzenlenen gösterilerde kendisine «Yaşasın İmparator!..» diye bağırıldılar. Artık hükümet darbesinin havası hazırlanmış demektir. Nitekim 2 şubat 1851 gecesi İkinci Fransız Cumhuriyeti de tarihe karıştı. Askerler Millet Meclisi'ni işgal ettiler, muhalifler tutuklandı, Paris'te yer yer başlayan direnme hareketleri derhal bastırıldı. Zalim bir politikacı olan Morny İçişleri Bakanı olmuştu. «Muhalliflerin kafalarını ezmek için bırakınız meydana çıksınlar». diyordu. Ve 300 kişi kürek mahkûmlarının gönderildiği Guyane adasına, 10.000 kişi kadar da Cezair sömürgesine sürüldü. 21 şubatta yani darbeden 19 gün sonra yapılan halk oylamasında 646.000 hayıra karşı 7.349.000 evetle İkinci Fransa Cumhuriyeti'nin yerine İkinci İmparatorluk kuruldu. Özgürlük ve demokrasi taraflısı 66 milletvekili yurt dışına sürüldü ve medenî haklardan mahrum edildi. Bunların arasında ünlü romancı Victor Hugo da vardı. Fakat Hugo, Lamartine gibi küsmedi, yılmadı, Manş Denizi üzerindeki İngiliz adası Jersey'e sığındı ve oradan kalemiyle müstebitlere karşı mücadelesine devam etti... Açık havalarda tâ uzaklardan görünen vatani Fransa'nın kıyılarını özlemle seyrederek tam on sekiz yıl sürgün hayatı yaşadı. Bu yıllar onun sanat hayatının insanlık, sosyal adalet ve özgürlük için kalemini kullandığı verimli yıllardır. *Sefiller* (1862) işte bu devrin ürünüdür. *Les Châtiments* (Cezalar) (1853) ise hükümet darbesinden sonra yazdığı ve III. Napoléon ile çevresindekileri hicveden satirik şiirlerden meydana gelen bir kitaptır. Bu kitap belki de yeni istibdat rejimini yıpratın en güçlü silâh olmuştur...

Victor Hugo Fransa'ya ancak imparatorluk yıkıldıktan sonra 1870'de döndü. Onunla beraber özgürlük ve insan hakları uğrunda çalışan pek çok Fransız aydını gibi. Ve gurbetten uzun sakallı yaşlı bir çilekeş olarak dönen şairi on binlerce Parisli vatandaşın ellerinde özgürlük meşaleleriyle karşıladılar.

Vatanına halkın omuzları üzerinde döndükten sonra da Victor Hugo özgürlük ve sosyal adalet savaşına devam etti. O da, Lamartine gibi, ulusunun kendisini devletin başına getireceğini umdu. Fakat halk bu kez de bir tarih profesörü olan Thiers'i ona tercih etti. Hugo yine küsmedi. Millet Meclisi'nde, gürleyen sesiyle söylediği heyecanlı nutuklar, ileride çıkacak *Düşünce ve Basın Özgürlüğü Anaya-*

sası için elverişli ortamı hazırladı. Gerçekten, 1871'de kurulan Üçüncü Fransız Cumhuriyeti hükümetleri, her şeyden önce, ülkenin Alman işgalinden kurtulmasını sağladıktan sonra, eğitimin ve devletin layikleşmesi ile Basın ve düşünce özgürlüğü sorunlarını ele aldılar. Ve nihayet, Fransa'da da, İngiltere ve Birleşik Amerika'da olduğu gibi, 29 temmuz 1881 yasası ile düşünce ve Basın özgürlüğü -bir daha geri alınmamak üzere- sağlandı. Bugün hâlâ *Basının Anayasası* diye anılan bu yasa her ne kadar yüzyıla yakın bir zamandan beri, günün koşullarına uydurulmak üzere bazı değişikliklere uğramışsa da, ilk metin düşünce ve basın özgürlüğüne ait temel ilkerin hemen hemen hepsini kapsamaktadır (1).

Victor Hugo, Milton'un ve düşünce ve Basın Özgürlüğü için savaşıp da mutlu sonucu görmek için ömürleri vefa etmeyen pek çok aydının aksine, ulusunun özgürlüğe kavuştuğunu gördükten sonra, 1885'te öldü. Fransızlar ona tarihin en muazzam cenaze törenini yaparak naaşını büyük ölülerin yattığı *Panthéon* anıtkabrine naklettiler.

III. Napoléon'un 1848 ihtilâlcilerinin Cumhuriyetçi Anayasasına sadık kalacağına dair ettiği yemine rağmen, ihanet etmesi ve Fransa'yı yeniden çeyrek yüzyıllık karanlık bir devre sürüklemiş olması, yakın tarihin ibretle üzerinde durulması gereken bir dönemidir.

1870 Fransız-Alman savaşından Fransa mağlup çıkmıştı. Ülkenin büyük bir kısmı işgal edilmişti. III. Napoléon devrinde gerçi her şeye rağmen yurdun kalkınması için atılımlar yapılmıştı. Fakat bu kalkınma özgürlük pahasına olmuştu. Paris'in imarı 1853-1870 arasında Belediye Başkanı Baron Haussmann tarafından gerçekleştirilmiş, kanallar açılmış, limanlar inşa edilmiş, hatta Süveyş Kanalının projesi de hep bu devirde gerçekleşmişti. Fakat bütün bunlara rağmen, halk baskıdan bunalmış bir haldeydi, özgürlük istiyordu. 1870 savaşında Alman ordularının karşısında Fransa'nın hezimete uğramasının nedenlerini bu psikolojik faktörde aramak her halde yerinde olur.

Savaşın en kritik günlerinde bile vatanın kurtuluşundan çok rejim sorunu ile ilgilenen halk bu kez yeni bir devrimle Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'ni ilân etti. 1789 ve 1848 ihtilâlcilerinin cumhuriyetleri pek kısa ömürlü olmuştu. Geçmiş denemelerden ders alan Fransız politikacıları bu kez işi sağlam tuttular ve dedeleri gibi, babaları gibi, iktidarı ve özgürlüğü kralcılara kaptırmadılar. Kurduk-

(1) Fransa Basın Enstitüsü (Institut Français de Presse) Direktörü Fernand Terrou. *"Etudes de Presse, Nouvelle Série"* (vol. XII, N. 22-23, 1960) dergisinde bu yasayı inceliyor. Yasanın özünü, düşünce ve basın özgürlüğünün sınırları ve bu sınırlar aşıldığı takdirde beliren sorumluluklar teşkil etmektedir.

ları Üçüncü Fransa Cumhuriyeti bugün hâlâ devam ediyor (1). Yüzyıllık bir mücadeleden sonra bu sonuca nasıl ulaşıldı? Bunun hikâyesini de kısaca anlatalım:

1870 savaşıdan sonra Fransa'nın durumu çok kötüydü. Ülkenin üçte biri Alman işgali altındaydı. Savaş tazminatı ödeninceye kadar 650.000 kişilik bir Alman ordusu 27 Fransız ilini işgal etti. Fransız ulusu maddî-manevî bir çöküntü halindeydi. Ekonomik kriz korkunç derecede artmıştı. On binlerce işsiz vardı. Sefalet alabildiğine yayılıyordu. Bankalar kapanmış, kredisizlikten ticaret hayatı felce uğramıştı. 400.000 Fransız tutsağı Almanya'da tecrit kamplarında yurtlarına ve ailelerine dönecekleri günü sabırsızlıkla bekliyorlardı. Bundan başka, 100.000 Fransız askeri de İsviçre'de enterne edilmiş, 140.000 Fransız ölmüş, bir o kadar da yaralanmıştı. Bu arada, 50.000 kişi de tutuklanmış bulunuyordu.

İşte, III. Napoléon diktatörlüğünün Fransa'ya getirdiği felâketin kısa bilançosu!..

Buna rağmen halkta siyasal bilinçlenme ve uyanış artık başlamıştı. Halk, nihayet rejimin dizginlerini kendi ellerinde bulundurmaya azimliydi. Düşman işgalinde olsa bile, halk ülkede özgürlük ve cumhuriyet istiyordu. Kurulan Ulusal Savunma Hükümeti bu kez tamamıyla cumhuriyetçilerin elindeydi. Ancak, yine fırsat kollayan özgürlük düşmanlarıyla tam beş yıl mücadele etmeleri gerekti.

Önce anarşistler ve aşırı solcularla savaşmak zorunda kaldılar. *Commune* adı verilen ve 1871 yılı mart ve nisan aylarında Paris'te gerçek bir iç savaş halini alan kanlı sokak çarpışmaları, sefaletten, açlıktan bunalan işçilerle hükümet kuvvetleri arasında cereyan eden ve sosyo-ekonomik nedenlere dayanan tarihsel bir olaydır. *Kanlı Hafta* adı verilen bu kardeş kavgasında ölen isyancı işçilerin sayısı on binden fazlaydı. 110 kişi idam edildi. 273 kişi kürek cezasına, 6.000 kişi sürgüne mahkûm edildi (2).

Fransız ulusunun yüzyıldan beri yaptığı özgürlük savaşının son kurbanlarıydı bunlar. Özgürlüğün son diyetiydi bu!.. Özgürlük fidasını onun uğrunda can verenlerin kanlarıyla sulanan bereketli topraklarda yeşerebilir, güçlenebilirdi ancak!..

(1) Her ne kadar General de Gaulle'ün yaptırdığı referandumlarla Anayasa'da önemli bazı değişiklikler olmuş ve bunun sonucu olarak IV. ve V. Fransa Cumhuriyetleri deyimleri kullanılmışsa da, temelde bir değişiklik olmadığına göre, III. Cumhuriyet devam etmektedir kanısındayız.

(2) *Bkz. s. 70, not 1.*

Beşinci Bölüm

TÜRK BASININDA ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

"Özgürlüğü
Kulluğa satmam
Taş çatlasa..."
(XIII. yüzyıl) MEVLÂNA

"Ne efsunkâr imişsin, ah.
Ey Didar-ı Hürriyet...
Esir-i aşkın olduk gerçi,
Kurtulduk esaretten".
(XIX. yüzyıl) NAMIK KEMAL

"Millet yaşamaz hakka tahassürle solurken,
Sussun diye bağrına yumruklar inerse..."
(XX. yüzyıl) TEVFİK FİKRET

Jean-Louis Servan-Schreiber daha önce adı geçen *Le Pouvoir d'Inform*er adlı eserinde (1) şöyle diyor:

«Avrupa'da, İkinci Dünya Savaşından sonra, Duygusal Basın (2) çok rağbet gördü. Foto-romanlar rotatiflerin süratiyle satılıyordu. Kötü bir baskıya rağmen bu meraklı resimli tefrikaları halk kitleleri heyecanla izledi. Fakat, kişisel gelirlerin ve bilhassa eğitimin artması, sonunda bu cahiller edebiyatının daha fazla yayılmasını engelledi. Nitekim, on yıldan beri, Fransa'da bunların tirajları önceleri yavaş yavaş, sonra birdenbire hayli düştü. Birkaç yıl sonra, aynı düşünüş İtalya'da da görüldü. Ve bu çeşit Basın'ın İspanya'da ve henüz gelişmeye başlayan ülkelerde hâlâ devam edişi, ekonomik kalkınmanın perde arkası ile ilgisi olsa gerektir. Bu duygusal Basın İspanya'da her halde daha on, Portekiz'de on beş yıl sürecek. Fakat, daha sonra ancak Türkiye'de gelişecek ve nihayet Afrika'ya yerleşecektir».

Görülüyor ki Türk Basını, maalesef, henüz Batı Dünyasında özlenen yerini almış değildir. Ve bu yargı sadece yukarda adı geçen

(1) Sayfa 35-36.

(2) Yazar buna, "La Presse du Coeur" (Kalp Basını) diyor.

yazarın yargısı değildir. Basınımızın henüz bu *Duygusal* aşamada olduğunu (Siyasî hayatımız gibi) itiraf etmek zorundayız. Örnekler her gün gözlerimizin önüne serilmektedir. Gerçi son yıllarda, bazı Türk gazeteleri, teknolojik ilerlemeler sayesinde, biçim ve baskı bakımlarından, pek çok Batılı gazetelere gıpta ettirecek düzeye ulaşmış bulunuyorlar. Fakat, Basın sadece teknoloji değildir. Bir gazete-yi mükemmel bir haberleşme organı yapan unsurların başında, teknikten önce yazıların, haberlerin kalitesi gelir. Otuz kırk yıl önceki Türk gazetelerinde bugüne oranla daha değerli kalemler bulmak mümkündür.

(1) Cumhuriyetten Önce Türk Basını

Yüz elli yıllık tarihi olan Türk Basını'nı gözden geçirdiğimiz zaman, sürekli bir özgürlük mücadelesinin yapıldığını görmemek mümkün değildir. Genç kuşaklar ve bilhassa genç meslektaşlar bugünkü özgürlüğe nasıl, nerelerden geçerek, hangi fedakârlıklarla ulaşıldığını bilmelidirler. Bilmelidirler ki, ellerindeki gücün değerini ve sorumluluğunu takdir etsinler...

Bu kısa girişten sonra, şimdi sayfaları geriye çevirerek, geçmiş yıllara ve devirlere dönelim:

İlk Türk Gazetesi *Takvimi Vekayi* 1831'de yani Avrupa'da çıkan ilk gazeteden iki yüzyıl sonra çıkmıştır. Türk Basınındaki bu iki yüzyıllık rötanın nedenlerini burada izaha lüzum görmüyoruz. Bundan on yıl sonra ise William Churchill adında bir İngiliz'in *Ceride-i Havadis'i* çıkarması ilginç bir olaydır...

Ancak yukarda adı geçen iki gazetenin de birer resmî organ niteliğinde olduğunu kaydetmek gerekir. Bu itibarla, ilk Türk özel gazetesi olan *Tercümanı Ahval* ancak otuz yıllık bir aradan sonra 1860'da Ağâh Efendi tarafından çıkarılabildi. Şu halde, Türk Basın Tarihine yüz elli yıllık değil, gerçekte yüzyıllık demek daha doğru olur sanırız.

Ağâh Efendi'nin bu cesaretli teşebbüsünden sonra, o günkü Türk Basınında bir hızlanma görüyoruz. Gerçekten, iki yıl sonra Şinasi *Tasviri Efkâr'ı* çıkardı. Ağâh Efendi'den yardımını esirgemeyen bu ilk Batılı kafalı Türk genci, ustasından boşalan yeri doldurdu ve peşinden Namık Kemal'i de sürükledi.

Artık bundan sonra Türk Basını'nın öncüleri birbirini izleyecek. 1866'da Ali Suavi *Muhbir'i* çıkaracak. Sarıklı, fakat devrimci bir

gazeteciydi Ali Suavi. Girit, Mısır, Eflâk ve Buğdan olaylarında, o günkü koşullar içinde, hükümeti eleştirecek kadar cesaret göstermiştir. Bu arada, Mustafa Fazıl Paşanın yardımı ile Londra'da *Hürriyet* adında bir gazete çıkarıldı. Ziya Paşa, Namık Kemal, Ağâh Efendi, Ali Suavi ve daha bazı *Genç Osmanlılar Cemiyeti* mensubu aydınlar bu gazetede ilk özgürlük bayrağını açarak savaş ilân ettiler... Ancak, çok geçmeden, bunların lideri sayılan Mithat Paşa sadrazam olunca Genç Osmanlıların yurda dönmelerine müsaade edildi. Fakat, maalesef bu özgürlük havası pek kısa ömürlü oldu ve başta Mithat Paşanın kendisi olmak üzere (1) tüm hürriyetçiler müstebidin hışmına uğradılar (2).

Abdülhamit'in doğmak üzere olan Türk Basınına indirdiği ilk darbedir bu... Bu suretle, Türkiye'de de İktidar-Basın savaşı başlıyor demektir. Ve başlayan bu savaşta Türk Basını ilk şehidini verdi: Ali Suavi, Genç Osmanlılarla Birlikte Paris'ten döndükten sonra Padişahın kallesçe oyununa geldi. Bu ihtilâlcii susturmak istiyordu iktidar, ama susturamıyordu bir türlü. 8 mart 1878 günü V. Murad'ı tahta çıkarmak üzere Çırağan Sarayını basan isyancıların başında Ali Suavi vardı. Devleti Abdülhamit'ten kurtarmak istiyordu. Fakat, Ali Suavi Saray Muhafızı Yedi-Sekiz Hasan Paşa tarafından vurularak öldürüldü. İmzasını atamayacak kadar cahil olan bir paşanın kurşunu ile can veren ilk Türk gazetecisinin hatırasının Türk Basın Tarihinde müstesna bir yeri vardır.

1871'de Namık Kemal *İbret*'i çıkardı. Ağâh Efendi'nin çıkardığı *Tercümanı Ahval*'den sonra geçen on bir yıl içinde yayınlanan bu dördüncü gazetedir. 132 sayı dayanabilen bu gazetenin özelliği bilhassa Namık Kemal'in makaleleridir.

Türk Basını ilk kurbanını verdiği 1878 yılında Ahmet Mithat Efendi *Tercümanı Hakikat*'ı çıkarıyordu. Türk Basınında önemli bir aşama sayılan bu gazetede artık ekonomiye dair yazılar, tercüme hikâyeler, tefrikalar da yer alıyordu. Yorulmak bilmeyen ve *Kırk Ambar* diye anılan Ahmet Mithat Efendi'nin Türk Basınına yaptığı hizmetler çok büyüktür. Gazetesi, fasılalarla, tâ 1908 Meşrutiyetine kadar devam etti. Fakat, sonra Hürriyetin ilânından yararlanan Ahmet Mithat Efendi İttihat ve Terakki partisi iktidarına karşı muhalefete geçince iş değişti. Bu davranış, Türk Basınında gerçek muhalefetin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ve bu muhalefet oldukça uzun sürmüştür. *Tercümanı Hakikat* Balkan Savaşından sonra Ahmet Mithat Efendi'nin ölümü ile sona erdi. Fakat bugün hâlâ

(1) İdam edildi.

(2) Namık Kemal yıllarca Kıbrıs'ta Magosa kalesinde sürgünde kaldı.

Tercüman adını taşıyan güçlü bir Türk gazetesi onun hatırasını devam ettiriyor.

Tercümanı Hakikat devrin ünlü kalemlerini etrafında toplayan bir mihver, bir ekol haline gelmişti. Bunların arasında metinler şerhi Profesörü Ferit Bey (Türk Musiki Sanatçılarından Ruşen Ferit Kam'ın babası), İbnülemin Mahmud Kemal, Abdülhak Hâmid, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi kimseler de vardı.

Abdülaziz devrinde, 1866-1878 arasında, yani on iki yıl içinde, Türkiye'de elliye yakın gazete çıkmıştır. Türk Basınında enflasyon devri başlıyordu... Bu gazetelerin hepsi fikir ve özgürlük mücadelesinde en küçük bir iz bırakmadan kaybolup gittiler...

Abdülhamid devri ise, aksine Türk Basını için bir duraklama devri oldu. Bununla beraber *Jön Türkler* yurt dışından istibdadı devirmek için durmadan yoğun bir çaba sarfederek özgürlük mücadelesini sürdürdüler. Kahire'de *Kanuni Esasi* Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanıyor (1897), Londra'da *Hilâfet* (1899), Cenevre'de *İntikam* (1899), Brüksel'de *Selâmet* (1901) ve daha pek çok gazete ve dergi basılıp elaltından memleketteki Türk aydınlarına ulaştırılıyordu.

Büyük fedakârlıklara ve ıstıraplara katlanarak, gurbet illerde, Türk Basını'nın bu özgürlük mücadelesini yapan evlâtlarını minnet ve saygıyla analım...

24 temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilân edildi. Halk buna *Hürriyet İlânı* der. Haklıdır da. Zira artık *Müstebit* yoktur. Ve onun yıkılmasında Basın'ın önemli rolü olmuştur. Ancak, derhal ilâve edelim ki, geçmiş yüzyıllarda başka ulusların tarihinde de gördüğümüz gibi, Türkiye'de de, bu *Vuslat*, bu özgürlüğe kavuşma pek uzun sürmedi. Aydınların ihaneti sanki değişmez bir yasa gibi, Türkiye'de de hükmünü sürdürdü. Bulanık suda balık avlamak için pusuda bekleyen kara kuvvetler, gericiler, aşırı akımlar, derhal faaliyete geçtiler. Ve korkunç, tehlikeli bir gazete enflasyonu başladı. Özgürlük çığırkanları, fazilet simsarları, din istismarcıları ortalığı istilâ ettiler...

Bu keşmekeşin ortasında bazı ciddi fikir gazeteleri de yok dğildi. Meşrutiyet ilân olunduğu yıl Ahmet Cevdet *İkdam*'ı çıkarmakta idi. Babanzade İsmail Hakkı, Abdullah Zühtü, Ahmed Rasim, Hüseyin Cahit ve daha pek çok kalem hep bu gazetede toplandılar ve olgunlaştılar. Bir süre sonra, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret'le birlikte *Tanin*'i çıkardı. Bu iki gazetenin Türk Basınındaki yerleri ve oynadıkları rol önemlidir. Balkan Savaşına kadar, dört beş yıllık bir süre içinde, Türkiye'de elliden çok gazete ve dergi yayınlandığını düşünecek olursak, o yıllarda esen politik havanın hangi rüzgârla-

rın etkisi altında kaldığını tahmin ederiz. Bu çeşitli akımları yansıtan gazeteler arasında Sosyalist Hilmi diye anılan ve tabanca ile öldürülen Hüseyin Hilmi'nin *İştirak* (1) adlı gazetesi; Derviş Vahdeti'nin 31 Mart irtica vakasını yaratan *Volkan*'ı; Celâl Nuri'nin *İleri*'si; Ahmet İhsan'ın *Serveti Fünun* dergisi; Mehmet Galip'in *Hakimiyeti Milliye*'si de vardı.

Balkan Savaşı'nın (1912) yaklaştığı günlerde, Türk Basını yine bir hayli şehit vermiştir: Hem de, *Hürriyet* diye iktidara gelenlerin çok geçmeden Hürriyete ihanet ederek, terör yoluna sapmalarından doğan cinayetlerdir bunlar...

Şair Tevfik Fikret, işte bu aydınlar ihaneti karşısında isyan ederek şu mısraları haykırıyordu:

Kanun diye, Kanun diye,
Kanun tepelendi...

Serbesti gazetesi yazarlarından Hasan Fehmi, *Sadai Millet*'in başyazarı Ahmet Samim, *Mizan* gazetesi muhabirlerinden Zeki ve daha önce bahsettiğimiz Sosyalist Hilmi, 1909-1911 yılları arasında İttihat ve Terakki partisinin silâhşorları tarafından öldürüldüler. Hem de sokak ortasında... Türk Basını için korkunç bir devirdir bu...

Meşrutiyet devri Basını'nı kısaca gözden geçirirken, o yıllarda Türkiye'de mecmuacılığın büyük gelişme kaydettiğini de hatırlatmak isteriz. Bilim, edebiyat, siyaset alanlarında çıkan dergiler arasında İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, *Türkiyat Mecmuası*, *İctimaiyat Mecmuası*, *İslâm Mecmuası*, *Terbiye Mecmuası* ve *Şehbal* dergisi o devrin aydınlarına ışık tutmuşlardır. Fakat, hepsinin üstünde bir *Yeni Mecmua* vardı ki, gerçekten Türk Basınında önemli bir yer işgal etmektedir. İttihat ve Terakki partisinin fikir bakımından beyni olan Ziya Gökalp'ın yönettiği bu dergide zamanın en ünlü kalemleri toplanmıştı. *Yeni Mecmua* bir çığır açmıştır, denilebilir. Hiç bir siyasî parti böylesine değerli bir fikir adamları kadrosuna sahip olamamıştır. Ama ne yazık ki, partinin ileri gelenleri bu kadrodan yararlanmasını bilemediler.

Meşrutiyet'ten sonra iktidara gelen İttihatçılar 1914-1918 Birinci Dünya Savaşına Almanya'nın yanında katıldılar. Fakat, kahramanca çarpışan Türk Ordusuna ve Çanakkale Zaferine rağmen, Osmanlı Devleti de müttefikleriyle beraber mağlup oldu. 30 ekim 1918'de

(1) "İştirakçi" Sosyalist kelimesinin karşılığı olarak kullanılıyordu. Bugün Arap ülkelerinde hâlâ kullanılmaktadır.

Mondros Mütarekesi imzalandı. 13 kasım 1918'de de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan birlikleri İstanbul'u işgal ettiler.

İşte, bu kara günlerden sonra, Türk Basını için büyük bir sınav dönemi başladı. Türk Basını şimdi mağlup olmuş, düşmanları tarafından büyük bir kısmı istilâ edilmiş bir memleketin Basını idi. Yepyeni, bambaşka bir mücadele başlıyordu: Bağımsızlık savaşı. Türk Gazetecileri bakalım bu savaşta görevlerini şerefle yapabilecekler miydi?.. Savaştan çıkmış, yalnız Çanakkale'de beş yüz bin evlâdını kaybetmiş, mustarip bir ulus şimdi yalnız Basın'a gözlemini çevirmiş, ondan medet umuyor, ondan teselli bekliyordu... Tabanları nasır tutmuş müvezziler, Babîâlî Yokuşundan gazete tomarlarını koltuklarının altına sıkıştırıyor ve olanca hızlarıyla bağırarak Fatih'e doğru koşuyorlardı. Halk yavaş yavaş *Mondros Mütarekesi'* nin bir barış değil, bir teslim olma anlaşması olduğunu anlamaya başlamıştı. Nihayet bir kalem yine milletin vicdanından fışkırarak gürlledi. Bu kalem şair Süleyman Nazif'indi. *Hadisat* gazetesinde *Kara Bir Gün* başlığı altında yazdığı makale şu kelimelerle bitiyordu: «Sen sabretsen de, dünya sabretmez. Yeni olaylar birbirini izler ve elbet hak yerini bulur...»

Makalenin yazarı Süleyman Nazif İşgal Kuvvetleri Komutanı'nın emriyle tutuklandı. Bir müddet sonra ise başkalarıyla birlikte İngilizler tarafından Malta Adası'na sürüldü. Fakat şair görevini yapmıştı, ilk işareti vermişti Türk Basınına... Gazeteler bu olayı protesto etmek için ertesi gün siyah başlıklarla çıktılar. Savaş başlamıştı. Şimdilik bu savaş Türk gazeteleriyle düşman askerleri arasında oluyordu. Süleyman Nazif'in sesi yurdun her tarafında yankılar yapıtı.

(II) *Millî Mücadele'de Türk Basını*

15 Mayıs 1915 tarihinde Yunanlılar İzmir'i işgal ettiler. Yunan askerleri yerli Rumların gösterileri arasında İzmir'e girdi. Bu arada Türk subaylarından bazılarını şehit ettiler, bir kısmını da tutukladılar. Bu hazin manzaraya dayanamayan *Hukuku Beşer* gazetesi yazarlarından Hasan Tahsin adında bir genç, Yunan askerlerinin üzerine saldırdı ve elindeki tabanca ile ateş ederek birkaçını öldürdükten sonra, kendisi de orada şehit oldu. Selânikli olan Hasan Tahsin öğrenimini Paris'te Siyasal Bilgiler Okulunda yapmıştı. Kuvvetli bir kalemi vardı. Fakat, kalemlerin artık susturulduğu bir günde ta-

bancasını kullanmak zorunda kaldı. Patlayan bu tabancadan çıkan kurşunlar, Millî Mücadele'nin ilk kurşunları oldu. Hasan Tahsin'in sesi, Süleyman Nazif'in Malta Adasındaki zindandan yükselen sesiyle birleşerek kısa zamanda vatan sathına yayıldı. Türk Basını şimdi sadece özgürlük için değil, bağımsızlık için de mücadeleye başlamıştı. Bağımsızlık olmayan yerde özgürlük olur muydu?..

İşgal altında bulunmasına rağmen Türk Basını susmuyordu. Ebuzziyazade Velid'in *Tasviri Efkar* gazetesi istilâcılara karşı ateş püskürüyordu. Kurtuluş Savaşına başlayan Mustafa Kemal Paşa'nın resmini ve biyografisini ilk kez yayınlamak cesaretini gösteren bu gazete olmuştur. İstanbul'dan Anadolu'ya bir taraftan silâh ve cep hane kaçırılırken, diğer taraftan da genç gazeteci Yunus Nadi (1) matbaasının makinelerini katırların sırtlarına yükleyerek Ankara'ya nakletmeyi başardı. *Yeni Gün* gazetesi işte böyle bir mücadelenin eseridir.

Türk Basınının Millî Mücadele esnasında yaptığı görev gerçekten Dünya Basın Tarihine geçecek bir harekettir. Ancak, derhal ilâve edelim ki, bu şerefli sayfalar yanında maalesef bazı kara sayfalar da yok değildir. Ali Suavi'lerin, Namık Kemal'lerin, Süleyman Nazif'lerin, Hasan Tahsin'lerin ve daha nice Basın kahramanlarının yarattıkları efsanevi özgürlük ve bağımsızlık savaşını gölgeleyen ihanetler de vardır. Önce kısaca bunlardan bahsedelim:

16 mart 1920'de İstanbul'u işgal eden İngilizler Türk Basınına daha önce konan sansürü daha da şiddetlendirdiler. Gazeteler artık Anadolu'dan, Mustafa Kemal'den haber vermez oldular. *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit, *Yeni Mecmua* yazarlarından Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Aka Gündüz, Süleyman Nazif gibi ünlü kişiler Malta Adasına sürüldüler. Türk Basınının Millî Mücadeleye taraftar olan kısmı susturuldu. Fakat, düşman her yerde kendisine yardım edecek hainler bulmuştur. Nitekim İstanbul'da da *Peyami Sa-bah* gazetesinin başyazarı Ali Kemal, Türk Basınında aydınların ihanetine öncülük etti. İhaneti derecesinde kuvvetli kalem olan bu tarih hocası gazeteciyi, kurtuluştan sonra halk yakalamış ve İzmit ci-varında linç ederek öldürmüştür.

Ali Kemal'in ihanet korosuna katılanlar arasında Said Molla, Refii Cevat Ulunay, Refik Halid Karay gibi bazı kişiler de vardı. Gazi Mustafa Kemal, zaferden sonra yaptığı 150 kişilik vatan hainleri listesine bunları da koydurdu. *Yüz Ellilikler* diye anılan bu ihanet kervanında Türk Basınına mensup birkaç ismin de bulunması

üzücü bir olaydır. Fakat, başka ulusların tarihinde gördüğümüz gibi, aydınların ihaneti her yerde olagelmıştır.

Bu ihanetlere karşılık Türk Basınının bir Milli Mücadele Destanı vardır ki, pek az ulusa nasip olmuştur.

Mustafa Kemal Basın'ın gücünü bilen ve onu bir silâh gibi kullanmak isteyen bir komutandı. Daha Sivas Kongresinden sonra 14 eylül 1919'da *İrade-i Milliye* adlı bir gazete çıkarttı. Bağımsızlık savaşını milletin iradesine dayanarak yapmak istediğini daha bu ilk hareketiyle anlatmak gerekiyordu. Bu görevi ancak Basın yapabildi. O devirde Mustafa Kemal'in sesini duyurmak için tek araç gazeteydi. Ankara'ya geldikten sonra *Anadolu'nun Sesi*'ni çıkarttı. Konya'dan getirilen matbaa makinelerinin kurulması ile bizzat meşgul oldu. Nihayet, *Anadolu'nun Sesi* isminden de vazgeçilerek *Hakimiyeti Milliye*'de karar kılındı. 10 ocak 1929 tarihinde ilk sayısı çıkan bu gazetenin Milli Mücadele ve Cumhuriyet Tarihimizdeki yeri ve rolü çok büyüktür. Mustafa Kemal askeri ordudan önce Basın ordusunu kurmak istiyordu. Bu işten anlayan ne kadar yazar, teknisyen varsa hepsini arattı getirtti ve ulusu uyandıracak, heyecanlandıracak olan propaganda silâhını meydana getirdi. *Hakimiyeti Milliye*'nin ilk sayılarındaki başmakalenin Mustafa Kemal Paşa'nın kaleminden çıktığı ve imzasız yayınlandığı kuvvetle muhtemeldir. Üslup onun üslubudur.

Buna paralel olarak, daha önce Yunus Nadi'nin İstanbul'dan kaçırdığını söylediğimiz matbaa makinelerini Ankara'da kurduktan sonra çıkardığı *Yeni Gün* gazetesinde yaptığı görevi burada hatırlatmak gerekir. Bu gazetenin o mücadele günlerinde etrafında topladığı yazı kadrosu içinde Ziya Gökalp'in de bulunduğu söylemek yeter sanırız.

Ankara'da teknik imkânsızlıklara ve malî sıkıntılara rağmen gittikçe güçlenen Türk Basını Anadolu'nun birçok illerinde de örnek teşkil ediyor ve mahallî gazeteler büyük fedakârlıklarla yayınlanarak halkı Mustafa Kemal'in etrafında toplanmaya çağırıyordu.

Türk Basınının Millî Mücadele yıllarında gösterdiği insanüstü çaba, genç Türk gazetecilerine örnek olacak davranışlar saymakla bitmez. İstiklâl Ordusu'nun yanında, onunla omuz omuza savaşan kalemleri daima minnetle anacağız.... Başta Ziya Gökalp olmak üzere Malta sürgününden kurtulanların çoğu Mustafa Kemal'in kurduğu bu Basın Ordusunda yer aldılar ve zaferin yalnız süngünün değil, kalem de ucunda olduğunu tüm dünyaya bir kez daha ispatladılar...

(III) Cumhuriyet Devrinde Türk Basını

İstibdat devri, Meşrutiyet devri ve Millî Mücadele'den sonra, Türk Basını için 29 ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilânı ile yeni bir devir başladı.

1908'de Meşrutiyet'in ilânından sonra bir yıl boyunca Türk Basını aşırı bir özgürlük havası içinde gelişti, fakat Hürriyetin istismarı ve kötüye kullanılması iyi sonuçlar vermedi, çok geçmeden sarayın istibdadının yerini siyasî bir partinin baskısı aldı. İrtica hortladı.

Bu geriye dönüşün nedenlerini toplumun henüz gerçek anlamda demokratik özgürlüğü hazmedemeyişinde aramak mümkündür. Ancak, Basın Özgürlüğü mücadelesinin, tarih boyunca, çeşitli ülkelerden örnekler vererek anlatmaya çalıştığımız bu uzun yol boyunca sık sık tekrarladığımız gibi, bu olayın nedenini sadece halkın henüz gerekli kültür seviyesine ulaşmamış olmasında görmek, halka karşı haksızlık olur. Asıl neden, tekrar ediyoruz. Aydınların İhanetindedir...

Gerçekten, Cumhuriyetin ilânından sonra, tıpkı Meşrutiyetin ilânından sonra olduğu gibi, geniş bir özgürlük havası memlekette esmeye başladı. Fakat, aradan bir buçuk yıl geçtikten sonra, maalesef, 4 mart 1925'te hükümet *Takrirî Sükûn* kanununu çıkarmak zorunda kaldı. Bu kanun Türkiye'de Basın Özgürlüğünün uzun süre için sonu demekti. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, ulusu Batı uygarlığı düzeyine ulaştırmak için gençliğinden beri tasarladığı inkılapları gerçekleştirmek için sabırsızlanıyordu. Bu ikinci savaşı da kazanması için Basın'ın yardımına ihtiyacı vardı. Fakat, itiraf edelim ki, Millî Mücadele esnasında ordunun yanında yer alan ve görevini şerefle yapan Türk Basını, bu yolda büyük inkılâpçıya aynı derecede yardımcı olmamıştır. 7 mayıs 1924'te ilk sayısı yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi ve Başyazarı Yunus Nadi'den başka o sırada inkılâpları destekleyen gazete ve yazar hemen hemen yok gibiydi. Siyasî ihtiraslar, kıskançlıklar yüzünden kısa zamanda insafsız bir muhalefet, tutucu, hatta gerici bir Basın doğmaya başlamıştı. Tarih tekerrür ediyordu... Aydınlar yine ihanet ediyorlardı...

Türkiye'de Basın Özgürlüğü, örneğin Fransa'da olduğu gibi, istikrarsız bir yol izlemiştir. Uzun çalışmalardan sonra *Türkiye'de Matbuat Rejimleri* adlı eserini meydana getiren Server İskit, kitabın başında şöyle diyor:

«Her devlet rejimi, kendisine uygun Basın ister ve bundan dolayı da rejimler, Basın'ın tabi oldukları kanunî mevzuatı buna göre tanzim ederler. Bu halin bizde de böyle olması tabiidir.

Nitekim padişahlar devrinde, İkinci Meşrutiyet'te ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle başlayan yeni millî devirde Basın kanunları bu rejimlerin ruhuna uygun olarak tanzim edildi».

Server İskit'in kitabından memleketimizdeki gelmiş geçmiş tüm Basın rejimlerine ait belgeleri, metinleri, gerekçeleriyle öğrenmek mümkün. Ancak, 1938'de yayınlanan bu derleyici eser, bu tarihten sonraki yılları maalesef kapsamamaktadır. Oysa, son otuz yıl içinde de Türk Basını yine bir hayli badire atlatmış, özgürlük mücadelesi yapmış, geçmiş devirlerde verilen kurbanların, şehitlerin ruhlarını şad edecek davranışlarda bulunmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra, çok partili demokratik rejimle beraber Basın Özgürlüğü alanında da, kademeli olarak, önemli engeller aşıldı. Siyasî kavgaların etkisi altında her ne kadar zaman zaman bazı geriye dönüş niteliğinde tedbirlere baş vuruldu ise de, bu teşebbüsler Türk Basınının oluşturduğu kamuoyunun gösterdiği tepkiler karşısında başarısızlığa uğradı. 10 ocak 1960'ta Kurucu Meclis tarafından çıkarılan 5953 sayılı Kanunu değiştiren 212 sayılı Yeni Basın Kanunu (Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri tanzim eden kanun), fikir işçilerinin kıdem tazminatını, asgarî kadro meselesini ve diğer sosyal hakları hem genişletmiş, hem de teminat altına almıştır. Bundan başka, 274 sayılı *Sendikalar* ve 275 sayılı *Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunları* da yeni Basın Kanununun getirmiş olduğu hakları daha sağlam bir teminata bağlamış bulunuyor.

1946'da İstanbul'da kurulan *Gazeteciler Cemiyeti*'nin açtığı çı-ğırda örgütlenen Türk Basın mensupları Ankara, İzmir, Adana ve daha başka büyük illerimizde de cemiyetlerini kurmuş bulunuyorlar.

10 temmuz 1952'de kurulan *Gazeteciler Sendikası* ise geniş fikir işçilerinin haklarını elde etmeleri için meslek bağlılığı duygusu ile çaba sarfetmektedir. Sendika, gazetelerdeki temsilcileri aracılığı ile, mensuplarının haklarının çiğnenmesine müsaade etmiyor.

Bunlar, bir ülkede Basın'ın özgür olmasını ve gazetecinin bağımsızlığını sağlayan sosyal tedbirlerdir. Bunun yanında, Türk Basınında görev ve sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere meslekî tedbirler de alınmıştır (1).

(1) Bkz. s. 123. Yedinci bölüm: Basının Sorumluluğu.

HABERLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ

"If we ever hear anything about events in this country, it's through them Radio Liberty broadcasts".

"Eğer bu ülkede (Sovyet Rusya'yı kastediyor) olaylar hakkında bir şeyler işittikse, bu, Özgürlük Radyoları sayesinde olmuştur".

Aleksandr SOLJENİTZİN

(I) Özgür Basın ve Liberal Doktrin

29 temmuz 1881'de Fransa'da kabul edilen Jules Ferry Kanunu, la-yık öğretimi, toplantı ve yürüyüş serbestliğini ve Basın Özgürlüğü-nü kesin olarak getirmişti. Bu tarih, tüm Batı dünyası için önemlidir, zira bu yasa *Basının Anayasası* olarak herkes tarafından benimsenmiş bulunuyor.

Bununla beraber, derhal ilâve edelim ki, yüz yıla yakın bir zamandan beri, bu yasa da birçokları gibi, günün koşullarına uydu-rulmak zorunluğu nedeniyle, bazı olumlu ve olumsuz değişikliklere uğramıştır. Fransız Basın Enstitüsü Müdürü ve Haberleşme Huku-ku Uzmanlarından Fernand Terrou *Etudes de Presse* (Basın İnce-lemeleri 1960) adlı dergide bu özgürlük aşamasının değerini ve öne-mini özetle şöyle anlatıyor:

«1881 yasası Batı dünyasında iki yüz yıldan beri devam eden bir özgürlük mücadelesinin ilk aşamasıdır. Bugün tüm özgür demok-rasilerdeki Basın rejimlerinin temelini teşkil eden ilkelerin ço-ğu bu yasada yer almış bulunuyor. Bu ilkeleri şöyle sıralayabi-liriz: Her insanın bilgisini ve düşüncesini herhangi bir araçla yazmakta veya yayınlamakta serbest olması, hiç bir şekilde, hiç bir nedenle kısıtlanamayacak bir haktır. Bu hakkın sınırları baş-kalarına da aynı hakkın tanınmasıyla belirlenmiştir. Bu hak ve ona bağlı olan sorumluluk tamamıyla kişiseldir. Her yazının mutlaka bir yazarı vardır. Ortak sorumluluk taşıyan kimseler de olabilir. Bir gazete veya dergide çıkan bir yazıdan ötürü so-rumluluk yazarla bu gazetenin sahibi arasında paylaşılmalıdır. Fikir denilen şey, insanlar arasında herhangi bir meta gibi, alış-

verişe, arz ve talep kanununa tabi olan bir maldan farksızdır. Bunun için, çok geniş bir fikir ve haberleşme pazarı meydana gelecektir. Ve her pazar gibi, bu pazarın da üreticileri ve tüketicileri olacaktır. Ancak, bu fikir ve haber alışverişinde haklar eşit olacak, daha doğrusu başlangıçta herkese aynı koşullar tanınacaktır. Yalnız maddi bakımdan yanlış oldukları ispatlanan yazılar suç sayılacaktır. Kaldı ki, bu yanlış haberlerin de kötü niyetle yazılmış oldukları anlaşılmalıdır. Bunun dışında tam bir haberleşme özgürlüğü vardır. Yani, her çeşit haber, ayırt etmeden verilmelidir. Bunların arasından gerçek olanlarını halk, okuyucu kitlesi seçecektir. Bu suretle, haber verenler arasında, bir rekabet, doğruya, iyiye ulaşabilmek için bir yarış başlayacaktır...»

Görülüyor ki, özgür Basın'ı gerçekleştiren liberal doktrin kamuoyuna, okuyucu kitlesine büyük önem vermekte, hatta görev yüklemektedir. Gerçeği, doğruyu bulacak olan kamuoyudur. Ona, yukardan emir vererek şu gerçektir, bu değildir demek, durmadan değişen ve oluşan uygar dünyamızın koşullarına uymaz. Bundan ötürü, özgür Basın ancak siyasal demokrasilerde var olabilir, onsuz işleyemez. Bunlar, rejimi ayakta tutan iki direk gibidir; bu iki direk birbirlerine sağlam bir kemerle bağlanmıştır. Bu direklerden birini sarsan, ötekinin de sarsılmasına sebep olur. Basın Özgürlüğü tüm özgürlüğün ayrılmaz bir parçasıdır. Bir bütün halindeki özgürlük içinde tercih yapılamaz. Özgürlük ve Demokrasi ya tümüyle kabul edilir, ya edilmez...

(II) Totaliter Basın ve Marksist-Leninist Doktrin

Özgür Basın'ı savunan liberal doktrin, tam anlamı ile realist olmadığı için eleştirilere uğradı, sistemi temelinden yıkmak üzere hücumlar birbirini izledi. Özgür Basıncıları aşırı iyimserlikle itham ettiler. Yavaş yavaş iki cephe kuruldu. Nihayet, dünyada yaşayan dört milyar insanın yarısından çoğu totaliter bir rejimin karanlığında bunalırken, diğer yarısı Basın Özgürlüğünden nasibini alıyordu. Ve feza, atom yarışında olduğu gibi, Basın alanında da iki dev imparatorluk meydana geldi.

Aslında Karl Marx'ın Basın hakkındaki düşüncesi, görünüşte, liberal doktrinden pek uzak değildir. Esasen, yalnız Basın konusunda değil, daha başka konularda da Marx'ın kendi kendisiyle ters düştüğü, aykırı fikirlere saplandığı konular az değildir. Nitekim

Basın Özgürlüğü Üzerinde Tartışmalar (1) adlı eserinde şöyle diyor: «Basın, insanların birbirlerine düşüncelerini aktarmaları için kullandıkları en doğal araçtır. Özgür Basın, bir ulusun kendi varlığını seyrettiği manevî bir aynadır ve insanın kendi kendini sorguya çekmesi olgunluğun başlıca şartıdır».

Başka bir yazısında da Marx şunları söylüyor: «Basın'a uygulanacak gerçek sansür eleştiridir. Eleştiri, Basın Özgürlüğünün kendi kendisine uyguladığı bir mahkemedir» (1842).

Yukardaki satırları okuyan Marksistler, her halde Marx'ı Basın konusunda saflık ve aşırı idealistlikle itham edeceklerdir. Ama, acele etmesinler, Marx bu!.. Biraz önce söyledik, aykırı düşünceler, karşıt iddialarla dolu bir insan... Nitekim, daha bu cümlelerin mürekkebi kurumadan, bakınız ne diyecek:

«Mesele, Basın Özgürlüğü var mı, yok mu, burada değil; mademki her zaman var olmuştur. Mesele, Basın Özgürlüğü birkaç kişinin tekelinde midir, yoksa insan düşüncesinin mi tekelinde? Asıl mesele, birileri için kusur olan bir şeyin, diğerleri için de kusur olup olmadığını bilmektir».

Görülüyor ki Marx, icat ettiği diyalektiği gayet ustaca kullanarak, beylik ve yuvarlak birtakım laflarla, daha önce söylediklerini tevile çalışmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse Marx'ın o devirde Basın Özgürlüğünün aleyhinde konuşmak da pek işine gelmiyordu. Zira, uzun süre yaşadığı özgür memleketlerde ve bilhassa İngiltere'de hüküm süren Basın rejimi sayesinde eserlerini ve makalelerini yayımlayabiliyordu. Kendi memleketinde bunu yapmasına imkân yoktu. Gerçek demokrasilerde bugün de bu tolerans ve özgürlük devam etmekte ve pek çok komünist yazar eserlerini Demirperde gerisinde bulunan kendi ülkelerinde değil, Batı ülkelerinde bastırabilmektedir. Nobel Ödülünü kazanan Sovyet yazarları Pasternak ve Soljenitzin son yıllarda bunun en son örnekleridir.

Bununla beraber, kraldan ziyade kral taraftarı olan Marksçılar, ustalarının kaypak doktrinine dayanarak, yine de Basın hakkında Marksist bir nazariye düzenlemekten geri kalmadılar. Bu nazariyeyi şöyle özetleyebiliriz:

(a). Marksistler uygarlığın üst yapısına (Superstructures) bakarak hüküm vermenin doğru olmadığını iddia ediyorlar. Özgürlük ilkeleri onlara göre, bir gerçeği maskeleyerek için kullanılmaktadır. Özgürlükler, *Oligarchique* bir zümrenin (Mutlu Azınlık) egemenli-

(1) *Les Débats sur la Liberté de la Presse et la Publication des Rapports sur l'Activité de la Diète de Rhénanie* (Tome I).

ğini sürdürmek için nasıl bir yem olarak kullanılıyorsa, serbest ticaret düzeni de öyle Kapitalistlerin tekeline sağlamaktadır. Önemli olan, üretim ve tüketim aşamalarındaki ilişkilerde, gerçek artış veya azalmadır. Bu suretle, bir taraftan ağır basan çıkarlar, diğer taraftan halkın ihtiyacı bakımından, bu şemanın nasıl uygulanacağı görülmektedir.

(b). Marksistlere göre, «Mademki kocaman harflerle yazılan özgürlük metafizik bir vinçtir», öyleyse bilinmesi gereken tek şey bu vinçi kimin kullanacağıdır. İstibdat dedikleri şey, müstebide göre bir özgürlüktür. Gerçek özgürlük herkes için *İndivis* (Bölünmez) bir düzen olmalıdır. Oysa evrensel niteliği olan tek bir sınıf vardır: Proletarya (1).

Marksistlere göre, Proletaryanın diktatörlüğü tüm insanların özgürlüğünü sağlayacaktır. Şu halde, gerçek bir Basın Özgürlüğü, ancak bu sınıfın elinde var olabilir.

(c). Marx, burjuvazinin tolerans zihniyetini çok yeriordu. Ona göre tolerans, çökmek üzere olan sınıfların şüpheciliğinden doğan bir şeydi. Marx'ın liberal doktrinden ayrıldığı en önemli nokta, mutlak ve değişmez bir gerçeğin var olabileceğine inanmış olmasıdır. Ona göre «Gerçek denilen şey evrenseldir. Bana ait değildir, herkese aittir. Gerçek bana hâkim olur, ama ben ona hâkim olamam».

Bu diyalektiğe göre, şu halde, gerçek olmayanın, yani hatanın toplum yaşantısında hiç bir hakkı olmamak gerekir. Hele insanlığın ilerlemesi için çaba harcayan ve ölen kimselerin viedanlarını bulandırmaya hakkı olamaz.

Burada, Marksizmin, Basın ve Yayın hakkında, bu yargıların ve mantık zinciri sonunda, ulaştığı totaliter rejimle karşılaşmış bulunuyoruz.

Lenin'e gelince: Marx'ın hazırladığı bu silâhları Lenin gibi bir ihtilâlcinin kullanıp eylem haline getirmemesine imkân yoktu. Kaldı ki. Lenin mücadelesine başladığı sırada, sanayileşme akımı Batı ülkelerinde, Basın alanına da az çok sıçramış bulunuyordu. Böyle elverişli bir ortamda oportünist bir devrimci elbet fırsatı kaçıramazdı... Ancak, artık açıkça *Déclaré* olan Lenin ve arkadaşları, hatta kuruluş halindeki partileri, fikirlerini yaymak için Marx kadar burjuva Basınının toleransından yararlanamadılar. Basın hakkında gerçek Marksist doktrini formüle eden aslında Marx'ın kendisi değil.

(1) Latince "Proletarius"tan Roma'da çocuklarının sayısına göre itibar gören vatandaşlara verilen ad. Bugün sırf emeğiyle geçinen kişiye, "Proleter" denilmektedir.

Lenin olmuştur. *Basın Özgürlüğü Üzerine* adlı makalede şöyle diyor: (1)

«Basın Özgürlüğü denilen şey, burjuva toplumlarında, fakir halkı, mazlum ve sömürülen kitleleri, gazetelerini milyonlarca basarak, her gün, sistemli ve sürekli bir şekilde, aldatan, uyutan ve onların ahlâkını bozan zenginlere ait bir yetkiden ibarettir. Basın Özgürlüğünün anlamı şudur: Tüm vatandaşlar, istisnasız, düşüncelerini açıklayabilirler. Peki ama bu iş nasıl oluyor? Şu anda gerçeği ellerinde tutanlar zenginler ve büyük partilerdir. Yalan haber yayınlamak hakkı neden insanları köle gibi kullanma hakkına tercih edilsin?..»

İşte, Lenin'in Basın Özgürlüğü hakkındaki teşhisi budur. Tedavi usulüne gelince, bir ihtilâlcı olarak, liberal doktrini yıkmak üzere, özgürlük taraftarlarının silâhlarını onlara karşı kullanmak istiyor. «Gerçek nedir? diyor Lenin. Eylemdir. Akıl nedir? Zaferdir. Tüm insanlığı kurtarmak amacı ile girilen bir savaşta tolerans ve objektif olma gibi lafların zerre kadar değeri yoktur. Başarıya ulaşmak için kullanılan her araç meşruttur, başarıyı engelleyen her şey ise yıkılmalıdır».

Böylece, Lenin'in ortaya attığı bu özgürlük kavramı, çok geçmeden Sovyet Devletinin değişmez bir ilkesi oldu. Komünistlerin, liderlerinin peşinden, her vesile ile tekrarladıkları gibi, Basın bir araçtan başka bir şey değildir. Tek yönlü işleyen, yönetici kadronun, partinin ve şeflerin direktiflerini halk kitlelerine ulaştırmakla görevli bir araç... Her şey, en küçük bir haber, bir okuyucu mektubu bile, ihtilâlcı gerçeğin başarıya ulaşması için, tek ideoloji uğrunda düzenlenmelidir.

Marksistler Basın'ın bu rolüne son derece önem vermekte ve teknolojinin imkânlarından yararlanarak mümkün olduğu kadar çok yaygın bir kitlenin beyinlerini yıkamaya çalışmaktadırlar. Öyle ya, mademki Basın Özgürlüğünü savunanlar her çeşit haberin yayınlanmasını istemekte, hatta yanlış haberlere karşı bile tolerans göstermektedirler, komünistler de neden uydurma haber yayınlamaları?..

Ancak, Lenin'in unuttuğu veya işine gelmediği için değinmediği bir nokta var: Özgür Basın rejiminde yanlış haber kasıtlı olarak yayınlandığı ve yanlış olduğu ispatlandığı takdirde, yasalara çarparak cezalanmaktadır. Oysa, Bolşevik lideri uydurma haber makinesinin devletin elinde istediği gibi kullanılmasını istemektedir.

(1) *In Raboçi Put dergisi* (15-28 eylül 1917).

Aradaki fark, iki zihniyet arasındaki ayrılık kadar büyüktür. Lenin açıkça söylüyor: «Bir gazete sadece bir propaganda ve tahrik aracı değil, aynı zamanda toplumu örgütleme aracıdır da» (1).

Mamafih, oportünist bir ihtilâlcı olan Lenin, Bolşevik İhtilâlin-den sonra, bir ara, idealistleri tatmin etmek amacı ile Basın'a, halk adına yöneticileri eleştirme ve denetleme görevi verdi. Fakat, bu taviz pek kısa ömürlü oldu... Zira, ihtilâlin kargaşalığı sona erer ermez, Sovyet Sosyalist Devletleri Cumhuriyeti kurulunca, kadife eldiven içinde saklanan demir yumruk tekrar, hem de bütün şiddetiyle meydana çıktı... Oysa, 1917 yılı nisan ayında patlak veren Sosyalist İhtilâli, Çarlık devrinde olmayan Basın Özgürlüğünü de ilân etmişti. Buna rağmen, eski rejimden kalma pek çok gazete, malî imkânsızlık yüzünden kapandı. Fakat, yeni sosyalist fikirleri ve akımları yansıtan bir sürü yeni gazete türedi. Bütün ihtilâllerin kaderi budur... 1789 Fransız İhtilâlinden sonra da böyle olmamış mı idi?... Tarih dediğin bir tekerrürden ibaret değil mi?... Gerçi Basın için toleranslı bir ortam vardı, fakat altı aydan fazla sürmedi... 7 kasım 1917'de Bolşeviklerin yaptıkları hükümet darbesiyle her şey sona erdi. *Halk Komiserleri Konseyi* «Olayları halkı tahrik edecek biçimde vererek, işçileri hükümete karşı direnmeye teşvik eden» gazeteleri kapatmak üzere tedbir aldı. Bu kadarla da yetinmeyen Bolşevik İktidar, ekonomik nedenlerle, (!) matbaalara, kâğıt stoklarına el koydu ve bu araç ve gereçleri, kendi ideolojisine uşaklık eden gazete ve dergilere dağıttı.

Fakat, bu baskı ve kısıtlamalara rağmen, bazı muhalif gazetelerin çıkmasına göz yumuldu. Ne var ki, bu toleransın sinsi bir taktik olduğu sonradan anlaşıldı. Zira, çok geçmeden, *Burjuva* olmakla itham edilen en son muhalefet sesleri de susturuldu.

Nihayet, sıra bizzat parti içinde muhalefet yapmak cüretini gösteren sosyalist gazetelere de geldi. Onlar da boylarının ölçüsünü aldılar...

Sovyet Basını, Lenin'in istediği gibi, artık devletin diğer herhangi bir kurumu gibi, parti içindeki hiyerarşiye bağlı bir organ haline gelmişti. Partinin bünyesinde *Agit-Prop* (Tahrik-Propaganda) adıyla bir örgüt kuruldu ve Lenin'in ortaya attığı ilkeler uygulanmaya başladı. Ayrıca *Glavlit* denilen bir kültür denetleme merkezi de, parti dışındaki tüm yayınları kontrol etmekle görevlendirildi. Bu suretle, iki yönlü bir baskı elli yıldan fazla bir süre için, aralıksız başladı... Ve hâlâ devam etmekte...

(1) *Lenin Külliyyatı* (4. baskı, Rusça, cilt V, s. 10).

(III) *Sovyet Rusya'da Tek Yönlü Haberleşme*

Haberleşmenin başlıca kuralı, alınan haberi halka serbestçe ulaştırılma olanağıdır. Zira, muhabirin bir olayı sadece izlemesi, görmesi ve öğrenmesi yetmez, bu olayı bildirmesi gerekmekte, ancak kapalı rejimlerde böyle olmamaktadır. Dünyada yaşayan dört milyara yakın insanın yarısından fazlası bugün serbestçe haberleşme olanağından yoksundur. Komünist olsun, Faşist olsun, Totaliter rejimle yönetilen ülkelerde tüm haberleşme araçları devletin elindedir. Bu ülkelerde görev yapan, özgür ve demokratik ülkelerin muhabirleri, bazen çeşitli baskılar altında, tehlikeleri göze alarak mesleklerini yapabilmektedirler. Bunlar Özgür Basın'ın adsız kahramanlarıdır... Her ne kadar *Demirperde* az çok gevşemiş, Batı ile Doğu arasındaki ilişkiler, seyahatlar, turizm gelişmiş ise de, Basın için hiç de böyle değildir. Basın için, *Demirperde* ötesi hâlâ bir meçhuller âlemidir, oradan önemli bir haber sızdırmaya muvaffak olan bir gazetecinin başına gelmedik belâ kalmaz... *Doktor Jivago* yazarı Boris Pasternak'a kazandığı ödülünü almak üzere Stokholm'e gitmesi için izin vermeyen ve bu büyük romancıyı inzivasında ölüme terkeden zihniyet, maalesef hâlâ Moskova'daki Kızıl Diktatörlere hâkim olmaktadır. Aynı zihniyet son zamanlarda Nobel Ödülünü kazanan başka bir Sovyet romancısı Soljenitzin'i de aynı muameleye tabi tutmuş bulunuyor...

Böyle bir ortamda, haberleşmeden, Basın Özgürlüğünden söz edilemeyeceği gibi, Basın ahlâkı da söz konusu olamaz. Zira, gazeteci gerçekleri saklayan veya değiştiren bir ajan değil, halka ulaştıran bir kamu görevlisidir. Andrei Alekseyeviç Amalrik adında özgürlüğü seçerek İngiltere'ye iltica eden bir Rus gazetecisi, *Demirperde* gerisindeki baskıyı ve sansürü anlatıyor ve bazı örnekler vererek şöyle diyor:

«Moskova'da yabancı bir gazete muhabirinin eşi kokteylde tanıştığı bir Rus kadını evine çaya davet eder. Fakat, Rus kadını davet edildiği evin kapısına gelince, Sovyet Gizli Emniyet Teşkilâtına mensup bir memur onu içeriye sokmaz ve alıp götürür. Penceresinden bu sahneyi üzümlere seyreden yabancı gazetecinin eşi: "Biz ancak resmî memurlarla ve onların eşleriyle görüşebiliriz, Moskova'dan elli kilometre uzaklaşamayız, bir çeşit ikâmete mahkûm Basın mensuplarıyız", diyor».

Özgürlüğü seçen Rus Gazetecisi Amalrik'i dinlemeye devam edelim:

«Moskova'daki yabancı gazeteciler hükümetin tayin ettiği blok apartmanlarda oturur, ancak belirli dükkânlardan alışveriş edebilirler. Bu binalardan bazılarının duvarlarına -Amerikan Büyükelçiliğine olduğu gibi- inşaat esnasında gizli dinleyici aletler yerleştirilmiştir. Bu yetmiyormuş gibi yabancı gazeteciler sık sık Sovyet Enformasyon Bakanlığına davet edilerek dikkatleri çekilir, hatta sınır dışı edilmekle tehdit edilirler... Gerçi yabancı muhabirlerin, Basın ataşelerinin Sovyet vatandaşlarıyla görüşmesini yasaklayan bir yasa yoktur, fakat bazen bir James Bond gibi çalışmak zorunda kalan yabancı gazetecileri tehdit eden korkunç bir silâh vardır: Şantaj... Komünistler şantaj hazırlamak hususunda çok ustadırlar. Örneğin, Moskova'ya sürekli bir görevle gönderilen bir İngiliz gazetecisi, ailesini de getirtebilmek için kendisine bir apartman dairesinin tahsis edilmesini aylarca bekler. Nihayet, bir gün kendisini Enformasyon Bakanlığına davet ederler ve yazılarında daha objektif (!) olmasını nezaketen isterler. Aslında bu bir rica değil, bir tehdittir. Zira, bu gazeteci eğer verdiği haberleri yumuşatmaz, üslubunu Sovyet yöneticilerinin arzusuna göre ayarlamazsa, ailesini getirtmek için daha çok bekleyecektir... Hele bir İtalyan gazetecisinin başına gelen çok daha enteresandır: *La Stampa*'nın Moskova muhabiri günün birinde Roma'daki genel müdüründen bir mektup alır. Verdiği haberlerde daha objektif olması istenmektedir. Meslek ahlâkına bağlı idealist ve genç İtalyan gazeteci bu davranış karşısında hayal kırıklığına uğrar, derhal uçağa atlayarak Roma'ya döner ve öğrenir ki, Roma'daki Sovyet Büyükelçisi Rusya'da muazzam bir yatırım yaparak *Fiat* otomobil fabrikasını kurmak üzere olan şirketin sahiplerini ziyaret etmiş ve bir İtalyan gazeteciden şikâyetle bulunmuştur. Bu genç gazetecinin bir daha Moskova'ya dönmediğini söylemeye lüzum yok sanırsınız... Esasen bu idealist muhabir mesleğinin haysiyetini birtakım ekonomik ilişkilere, özel çıkarlara feda eden patronlarına istifasını vermiş ve başka bir ülkeye göç etmiştir. Bu gazeteci şimdi orada daha özgür bir ortamda, ünlü bir muhabir olarak çalışıyor...»

Özgürlüğü seçen Rus gazetecinin anlattıklarını okuyup da dehşet içinde kalmamak mümkün değildir. Ve bütün bunlar, insanlığı sözde eşitliğe, mutluluğa ve refaha kavuşturacağı iddia olunan bir ideoloji uğruna yapıyor...

Fakat, baskılara, tehditlere, hapsilere ve şantajlara rağmen Demirperde gerisinde cesaret örneği veren, meslek aşkı ile çalışan, haysiyetli, şerefli gazeteciler de yok değildir. Bunlar zaman zaman Sov-

yet otoriteleri tarafından sınır dışı edilmekte, kötü muamele görmektedirler.

Basın mensuplarını iki kategoriye ayırmak yerinde olur: Cesur-lar ve korkaklar. Totaliter ülkelerde çalışan yabancı muhabirler için bu görev meslek hayatlarında bir sınavdır. Örneğin, *Hidrojen Bom-basının Babası* diye anılan ünlü Sovyet bilim adamı Andrei Sakha-rov'un *İlericilik Üzerine Düşünceler* adlı makalesini ele geçiren bir Haber Ajansı Moskova Bürosu Şefi, komünist liderlerin tutumunu cesaretle eleştiren bu önemli yazıyı her nedense bildirmemiş, sakla-mış, daha doğrusu çekinmiştir. Oysa, aynı haberi elde eden başka bir gazeteci, sınır dışı edilmek pahasına da olsa korkmamış, *New York Times* gazetesine ulaştırmıştır. Bu olay, Basın Özgürlüğü ala-nında çok güzel bir mukayese örneği teşkil etmektedir.

Komünist ülkelerde baş vurulan diğer bir usul de, kendi ajanla-rı aracılığı ile, yabancı muhabirlere uydurma haberler vermek ve onları güç durumunda tektzip etme zorunluğunda bırakmaktır.

Sovyet Rusya'da rejimin sözcüsü olan *Pravda* ve *İzvestia* adlı gazetelerden başka, devletin tekelinde olan bazı dergiler de yayın-lanmaktadır. Resmî Tass Haber Ajansının sansüründen geçen yazı-lar ve olaylar Basın'da yer alabilir. Mao-Tse Tung'un ülkesinde ve öteki komünist ülkelerde durum bundan farklı değildir.

Fakat, ne gariptir, Marksist Diyalektik, ortaçağa taş çıkartan bu Basın rejimini bile sıkılmadan savunmaktadır... Nitekim, eski Sovyet Dışişleri Bakanlarından Vişinski'nin İngilizceye *The Law of the Soviet State* adı altında çevrilen eserinde (New York, 1948) ka-pitalist rejimde gerçek bir Basın Özgürlüğü olmadığı iddia edilmek-te, bu rejimde çalışan gazetecilerin aslında patronların çıkarları için çalışan birer ırgattan başka bir şey olmadıkları, küçük bir azınlığın Basın'a hâkim olduğu ileri sürülmektedir. Bunun için, Vişinski'ye göre, tek çare, Basın'ı sermayedarların elinden kurtarmaktır. Vişinski, Lenin'in daha Bolşevik İhtilâlinin ilk günlerinde, 1917'de, «Tüm Ba-sın ve matbaalar devletin elinde olmalıdır» direktifini tekrarlıyor.

İlk bakışta, Sovyet devlet adamının sözlerinde bir gerçek payı olduğu sanılırsa da, bu tamamıyla bir yargıdan ibarettir. Evet, de-mokratik, özgür bir ülkede, açık bir rejimde, zaman zaman Basın suiistimalleri, rezaletleri, patronların çeşitli yollardan baskıları ola-bilir ve olmaktadır da. Ancak, bunlar, Demokrasinin, Özgürlüğün di-yetleridir. Böyle kabul etmekten başka çare yoktur... Zira, ne kadar kötü olursa olsun, ünlü İngiliz devlet adamı Churchill'in dediği gibi: «Demokrasi, rejimlerin en az kötü olanıdır». Eğer Basın Özgürlüğü bir gül ise, onun dikenlerine katlanacağız... Bütün kusurlarına, zaaf-

larına rağmen özgür Basın'ı kalıplaşmış totaliter Basın'a tercih etmemek için, onun görevini, inkâr etmek gerekir...

(IV) Otoriter Basın Rejimi

Özgür Basın'ı savunan liberal doktrini Marksist-Leninistlerin nasıl bir diyalektikle yıkmaya çalıştıklarını gördük. Komünistlerin saldırısına uğrayan Basın Özgürlüğü, bu yetmiyormuş gibi, özgürlüğün kısıtlanmasından yararlanarak otoriter rejim taraftarlarının da eleştirilerinden kurtulamamaktadır.

Özgürlük hakkında geleneksel bir görüşe sahip olan dinsel akım, eğitimin layık oluşuna, din ile devlet işlerinin ayrılışına nasıl itiraz ediyorsa, Basın'ın da özgür olmasını elbet istemeyecektir. XIX. yüzyıl Avrupa'da hep bu tartışmalarla geçmiştir.

Gerçekten, 1827'de, Fransa'da Basın'a yeniden sansür koymaya cesaret eden Başbakan Villèle'i Vicomte de Bonald *Sur la Liberté de la Presse* (Basın Özgürlüğü Üzerine) adlı kitabı ile savunmaya kalkıştı. Fakat, 1789 İhtilâlini yapanların çocukları ve torunları, bu baskı yasası karşısında müthiş bir tepki gösterdiler. O kadar ki, çok geçmeden, Başbakan Villèle istifa etmek zorunda kaldı. Esasen, iki yıl sonra da, 1830'da ikinci ihtilâl patlak verdi ve yeniden zincire vurulmak istenen Basın'ın bunda önemli rolü oldu.

Diğer taraftan, Auguste Comte (1798-1853) gibi bir filozofun Basın Özgürlüğü savaşında olumsuz bir rol oynamış olması oldukça gariptir... Zira, XVIII. yüzyıl rasyonalizminin, başka bir biçimde, XIX. yüzyılda devamı sayılan *Positivisme*'in (1) yaratıcısı Auguste Comte'un İnsan Haklarına karşı çıkması hayret edilecek bir davranıştı. Bu düpedüz, tarih boyunca tekerrür eden yeni bir *Aydınların İhaneti* değildi de neydi?.. Fakat, kendisini kaptırdığı bilimsel yargı sistemi filozofu ister istemez bu sonuca sürükleyecekti. Ona göre özgürlük denilen şey, bilimsel yasalara uymaktan ibaretti. Ve bu felsefe kendisini özel yaşantısında da beklenmedik bir yola sürüklemiş, Auguste Comte bir fahişe ile evlenmiştir.

Aykırı düşünceli filozoflardan ve otoriter devlet adamlarından cesaret alan kilise de zaman zaman papaların ağzından Basın Özgürlüğü hakkında sesini yükseltip fetvalar savurmaktan geri kalmıyordu. «Ölçülü bir tolerans, meşru ve sağlam bir özgürlük» istiyor-

(1) Gerçeği bulmak için yalnız gözleme ve deneye dayanan felsefe sistemi.

du din adamları. Fakat, kilise artık ortaçağın kilisesi değildi. Papalar günün koşullarına, haberleşmede teknolojinin getirdiği aşamalara az çok ayak uydurmak istiyorlardı.

Nitekim bir gazetecinin oğlu olan Papa VI. Paulus, kendisinden önceki bazı ileri fikirli papalardan daha da ileri giderek, düşüncelerini büyük bir cesaretle şöyle belirtiyordu:

«Bugün, haberleşme problemi eski çağlardakinden tamamıyla başka bir biçimde görülmektedir. Haberleşme, bundan böyle, modern insanın dokunulmaz ve kısıtlanmaz bir hakkıdır. Haberleşme ihtiyacı, kişinin sosyal yaratılışında var olan bir isteği karşılamaktadır».

Katolik kilisesinin başı tarafından 17 nisan 1964'te Avrupa Basın Seminerinde söylenen bu sözlerin Birleşmiş Milletler Beyannamesinin Basın'la ilgili kısmından esinlenerek söylendiği gözden kaçmamaktadır.

Fakat, ne yazık ki, kilisenin bile artık ortaçağ taassubundan uzaklaştığı bir dönemde Basın Özgürlüğü kısıtlamaları bazı ülkelerde hâlâ ağır basmakta ve iki milyardan fazla insan özgürlükten yoksun yaşamaktadır...

(V) Faşizm ve Basın

Devlet hakkındaki toplumsal kavram ve nazariye, kişiyi bir tek pota içerisinde eritmekte, ona hiç bir söz ve yazı özgürlüğü tanımamaktadır. Bu suretle, iki aşırı uç birleşiyorlar, demektir.

Birinci Cihan Savaşından önce sosyalist olan ve bu sıfatla Zürich'te Lenin'in başkanlığında yapılan İkinci Enternasyonal Kongreye İtalyan delegesi olarak katılan Mussolini, savaştan sonra, yön değiştirdi, ülkesini anarşiye sürükleyen, hatta bazı illeri aylarca ellerinde tutan komünistlerden kurtarmak amacı ile, 1932 yılında, *Kara Gömlekliler*'den yüz binlik bir milis ordusu kurdu ve Roma'ya yürüdü. Bu sayede, İtalya komünist olmaktan kurtuldu. Fakat faşizmin kolları arasına düştü... Bu kurtuluşun bedelini İtalyan ulusu çok pahalı ödedi... Zira, Kara Gömlekliler vakit kaybetmeden işe koyuldular ve tabii önce gazeteler kapatıldı, özgür kalemler susturuldu. İhtilâllerin kaderiydi bu... Mamafih *Popolo d'Italia* gazetesinin eski bir başyazarı olan yeni diktatör Mussolini, yeni adıyla *Duce*, gazeteleri kapatmaktan ziyade onları kendine bağlama yoluna da baş vurdu.

Ahlâk bakımından tüm Basın ailesinin aynı derecede dürüst olduğu iddia edilemez. Mussolini de her halde, her memlekette olduğu gibi, bazı gazete sahiplerini ve gazetecileri satın almaya muvaffak olmuştur...

Fakat, 11 eylül 1926'da Duce'ye karşı yapılan suikastten sonra, İtalyan Basını artık iyice kontrol altına alındı. Büyük Faşist Konseyi, belirsiz bir süre için, rejime yararlı olmayan tüm yayınları yasakladı. *Millî Faşist Editörler Derneği* kuruldu ve gazete sahipleri bu birliğe üye olmak zorunda kaldılar. Gazetecilere gelince, onları da *Millî Faşist Sendika*'da topladılar... Bir müddet sonra, Basın ve Propaganda Bakanlığı kuruldu ve tüm Basın kuruluşları bu örgüte bağlandı. 1937'de buna Halk Kültür Bakanlığı adı verildi.

1928'de İtalyan diktatörü şöyle bağıırıyordu: «Totaliter bir rejimde, bir devrimden doğan her muzaffer rejimde olduğu gibi, Basın devletin elinde ve hizmetinde olan, olması gereken bir güçtür. İşte bundan ötürü tüm İtalyan Basını faşisttir».

1933'te Habeşistan'ı istilâ ettiği günlerde ise zaferin verdiği sarhoşlukla Mussolini şöyle diyordu: «İtalyan gazetecileri kendilerini faşist cephesinin en ileri saflarında savaşan birer asker saymalı ve ellerindeki silâhın, silâhların en tehlikelisi olduğunu bilmelidirler».

Hatırlayacaksınız, geride bıraktığımız yol boyunca, Napoléon da böyle konuşmuştu, Lenin de. Ve Stalin de, Hitler de böyle konuşacaklar...

Aydınların ihaneti...

Gerçekten, daha 1927'de, Mussolini'den önce, Bolşevik İhtilâlinin yıldönümünde, Sovyet Rusya'nın yeni hâkimi şöyle diyordu:

«Bizim burjuvalara, sosyalistlere ve menşeviklere verilecek Basın Özgürlüğümüz yoktur. Biz, Proletaryadan başka herhangi bir sınıfa Basın Özgürlüğü vermeyi vaat etmedik».

(VI) Hitler ve Basın

Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi de Mussolini'nin Faşizminden aşağı kalamazdı elbet... Hatta daha da ileri gitti... Zira, Alman Faşistleri Basın'ı sadece partiye ve devlete bağlamakla yetinmediler, onu pasif durumdan çıkararak, aktif duruma getirdiler, Hitler'in elinde saldırgan bir propaganda ve yıldırma canavarı yaptılar. Nasyonal Sosyalistler Doktor Goebbels'in şeytanca zekâsının icat ettiği usullerden yararlanarak, yalnız Basın'ı değil, her çeşit yayın aracını da

korkunç bir propaganda için kullanmasını çok iyi becerdiler. Uydurma haberler artık gelişigüzel değil, sistemli bir biçimde, kurulan özel bürolar tarafından hazırlanıyordu. Daha iktidarı ele geçirmeden önce yayınladığı *Mein Kampf* (Benim Kavgam) adlı kitapta, geleceğin diktatörü şöyle diyordu:

«Devlet, Basın Özgürlüğü dedikleri o üçkâğıtçıların icadına kapılıp görevini ihmal ederek ulusu kendisine yararlı olacak bir gıdadan yoksun bırakamaz. Kesin ve şiddetli bir kararla, Basın denilen bu araca derhal el koymalı ve onu halkın eğitimi ve devletin hizmeti için kullanmalıdır».

27 şubat 1933'te Hitler, Berlin'de Alman Parlamento Binası Reichstag'ın yanmasından bir gün sonra, ihtiyar Devlet Başkanı Mareşal Hindenburg'a *Halkın ve Devletin Korunması* gerekçesiyle bir kararname imzalattı. Bu kararname ile, o güne kadar Almanya'da Anayasa Teminatı altında bulunan tüm özgürlükler «yeni bir emre kadar» kaldırıldı... Fakat, bu yeni emir hiç bir zaman gelmedi. Aksine, baskı rejimi şiddetini artırdı, tâ 1945'te Alman Orduları hezime uğrayıp da Hitler'in intihar ettiği güne kadar...

Almanya'nın tarihinde ortaçağı bile aratacak derecede korkunç bir terör havası yaratanların başında Propaganda Bakanı Doktor Goebbels geliyordu. 1933'te kurduğu *Alman Basın Federasyonu* gazetelerin personelini ve yazarlarını bile bakanlığın hazırlattığı listelerden seçtiyordu.

Fakat, ne hazindir ki, Alman Orduları Avrupa'da bağımsız ülkeleri birer birer yutmaya başlayınca, istilâya uğrayan bu uydu memleketlerin her birinde, Naziler kendilerine ayak uyduran hazır bir Basın bulmakta güçlük çekmediler. Gerçi yeni efendilerine uşaklık eden bu Basınlar o memleketlerin tüm Basını temsil etmiyorlardı. Ama, ne olursa olsun, bilhassa Basın alanında, düşmanla işbirliği yapanları millî vicdan hiç bir zaman affetmez. Zira, mazlum halk asıl böyle kara günlerde Basın'dan medet umar. Bakınız, ünlü Fransız gazetecisi müteveffa Pierre Lazareff bu konuda ibretle okunacak bir vicdan muhasebesi yaparak hazin bir itirafta bulunuyor. Gerçekten, İkinci Dünya Savaşının eşğine gelinceye kadar, mesleğin en alt kademelerinden başlayarak, Fransa'nın en yüksek tirajlı *Paris-Soir* gazetesinin genel yayın müdürlüğüne yükselen Pierre Lazareff *Büyük Suçlu* başlığı altında kitabına yazdığı önsözde şöyle diyor: (1)

(1) *Dernière Edition* adlı kitabında. Bu eser Türkçeye 1945'te Şevket Rado tarafından *Fransa'da Basın Rezaletleri* adıyla çevrilmiştir.

«Amerika'ya gittiğim zaman, Fransa savaşı üzerine belge toplamak yarışına katılmaya ben de davet edildim. *Life* dergisine bir makale yazdım. Bu makale, olayların tarafsız bir kronolojisini yapan, Amerika'da yayınlanan ilk yazımdır... Sonra, bir yıl boyunca sustum. Bir kenara çekilerek, bundan böyle, uğrunda bütün gücümü harcamaya ahdettiğim amaca ulaşmak için elimden geleni yaptım, beni konuk olarak kabul eden memlekette mesleğime devam ederek mümkün olduğu kadar sessiz ve temiz bir yaşantı sürdüm... Bu arada, şu kitabı da yazdım. Daha doğrusu on yedi yıl Paris'in hayatına karışıp da orada cereyan eden, birçokları gibi benim de ciddiye almadığım facianın bir seyirci olarak zihnime hücum eden anılarından bazılarını buraya kaydettim. Bazı şeylerin kızmadan, çekinmeden de söylenmesi gerektiğine inandığım için bu kitabı yazdım. Susmanın sebep olacağı kötülükleri önlemek için yazdım. Yazdım, çünkü aldığımız vatandaşlarımıza, onları tanıtmak isterken dünya kamuoyuna, şimdi içinde yaşadığım ve iltica hakkı tanıdığı kimselerin tecrübelerinden yararlanmak hakkına sahip olan Amerika'ya, bu büyük demokrasiye karşı yazmak zorunda olduğumu düşündüm. Yıllardan beri Fransızlara yalan söylendi, hâlâ da söyleniyor. Yanlış haber, yanlış yorum mengenesinde sıkıştırılıyorlar. Fransızların başına gelen bütün felâketlerden demokrasiyi suçlamak çok kolaydır. Ama önce demokrasi kelimesinin tanımlanmasında anlaşmak gerek... 1918'e kadar, Fransızlar Cumhuriyete inanıyorlardı. Bu tarihten sonra ise, onları Cumhuriyetten iğrenerek, uzaklaştırmak ve yerine ilk darbeye dağılıverecek bir demokrasi hayaleti koymak oyununa girildi. Dışardan düşmanların yönettikleri bu oyun sinsî ve şeytanca idi. Fakat, bu oyuna içerde çıkarıcılar, iktidar hırsı ile gözleri kararanlar, hasetçiler, kinciler, intikamcılar, kabiliyetsizler ve alçaklar da kapıldılar. "Cumhuriyet devam edeceğine Fransa batsın" diyecek kadar ileri gittiler. Totaliter devletlerin ajansları bu uğursuz sloganı yıllarca işlettiler, körüklediler. Ve bu suçkâstçıların kullandıkları başlıca silâh Basın oldu. Demokratik bir rejimde Basın yalan söylerse, rejim de ölüme mahkûm olur. Zira, egemenliğe sahip olan ulus, eğer doğru haber alamazsa, egemenliğini serbestçe kullanamaz. Nitekim Fransız Basını baştan başa, o zamana kadar görülmemiş, ancak mağlubiyetin açığa vurduğu bir rezalet derecesine düşmüştü. Paris'in gündelik gazetelerinin dörtte üçü, satın alanlardan birinin deyimiyle, çok aşağılık bir şekilde satılmıştı. Dörtte biri ise, sayısı pek az bazı onurlu istisnalar dışında zaaf, para hırsı, yahut anlayışsızlık yüzünden, maalesef

görevini yapamadı. Politikacılar bu satılmış Basın'a tabiydiler, mevkilerinde onun sayesinde tutunabiliyorlardı. İdare cihazı ise, gazetelerin lütuf veya hışmına bağıydı. Evet, ordu bile basın-
dan çekiniyordu. Fakat, bu anılar arasında, savaştan önce Fran-
sa'da Komünist Partisinin oynadığı korkunç rolü hatırlatmadan
geçemeyeceğim. Vatanlarının yararlarını partilerinin yararları
uğruna bile bile feda eden komünistlerin bulunduğunu söylemek
isterim. Böyleleri dünyanın her memleketinde vardır».

Fransa'nın çöküşünden sonra bu satırları sığındığı yabancı bir
ülkede, gurbetin verdiği ıstırap içinde yazan Pierre Lazareff şu an-
da ölmüş bulunuyor. Ne var ki, savaştan önceki *Paris-Soir* gazetesi
şimdi *France-Soir* adı altında, çıkıyor. Bu isim değişikliğinin bir
anlamı olsa gerek: Eskiden Paris'in olan gazete, artık tüm Fransa'
nın, Fransız ulusunun malıdır. Büyük bir gazetenin bu milliyetçi
gerçeğe ulaşması için, elli milyon insanın yıllarca düşman istilâsı
altında çile doldurması mı gerekiyordu?..

Bugün Özgür Dünya ve Totaliter Dünya diye insanlık ikiye bö-
lünmüş bulunuyor. Basın Özgürlüğü bakımından komünistlerle fa-
şistlerin aynı paralelde olduklarını diktatörlerinin kendi sözlerinden
gördük.

Fakat, en büyük tehlike, sağlam temellere dayanan büyük de-
mokrasiler yanında yürüyen genç demokrasilerde belirmektedir. Zi-
ra, unutmamak gerekir ki, her toplumda, ulusta, baskı rejimine, hat-
ta diktaya zemin hazırlayan, onun tohumlarını eken özgürlük düş-
manı bir zümre vardır. Fırsat kollayan bu insanların ilk hedefleri
Basın'dır. Şu halde, Basın yalnız dışa karşı değil, kendi bünyesindeki
düşmanlara karşı da mücadele etmek zorundadır.

(VII) Bitmeyen Kavgâ

Basın Özgürlüğü için yüzyıllardan beri yapılan savaş henüz bitme-
miştir, devam ediyor... Bununla beraber, şimdiye kadar sarfedilen
çabaların, dökülen kanların, çekilen ıstırapların ve verilen kurban-
ların büsbütün boşa gittiğini söylemek haksızlık olur. Basının özgür-
lük mücadelesindeki rolü çok büyük olmuştur, şüphesiz bundan son-
ra da olacaktır. Özgürlükten yoksun yaşayan iki milyar insanın umut-
larını özgür fikir adamlarının kalemlerine ve rotatiflere bağladıkla-
rını söylersek mübalağa etmiş olmayız.

Ancak, dünyanın yarısı köle hayatı yaşarken, demokratik ülkelerdeki özgür insanların ellerindeki nimetlerin değerini iyi takdir etmeleri ve bunları korumaları, savunmaları gerekir. Özgürlükleri kaybetmek kolay, fakat kazanmak çok güçtür. Ne kadar toleranslı olursa olsun, her iktidarın kendisini çeşitli gerçeklerle totaliter rejim eğilimine kaptırabileceğini unutmamalıdır. Bu şüpheciliğimizi doğrulamak amacı ile, Basın'ın en çok özgür olduğu demokrasilerde bile zaman zaman cereyan eden bazı olaylara radyo ve televizyon gibi kitle haberleşme araçlarına (mass media) yapılan veya yapılmak istenen baskı teşebbüslerine bir göz atalım: (1)

General de Gaulle Birleşik Amerika'yı ziyaret ettiğinde Başkan Kennedy'ye: «Televizyonu kontrol etmeden memleketi nasıl idare ediyorsunuz?» diye sormuş. Ve tabii Kennedy bu soruya sadece tebessüm ederek mükabele etmiş... Zira, böyle bir soru onun başında bulunduğu toplumun zihniyetine göre abesti. Ve çünkü Birleşik Amerika'da radyo ve televizyon devletin değil, özel kurumların elindedir. O ülkede bugün elli milyondan fazla TV alıcısı, yani dört kişiye bir tane TV vardır. Amerikalı vatandaş günün dört beş saatini renkli yayın yapan çeşitli istasyonların programlarını istediği kanaldan izler. Dünyada radyo ve televizyonu özel sektörün eline teslim eden tek ülke Birleşik Amerika'dır. Fransa'da ise, son yapılan reforma rağmen, radyo ve televizyon örgütü tam bir özerkliğe kavuşamamıştır.

Basın Özgürlüğünün ve Demokrasinin beşiği sayılan İngiltere'de de BBC (British Broadcasting Corporation) devletin elindedir. Ancak yalnız ticarî amaçla yayın yapan İT özel istasyonu belirli bir frekansla çalışabilmektedir. Gerçi Fransa'da da *Europe I* ve *RTL* istasyonlarına özel yayın müsaadesi verilmiştir; ancak, devlet isteyince bu istasyonların yayını kesebilir. Nitekim, 1968 öğrenci hareketlerinde böyle olmuş ve bu istasyonların anarşistlerin eline geçmesine mâni olunmuştur. Oysa Birleşik Amerika'da böyle olumlu bir amaçla da olsa, devletin buna gücünün yeteceğini sanmıyoruz.

Şimdi, bu kısa mukayeseden sonra, bir tercih yapmamız, bir yargıda bulunmamız gerekiyor: Basın-Yayın Özgürlüğünün Birleşik Amerika'daki sınırsız şeklini mi, yoksa, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, diğer demokrasilerdeki kontrollü şeklini mi benimsemeli?

(1) Bu kısımdaki rakamlar ve bazı düşünceler, Jean-Louis Servan-Schreiber'in *Le Pouvoir d'Inform*er (Haberleşme İktidarı) adlı kitabından alınmıştır. (Robert Laffont, Paris, 1972, s. 347-369).

Bu konuda fikirlerinden esinlendiğimizi söylediğimiz Jean-Louis Servan-Schreiber adı geçen eserinde (Bkz. 57-62) her ne kadar radyo ve televizyonun tamamıyla özel sektörün elinde bulunmasının sakıncalarından bahsediyorsa da acaba bu sakıncalar yararlarından daha mı fazladır?

Bizce bütün mesele burdadır. Zira, Amerika'da yüzlerce radyo ve televizyon istasyonunu ellerinde tutanlar bilhassa reklâmcılığa dayanan muazzam bir örgüt haline gelmişlerdir. Bir tüketim toplumunu büsbütün tüketici bir hale getirmesi bakımından bu sakınca fikrine katılmamaya elbette imkân yoktur. Televizyon istasyonlarını ellerine geçirmek suretiyle, birkaç saat içinde, ihtilâller yapıldığını unutmayalım... Amerika'da buna imkân var mıdır? Rekabet halinde olan CBS (Columbia Broadcasting Systems), NBS (National Broadcasting Company) ABC (American Broadcasting Company) istasyonlarının üçünün birden yüzlerce şebekesini işgal edebilecek bir kuvvet tasavvur edilebilir mi? Oysa, De Gaulle'un ve onun gibi düşünenlerin, bilhassa merkeziyetçi bir idaresi olan Fransa'da, 1968 öğrenci ayaklanmalarında ihtilâlciler Paris'teki ORTF binasını işgal etmiş olsalardı her halde Fransız hükümetinin durumu pek parlak olmazdı...

Bizim kanımıza göre, devletin ölçülü denetimi olmakla beraber, en kötü ihtimalleri de düşünerek, radyo ve televizyon alanlarında da diğer alanlarda olduğu gibi, özel teşebbüse de bir görev verilmelidir. Zira, böyle bir propaganda aracını ihtilâl yapmak üzere kullanacak bir özel teşebbüs tasavvur edilemez.

Mamafih Basın Özgürlüğü savaşında en ileri safta yer alan Birleşik Amerika'da bile kavganın henüz tamamıyla bitmediğini gösteren bazı olaylar cereyan etmektedir:

Birleşik Amerika'nın Altıncı Cumhurbaşkanı John Quincy Adams (1) (1767-1848) bundan yüz elli yıl önce şöyle diyordu:

«Basını yönetmek halli en güç ve en tehlikeli sorunlardan biridir. Onun yardımı olmadan hükümet idare edilemez, ama ondan yardım isteyerek de...»

Yüz elli yıl önce söylenen bu sözler aktüalitesini kaybetmemiştir sanırız. Hatta Basın sorunu daha da güçleşmiş ve tehlikeli bir nitelik almıştır. Fakat, buna rağmen, bu yüz elli yıllık süre içinde, dünyada Basın Özgürlüğüne dokunmayan, ondan korkmayan tek devlet yine de John Adams'ın vatani olmuştur. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına imza koyan 134 devletin yarısından çoğunda bugün

(1) Babası John Adams (1735-1826) İkinci Cumhurbaşkanıydı.

Basın Özgürlüğü yoktur. İkinci Dünya Savaşından sonra, 26 haziran 1945'te San Francisco'da imzalanan ve Birleşmiş Milletler Anayasasını teşkil eden antlaşmadan sonraki gelişmeler, elli milyon insanın bağımsızlık ve özgürlük uğrunda can verdikleri tarihin en kanlı boğuşmasından sonra, umutlar ve hayaller maalesef yine kırılmaya başladı. Nitekim, müttefiklerin ve bilhassa ileride Avrupa'nın başına gelecek belâları tahmin edemeyen Amerika'nın misyoner kafalı Cumhurbaşkanı Roosevelt'in yardımları sayesinde Hitler'in peyki olmaktan kurtulan Sovyet Rusya'nın kurnaz diktatörü Stalin, çok geçmeden yüzündeki maskeyi indirmiş ve Birleşmiş Milletler Anayasasında yer alan Basın ve Haberleşme Özgürlüğüne ait maddeye imza koymaması için New York'taki daimi delegesine emir vermişti... (1)

İşte, öyle sanıyoruz ki iki dünya arasındaki ayrılık o günden sonra büsbütün artmış, Churchill'in Demirperde adını verdiği bu ayrılık her şeyden önce Basın'da meydana gelmiştir. Fakat, ne gariptir ki, o gün Basın özgürlüğünü sağlayan maddeye imzalarını koyan devletlerle, imzalarını koymayan devletler, bugün Birleşmiş Milletler'de yan yana oturmaktadırlar...

(VIII) *Zafer ya da Hiç...*

Basın Özgürlüğü savaşının henüz bitmediğini söyledik. Basın mensuplarının şu gerçeği hiç bir zaman hatırdan çıkarmamaları gerekir: Özgürlüğün en bol olduğu demokrasilerde bile, Basın daima mücadele halinde olacaktır. Ve belki bu mücadele hiç sona ermeyecektir. Bütün mesele, elde edilen özgürlüklerin korunmasında, muhafaza edilebilmesinde, geriye dönüşlere fırsat verilmemesindedir. Zira, düşününüz ki, dünyada tam bir Basın Özgürlüğü olduğunu söylediğimiz Birleşik Amerika'da bile şu anda Basın düşmanları vardır.

Gerçekten, 1971 yılının haziran ayında Başkan Nixon'ın Amerika'nın en itibarlı gazetelerinden birinin aleyhine dava açıp Vietnam Savaşı hakkında ele geçirdiği belgeleri yayınlamasına engel olmak istediği hatırlardadır. Tüm Amerikan Basını en çok üzen husus ilk kez adalet yolu ile Basın Özgürlüğünün kısıtlanmak istenmesiydi. Hem de Cumhurbaşkanı tarafından... Fakat, Dünya Basınının ilgiyle izlediği bu olayın en önemli yönü, Devlet Başkanının bir

(1) Bu madde 1946'da ilâve edilmiştir.

gazeteyi mahkeme kararı olmadan toplattırmak yetkisine sahip olmayışydı. Ve Yüksek Mahkeme (Bizdeki Anayasa Mahkemesi) üçe karşı altı oyla Başkan Nixon'ın aleyhinde karar verince *New York Times* ve *Washington Post* gazeteleri yalnız bir özgürlük savaşını kazanmış olmadılar, aynı zamanda, bu özgürlükten nasibi olmayan veya ondan her an yoksun kalmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunan milyonlarca insana umut ve güven verdiler. Haftalık *Newsweek* dergisinin kapağında bu olayı sembolleştiren Amerikan Kartalının kanatları altında şu kelimeler yazılıydı: «Basın'ın Zaferi».

Ancak, bu gerçek bir zafer miydi? Dünyanın dörtte üçünde insanlar kan ağlarken Amerikan Basını *Zafer* diye bağırabilir miydi? Zira, başka ülkelerde başka şeyler oluyordu. Gazetecilerin hâlâ Brezilya'da ve Rusya'daki gibi hapsedildikleri, işkenceye maruz kaldıkları ülkelerin sayısı azalmıyor, belki artıyordu (1). Atina'da İngilizce yayınlanan günlük *Athen's News* Gazetesinin Müdürü Yannis Horn, 1971 yılı kasım ayında Amerikan Cumhurbaşkanı yardımcısı Yunan asıllı Spiro Agnew'un ziyareti dolayısıyla şöyle bir manşet atmıştı:

«Agnew'u Bombalar ve Okul Çocukları Karşılıyor...»

Bu manşet altmış yaşındaki gazeteciye çok pahalıya mal oldu, altı ay hapse mahkûm edildi. Fakat, gazeteciye bu, şakası yoktu... Hapisten çıkar çıkmaz. 20 temmuz 1972 günü başyazısında, Yunanistan'da Demokrasinin yerinde yeller estiğine dair belgelere dayanarak açıklamalarda bulunuyordu. Yannis Horn yazısını Luther'in şu sözleriyle bitiriyordu: «Tanrı yardımcısı olsun...»

Spiro Agnew kimdi? Amerika Cumhurbaşkanı Yardımcılığına kadar yükselen Yunan asıllı devşirme bir Amerikan vatandaşı (2). Basın düşmanı bir devlet adamı. Çirkin bir politikacı. Gazetecilerin nefret ettikleri bir insan. Ve işte bu totaliter kafalı adam yüzünden, iki bin beş yüz yıl önce Sokrates'leri, Demosten'leri yetiştiren, Perikles devrinde Demokrasinin vicdanlara deniz kabuklarına yazılan oy pusulalarıyla ilk tohumlarını eken o insanların yaşadıkları topraklarda Yannis Horn adında özgür bir gazeteci, XX. yüzyılın ikinci yarısında mahkûm oluyordu... Nixon'ı mağlup eden *New York Times* gazetesi «Basının Zaferi». diye haykırıırken, Yannis Horn

(1) Şimdi bunlara Şili'yi de ilâve edebiliriz.

(2) Bu satırlar yazıldığı zaman Agnew'un günün birinde vaktiyle Valiyken yaptığı suiistimallerden ve aldığı rüşvetten ötürü mahkûm edileceğini ve Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığından istifa etmek zorunda kalacağını doğrusu düşünmemiştik. Demokratik rejimlerde özgürlük oranında cezalar da büyük oluyor... Özgürlük, kendisini suiistimal edenleri affetmiyor.

Atina'nın askerî hapishanelerinde mahkûmiyetini doldurmasına pek az kala, geçirdiği bir kalp krizinden sonra lütfen serbest bırakılıyordu.

Eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Spiro Agnew'un bu vesile ile bir marifetini daha nakledelim: Demokrasilerde genellikle iktidarlar Basına hoş görünmek isterler. Dördüncü kuvveti karşılama almak işlerine gelmez. Zira, Basın Yolu ile Kamuoyundaki eğitimleri de öğrenirler. Bunun için, belli etmeksizin, Basın'a dolaylı baskı yapmanın çarelerini ararlar.

Spiro Agnew, tüm haberleşme araçlarına karşı savaş ilân ettiği zaman Basın'ın kanılarını değiştirmek için elinde hiç bir meşru *mass media* aracı yoktu. Fakat öylesine sert çıkışlar yaptı ki, özel teşebbüse ait radyo ve televizyon kurumları güç durumda kaldılar. Hele 1971'de CBS Radyo ve Televizyon Kurumundan Daniel Shorr adında bir muhabir hakkında FBI'nın (Amerikan Gizli İstihbarat Teşkilâtı) soruşturma yaptığını öğrenince Basın'ın kuşkusu büsbütün arttı, zira bu gazeteci Beyaz Saray çevresi tarafından pek sevilmeyen bir kimseydi. Ancak, kendisini lekelemek üzere bir tertibin karşısında olduğunu sezen Daniel Shorr, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Agnew'un ajanlarından daha çabuk davrandı ve televizyon ekranlarından iki yüz milyon Amerikalıya ve Dünya Basınına memleketinde dönen alçakça oyunları açıkladı...

Bu da cesaretli bir gazetecinin kazandığı bir zafer...

Görülüyor ki daha önce tekrarladığımız gibi, Basın Özgürlüğü mücadelesi devam ediyor. Birleşik Amerika'da bile...

Hitler kâbusundan kurtulan Federal Almanya'da bugün Demokrasinin var olduğuna şüphe yoktur. Fakat, 1962 yılında zamanın Millî Savunma Bakanı Strauss'un askerlik hakkındaki düşüncelerine dair bir raporu yayınlanınca kıyamet koptu... Basın'ın özgür olduğu bu memlekette ilk iş olarak on gazeteciyi tutukladılar. Bunlardan birkaçı mahkûm oldu... Ve bu olaydan on yıl sonra, 1972'de hem de Sosyal Demokrat Parti'nin Lideri Başbakan Willy Brandt, 9 ağustos tarihinde *Quick* dergisinin Bonn ve Münih bürolarında araştırma yapılmasını emretti. Zira, bu dergi Ekonomi Bakanı Karl Schiller'in yazdığı gizli istifa mektubunu ele geçirmiş ve yayınlamıştı...

Oysa derginin doğru haber verdiği ve haklı olduğu bugün meydana çıkmış bulunuyor. Zira, Schiller daha sonra yalnız bakanlıktan değil, partisinden de istifa etti.

Basın'ın savaşı yalnız hükûmetlere ve polise karşı değildir. Basın mensupları, örneğin Amerika'da ve İtalya'da olduğu gibi, Mafia Örgütüne, yani gangsterlere karşı da bazen göğüs germek zorundadırlar. Tehditler sonunda öldürülen gazetecilerin sayısı az değildir.

Bundan başka, son yıllarda, Basın'a karşı yeni bir düşman daha türemiş bulunuyor: Anarşistler.

Velhasıl, hükümetler, iktidarlar, politikacılar, gangsterler ve nihayet anarşistler, Basın'a karşı cephe teşkil etmektedirler.

Gazetecilerin aleyhine dava açmak Avrupa'nın en özgür demokrasilerinde bile sık sık görülen bir olaydır. De Gaulle devrinde, Cezayir Savaşı hakkında herhangi bir eleştiride bulunan Fransız gazetecileri «Ordunun moralini bozuyor» gerekçesiyle tutuklanmışlardı. Halen Nancy Milletvekili ve Radikal Sosyalist Partisi Genel Başkanı olan *L'Express* dergisi başyazarlarından Jean-Jacques Servan-Schreiber de bu yüzden birkaç kez tutuklanmıştı. Oysa Schreiber, Basın Özgürlüğü Tarihine geçen unutulmaz bir olayın kahramanıdır. Bir gazetenin, hatta bir devletin yapamadığını bazen bir tek kalemin yapabileceğini, Voltaire gibi, Zola gibi, ispat etmiştir Schreiber. Bu öyküyü kısaca anlatalım:

Yedi yıldan beri askerî bir yönetim altında bulunan Yunanistan'da siyasî mahkûmlara ve sanıklara yapılan kötü muamele Avrupa Konseyine kadar intikal etmişti. O kadar ki, Konsey, Yunanistan'ı üyelikten çıkarmak üzere iken, Atinalı albaylar daha çabuk davranmışlar ve kendileri bu teşkilâtın çekilmişlerdi. Siyasî mahkûmlardan biri de Mitis Theodorakis'ti.

İşte, Schreiber, bu ünlü sanatçıyı kurtarmak üzere özel bir uçakla Atina'ya gitti. Yunanistan'ın diktatörü Albay Papadopoulos'la görüştü... Görüşme kısa sürdü. Gazeteci Albaya:

«Theodorakis'i almaya geldim. Onu bana verir misiniz?» diye sordu. Kurnaz ve zeki ihtilâlcî bu ünlü Fransız gazetecisini reddetmek istemiyordu. Daha doğrusu işine gelmiyordu. Zira, Schreiber ona: «İyi düşününüz. Unutmayınız ki arkamda tüm bir dünya kamuoyu var». demişti...

Ve gazeteci diktatörü mağlup etti... O gün, akşama doğru, Schreiber, Albay Papadopoulos'un oğlu ile birlikte Theodorakis'in yattığı hastaneye gitti. Ünlü bestecinin ciğerlerindeki hastalık Atina zindanlarında nüksetmişti. Kendisini kurtarmak üzere gelen bu yabancı ona: «Benimle Paris'e gelir misin? diye sorunca, hasta sanatçı: «Benimle alay mı ediyorsunuz». diye acı acı güldü.

Hayır, gazeteci alay etmiyordu. Basın'ın yeni bir zaferi olacaktı bu. Gerçek bir zafer... Yüzyıllardan beri devam eden aydınların ihanetini unutturacak bir zafer... Atina'da kurulan sehpalardan biri boş kalacaktı...

Akşamın alaca karanlığında özgürlüğe doğru uçmak üzere bekleyen bir jet uçağına binmek için gazetecinin koluna yaslanarak sendeleye sendeleye ilerleyen sanatçı, kendini tutamamış, kurtarıcısı-

nın boynuna sarılıp hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı. Evet, Mitis Theodorakis ağlıyordu, ama kendisi için değil, geride kalanlar için...

Bu romantik sahne çağdaş Basın tarihimizin en şerefli sayfalarından birini teşkil etmektedir. Ve Basın Tarihinde buna benzer olayların sayısı maalesef pek azdır.

1972 yılının mayıs ayında Milano'da öldürülen bir Emniyet Komiseri hakkında bazı açıklamaları ve ifşaati yayınlayan İtalya'nın büyük gazetesi *Corriera della Sera*'nın bürolarında arama yapıldı. Uluslararası Basın Enstitüsü, Alman *Quick* dergisi için yaptığı gibi, bu kez de, derhal bu hareketi protesto etti. Fakat, bu enstitünün elinde kınamaktan başka herhangi bir müeyyide olmadığı için olay unutulup gitti...

Birleşik Amerika'da ve Avrupa'nın en eski demokrasilerinde bile, -nadiren de olsa- Basın Özgürlüğüne karşı zaman zaman böyle davranışların olması düşündürücü ve kuşku vericidir. Büyük demokrasilerde bunlar olursa, genç ve yenilerinde neler olmaz...

Tunus'ta yaşlı ve emektar bir gazeteci olan Henry Smaca'nın tüm emlâki, matbaaları istimlak edilmiş ve kendisi hapse atılmıştı. Ünlü Yunanlı Kadın Gazeteci Helena Vlahos da Atinalı albaylar tarafından aynı muameleye maruz kalmış ve memleketini terketmişti. Fas'ta Kralın emriyle gazetelere el kondu. Arjantin'in en büyük tirajlı gazetelerinden biri olan *La Prensa*'nın sahibi eski Başbakan Pedro Beltran ihtilâlcı cuntanın elinden zor kurtuldu ve hisse senetlerini başkasına devredip Brezilya'yı terkettti. Bağımsızlık ve özgürlük savaşı yapan Güney Vietnam'ın Başkanı Van Thiö hepsinden üstün çıktı: Öyle bir Basın Kanunu çıkarttı ki, gazeteler, ileride çarptırılacakları para cezalarını ödeyebilmek üzere önceden devlet hazinesine muazzam bir para yatırmak zorunda kaldılar. Bu depozitoyu yatıracak güçte olmayan on dört günlük gazete ve on beş dergi derhal yayınlarına son verdiler. Bu suretle, özgürlük için savaşan bir ülkede Basın'a özgürlük tanınmadı... Muhalif Basın artık susmuştu, ama onların mirası *Besleme Basına* dağıtıldı...

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, XX. yüzyılın ikinci yarısında, demokrasilerde, zaman zaman sansür koyma hevesleri bile belirmektedir. Birleşik Amerika ve İngiltere'den başka, bütün devletler, bilhassa savaş halinde, Basın'a sansür koymuşlardır.

İkinci Dünya Savaşında, Pasifik Savaşı esnasında, Amerikan Genelkurmayı büyük bir şans eseri olarak Japon Deniz Kuvvetlerine ait bir şifreyi ele geçirmişti. Bu sayede düşmanın gizli mesajları çözülebilecekti. Fakat *Chicago Tribune* gazetesinden bir muhabir bunu öğrenir öğrenmez dayanamadı ve meslek hayatında bir dönüm noktası olacak bu haberi verdi. Basın Ahlâkı bakımından şüphesiz

bu iyi bir davranış değildi. Amerikalı gazeteci Japonlara hizmet etmiş oluyordu. Fakat, bizim bu olayda üzerinde durmak istediğimiz husus başkadır. Zira, böylesine önemli, millî menfaatlere zarar veren bir ifşaatta bile Amerikan Hükümeti gazete hakkında herhangi bir kovuşturmayla teşebbüs etmemiş, iki yüzyıldan beri aralıksız devam eden bir geleneği bozarak Basın'a sansür koymak ihtiyacını duymamıştır. Bir devlet savaş halinde iken, Basın'ın kendi kendisini kontrol etmesi sansürlerin en etkili olduğu gibi, millî bir görevdir de. Bu örnekleri verdikten sonra, şimdi bu vesile ile bir konuya kısaca değinmek istiyoruz:

Bazı Avrupalı gazeteciler ve politikacılar, kendi evlerinde olan bitenle ilgilenmeyip, komşularının, hatta uzak ülkelerin durumlarını eleştirmektedirler. Uluslararası toplantılarda özgürlük kahramanı kesilen bu kişilerin davranışları, maalesef, bazen kendi memleketlerindeki durumla ters düşüyor... Nitekim, bilhassa bazı Fransız gazetelerinde, başka ülkelerde cereyan eden olaylar ele alınarak mübalağalı bir biçimde dünya kamuoyuna yansıtılıyor. Oysa, Fransa' da da neler oluyor, neler olmuştur.

Gerçekten, Roger Errara'nın *Les Libertés à l'abandon* (1) (Elden Giden Özgürlükler) adlı kitabındaki belgeler her halde Basın Özgürlüğü savaşında büyük katkısı olan Fransa için onur verici olmasa gerektir. Nitekim kitabın yazarı kapağa şu sözleri koymuş: «Otuz yıldan beri Fransızlar özgürlüklerinin elden gittiğine pasif bir şekilde seyirci kalmaktadırlar. Voltaire'in ülkesinde. İnsan Hakları Beyannamesi'ni ilk kez ilân edenlerin, Dreyfus olayında dünyaya adalet dersi verenlerin memleketinde sansüre, işkenceye, mahkeme kararı olmadan tutuklanmalara, güdümlü televizyona göz yumulmaktadır. İşte, Fransa'da Basın Özgürlüğünün son otuz yıllık bilançosu budur. Yetmez mi?..»

Bu sözleri söyleyen bir yabancı değil, bir Fransız yazarıdır. Şu halde, Basın Özgürlüğü savaşını henüz bitmemiştir, devam ediyor. Hem de Basın Özgürlüğünün var olduğu demokrasilerde bile!..

(IX) Birleşik Amerika'da Haberleşme Özgürlüğü ve Anayasa

XVIII. yüzyılın sonlarında, Fransız ihtilâlcileri, İngiltere'ye nazaran yüzyıllık bir gecikme ile, dört beş yıl süren geçici bir Basın Özgür-

(1) Paris, 1968, yeni baskı.

lülü için mücadele ederken, Atlantik ötesinde, Birleşik Amerika'nın Virginia eyaletinde *Virginia's Bill of Rights* diye anılan yasanın 12. maddesinde şöyle deniyordu:

«That the freedom of the press is one of the great bulwarks of liberty and can never be restrained but by despotic governments».

(Basın Özgürlüğü, özgürlüklerin büyük kalelerinden biridir ve hiç bir zaman, müstebit hükümetler dışında bir yönetim onu kısıtlayamaz).

1791'de kabul edilen Birleşik Amerika Devletleri Anayasasında yer alan bu kavram, bu temel hakkı benimsemiş ve haberleşme özgürlüğünü kısıtlayacak, hatta denetleyecek her çeşit tedbirin alınmasını yasaklamıştır. O kadar ki, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında olduğu gibi, Vietnam Savaşı esnasında bile Basın'a sansür koymak, hatta kısıtlayıcı tedbirler almak hiç bir Amerikalı devlet adamının aklından geçmemiş, yahut geçse bile kimse buna teşebbüs edememiştir. Oysa, pek çok demokratik ülkede, böylesine sonsuz bir tolerans, geniş bir Basın Özgürlüğü tasavvur edilemez. Nitekim, Cezayir Savaşı esnasında Fransa'da nezaret altına alınan, tutuklanan ve mahkûm olan gazetecilerin sayısı inanılmayacak kadar çoktur.

Şu halde, gerçek Basın Özgürlüğünün aralıksız ve mutlak olarak, sadece İngiltere'de ve Birleşik Amerika'da devam ettiğini söyleyebiliriz. İki büyük demokrasinin verdiği iki büyük örnek. Dünyanın ve Basın'ın geleceği için, istisna da olsa, bu iki örnek umut vericidir. Ancak, bizi zaman zaman kuşkulandıran şey, bilhassa Birleşik Amerika'da Basın Özgürlüğünü kısıtlamak için son yıllarda beliren eğilimlerdir. Sayıları çok az da olsa, Basın'a karşı sert tedbirler alınmasını isteyen Amerikalı bazı politikacıların başında maaless ef eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Spiro Agnew gelmektedir. Fakat, iki yüz milyon özgür insan içindeki totaliter kafalardan çıkan çatlak sesler Amerikan kamuoyunun engin denizinde boğulup gitmektedir...

BASININ SORUMLULUĞU

(1) Basın Özgürlüğünü Korumak ve Denetlemek (1)

«Devletin, olumlu bir tutumla, haberleşme özgürlüğünü sağlamak için aldığı tedbirlerin, dolaylı olarak, haberleşme görevi için zorunlu koşulları yaratacağı muhakkaktır. Kitle haberleşmesinin *Sine quo non* (vazgeçilmez) bu iki unsurunu birbirinden ayırmak mümkün değildir. Özgürlük, görevin gereği gibi yerine getirilebilmesi için şart olduğu kadar, görev de özgürlükten doğmaktadır».

A — Basın Kuruluşları ve Basın'ın Kendi Kendini Denetimi: (Autocontrole)

Özgürlük ve *Müdahale* kavramlarının bağdaşamaz olduğunu; fakat toplum içinde düzenlenmemiş bir özgürlüğün de düşünülemeyeceğini; bu düzenlemenin bizzat özgürlük yararına olduğunu biliyoruz. Özgürlüğün gereği saydığımız bu davranış düzenlenmesinin kişi hak ve özgürlükleri temeline dayanan demokratik rejimlerdeki normal denetim yolu, müeyyideye bağlanmış kazai denetimdir. Bununla beraber, Basın ve Yayın Özgürlüklerinin kamusal nitelik taşıyan bir misyona yönelmiş bulunması, sözünü ettiğimiz denetim sorununu daha farklı bir açıdan mütalaayı gerektirmiştir.

«Basın Özgürlüğünün suistimalinin toplum içinde bazen pek vahim sonuçlar doğurması, kişi hakkının korunmasına yönelmiş kazai denetim yanında; bu kez görevin korunmasını amaç alan bir idari denetimi zorunlu kılmaktadır.

Mademki özgürlük, görevin zorunlu unsurudur; yani serbestçe yürütülmeyen kitle haberleşmesi, kendisine verilen ödevi yerine getiremeyecektir; mademki bu özgürlük bir başıboşluğa değil, fakat görevi amacından saptırmayacak nitelikte, ya-

(1) Bu bölümdeki hukukî bilgiler için bilhassa Prof. Dr. Feyyaz Gölcüklü'nün *Haberleşme Hukuku* adlı eserinden yararlandık (S.B.F. yayını).

ni görev gerekleriyle uzlaştırılmış ve serbestliği ifade etmektedir; şu halde Basın'ın görev yararına denetimini, kişi özgürlüğü adına itirazla değil, fakat görev adına memnunlukla karşılamak gerekir.

Kaldı ki Basın Özgürlüğü kötü kullanılmaya, amacından saptırılmaya başladığı zaman (hatırlamak gerekir ki Basın'ın günümüzdeki yaşantı koşulları böyle bir suiistimali körikler niteliktedir) devlet, haklı olarak, Basın üzerindeki denetimini arttırmaya, görev gereklerine uymayı sağlayacak tedbirlerini almaya çalışacaktır. Halbuki Basın üzerinde, hizmet gereğinden de olsa düşünebilecek denetimlerin en tehlikelisi, yozlaşmaya en müsaiti, siyasal otorite tarafından yürütülmek istenen denetimdir. İyi niyetle, yani görev lehine kullanılmaya başlanan bir devlet denetiminin, sonunda hangi yola döküleceğini önceden kestirmek imkânsızdır. Bu nedenle tedbirli ve müteyakkız davranma; siyasal otorite denetimini peşinen reddetmek, tutulabilecek en doğru yoldur. Bu işi yapabilmenin ilk şartı da, haberleşmede serbestlik kavramıyla çatışmayacak, yani özgür Basın'ın bünyesine uygun bir denetim yolunun bulunmasıdır.

Özgürlüğün suiistimali sonucu, Basın'ın görev göremeyecek bir duruma düşmesini önlemek, özgür ve sorumlu bir Basın yaratmak amacıyla öngörülen bu denetim. Basın'ın kendi kendini kontrolü müessesesini doğurmuştur. Bu duruma göre, mesleki Basın kuruluşları yalnız mensuplarının hak ve yararlarını korumakla yetinmeyecek; fakat, aynı zamanda meslek emperatiflerine uygun olarak mesleki disiplin ve meslek gereklerini sağlayacaklar, yani kendi kendilerini denetlemek suretiyle, gereğinde üyelerin davranışlarına karşı cephe alıp, tedbirler uygulayabileceklerdir.

Basın'ın kendi kendini denetimine ilişkin sorunları çeşitli açılardan ele almak gerekir».

(1). Bu konuda çözümü gereken ilk sorun mesleki kuruluşların hukukî bünyesi yani bunların kuruluş biçimleridir. Bunlar gönüllü ve ihtiyarî kuruluşlar olabileceği gibi, kanuna dayanan zorunlu kuruluşlar da olabilirler.

«İkinci olarak da üstünde durulacak husus, ister ihtiyarî ister kanunî olsun, kuruluşların bünyesi yani organların oluşmasıdır.

Nihayet bu kuruluşların yüklenecekleri ödevlerin belirlenmesi de gerekmektedir. Gerçekten Basın kuruluşlarına, geniş bir ödev anlayışıyla, Basın'ın her türlü sorunlarıyla ilgilenmek öde-

vi verilebileceği gibi; bunlar sırf bir disiplin mercii yetkisi tanımakla da yetinilebilir.

Sorunu bu yönlerden sırayla ele alalım:

Gönüllü veya ihtiyarî kuruluşlar hiç bir kanunî zorunluğa dayanmadan, müsterek hukuk hükümlerine uygun olarak arzu ile kurulan derneklerdir. Hiç bir zorunluk olmadan, ihtiyarî surette kurulmuş oldukları için yetkileri, kuruluş üyelerince kolaylıkla kabul edilecek; deyim yerinde ise, gazeteciler bu tür kuruluşları tepeden inme, kendileri dışında bir organ saymayacaklardır. Bu itibarla klasik Basın Özgürlüğü anlayışına daha uygun düşmektedir; mensupları üstündeki manevî otoriteleri daha güçlüdür. Müsterek hukuk tüzel kişileri olmaları nedeniyle de kuruluşları ve çalışmalarını bakımında herhangi bir özellik göstermezler.

Buna karşılık, gönüllü kuruluşların fiilî otoritelerinin, nüfuzlarının, meslek disiplini sağlamak için uyguladıkları müeyyidelerin fazla etkili olmadığını itiraf etmek gerekir. Bunlar tüm gazetecilik mesleği disipliniyi sağlamada yetersizdirler. Bütün bir ülke Basınına kapsar yetkilere sahip merkezi kuruluşlar haline gelmeleri pek güçtür.

Etki ve yetkileri geniş, yerleşmiş yani otoriteleri, mensuplarınca ortaklaşa kabul edilmiş gönüllü kuruluşlara örnek olarak İngiliz, Alman, Avusturya Basın Konseylerini, İsviçre Karma Basın Komisyonunu, İsveç Basın Komisyonunu gösterebiliriz».

(2). Kanunî kuruluşlar, zorunlu yani bir kanun hükmü uyarınca kurulan, yetkilerini üyelerinin muvafakatından değil fakat kanundan alan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğindeki kamu kuruluşları, meslek odalarıdır. (Bkz. Anayasa, Mad. 122) gazetecilik mesleğini yürütecek herkesin bu kuruluşa üye olması zorunludur. Odadan çıkarılma, mesleki faaliyetin son bulması demektir.

«Kanuna dayanan bu kuruluşların gönüllü kuruluşlardan daha güçlü, daha etkili olduğu, denetim görevini tam anlamda yürütebileceği, meslekte gerekli disiplini daha kolaylıkla sağlayacağı muhakkaktır.

Kanunî kuruluşların güçlü yönünü yapan bu nitelikler, aynı zamanda, bu tür kuruluşların tehlikeli ve sakıncalı yönünü de teşkil ederler. Gerçekten kanunî kuruluşlar kolayca otoriter bir kuruluş haline gelme eğilimindedirler; otorite ise, özgürlüğü kolayca silebilecek bir etkidir. Bundan başka, zorunlu olmaları nedeniyle de, kendilerine, meslekî çevrelerce *Yabancı bir*

vesayet mercii gözüyle bakılmakta, sevimsiz bir umacı gibi görünmektedirler. Zarurî olarak merkezi bir nitelik taşıyacak olan kanunî kuruluş, çoğu zaman, siyasal iktidarın yahut diğer fikir mihraklarının iştihasını kabartacak; böyle bir kuruluşu ele geçirmek arzusu pek çok çevrede duyulacaktır. Kanunî kuruluşların, kolayca Basın'da Üniformite ve Konformizme kayabileceğini, böyle bir eğilimin ise Basın'da Özgürlüğü yok edebileceğini de göz önünde tutmak gerekir. Faşist İtalya ve Nazi Almanya'nın sert disiplinli otoriter ve totaliter Basın Odalarının verdikleri örnekleri burada hatırlatmak yerinde olur.

Kanunî kuruluşlara örnek olarak İtalyan Gazeteciler Odasını, Hindistan Basın Konseyini gösterebiliriz».

B — Basın Şeref Divanı ve Basın Ahlâk Yasası:

(1). *Basın Şeref Divanı* : Memleketimizde Basın kuruluşları tamamen ihtiyarî nitelikte, müşterek hukuk hükümleri uyarınca kurulup düzenlenen (dernekler ve sendikalar) tüzel kişilerdir. Hiç bir resmî nitelik ve yetkiye sahip değildirler. Meslek emperatiflerinin denetiminden ziyade, meslek mensupları arasındaki dayanışmayı sağlamak amacına yönelmişlerdir. Uygulama, gazete sahipleri ile gazetecilerin (fikir işçileri) ayrı kuruluşlar içinde toplanması biçiminde gelişmektedir.

Esas itibarıyla herkes, serbestçe Basın mesleğine girebilmektedir; yani hukukumuzda, gazetecilik mesleğini seçecek kişilerin bir Basın kuruluşuna üye olmaları şartı aranmamaktadır. Muhabirler için Basın Kanununun 13. maddesinin getirdiği kayıtlamalar, bu konu ile ilgili bulunmakla beraber, saklıdır.

Gazetecilik mesleğinin memleketimizde bir deyimle de (yol geçen hanı) diğer bir deyimle de (birtakım türedilerin, koçancıların ellerini kollarını sallaya sallaya girdiği serbest bir liman) haline gelmesi; ekonomik koşulların Basın'ı özgür ve ciddi haberleşmeye zarar veren yollara itmiş bulunması, mesleğin denetimi ve düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Bu ihtiyaca cevap olmak üzere de 24 temmuz 1960 günü tamamen ihtiyarî nitelikte ve sırf Basın'da kendi kendini denetim görevini yüklenen bir Basın Şeref Divanı kuruldu. Aynı tarihte, 132 Basın kuruluşu, vücuda getirilmiş bulunan Basın Ahlâk Yasası'na uymayı kabul ederek taahhütname imzaladılar.

(2). *Basın Ahlâk Yasası*: Benimsenen sisteme göre, on maddelik Ahlâk Yasası bir yandan yasaklayıcı hükümler getiriyor, öte

yandan da Basın mensuplarına bazı görevler yüklüyordu. Yasaklanan hususlar: Gazetecilik mesleğini, ahlâka aykırı özel amaç ve yararlar alet etmek ve kamu yararına zarar verici bir şekilde kullanmak; müstehcen yayında bulunmak; galiz kelimeler kullanmak; şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapmak; kamu yararını ilgilendirmeyen hallerde kişilerin özel hayatını küçük düşürücü şekilde teşhir etmek; iftira ve isnatta bulunmak; dini istismar etmek; gerçeklerden maksatlı olarak ayrılmak; kişisel kanaat ve görüşlere haberlerin metninde yer vermek; kamu yararının kesin gerek göstermediği hallerde mahrem kaydıyla verilen bilgileri yayınlamak, haber başlıklarında haberin kapsadığı hususları kasıtlı olarak değiştirmek.

Gazetecilere verilen görevler ise: Doğruluğu kuşku uyandırabilen ve incelenmesi gazetecilik olanakları içinde bulunan haberleri yayınlamadan önce incelemek; haber kaynaklarının mahremiyetini korumak ve kendisine verilen sırlara saygı göstermek; ambargolara uymak; ilân niteliğindeki yayınları, ilân olduklarını tereddüde yer vermeyecek biçimde belirtmek; gönderilen cevap ve düzeltmeleri yayınlamak gibi hususlardır.

Yasaya uymayı taahhüt eden gazeteler Şeref Divanı'nın kararlarını yayınlamak yükümünü de üstlerine alıyorlardı.

Basın Şeref Divanı on üyeden kurulmuştu. Üyelerin yedisi Basın'dan (yasaya uymayı taahhüt eden kuruluşların temsilcileri arasından), üçü de Basın dışından (İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından seçilen bir profesör, İstanbul Barosu tarafından seçilen bir avukat, İstanbul ili içindeki en kıdemli ceza yargıcısı): Divanın başkan yardımcısı Basın dışı üyeler tarafından ve kendi aralarından, genel sekreteri de Basın temsilcileri arasından seçilmekteydi.

Sonrada yargıçların böyle bir kurulda görev alamayacakları anlaşıncı, Divanda yargıcın yerini İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü Müdürü yahut kendisinin görevlendireceği bir kişi aldı. Türkiye Gündelik Siyasî Gazete Sahipleri Sendikasının Şeref Divanından ayrılmasıyla da, bundan boşalan üyeliğe Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Müdürü veya görevlendireceği kişi getirildi.

Divan, Basın Ahlâk Yasasına aykırı görülen yayınları resen yahut şikâyet üzerine ele alacaktı; öngörülen müeyyide ise tamamen manevî nitelikte teşhirden ibaretti.

Büyük umutlarla temelleri atılan kuruluş, belki de öngörülmüş bulunan tek müeyyidenin etkisizliği yüzünden, daha ilk yıllarda başarısızlığa uğradı. Daha etkili bir müeyyide arama amacıyla Basın-

İlân Kurumu hakkındaki kanunun 49. maddesinden yararlanmak; bu suretle yasaya uymayan gazetelerin ilânlarını süreli olarak kesmek yoluna gidildi.

Gazeteleri en hassas noktasından vuran bu müeyyide verdikleri taahhüdü geri almalarına yol açtı. İlân kesme kararları aleyhine açılan iptal davaları da Danıştayca yerinde görülüp ceza niteliğindeki bu kararlar iptal olundu.

Ortaya çıkan bu güçsüzlüğe çare olmak üzere Basın-İlân Kurumunun, Basın Ahlâk Yasasını aynen benimseyen bir karar alması ve Basın Şeref Divanını da bilirkişi olarak kabul etmesi yolu seçildi. Böylece o güne kadar yapılan yetkisizlik itirazları önlenmiş olacaktı. Basın Ahlâk Yasasına aykırı hareketi teşhirin, tazminatı gerektiren bir haksız fiil sayılamayacağı yolunda verilen bir yargıtay kararı da Divana yeni, fakat nispi, bir güç kazandırdı.

Türk denemesinin başarısızlık nedenleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Divanın sadece ceza veren bir kuruluş olarak öngörülmesi; Divan bürosunun ve malî kaynakların yetersizliği; Divan bildirilerini yayınlayan gazetelerin azalması; Basın-İlân Kurumunun ilân kesme müeyyidesini uygulamak istememesi, sadece teşhir müeyyidesinin etkisizliği.

Bugünkü haliyle Basın Şeref Divanının kendinden beklenen görevi yerine getiremeyeceği artık sabit olmuş gibidir. Bu başarısızlık karşısında ve bu başarısızlığa rağmen Basın'ın oto-kontrolünden vazgeçmek de hiç bir surette söz konusu değildir. Özgür Basını devlet müdahalesinden korumak, toplum hayatındaki gerçek yerine oturtmak istiyorsak, bugünkü duruma bir çare bulmak, Basın'ın kendi kendini denetimi müessesesini işler hale getirmek bir zorunluktur.

(II) Bugünkü Türk Basını Üzerine Düşünceler

Türk Basının yüzyıllık tarihini, geçirdiği aşamaları, yaptığı mücadeleleri, özgürlük uğrunda verdiği şehitleri, Millî Mücadele'deki destanları, hatta ihanetleriyle kısaca gözden geçirdik.

Bundan başka, bugün Basınıımızın hangi meslekî ve kanunî tedbirlerle korunduğunu ve denetlendiğini de öğrenmiş bulunuyoruz.

Şimdi, bugünkü Türk Basını hakkındaki düşüncelerimizi de kısaca bildirelim:

Türk Basını, maalesef, henüz özlenen düzeye erişmiş sayılamaz. Daha önce de söylediğimiz gibi, Basınıımızın büyük bir kısmı duy-

gusal etkenlerden kendini bir türlü kurtaramıyor. Ve şu anda bizde fikir gazeteciliği hemen hemen yok gibidir. Bu bakımdan, yirmi, otuz yıl önceki gazetelerimizin, teknik noksanlarına rağmen, daha tatmin edici olduklarını söyleyebiliriz.

Oysa, Türkiye az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülkedir. Basın'a çok önemli görevler düşmektedir. Basın dediğimiz zaman yalnız yazılı Basın'ı değil, TRT'yi de kastediyoruz. Bugün Asya ve Afrika'da, daha yakın geçmişte sömürge iken şimdi bağımsız birer devlet olan ülkelerde bile kitle haberleşme araçları (Mass Media) artık halkı bilinçlendirme, eğitme ve kalkındırma için kullanılmaktadır. Kültür ve uygarlık alanlarında geri kalmış toplumlar, ancak teknolojinin en son olanaklarından yararlanmak suretiyle aradaki mesafeleri kapatabilecek sıçramalar yapabilirler. Kültürel kalkınma olmadıkça, ekonomik gelişme, sosyal ve siyasal demokratik rejimler temelsiz kalmaya mahkûmdur. Bu temeli meydana getirecek olan güç ise Basın'dır. Basın artık bir halk üniversitesi olmak zorundadır. Özgür olmak güzel şeydir. Ama, özgürlüğü toplumun yararına kullanmak şartıyla.

Türk Basını yüzyıl boyunca şerefli sınavlar vermiş, fakat zaman zaman bazı gazeteciler maalesef bu şerefli sayfaları gölgeleyen davranışlarda bulunmuşlardır. 1908'den sonraki Meşrutiyet devri Basın rezaletini anlattık. Düşman istilâsı altındaki İstanbul'da sayıları parmakla sayılacak kadar az da olsa millî davaya ihanet eden soysuzları gördük. Bunlar, Basın tarihimizde, o felâketli kara günlerde, Anadolu'nun ortasında, askerlerimizle birlikte kalemleriyle savaşan Türk gazetecilerine kıyasla devlerin yanında sefil birer cüceden başka bir şey değildirler...

Modern Demokrasi kavramından haberi olmayan bazı politikacılarımız ve devlet adamlarımız hâlâ Basın'ın bir *Dördüncü Kuvvet* olduğunun farkında değildirler. Baskı gruplarının varlığını, Demokrasinin yan güçlerinin, anayasal kuruluşların rejimin korunmasındaki etkenleri kabul etmek istemiyorlar. Hata ediyorlar... Eğer Türkiye'de Demokratik rejim otoriter rejime dönüşmüyorsa, bunun hikmetini sadece yasama meclislerinde sanmak haksız bir yargıdır. Zira, Türk Demokrasisi bazı ülkelerdeki gibi totaliter rejime dönüşmüyorsa, Türk Basını Demokrasiye gönül vermiş bir Basın olduğu içindir. Bu güçlü dost olmadıkça hangi Demokrasi ayakta durabilir?..

Bu kısa eleştiriden sonra, bütün dileğimiz, geçmiş musibetlerin bundan sonra Türk Basını için birer acı deneme ve ders olmasıdır. Genç kuşakların olaylar karşısında daha tarafsız, daha objektif olabileceklerine, duygularına kapılmadan halkı aydınlatacaklarına, kamu-

oyunu oluşturmalarına inanıyoruz. Bu vesile ile şimdi Uluslararası Basın Şeref Yasasını hatırlatalım:

ULUSLARARASI BASIN ŞEREF YASASI

Fransız Gazeteciler Sendikası'nın, bütün gazeteciler tarafından bir tür meslekî Anayasa hükmü olarak benimsenen deklarasyonu:

(1). Gazeteci bütün yazılarının sorumluluğunu eksiksiz ve kaçamaksız olarak üzerine alır ve taşıdığı bu sorumluluğun gereklerine katlanır.

(2). İftira, delilsiz, ispatsız iddia ve suçlama, belge ve delilleri değiştirme, olmayanı olmuş, olanı olmamış gibi gösterme, yalan, meslekte işlenebilecek kusurların en büyüğüdür.

(3). Gazeteci, meslek ahlâk ve onuru konusunda tek yargı yeri olarak ancak meslektaşlarının vicdanını bilir, ancak onların kesin kararını tanır.

(4). Gazeteci, ancak mesleğin haysiyeti ve onuru ile bağdaşan görevleri kabul eder.

(5). Haber almada taşıdığı niteliği ya da yetkiyi taşıyor-muş gibi ileri sürerek, veya başkaca hileli yollara baş vurarak karşısındakinin bilgisizliğini, yahut iyi niyet ve güvenini kötüye kullanmaktan kendini yasaklar.

(6). Gazeteci, taşıdığı sıfattan, mesleği dolayısıyla sağladığı ilişkilerden, ya da mensubu olduğu mesleğin etkisinden özel çıkarlar için yararlanabilecek herhangi bir kamu kuruluşundan para almaz.

(7). Gazeteci, özel ticarî veya malî çıkarlara yarar nite-likte herhangi bir yazı, ya da haberin altına imzasını koyamaz.

(8). Gazeteci, başkasının yazdığına, kendisi yazmış gibi im-za atamaz.

(9). Gazeteci, yazdığı yazıda bir başka gazetecinin yazdık-larından yararlanmışsa, onu belirtir, arkadaşının adını kendi ya-zısında açıklar.

(10). Gazeteci, daha az bir paraya çalışabileceğini bildirerek başka bir gazetecinin işinin kendisine verilmesini isteyemez. Onun işten çıkarılmasına önayak olamaz.

(11). Gazeteci, meslek sırrını kendi sırrı gibi saklar.

(12). Gazeteci, Basın Özgürlüğünü kendi veya başkalarının çıkarları için kullanmaz.

(13). Gazeteci, aldığı haberlerin doğruluk kurallarına uy-gun olarak yayınlanması hak ve özgürlüğünü titizlikle korur ve her zaman, her yerde, her soruna karşı ileri sürer ve yılmadan korur.

- (14). İnsaf, vicdan ve adalet gazetecinin ana ilkeleridir.
 (15). Gazeteci, gazetecilik ile polisliği birbirine karıştırmaz.

(III) Gazetecinin İnancı

Bugün bütün dünya hekimleri, İsa'dan önce V. yüzyılda yaşayan ünlü Grek Hekimi Hipokrates'in andını tekrarladıktan sonra meslek hayatına atılırlar. Basın mensuplarının da, hekimler gibi, meslek inançlarını bildiren yasalar vardır. Ancak hiç bir yasanın ahlâk kurallarını tam olarak sağladığı iddia edilemez. Bununla beraber, Basın-Yayın Tarihinde bu yasaların, bildirilerin etkisi yok değildir. Bu bildirilerden biri de, XX. yüzyılın başında, gerçekten heyecanlı bir idealizmin öncüsü olan, Birleşik Amerika'da Missouri Üniversitesi Gazetecilik Yüksek Okulu Dekanı Walter Williams tarafından yazılmıştır.

Ünlü Gazetecilik Profesörü şöyle diyor:

«Ben, gazetecilik mesleğine inanıyorum. Basın'ın kamu yararına bir görevle yükümlü bulunduğuna; tüm Basın mensuplarının, kamuoyunu eğitmekle sorumlu olduklarına; eğer küçük bir çıkar düşünecek olurlarsa, kendilerine bağlanan güvene ihanet etmiş olacaklarına inanıyorum.

Açık, temiz bir düşüncenin ve vicdanın, dürüstlük ve iyi niyetin, her namuslu gazetecinin temel ilkeleri olduğuna inanıyorum.

Bir gazetecinin, ancak ruhunda ve vicdanında gerçek olarak değerlendirdiği şeyi yazması gerektiğine inanıyorum.

Millî Güvenlik dışında, her türlü sansürün kabul edilmeyeceğine inanıyorum.

Bir gazetecinin kendi özel yaşantısında söylemeye cesaret edemeyeceği herhangi bir şeyi, Basın'da da hiç bir zaman yazmaması gerektiğine, herhangi bir dış baskıya nasıl eleştirici bir düşünce ile davranıyorsa, kendi kendine karşı da öyle davranması gerektiğine; başkasının eylemleri ve telkinlerinin arkasına saklanıp sorumluluktan kurtulamayacağına inanıyorum.

Reklâmcılığın, haberleşmenin ve yorumların, hiç bir ayırım gözetmeksizin en iyi şekilde, okuyucunun yararına olması gerektiğine; bir gazetede her şeyin bu gerçek mi, bu yararlı mı, bu doğru mu, dürüst mü? gibi aynı değer ölçülerinden geçme-

sine; her iyi gazetecinin toplum yararına yaptığı hizmetlere bakılarak takdir edilmesine inanıyorum.

En üstün başarıya ulaşan gazetecinin, insanlara karşı saygıda kusur etmemekle beraber Tanrıdan korkan bir kişi olduğuna; bağımsızlığına toz kondurmadığına, çevresinin ve iktidarın etkisinde kalmadığına, yapıcı, hoşgörülü (toleranslı), ama asla şüpheli olmadığına, kendine hâkim, sabırlı, okuyucularının tutsağı olmaksızın, onlara gerekli saygıyı daima gösterdiğine, nereden gelirse gelsin, adaletsizliğe karşı direndiğine, imtiyazlı kişilerin olduğu kadar, kitlenin de baskısına boyun eğmediğine, adaletin ve yardımseverliğin müsaade ettiği ölçüde herkese ve hatta her kişiye bir şans vermek için çaba sarfettiğine; uluslararası anlaşmaların ve birleşmelerin özgür dünyanın gerçekleşmesi uğrunda içtenlikle çalışmakla beraber, vatanına bağlı olduğuna inanıyorum.

Bu gazeteci; bugünün dünyasının yarattığı ve kendisini yaratan bu dünyaya hizmet eden, tam anlamı ile insancıl duygularla dolu bir kişidir».

Fransa'da iki dünya savaşı arasındaki yıllarda, iki adam politika alanında çok önemli rol oynamışlardı. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin hükümet buhranları içinde çalkalandığı bir devirde bu iki adamın tutumları, davranışları ve yargıları, bunalımların atlatılmasında, anlaşmazlıklara çare bulunmasında çok etkili olmuştu. Bunlar iki kardeşti: Maurice Sarrault ve Albert Sarrault. İkincisi birkaç kez bakan oldu. Maurice ise taşrada Toulouse şehrinde *La Dépêche* adlı gazetesinin başından hiç ayrılmadı. Fakat, Çağdaş Fransa Tarihini yakından izleyenlerin hepsi bu iki kardeşten gazeteci olanının memlekete daha yararlı hizmetler gördüğü kanısındadırlar. Zira. *La Dépêche* bölgesel gazeteler içinde bugün hâlâ yalnız en yüksek tirajlı olanlardan biri değil, aynı zamanda kamuoyu üzerinde en çok etkisi olanıdır da.

Özgür demokrasilerde *Dördüncü Kuvvet* olarak kabul edilen Basın gittikçe güçlenmektedir. Hele son yıllarda, radyo ve televizyon, yazılı Basın'ın yanında bu *Dördüncü Kuvvet*'in önemini daha da artırmış bulunuyor. Sosyal, ekonomik ve politik nedenlerle yaşam, yürütme ve yargı organlarının yetkileri bir taraftan artarken, diğer taraftan gittikçe daha dağınık bir manzara almaktadır. İşte, toplumların yaşantısında başlayan bu dağınıklığa düzen, kamuoyuna yön verecek, birleştirici, sentezci tek güç Basın'dır. 1972 yılında Fransa'da Başbakan istifa etmiş ve yerine başkası atanmıştı. Fakat o sırada halk bu yeni Başbakandan çok Fransız Radyo ve Te-

levizyon Kurumunun (ORTF) başına getirilen kişiyle daha fazla ilgilenmişti. Halkın kuşkulananmakta haklı olduğu genel seçimlerde anlaşıldı. Zira, Fransa gibi demokratik özgür rejimle yönetilen bir ülkede bile, seçim kampanyası esnasında, radyo ve televizyon yöneticileri muhalefet partilerine karşı tamamıyla eşit muamelede bulunmadılar. Hatta Cumhurbaşkanı Pompidou seçim kampanyasının sona ermesinden dört, beş saat sonra muhaliflerine karşı televizyonda bir konuşma yaparak Anayasa dışı bir davranışta bulundu. Ve cevapsız kalan bu konuşmanın hiç kuşkusuz seçim sonuçları üzerinde az çok etkisi oldu...

DÜŞÜNCE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ TEHDİT EDEN TEHLİKELER

(I) Basına Mali Baskı

İktidarlar, genellikle, Basın'a, doğrudan doğruya veya elaltından, yardım etmeyi politikalarına uygun bulurlar. Zira, yardım gören bir gazetenin başının üstünde daima Damokles'in kılıcı vardır...

Her mali yıl bütçesi hazırlanır ve meclislerde müzakere edilirken, gazete sahipleri «Acaba kâğıt fiyatlarına yeni bir zam yapılacak mı? Acaba filan vergi muafiyeti kabul edilecek mi?» diye kuşku günler yaşarlar. Fakat, akıllı ve Basın'la iyi geçinmek niyetinde olan hükümetler hiç bir zaman bu yollara baş vurmazlar. Ancak, iktidarların elinde böyle bir mali baskı yetkisinin bulunması bile Basın'ın büyük kısmında huzursuzluk, tedirginlik yaratmak için yetmekte ve dolayısıyla Basın Özgürlüğüne gölge düşürmektedir.

Diğer taraftan, özel sektör, yani ticaret ve sanayi erbabı da bu hususta iktidarlardan aşağı kalmaz. Bazı şirketler, zengin işadamları, her gazetecinin para ile satın alınabileceğini sanırlar. Bunun böyle olmasının nedenlerini biraz da bizzat Basın'ın kendisinde aramak yerinde olur. Zira, itiraf etmek gerekir ki, bilhassa ekonomik alanda, para karşılığında haber yayınlayan gazeteler de yok değildir. Ve Basın, maalesef, bünyesine musallat olan bu mikroplarla da savaşmak zorundadır. Bazı genç muhabirler ünlü işadamlarıyla aynı masada yemek yemekten, kadeh tokuşturmaktan gurur duyarlar. Fakat, bunun kendilerine neye malolacağını tahmin edemezler. Basın Özgürlüğü Savaşının bu tecrübesiz, acemi erlerini tehlikelerden, ah-lâk düşmanlarından korumak yöneticilere düşen bir meslek ve insanlık görevidir.

Bir gazetenin gerçekten özgür olabilmesi için kimseye minnet etmeden, borçlu olmadan, kendi yağı ile kavrulabilmesi, kendi gelir kaynakları ile yetinmesi gerekir. Ama ne var ki, bilhassa teknolojinin dev adımlarıyla Basın'ı da etkilediği bir devirde böyle ideal bir gazetenin yaşamasına hemen hemen olanak yoktur. Zira, yüksek tirajlı gazetelerin gelir kaynaklarının ancak % 35'i satıştan % 65'i

ise ilân ve reklamlardan sağlanmaktadır. (Bu oran bazen % 80'i bulur).

Böyle olunca, gazetelerin dolaylı olarak ilân ve reklam şirketlerinin baskısı altında bulunduklarını söylemek mübalağalı olmaz sanırız. Dünyanın en büyük tüketim ülkesi olan Birleşik Amerika'da çıkan *Mc Call's* adlı kadın dergisinde ev hanımlarını uyarıcı yazılar yazan ünlü gazeteci Betty Furness, günün birinde, *Kool Aid* adlı gıda maddesinin tamamıyla sentetik olduğunu öğrenir ve tabii okuyucularına derhal bildirmek üzere haberi yazıp Genel Yayın Müdürlüğünün masası üzerine bırakır. Derginin Müdürü Ray Eyes bu yazıyı sepete atar. Zira, *Kool Aid*, "*General Foods*" genel gıda sanayii şirketinin mamullerinden biridir ve şirket dergiye büyük ölçüde reklam vermektedir.

Amerika'nın Basın çevresi olan *Madison Avenue*'de çıkan gazete ve dergilere yılda verilen yirmi milyar dolarlık reklamın tutarı 300 milyar Türk Lirası, yani Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin üç misline; Pakistan'la Mısır Arap Cumhuriyeti millî gelirlerinin toplamına eşittir. Birleşik Amerika'da her yüz doların ikisi reklama harcanmaktadır. Reklam alanında % 2 ile başta gelen bu ülkeyi, % 1,56 ile Federal Almanya, % 1,14 ile Japonya, % 0,90 ile Fransa izlemektedir. Bu oranlar devletin tüm giderlerine göre hesaplanmıştır.

Görülüyor ki, muazzam bir endüstri halinde, üretici ve tüketiciyle ekonomik bir sistem içinde durmadan gelişen Basın'da reklamcılığın katkısı çok önemlidir. Bununla beraber, derhal ilâve edelim ki, reklamcılığın da kendine göre problemleri vardır.

Gerçekten, bir gazetenin, bir derginin, hatta devlete ait olsun, özel olsun, bir radyo ve televizyon işletmesinin kendini, tamamıyla, reklamlardan gelen yahut gelmesi hesaplanan gelirlere güvenerek aşırı iyimserliğe kaptırması çok tehlikeli bir davranıştır. Bu pembe gözlükleri takıp hayaller kuran, geçici başarılar sağlayan pek çok milyonluk tirajlı gazetelerin günün birinde iflâs ettikleri görülmüştür. Fakat, buna rağmen, yıllarca reklamcılara karşı müstağni davranan, hatta kafa tutan dünyanın en yüksek tirajlı aylık dergisi *Reader's Digest* (17 milyon); en pahalı günlük siyasî gazete *Le Monde* bile dayanamamışlar ve günün birinde sayfalarını reklam şirketlerine açmak zorunda kalmışlardır.

Tüketim toplumlarında reklamcılığın âdeta halkın beynini yıkadığı, biraz mübalağalı olmakla beraber, gerçek payı olan bir konudur. Ancak, son yıllarda, ticarî rekabeti kabul etmeyen Demirperde gerisindeki ülkelerde bile, yavaş yavaş reklamcılığın değilse bile

reklamın zorunlu olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Nitekim Çin Halk Cumhuriyetinde Komünist Partisi Genel Merkezi gazetelerin malî bakımından özerk olmalarına, tiyatrolar, sinemalar, küçük ilânlar ve daha pek çok halk hizmetleri için para karşılığında reklam kabul etmelerine müsaade etmiştir.

Şu halde, kapitalizmin bir icadı olan reklamcılığın gücünü komünist ülkelerin bile kabul etmeye başladıkları bir zamanda, Basın'ın bu yan kurumunu yıkmak değil, onu halkın daha çok yararına işleyecek hale getirmek ve Basın Özgürlüğü mücadelesinde kendine düşen görevi yapmasını sağlamak gerek. Zira, unutmamalıdır ki, eğer Basın bugün reklamcılığa muhtaç ise, reklamcılık da Basın'a muhtaçtır. Kapanan her gazete, susan her radyo veya televizyon istasyonu, bir reklam şirketinin de kapanması demektir.

(II) *En Büyük Tehlike: Basın İmparatorlukları*

Tarihte gelmiş geçmiş imparatorluklar gibi, Basın'ın da imparatorlukları vardır. Ve bunlardan bazıları da tıpkı ötekiler gibi, çökmüş bulunuyorlar.

Gerçekten, 4 milyon tirajlı *Collier's* Amerikan dergisinin 1956'da; 6 milyonluk tirajına rağmen *Saturday Evening Post* gazetesinin 1956'da, 6 buçuk milyonluk *Look* dergisinin 1971'de ve hele 10 milyonluk tirajı 5 milyona düşünce, 1972'nin son günlerinde, 36 yıllık başarılı bir yayın hayatından sonra *Life* dergisinin kapandığını düşünecek olursak, Basın'ın nasıl bir tehlike ile karşı karşıya bulunduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz. Unutmamalıdır ki, çöken bu imparatorluklarla birlikte yüzlerce aile de sıkıntıya düşmüş, binlerce meslektaş işsiz kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, yalnız 1947 yılı içinde Amerika'da 24 günlük gazete kapanmıştır. 1967'de ise, New York'ta *Herald Tribune*, *World Telegram* ve *Journal American* son sayılarını çıkarıp okuyucularına veda ettiler. Ve bugün Birleşik Amerika'da ancak bir veya iki gazetenin çıktığı kırk tane büyük şehir kalmış bulunuyor. Bu gazeteler de çoğunlukla aynı patronların elindedir. Bu da Basın'ın yoğunlaşması veya tekelleşmesi denilen (*Concentration de la Presse*) tehlikeli akımı meydana getirmiştir. Zira, bugünkü teknolojik olanaklar yüzünden gazete çıkarmak artık milyonlarca liralık yatırım gerektiren bir işletmecilik haline gelmiştir. Ancak zenginler veya sanayici grupları bu alanda yatırım yapabiliyor. Giderek, Basın

belirli çevrelerin ve kişilerin tekeline geçmekte, bir dereceye kadar bağımsızlığını ve özgürlüğünü kaybetmektedir. Birkaç örnek verelim:

Bugün, bilhassa Birleşik Amerika'da *Gazeteler Zinciri* denilen tröstler arasında bir *Gannett* şirketi vardır ki, elinde tam 53 tane günlük gazete bulunmaktadır. Ve doymak bilmeyen bu Basın devleri daha da gelişiyor.

Bu tekelcilik akımı Amerika'dan Avrupa'ya da sıçramış bulunuyor. Almanya'da günlük Basın'ın büyük bir kısmının Axel Springer adında bir işadaminin; dergilerin çoğunun ise *Grüner-Jahr* işletmeciliğinin elinde olduğunu; İngiltere'de *International Publishing* ve *Thomson* adında iki dev Basın işletmeciliğinin gazete ve dergilerin dörtte üçüne sahip olduğunu; nihayet, Fransa'da da küçük balıkları yuta yuta büyüyen on kadar Basın gruplaşmasının tüm Basın'ı kontrolü altına aldığı bir gerçektir. Japonya'yı da bu Batı ülkeleri kategorisine ilâve edebiliriz. Zira, 5 milyon tirajlı *Mainişî Şimbun*, 6 milyonluk *Yomiuri Şimbun* ve 7 milyona yaklaşan *Asahi Şimbun* gibi dünyanın en yüksek tirajlı gazetelerinin çıktığı bir ülkede, dev bir sanayileşmeye paralel olarak gelişen Basın'ın ekonomik baskıların dışında kalmasına olanak yoktur.

Diğer taraftan, Basın imparatorluklarının yanında reklam imparatorluklarının da bulunduğunu unutmamak gerekir. Hatta bunlar ötekilere de hâkimdir. Dünyanın en yüksek tirajlı dergisi *Reader's Digest*'in (17 milyon) bile otuz üç yıl reklam yayınlamamak hususunda direndikten sonra, nihayet 1955'te reklam şirketlerine boyun eğmek zorunda kaldığını daha önce söylemiştik. Reklam kabul etmeye karar verdikten sonra bu derginin ilk sayısında yayınlanan reklamların toplamı 62 milyon dolardı (868 milyon Türk Lirası).

Bizim ölçülerimize göre havsalanın alamayacağı bu rakam da gösteriyor ki, Basın Özgürlüğü savaşı öyle kolay kolay sona erecek bir savaş değildir... Nitekim Fransa'da ünlü bir siyasî günlük gazete vardır: *Le Monde*. Bu gazetenin sahibi kendi personelidir. Sosyal eğilimi bakımından *Le Monde* reklam denilen kurumun yıllarca karşısında mücadele etmiş ve reklam yayınlarından çok okuyucu kitlelerinden sağladığı gelire dayanarak yayına devam etmiştir. Bu yüzden de Fransa'nın en pahalı satılan gazetesidir. Fakat, bağımsızlığı için bu derecede kışkırtıcı olan bu gazete bile, nihayet, günün birinde «Pes» demek zorunda kalmış ve reklamcılığın çemberi içine girmiştir. Şu anda sol eğilimli *Le Monde*'un gelirinin % 70'ini reklamdan sağladığını söylersek şaşmayınız...

Henüz büyük bir sanayi ülkesi olmayan Türkiye'de yukarda belirttiğimiz tehlikelerin var olduğunu iddia etmek biraz mübalağalı

olursa da, aynı ekonomik ve teknik koşulların aynı sonuçları ilerde doğuracağını söylemek de kehanet olmaz sanırız. Kaldı ki, daha şimdiden, devleşme istidadı gösteren bazı gazetelerin ulaştıkları zirvede durabilmek için birtakım yan tedbirlere baş vurmak, destekleyici yayınlarla gelir kaynaklarındaki gittikçe büyüyen gedikleri kapatmak zorunda kaldıkları gözden kaçmamaktadır. Belirtiler, ister istemez, yirmi, otuz yıl önceki Amerika'yı, on yıl önceki Avrupa'yı hatırlatmaktadır. Ve bu tehlikeli akımı durdurmanın kolay olduğunu sanmıyoruz.

(III) Avrupa Konseyi ve Basının Geleceği

Basın için ve giderek Basın Özgürlüğü için beliren bu tehlikeyi Avrupa Konseyi'nin *Concentration de la Presse* (Basın'ın Yoğunlaşması veya Tekelde Toplanması) problemi hakkında 21 ekim 1972'de yaptığı toplantıya ait raporları yayınlayan bültenden izleyelim:

«Gazetelerin gruplaşması eğilimi tüm Avrupa'da görülmektedir. Haberleşme kaynaklarının daralması yüzünden halkın haber alma özgürlüğünün kısıtlanmasından korkulmaktadır. Avrupa Konseyi bu problemi, özel olarak hükümetlerin uzmanlarından bu amaçla kurulan bir komiteye ve parlamento meclisine havale etmiş bulunuyor. 1972 yılı ekim ayında Strasbourg'ta toplanan Avrupa Parlamentolar Meclisi, İsveçli Sosyal-Demokrat Parlamenter Kaj Björk ve Hollandalı Halkçı-Katolik Parlamenter Van der Sanden'in bir rapor hazırlamalarını ve Basın'ın yoğunlaşması konusunu müzakere etmiştir».

Yapılacak incelemeler sonunda hazırlanacak olan bu raporun 1973 yılı başında sunulması ve gazetelere yapılabilecek yardımları, üye ülkelerdeki Basın'ın durumunu ele alması isteniyordu.

Avrupa Danışma Konseyinin 21 ekim 1972'de yaptığı 14. Toplantıda alınan 534 sayılı kararda şöyle denilmektedir:

«(1). Politik Sorunlar Komisyonunun raporunu inceleyen meclis,

(2). Gazetelerin veya gazete gruplarının sayılarının gittikçe azalması yüzünden Basın'da çeşitli düşüncelerin yayınlanması olanağının fiili yahut muhtemel bir tehdit altında bulunması karşısında duyduğu ilgiyi belirtir;

(3). Basın'da çeşitli düşünce ve akımları yansıtabilmek ve bilhassa ulusal ve bölgesel ihtiyaçlara cevap veren gazetelerin yaşamalarını sağlamak üzere yardım tedbirleri almanın gittikçe daha gerekli olabileceği kanısını belirtir;

(4). Uzmanlar Komitesinin Basın'ın yoğunlaşması hakkındaki raporunu en kısa zamanda sunacağı ve bu raporun yayınlanacağını umar;

(5). Politik Sorunlar Komisyonu, incelemeleri sürdürmek ve gelecek toplantılardan birinde, Hukuk Sorunları Komisyonunun vereceği bir raporla birlikte, Basın'a yardım yapmak üzere alınacak tedbirleri daha ayrıntılı bir şekilde belirten bir rapor hazırlamakla görevlendirir».

Avrupa Konseyi Hukuk Sorunları Komisyonu tarafından hazırlanan ve Raportör Fanelli'nin sunduğu 5 ekim 1972'de oy birliği ile kabul edilen raporda özetle şu hususlara değinilmektedir:

«Söz ve haberleşme özgürlüğü hakkını tehdit eder bir nitelikte olmasaydı, gazetelerin kapanması, küçüklerin büyükler tarafından yutulması ve Basın'ın tek elde toplanması olayı bizi bu derecede ilgilendirmezdi. Zira, bu özgürlük hakkı *Avrupa İnsan Hakları Antlaşması*'nın 10. maddesinde aşağıdaki cümlelerle sağlanmış bulunuyor:

(IV) *Avrupa İnsan Hakları Antlaşması'nın* *10. Maddesi*

(1). Her insanın söz özgürlüğü ve hakkı vardır. Bu özgürlük düşünce özgürlüğünü ve haberleri yahut düşünceleri, herhangi bir resmî otoritenin baskısı olmadan ve sınır tanımaksızın alınıp başkalarına ulaştırılması olanağını kapsamaktadır. Bu madde, devletin radyo, televizyon veya sinema yayınlarını denetlemesine engel değildir.

(2). Bu özgürlüklerin kullanılması birtakım görevleri ve sorumlulukları da getirmektedir. Bundan ötürü, demokratik bir toplumda, milli güvenlik, ülkenin bölünmezliği yahut halkın mal ve can güvenliği, asayişin sağlanması ve suçların önlenmesi, sağlığın, ahlâkın, onur ve haysiyetlerin korunması, mahrem haberlerin açıklanmaması yahut adaletin tarafsızlığının ve otoritesinin sağlanması için bu özgürlüğü kısıtlayıcı koşulları ve cezaları getiren yasalar çıkartılabilir».

Avrupa Konseyi Hukuk Sorunları Komisyonu raporunun bundan sonraki kısmında, «Basın'ın yoğunlaşması ve gazetelerin tek elde toplanmasının her ne kadar yukardaki maddeyi ve antlaşmayı doğru-
dan doğruya ihlâl etmiyorsa da, kişinin haberleşme özgürlüğünü do-
laylı olarak daraltmaktadır» deniliyor.

Daha sonra, 9-12 eylül 1968 arasında Salzburg'ta kitle haberleş-
me araçları üzerinde insan hakları konulu uluslararası konferanstan
alınan olumlu sonuçlar, 1970'de yapılan tavsiyeler ve Avrupa Konse-
yi Hukuk Kurulunun bu tavsiyelere uyarak uzmanlardan bir ko-
misyonu görevlendirdiği hatırlatılıyor.

Hukuk Sorunları Komisyonu bundan başka şu önemli hususlar
üzerinde duruyor:

(1). Birçok gazetenin bir tek patronun elinde toplanması,
çeşitli fikirlerin belirmesine engel olabilir (Bilhassa bu gazetelere
tek başına sahip olan kimse kendi düşüncelerini *İmposer* etmek
isterse). Bundan ötürü, bu durumda olan bir patronun, genel po-
litikasının sınırları içinde, gazetelerin yazı kadrolarına da az çok
özgürlük ve bağımsızlık tanınması önerilmiştir. Gazetenin sahibi
müessesenin malî sorumluluğunu taşıdığı için onu etki yapmak-
tan tamamıyla menetmek imkânsızdır. Şu halde, bu konuda ga-
zete sahibiyle yazı kadrosu arasında anlaşarak, gazetecilere de
bir düşünce ve haber verme özgürlüğü olanağı sağlamak müm-
kün görülmektedir.

(2). Federal Almanya'da iki yılda bir toplanan Hukukçu-
lar Konferansı (Juristendang) bu konuyu gündemine almıştır.
Alman hukukçularının bu husustaki raporlarından ve tavsiye-
lerinden yararlanmak yerinde olur.

(3). Gazetelerin tek elde toplanması ve giderek sayılarının
çok azalması kişinin ispat hakkı olanaklarını da azaltmaktadır.

(V) *Basında Yoğunlaşmanın ve Gazetelerin Tekelde Toplanmasının Nedenleri*

Basının yoğunlaşmasının ve gazetelerin tek elde toplanmasının ne-
denleri kısaca şöyle sıralanabilir:

Basında yoğunlaşma, gazetelerin birleşmeleri, en güçsüzlerin ka-
panması veya büyük gruplar tarafından yutulmasından ileri gelmek-
tedir. Bu olay, haddinden fazla dolan veya yavaş gelişen bir pazar-
da okuyucu kitlesini ve reklamları kendilerine çekmek amacı ile

gazeteler arasında cereyan eden kıyasıya rekabetten doğmaktadır. Bazı gazeteler, sadece kuruluş temellerindeki ihtiyaçlara artık cevap veremedikleri için yayına son vermek zorunda kalabilirler. Fakat, başka hallerde, karşılaştıkları güçlükler Basın'ın ekonomik durumunu yansıtmaktadır. Sosyal ve politik değerleri ne olursa olsun, bu durum onların kapanması veya daha güçlü olanlarla birleşmelerini zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar bu bir ülkeden diğerine ve bir gazete kategorisinden ötekine değişmekte ise de, olayda faktörler vardır. Gazetelerin bir taraftan reklamlardan, diğer taraftan satıştan sağladıkları iki yönlü gelir kaynağına bağlı oluşları, maliyetin artışı ve ne de olsa başka haberleşme araçlarıyla (radyo, televizyon, sinema) olan azımsanmayacak rekabet, Basın'da yoğunlaşmaya ve tekelde toplanmaya doğru başlayan güçlü akımı besleyen faktörleri meydana getirmektedir. İkinci veya üçüncü sınıf bir gazete, kısa yahut orta vadeli zararları ne olursa olsun, önemli yatırımlar sayesinde okuyucularının ve reklamcılarının ilgisini çekebilir, yahut bunları kaybetmek pahasına tasarrufa gider, zararını asgariye indirebilir.

Güçsüz bir gazetenin politikası ne olursa olsun, aynı kategoriye dahil veya aynı bölgede çıkan gazetelerin sayısının bir iki taneden fazla olmasına, yan yana yarışmalarına piyasanın gücü şiddetle karşı koymaktadır. Tirajları çok düşük olanlar, birtakım özel okuyucu kitlesini ve reklamcılarını kazanmak sayesinde yaşayabilirler.

Tecrübe gösteriyor ki, gazetelerin tekelde toplanması akımı devam edecektir ve belki de bunun önüne geçilemeyecektir. Bugünkü koşullar altında, gidişatı değiştirmek hemen hemen imkânsız görünüyor. Maliyet fiyatları arttıkça ve piyasa haddinden fazla doldukça, yeni bir gazetenin çıkması için gereken yatırımlar ve riskler tehlikeli bir hal almaktadır. Ancak, birleşmiş gazeteler grup halinde bu tehlikenin dışında kalabilirler.

(VI) Basında Tekelciliğin Haberleşme Özgürlüğüne Etkisi

Bu soruna eğilmemizin nedeni, ekonomik hayatın bugünkü akımlarının Basın Özgürlüğünü önemli bir ölçüde, hatta bazen fiilen tehdit eder bir nitelik almasıdır. Gelişmiş demokratik toplumlarda *Özgür Basın* deyimi sadece sansürün olmaması ve hükümetlere karşı bağımsızlık demek değildir. Toplu olarak Basın bir Demokrasinin yaşaması için gerekli politik kamuoyunu oluşturmak üzere kullanılan

yararlı bir araçtır. Basın bu görevini ancak hizmet ettiği toplumun çeşitli politik görüşlerini, yararlarını, sosyal ve kültürel akımlarını yansıttığı takdirde yerine getirebilir. Gazetelerin birleşerek gruplaşması ve tekelde toplanması sonunda, haberlerin seçimi olanağı azalmakta, giderek okuyucular çeşitli gazetelerde çıkan siyasal yorumlar arasından serbestçe seçmek olanağından yoksun kalmaktadırlar. Her ne kadar radyo ve televizyon, bir dereceye kadar, bu boşluğu doldurmakta iseler de, yazılı Basın'ın yerini tutamazlar. Bunun için pek çok gazetenin yaşayabilmesi, daha geniş bir gruba katılmakla kabil olabilmektedir. Ancak, bu olay çok zararlı bir hareket değildir. Basın'ın tekelde toplanmasını ekonomik hayatın başka alanlarında da sakınılmaz ve çoğu zaman özlenen, istenen bir olay olarak kabul edilen geniş umutlar besleme, rasyonalizasyon genel akımı gibi dar bir açıdan mütalaa edemeyiz. Zira, birçok gazete tek bir patronun kontrolünden geçtiği takdirde, Basın'da çeşitli düşüncelerin yer almasına olanak kalmayacağını daha önce de belirtmeye çalıştık. Bazı kimseler, bilhassa gazeteciler, bugünkü şekliyle devam edecek olursa, demokratik bir toplumda Basın'ın fonksiyonunu yapıp yapamayacağını kendi kendilerine sormaktadırlar.

(VII) Tekelciliğe Karşı Alınacak Tedbirler

Bu bunalım genel değildir ve tüm gazeteleri aynı derecede etkilememektedir. Sadece günlük Basın ele alınmıştır. Bununla beraber, Basın'ın çok çeşitli organları kapsadığı düşünülecek olursa, yalnız günlük gazeteleri değil dergileri de ele almak gerekir.

Mamafih, yoğunlaşma akımı dergileri muhakkak ki daha az etkilemektedir. Örneğin, İsviçre Basını ile İngiliz Basını arasında çok fark vardır. 6 milyon 300 bin nüfuslu İsviçre'de 118 günlük gazete çıkarken, 55 milyon 500 bin nüfuslu İngiltere'de sadece 123 günlük gazete vardır (hem de bu sayıya İngiltere'de çıkan pazar nüshaları, dört buçuk milyonluk tiraja ulaşanlar da dahildir).

Şu halde, bütün ülkelerde uygulanabilecek tek bir tedbir düşünmek mümkün değildir. Çeşitli ülkeler için çeşitli çareler aramak gerekiyor. Nitekim, birçok ülkede Basın'a ulaştırma, haberleşme ve vergi alanlarında indirimler yapılmak suretiyle dolaylı yardımlar sağlanmaktadır. Bazılarında ise en güçsüz gazetelere açıkça ve tercihli olarak yardım yapılması, bu ülkelerde çeşitli düşünceleri yayan gazetelerin yaşamalarının Basın Özgürlüğünün devamı için ge-

rekli olduğu kanısının hâkim olduğunu gösterir. Gazetelerin çeşitli düşünceleri yansıtacak şekilde devam etmelerini sağlamak amacı ile hükümetlerin yardımıda bulunmalarının Basın'ın bağımsızlığına zarar verdiğini ispat edecek hiç bir neden yoktur. Yapılan incelemeler göstermiştir ki, Basın'ın tekelleşmesi akımı hızını kaybetmemektedir ve bağımsız bazı gazetelerin daha kapanması önüne geçilmez bir hal almıştır. Nitekim 1967'de *Günther Komisyonu*'nun hazırladığı rapordan, Federal Almanya Cumhuriyetinde Basın İşletmelerini tehdit eden ekonomik tehlikeler ve bunların Basın Özgürlüğüne yaptıkları olumsuz etki etraflıca belirtilmiştir. Henüz tehlikenin çok büyük olmadığı ülkelerde bile gelecek için kuşku duyulmaktadır. Zira, ulusal ayrılıklara rağmen, Basın sanayii her yerde ortak nitelikler göstermekte ve mukayese yolu ile Batı Avrupa Basınının durumu hakkında sonuçlar çıkarmayı sağlamaktadır.

Batı Avrupa'da günlük gazetelerin tekelerde toplanması, durgun yahut çok az gelişen bir piyasada, gittikçe güçsüzleşen bağımsız gazeteler veya gazete grupları arasında cereyan eden şiddetli rekabetten ileri gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda çıkmakta olan gazetelerin üçte biri kapanmış veya daha güçlü olanlara katılmıştır. Bu gazetelerden bazıları savaşla birlikte fonksiyonları tükendiği için sahnedan çekilmişlerdir. Gazeteler arasında gerçek rekabet ise ancak 1950 yıllarında Basın'a yapılan kısıntılardan sonra başladı. Bazı ülkelerde, örneğin İngiltere ve Federal Almanya'da, daha ziyade gazetelerin mülkiyetlerinin tekelerde toplanması üzerinde durulmuştur. Nitekim Almanya'da beş gruptan en önemlisi olan *Axel Springer* grubu günlük gazetelerin ve pazar sayılarının tümünün % 39'unu elinde bulunduruyor. Hollanda'da 1950'de 115 gazeteye 60 kişi sahipti; 1971'de ise sadece 34 kişi 98 gazetenin sahibidir. Buna rağmen, tekelerde toplanan gazetelerin tirajı azalmamış, hatta artmıştır. Harcanan kâğıt miktarı ise dört, beş kat fazlalaşmış bulunuyor. Bu da gösteriyor ki, bir gazete tirajı yükseldiği halde kapanabilir.

(VIII) Tekelciliğe Sebep Olan Faktörler ve Radyo-Televizyon Rekabeti

- (a). Basın'ın reklamcılığa bağlı oluşu;
- (b). Gazetelerin fiyatlarını bir yerde tutmanın güçlüğü;
- (c). Maliyet fiyatlarının gelir kaynakları ile mukayese edilemeyecek derecede artışı;

- (d). Radyo ve televizyon rekabeti;
- (e). Parasız dağıtılan bildirilerin, reklamların verdiği zarar.

Yukarda sıralanan faktörlerden bundan önceki bölümlerde, sırası geldikçe bazı vesilelerle bahsettik. Ancak, radyo ve televizyonun Basın'la rekabeti üzerinde durulan bazı konulara bir kez daha değinmek yerinde olacaktır kanısındayız.

Gazetelerin göğüslemek zorunda kaldıkları ekonomik güçlüklerden başka, Basın'ın gücünü kaybedişinde radyo ve televizyonun başlıca neden olduğunu farzetmek gerçi ilginç görünmektedir. Oysa, Basın, radyo, televizyon ve sinema arasında eşit bir rekabet üzerinde araştırma yapmak üzere Federal Almanya'da kurulan *Michall Komisyonu* bu tezi doğrulayacak hiç bir delil bulamamıştır. İngiltere'deki *Royal Commission on the Press* (Kraliyet Basın Komisyonu) da aynı sonuca varmıştır. Gerçi radyo ve televizyonun son dakikada önemli haberleri verme avantajı vardır. Fakat, halk için günlük gazetenin de kendine özge avantajları yok değildir. Gerçekten, bir gazetenin üç sütununu dolduran doyurucu bir haberi televizyonda yaymak için yarım saat ister. Buna da hiç bir televizyon programında yer vermezler. Radyo ve televizyon rekabeti Basın'ın durumunu ancak ikinci derecedeki etkenleriyle güçleştirebilir. Televizyonun rekabeti gazeteleri bir bakıma haberleşme alanlarını geliştirmeye, makale ve temel yazılarını, mali güçlerini ve piyasa ihtimallerini aşacak ölçüde hazırlamaya zorlayabilir. Diğer taraftan, radyo ve televizyon kurumları günlük gazeteler üzerine bir araştırma yaptıkları zaman, genellikle Basın'a, belki de özel olarak, halkın ilgisini herhangi bir sansasyon gazetesinde çıkan makaleye çekebilirler. Bundan başka televizyon çıktığından bu yana, gazetelerin tirajlarının azaldığı ispat edilmiş değildir. Mamafih, geleceği düşünmek de gerek. Genç kuşak bazen *Televizyon Kuşağı* diye nitelendirilmektedir. Öyle ya, insan genç yaşta bir gazete okuma alışkanlığını elde etmezse, belki ileride de hiç okumayabilir...

Reklamcılığa gelince: Radyo ve televizyonun gazetelerin elinden bir miktar reklam kaptığı inkâr edilemez. Ancak, unutmamalıdır ki radyo-televizyon reklamcılığı gelip geçicidir; dinleyici, seyirci aldırış etmeyebilir. Fakat, bir okuyucu, en önemli haberler arasına yerleştirilmiş cazip bir reklamı okumadan geçemez. Hem öyle reklamlar vardır ki belirli bir okuyucu kitlesine hitap eder. Gazete işte bu olanağa sahiptir. Reklamlar için olsun, haberler için olsun, her iki araç birbirini tamamlamaktadır. Esasen, eldeki rakamlar, gazetelerde de, radyo ve televizyonda da, reklamların arttığını göstermektedir.

Bununla beraber, Basın'ın karşılaştığı ekonomik güçlükler artıkça, radyo ve televizyon reklamcılığını geliştirmek amacı ile yapılacak her öneride gazetelerin yararları da göz önünde tutulmalıdır. Norveç, İsveç ve Belçika gibi, televizyonda reklamcılığa yer vermeyen ülkelerde gazetelerin çeşitli düşünceleri yayınlayacak sayıda devam edebilmelerinin bu sayede sağlanabildiği kanısı vardır. Bunun aksini ispatlamak kolay olmasa gerek. Ancak, ilâve edelim ki, televizyonda reklam programları bazı koşullar yüzünden gazetelere belki zarar vermeyecek ölçüdedir.

Bu kısa tartışmadan bir sonuç çıkarmak gerekirse, radyo ve televizyonda reklam yayınlarının belirli ölçüde olması temenni edilir diyebiliriz.

(IX) Basında Tekelciliğin Düşünce ve Söz Özgürlüğünü Kısıtlaması ve Alınacak Tedbirler

Bundan on veya yirmi yıl sonra durumun ne olacağını tasavvur etmeye çalışırsak, gazetelerin tekelde toplanmasının haberleşme özgürlüğünü ne dereceye kadar azaltacağını tahmin ederek şimdiden korkmamaya imkân yoktur. Şimdilik, nazari olarak şu üç nokta üzerinde durabiliriz:

(a). Önemli sayıda gazetelerin kapanması dolayısıyla Basın'a tek bir gazetenin hâkim olması;

(b). Gazetelerin mülkiyetlerinin bir veya birkaç elde birleşerek yazı kadrosunun bağımsızlığını, haberleşme özgürlüğünü tehlikeye düşürecek ölçüde kısıtlaması;

(c). Basın'ın reklamcılığın baskısı altına girmesi, giderek yazı kadrosunun bağımsızlığını azaltıp okuyucu kitlesini çeşitli düşünceleri öğrenmek olanağından yoksun bırakması. Nitekim birçok ülkede gazetelerin sayısı bölgelerde teke inmiş bulunuyor. Örneğin Federal Almanya'da 1954'te halkın % 8'i tek gazeteli bölgelerde oturuyordu, 1971'de bu oran % 20'ye yükselmisti. Yani 12 milyon Alman vatandaşı tek gazete okumaya ve giderek, bu gazetenin haberleşme ve yorumlarının -beğensin beğenmesin- etkisi altında kalmaya mahkûm demektir. İsveç'te, Hollanda'da, Danimarka'da ve daha pek çok ülkede durum bundan farklı değildir. Danimarka'da kurulan bir komisyonun verdiği raporda *Günlük Basın ve Toplum* sorunu incelenmiş ve mahalli gazetelerin tekelde toplanmasının bölgesel ve genel politik haberleşmeyi tehlikeye sokabileceği ileri sü-

rülmüştür. Ülke çapındaki yoğunlaşmadan ziyade bu mahallî Basın tekelciliği üzerinde durmak daha isabetli olacaktır. Ünlü İngiliz romancısı A. J. Cronin *The Northern Light* (Kuzey Işığı) (1) adlı kitabında, namuslu bir taşra gazetecisinin, gazetesini yutmak için her çeşit hile ve dalavereye baş vuran Londralı kodamanlara karşı yaptığı mücadeleyi realist bir üslupla anlatıyor. Bu hazin maceranın kahramanı Henry Page bugün Dünya Basınında fazilet mücadelesi yapan yüzlerce, binlerce meslektaştan sadece biridir.

(X) *Basın ve Halk*

Gazetelerin kapanması her zaman halkın ilgisizliği yüzünden meydana gelen bir olay değildir. Bir gazetenin yayın hayatından çekilmesi veya daha güçlü ellere geçmesinin, o gazetenin okuyucusunun bağlılığı ile hiç bir ilgisi yoktur. Aksine, okuyucu kitlesi gazetesini sever, hatta onu korur da. Viyana'da *Kurier* gazetesinin, ekonomik nedenlerle, tekeli bir işletmenin eline geçmek üzere olduğunu öğrenen halk direnmiş ve cebinden fedakârlık yaparak gazetesini yutulmaktan kurtarmıştır. Fransa'da, birkaç yıl önce, oldukça yüksek tirajlı bir gazete olan *Paris Jour* sahibinin anı kararı ile, hükümetin yardım teklifine rağmen kapandığı zaman, halkın tepkisi ilginç olmuştur. Basın'ın karşılaştığı ekonomik güçlükler, kamuoyunun oluşmasında oynadığı rol ve haberleşme organlarının çeşitli olması gereği üzerinde inceleme yapılır, çareler aranırken, subjektif bir faktörü ihmal etmek, daha doğrusu okuyucu denilen önemli unsuru hesaba katmamak için maalesef bir eğilim vardır. Oysa, okuyucu yukarıda söylediğimiz gibi, kendi gazetesini sever ve ister.

1972 yılında, Fransa'da grev yüzünden bir ay kadar çıkmayan *Le Sud-Ouest* (Güney-Batı) bölge gazetesinin yerini bu süre içinde Paris'te yayınlanan yurt çapındaki büyük gazeteler almıştı. Fakat *Le Sud-Ouest* tekrar çıkmaya başlar başlamaz halk ötekileri bırakıp yine kendi gazetesini okumaya, hem de eskisinden daha çok sayıda satın almaya başladı. Zira, ulusal gazeteler bölgesel gazeteler kadar mahallî haberlere ve reklamlara yer vermezler.

1962-1963 yılları arasında New York Basınına üç ay süreyle felce uğratan grevden sonra yapılan anket sonunda ve Fransa'da ka-

(1) Bu eser Türkçeye Barış Perin tarafından *Son Baskı - Bir Gazetecinin Fazilet Mücadelesi* adıyla çevrilmiştir (Ankara, 1970).

muoyunda sondajlar yapan **SOFRES** kurumunun araştırmalarıyla anlaşılmıştır ki, halk, yurt çapındaki ulusal gazetelere, radyo ve televizyona rağmen, bölgesel ve mahallî gazeteleri kendisine daha yakın bulmaktadır. Bununla beraber, bu gazetelerin halk üzerindeki bu olumlu etkilerini, ileride başka güçlü Basın gruplarından birine katılmak suretiyle kötüye kullanmaları ihtimali ve tehlikesi daima göz önünde tutulmalıdır.

(X) *Basına Yapılacak Yardımlar*

Basın Özgürlüğünü tehdit eden bu çeşitli tehlikeler karşısında gazetelere ve dergilere yapılabilecek yardımlar şöyle özetlenebilir:

(a). Dolaylı yardımlar: Haberleşme, ulaştırma araçlarında ve vergilerde tüm Basın'a mahsus indirimler,

(b). Ayrıncalı yardımlar: En güçlü gazetelerle ikinci veya üçüncü sınıf gazeteler arasındaki mesafeyi azaltmak amacı ile alınacak tedbirler,

(c). Doğrudan doğruya yardımlar: Basın için bir fon kurulması ve çok güç durumda olanlara malî yardımda bulunulması,

(d). Basın'ın kendi kendine yardımı: Maliyet fiyatlarını azaltabilmek üzere bütün gazetelerin teknik işbirliği yapmaları,

(e). Gazetelerin mülkiyetlerinin tek elde toplanmasına engel olmak üzere alınacak tedbirler.

Gazetelere yardım için alınacak tedbirlerin karşılaştığı başlıca güçlük, bu tekliflerin yarattığı ideolojik ayrılıklardır. Basın'a yardım etmek hususunda herkes oy birliği etmektedir. Anlaşmazlık bu yardımın yapılması için kullanılacak tercihli yöntemden ileri gelmektedir. En güçsüz gazetelere bazı ülkelerde yapılmakta olan malî yardımların kamuoyunda olumlu karşılanan tedbirler olarak kabul edilmesi üzerinde durulması gereken bir olaydır.

Basın'ın kendi kendine yardımı, teknik işbirliği sayesinde gerçekleştirilebilir. Gazetelerin bu alanda işbirliği yapmamaları hayret edilecek bir davranıştır. Oysa, örneğin Federal Almanya'nın Gindelfinger bölgesinde çıkan ve tirajları 5.000 ile 12.000 arasında olan yedi gazete ortaklaşa ultra modern bir matbaa kurarak maliyet fiyatlarını asgariye indirmeyi başarmışlardır. Stokholm'de en büyük dört gazete de teknik alanda işbirliği yapmak üzere teşebbüse geçmiş bulunuyorlar. Elektronik devrim ilerledikçe Basın'da teknolojik olanaklar da artmaktadır. Birbirlerinden çok uzakta bulunan

gazeteleri aynı zamanda basmak ve ilk sayıları başka yerlere televizyon aracı ile nakletmek artık olağan işlerdendir. Diğer taraftan, Basın'da gazeteler arasında teknolojik işbirliğini kolaylaştırmak amacı ile hükümetlerin yardımı da yararlı olabilir.

Bundan başka, yazılı Basın'ın karşılaştığı bu güçlükler yüzünden, gazetecilerin son zamanlarda daha çok radyo ve televizyon alanlarında çalışmayı tercih ettikleri de dikkat edilecek bir olaydır. Bu akımı durdurmak için gazetecilik mesleğini daha cazip bir hale getirmek şarttır. İşverenle çalışanlar arasındaki ilişkilerin günün koşullarına uydurulması, profesyonel gazeteciliğin temel bilgilere dayanan güçlü bir meslek seviyesine ulaştırılması için eğitimin genişletilmesi zorunludur. Nihayet, unutmamalıdır ki, bazı gazeteler maa-
lesef kötü yönetim, modern teknolojiye ayak uyduramamak, kısıtlayıcı mali tedbirler, ileri görüş noksanlığı yüzünden kapanmaktadır.

Sonuç olarak, alınacak tedbirlerin çeşitli ülkelere göre değişebileceği, bu tedbirler sayesinde Basın'da tekelciliğin ve yoğunlaşmanın az çok önüne geçilebileceği mümkündür, fakat önünde sonunda Basın'ı yaşatabilecek olan en önemli unsurun halk, yani okuyucu kitlesi olduğu unutulmamalıdır. Gazeteler halkın önünde açıkça hesap vermeli, karşılaştıkları güçlükleri anlatmalıdırlar. Zira, okuyucuların büyük çoğunluğu bir gazetenin nasıl çıktığını, kaç tane malolduğunu bilmez. Oysa Basın bir kamu hizmetidir ve gazetelerin asıl sahipleri onları para verip alan ve okuyan insanlardır.

(XII) Basının Sorumluluğu ve Chicago Komisyonu

Basın Özgürlüğünün Birleşik Amerika'da en geniş anlamda hüküm sürdüğünü ve hemen hemen tüm haberleşme araçlarının özel teşebbüsün elinde bulunduğunu bundan önceki bölümlerde belirtmiştik. Buna rağmen, sınırsız gibi görünen bu Basın Özgürlüğüne karşılık bu ülkede Basın'ın sorumluluğu kavramının da gün geçtikçe kuvvetlenmeye başlaması gelecek için umut verici bir gelişmedir.

Gerçekten, daha İkinci Dünya Savaşının en şiddetli zamanında, 1942 yılı aralık ayında, *Time* ve *Life* dergilerinin kurucusu ünlü Amerikalı Basın işletmecisi Henry R. Luce (1) Özgür Dünyanın totaliter ülkelere karşı yaptığı savaştan galip çıkabilmesi için Basın'a

(1) Birkaç yıl önce öldü.

düşen görevi incelemek üzere bir komisyon kurulmasını önermişti. Chicago Üniversitesi Rektörünün başkanlık ettiği ve *Chicago Komisyonu* adı verilen bu kurulun hazırladığı raporda özetle şu hususlara değinilmektedir: (1)

Doğmakta Olan Basın Özgürlüğü Kavramı Şöyle Özetlenebilir:

(1). Herhangi başka bir özgürlük için olduğu gibi, Basın Özgürlüğü de yalnız onu kullananlar için değil, fakat kimler adına kullanılıyorsa onlar içindir de.

(2). Özgür bir Basın, hükümet tarafından olsun, sosyal olsun, içerden veya dışardan olsun, her çeşit şiddet hareketinden korunmalıdır. Ancak, şiddet hareketi dediğimiz zaman baskıyı kastetmiyoruz. Zira, güçlü bir toplumda hiç bir Basın, bu toplumun canlılığını yapan inanç ve güç karşılaşmalarını reddedemez. Bununla beraber, derhal ilâve edelim ki idarî, malî, dinî ve demagojik baskılarda olduğu gibi, bu baskılar da kolayca birer şiddet hareketine dönüşebilirler. Bu takdirde Basın Özgürlüğü onurunu kaybeder. Gazetelerle okuyucu kitlesi el ele vererek bu tehlikeye karşı koymak zorundadırlar.

(3). Özgür bir Basın tüm düşünceleri yansıtabilmelidir. Basın canlı, günü gününe, saati saatine yaşayan bir tarihin aynasıdır. Bu ayna gerçeklere uygun olmalıdır. Ve bu gerçekleri halka gösterebilmesi için Basın'ın özgür olması şarttır.

(4). Ancak, Basın Özgürlüğü değişmez bir nitelikte olamaz; sosyal bir fonksiyonu olduğuna göre, toplumla birlikte değişebilir. Gerçekten, barış zamanındaki Basın'la savaştaki Basın bir değildir. Basın kavramı her toplumun inançlarına ve düşüncelerine göre değişebilir. Huzur içinde veya kuşkuda, umutsuzlukta veya umutta, güven içinde veya güvensizlikte yaşadıklarına göre insanların hep aynı biçimde düşündüklerini sanmak yanlıştır. Bu psikolojik koşulları güçlendirmek de, yıkmak da Basın'ın elindedir. Bu bakımdan gazetelerin sosyal görevi çok önemlidir.

(1) "A Free and Responsible Press: A Summary Statement of Principle" (The University of Chicago Press, 1947).

DEMİRPERDE GERİSİNDE ÖZGÜRLÜK SAVAŞI...

"Haberleşme özgürlüğü, açık düşünce ve korkmadan eleştirme özgürlüğü, iktidarların ve önyargıların dışında özgürlük, iktidarsızlık, sahtekârların ve demagogların ellerinde kanlı bir diktatörlüğe dönüşen kitle akımlarının ulusu yozlaştırmasına karşı tek garantidir".

Andrei D. SAKHAROV

(Sovyet Rusya'da İnsan Hakları Komitesi Kurucusu ve Hidrojen bombasının babası diye anılan ünlü fizikçinin *Herleme, Yan Yana Yaşama ve Düşünce Özgürlüğü* adlı eserinden).

(I) Demirperde Gerisinden Yükselen Sesler

«Edebiyatın topluma ve kişiye karşı görevi gerçeği saklamak değil, aksine, daima doğruyu söylemektir. Baskı yapanlar, zulme karşı direnenlerden hoşlanmazlar. Bunun için, bana yöneltilen ithamlara aldırış etmiyorum. Bu yüzden bir kalp krizi geçireceğimi umanlar aldanıyorlar. Zira ben, Stalin'in Sibirya'daki ölüm kamplarında sekiz yıl yatmış, çilekeş bir yazarım».

Yukardaki satırlar Soljenitzin'in 22 eylül 1967 tarihinde Sovyet Yazarlar Birliği Konseyi'nin otuz üyesine yolladığı mektuptan alınmıştır. Ve o günden beri, Demirperde gerisinde bir adam, tek başına, kalemiyle, tarihin en korkunç istibdat rejimine karşı düşünce özgürlüğü için mücadele etti... Bu mücadelesini şimdi, Sovyet Rusya'nın sınırları dışında, hem de vatandaşlık hakkı alınarak zorla sürüldüğü yabancı, fakat özgür bir ülkede sürdürecekt...

Fakat, Soljenitzin artık yalnız değil. Başta ünlü fizik bilgini Şakharov olmak üzere, Siniavski'ler, Amalrik'ler, Grigorenko'lar ve daha pek çok aydın büyük bir cesaretle bu özgürlük savaşına katılıyorlar. Arkalarında, bu tarihî mücadeleyi umut ve sempatiyle izleyen özgür ülkelerin kamuoyu var. Ve bir kar topu gibi gittikçe büyüyen, er geç bir çığ haline gelecek olan bu akımı yavaşlatmak belki mümkün, ama durdurmaya imkân yok. Zira, Sovyet Rusya'da

da elli yıllık proletarya devrinde köprülerin altından bir hayli sular aktı... Artık Stalin devrindeki gibi, bir Sakharov'u, Nobel Ödülünü kazanmış bir Soljenitzin'i beynine kurşun sıkıp öldürmek öyle sanıldığı kadar kolay olmasa gerek. Nitekim, Brejnev'in gücü buna yetmedi. Soljenitzin'in tabutunu Kremlin Sarayındaki liderlerin çürük omuzları çekemezdi. Bu cinayet, dünya kamuoyu önünde onlara çok pahalıya malolurdu.

Hem bakınız *İvan Denissoviç'in Hayatında Bir Gün* adlı eserin yazarı ne diyor:

«Yazarların ve sanatçıların gücü bundan fazlasına da yeter. Yalanı mağlup edebilirler. Dünyanın her yerinde, sanat yalana karşı yaptığı mücadeleyi daima kazanmıştır. Yalan pek çok şeye karşı dayanabilir. Ama özgür düşünce ve sanata karşı gücü yetmez. Ve yalan mağlup olur olmaz, zulüm de bütün çıplaklığı ve iğrençliğiyle meydana çıkar. Çok geçmeden de yıkılır... İşte bunun için, dostlarım, öyle sanıyorum ki, bu bunalım saatlerinde, dünyanın yardımına koşabiliriz. Silâhsız olduğumuzu ileri sürüp mazeret göstererek veya kendimizi amaçsız bir yaşantının akıntısına kaptırarak değil, savaşa, özgürlük savaşına katılarak...»

Demirperde gerisinde bugün SAMİSDAT (1) denilen ve alabildiğine yayılan bir gizli Basın, bir yeraltı Basını var. Bu sayede, gerçek bir özgürlük cephesi kurulmuş bulunuyor. Şimdi, bu gizli özgürlük cephesinin nasıl oluştuğunu, hangi aşamalardan geçtiğini kısaca gözden geçirelim:

Özgürlük bakımından Rusya dünyanın en mutsuz ve talihsiz ülkesidir. Gerçekten, bugün onun, ideolojik ve ekonomik boyunduruğu altında yaşayan zoraki komünist irili ufaklı uydu devletlerin bile hemen hemen hepsinde, yakın tarihleri boyunca, özgür yaşadıkları, demokratik ve çok partili rejim altında geliştikleri devirler olmuştur. Örneğin, bunlar arasında, Macaristan'ı, Çekoslovakya'yı, Doğu Almanya'yı, Polonya'yı, Romanya'yı, hatta Bulgaristan'ı sayabiliriz. Fakat, Rusya, daha doğrusu bu ülkeleri de kapsayan Sovyet İmparatorluğu kendisi özgürlükten ve demokrasiden hiç bir zaman nasibini almamıştır.

Gerçekten, daha XVIII. yüzyılda, Rusya Çariçesi II. Katerina'nın *Petersburg'tan Moskova'ya Yolculuk* adlı kitabın yazarı Radiçev'i (1749-1802) «Ruhum insanların çektikleri ıstırapların yükü al-

(1) *Samisdät*: Kendi kendine üreyen yayın demektir. Elyazması ya da teksir edilerek elaltından halk arasında yayılan kitaplar ve şiirler yepyeni bir edebiyat akımı meydana getirmektedir.

tında eziliyor» cümlesini yazdığı için Sibirya'ya sürdüdüğünü görüyoruz. 1776 yılında, sekiz, on üniversiteli soylu gençle birlikte Almanya'da Leipzig şehrine devlet hesabına öğrenime gönderilen Radiçev ve arkadaşları, o devirde bağımsızlık öncülüğü yapan bu Alman üniversitesindeki yeni akımları ve düşünceleri benimsediler. Bilhassa Fransız Yazarı Jean-Jacques Rousseau'nun ve XVIII. yüzyıl filozoflarının etkisi altında kaldılar. Rusya'ya döndükten sonra, Radiçev uzun yıllar sakin ve sessiz bir hayat yaşadı. Fakat, çevresindeki insanların çektikleri ıstırapları ve katlandıkları sefaleti gördükçe dayanamadı ve 1790 yılında, kırk yaşında iken, küçük bir kitap yazdı. Evinde, birkaç köle (serf) matbaacı ustasına dizdirtip bastırıldığı bu kitabı yayınlamamasını tavsiye eden dostlarına aldırış etmedi. Fakat, çok geçmeden, II. Katerina'nın emriyle tutuklanan yazar, on yıla mahkûm edilerek Sibirya'ya sürüldü. Beş yıl sonra, Çar I. Pol tarafından affedildi ise de, birkaç ay sonra kendini zehirleyerek intihar etti...

Radiçev'in Rusya'da intihar eden yazarların ilki olup olmadığını bilmiyoruz. Ama, sonuncusu olmadığı muhakkak... *Petersburg'tan Moskova'ya Yolculuk* adlı kitabı o günkü koşullar içinde değerlendirecek olursak, büyük bir cesaretin ve insancıl duyguların ürünü olduğu anlaşılır. Radiçev, kuvvete karşı hakkı savunuyor, politik ve sosyal düşünceler ortaya atıyor, köylülerin sefaletini belirtiyor. (Hem de bundan iki yüzyıl önce) Ve kaleminden şöyle cümleler fışkırıyor: «Rus ulusu çok sabırlıdır, mütevekkildir. Ama, bir kez bıçak kemiğe dayanmaya görsün! O zaman onu kimse tutamaz!...»

Evet, Radiçev'in iki yüzyıl önce söylediği bu sözler acaba bir kehanet midir? Bunu zaman gösterecek...

II. Katerina'nın diğer kurbanlarından biri de Novikov'dur (1744-1818). İmparatoriçe'nin yaverlerinden olan bu siyasî mizah yazarı, Rus toplumunun kültürden yoksun, cahil olduğunu görmüş ve bu yolda çaba sarfetmeyi amaç edinmişti. *Toplumsal Dostluk* adı altında yayınladığı seri kitaplar kısa zamanda halk tarafından çok tutuldu ve yayıldı. Fakat, bu halka yöneliş, idealist genç yazarın Kraliçenin hışmına uğramasına sebep oldu. Ve Novikov da 1792'de on beş yıla mahkûm edildi... 1796'da tahliye edildiği zaman, artık dehasını ve gücünü kaybetmiş bir insandı...

1836'da, Çadev adında bir albay da *Felsefe Mektupları* adlı kitabında *Mujiklerin* (1) haklarını savunduğu, kölelerin yaşantısını

(1) *Mujik*: Rus köylüsüne verilen ad.

eleştirdiği için, Çarın emriyle, deli olduğu gerekçesiyle tımarhane-ye atıldı (1).

Suç ve Ceza (1866) adlı ölmez eserin yazarı Fedor Dostoyevski (1821-1881) sosyal adaletsizlik konularını psikolojik olaylara ve etkenlere dayanarak ele aldığı için idama mahkûm oldu. Fakat, tam sıra kendisine geldiği ve cellât ipi boynuna geçirdiği anda yetişen haberci, büyük romancının cezasının ömür boyu sürgüne çevrildiğini bildiren fermanı yetiştirdi. Bu sürgün hayatından, Sibiryâ'da çok çile dolduran insanların yaşantısını dehşet verici bir üslupla -Soljenitzin'in *Gulag Takımadaları*'ndan yüz yıl önce- belirten *Ölümler Evi Anıları* adlı bir eser daha doğdu.

Savaş ve Barış, Yeniden Doğuş, Anna Karenina gibi daha birçok eserin yazarı Kont Leo Tolstoy (1828-1910), aristokrasiye mensup olduğu halde, insanlara karşı duyduğu engin acıma duygusunun etkisiyle İasnaiye Polyana'daki çiftliğinin topraklarının bir kısmını ırgatlarına dağıttığı ve doğanın nimetlerine yoksulları da az çok ortak etmeye kalkıştığı için sarayın ve kilisenin hışmına uğradı. Ve Tolstoy mahkûm olmadı, ama, yurdunu terkedip Avrupa'nın özgür ülkelerinde uzun yıllar bir sürgün hayatı yaşamak zorunda kaldı.

Soljenitzin'e gelinceye kadar, Rusya'da umutsuz bir özgürlük mücadelesi yapanların listesini daha çoğaltmak mümkün. Gerçekten, 1917 Bolşevik İhtilâlinde sonra edebiyatı ve bilhassa şiiri, Marksist ideolojinin emrinde, bir araç gibi kullananların başında gelen ve serbest nazımda yaptığı devrimle şiiri miting alanlarına kadar götüren Mayakovski'nin (2) genç yaşta intihar etmesinin (1894-1930) nedenlerini araştırarak olursak, özgürlük için yapılan bir proleterya ihtilâlinin, kısa zamanda, hem de ihtilâlin lideri Lenin'in emriyle (3) kanlı bir diktatörlüğe dönüşmesinin aydınlar da yarattığı müthiş hayal kırıklığında buluruz.

Mayakovski de, kendisinden yüz otuz yıl önce hayatına kendi elleriyle son veren vatandaşı Radıçev gibi, intihar eden Rus şairle-

- (1) Garip tesadüf. Yüz elli yıl sonra, bugün de Sovyet Rusya'da rejimi eleştirenlere karşı aynı yöntemler kullanılıyor.
- (2) Mayakovski, Nazım Hikmet'in ustası sayılır. Millî Mücadele'nin ilk yıllarında genç Türk şairi daha bazı gençlerle Rusya'ya öğrenime gönderilmişlerdi. Bu yıllar, Sovyet şairinin zirveye ulaştığı döneme rastlar. Nazım'ın bilhassa teknik bakımdan Mayakovski'nin etkisi altında kaldığı inkâr kabul etmez. Ustası gibi, ideoloji bakımından hayal kırıklığına uğrayıp uğramadığı henüz belli olmamakla beraber, mümkün ve muhtemeldir.
- (3) 1917'de önce Leningrad'da (o zaman Petrograd) başlayan Bolşevik ihtilâlinin lideri, çok geçmeden, zecrî tedbirler aldı, hatta direnenler için Sibiryâ'da tecrit kampları kurulmasını emretti Soljenitzin, *Gulag Takımadaları* adlı son kitabında bu olaya değiniyor ve doğruluyor.

rinin ne ilkidir ne de sonuncusu. Ne yazık ki, Sovyet yöneticileri, maalesef bir türlü, sanatçının özgürlüksüz yaşayamayacağını anlamıyorlar...

Soljenitzin'den önce *Doktor Jivago*'nun yazarı Boris Pasternak'ın (1) Nobel Edebiyat Ödülünü kazanması tüm dünya entelektüellerini ilgilendiren bir olay niteliğini almıştı. Zira, Sovyet hükümeti ünlü romancının ödülünü almak üzere İsveç'e gitmesine şartlı olarak izin veriyordu: Bir daha Rusya'ya dönmek üzere...

Pasternak bu şartı kabul etmedi, vatanında ölmeyi, sürgünde yaşamaya tercih etti. Ancak, ödülü de reddetmek zorunda kaldı. Ve inzivaya çekilerek, sessiz, kimsesiz âleminde, nezaret ve tehdit altında geçen bir hayat sonunda öldü.

Oysa Soljenitzin Nobel Edebiyat Ödülünü kazanınca, Pasternak gibi yılmadı, küsmedi, bütün tehditlere göğüs gerdi, ödülü kabul etti, fakat o da almak üzere Stokholm'e gitmedi. Zira, biliyordu ki, Sovyet Rusya sınırlarından çıkar çıkmaz, kendisini vatandaşlıktan çıkaracaklar, yurda dönüş yolunu ebediyen kesecekler. Nitekim de öyle yaptılar. «Doğduğum, büyüdüğüm topraklarda, birlikte ıstırap çektiğim insanlar arasında kalacağım, onların özgürlüğe kavuşmaları için son nefesime kadar mücadele edeceğim...» diyordu Soljenitzin (2). Ve öyle yaptı. İki yüz milyonluk bir Kızıl Denizin ortasında, tek başına, kalemını kürek gibi kullanarak, dalgalarla boğuşa boğuşa savaştı... Bu savaşı şimdi gurbet diyarında sürdürecektir. Ve kaleminden fışkıran cümleler, sayfalar, kitaplar, birer füze gibi Demirperde ötesindeki vicdanlara yağacak...

(II) Gurbette Bir Sovyet Şairi

"Susarak feryâd edeceksin.
Yaşamak işte budur".

MEVLÂNA

8 ağustos 1973 günü, ılık bir yaz akşamı, Moskova'dan Paris'e gitmek üzere ağır ağır hareket eden tren, çağdaş Sovyet edebiyatının en ünlü yazarlarından birini, Andrei Siniavski ve eşi Maria'yı yurt

- (1) Boris Leonidoviç Pasternak (1890-1960). *Kızkardeşim Hayat, İkinci Doğuş* adlı şiir kitapları Sovyet edebiyatında bir çığır açtı. İtalya'da yayınlanan *Doktor Jivago* 1958'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.
- (2) Aleksandr Soljenitzin, 1918'de Rostov'da dünyaya geldi. Başlıca eserleri: *Ivan Deniseviç'in Bir Günü, Kanserliler Koşuşu, Gulag Takımadaları*.

dışına, gurbete, daha doğrusu kendi istekleriyle elde etmek zorunda kaldıkları sürgüne götürüyordu.

Daha 1953'te, Stalin'in ölümünden sonra, kanlı bir devrin üzerindeki perde kalkınca, iktidara karşı muhalefete geçen ilk yazar Siniavski olmuştur. 1959'da dostu Pasternak'ı savunduğu için felsefe profesörlüğünden atıldı. 1960'da yazılarını, Abraham Tertz (1) takma adı ile, elaltından Batı ülkelerine yollayıp yayınlattı. Fakat, çok geçmeden, arkadaşı Yuri Daniel ile birlikte Sovyet Gizli Polisi K.G.B. tarafından tutuklanarak yedi yıl Sibirya'da kürek cezasına çarptırıldı.

Birkaç satırla özetlenen bu hayat hikâyesi aslında yüzyıl dolduracak kadar ıstıraplarla geçmiştir. Aylarca uğraştıktan sonra, nihayet kocasını Mordavya'daki tecrit kampında ziyaret etmesine müsaade edilen Maria'nın: «Ne var, ne yok kampta?» sorusuna «Hiç, bir miktar kömür gelmiş...» diye anlamlı bir cevap veren Siniavski'nin istihza dolu mektuplarının hepsi hapishanenin sansüründen geçmişti. Bugün, kalemin her şeyin üstündeki gücünü ve özgür fikirlerin en kalın hapishane duvarlarını bile aşabileceğini bir kez daha ispat eden bu cinaslı mektuplar, usta ellerde edebiyatın kudretini gösteren en şaheser örneklerdir.

Yüzyıl önce Dostoyevski'nin *Ölümler Evi Anıları* adlı eserinde Sibirya'daki dehşet verici hapishanelerde yatan zavallıların yaşantısının yarım kalan hazin hikâyesini, Siniavski *Yürekten Gelen Sesler* adlı bir kitapta devam ettiriyor.

Sibirya'nın eski kürek mahkûmu Andrei Siniavski şimdi Paris Üniversitesinde Rus Edebiyatı Profesörü olarak konferanslar veriyor. Hıncanınç dolan amfiteatrın kürsüsünde ayakta konuşan ve derslerini süsleyen şiirleri ezbere, dakikalarca, içten gelen bir sesle okuyan konferansçıyı dinleyenler arasında, 1917 Bolşevik İhtilâlin-den kaçan ve Paris'e göç eden Beyaz Rus ailelerinin çocukları ve torunları da var. Konferansçıyla beraber onlar da bazı mısraları mırıldanıyorlar... Aleksandr Blok, Mayakovski (1894-1930) Mandelstam (1892-), Anna Akmatova ve çığır açan Akmeist ve bilhassa Essenin'in (1895-1925) şimdi Sovyet Rusya'da yasak olan şiirlerini okurken gözlüklerinin kalın camları arkasındaki miyop gözleri parlıyor ve buğulanıyor. Çoğu umutsuzluktan intihar eden bu şairlerin ruhları için sanki dua eder gibi bir an susuyor... Çıt çıkmayan konferans salonu şimdi bir mabet kadar sessiz. Mayakovski ve Essenin, biri otuz beş, diğeri otuzunda intihar eden iki Sovyet şairi. Onların

(1) *Abraham Tertz*: Siniavski kendisi Yahudi asıllı olmadığı halde, her nedense bir Yahudi haydutuna ait olan bu adı kullandı.

şiiirleri Rusya'da milyonlarca halk kitlelerini heyecan dalgası halinde sürüklerken Andrei Siniavski henüz yedi, sekiz yaşlarında bir çocuktur. Şimdi ise, onların mısralarını, hem de gurbet diyarında, yabancı bir üniversitenin kürsüsünde okuyor... Mayakovski'nin 150.000.000, *Banyolar, Tahta Kuruşu*; Essenin'in *Moskova Tavernaları, Kara Adam, Bir Serserinin İtirafı* adlı şiir kitapları artık Demirperde gerisinde yasak. Oysa, bu şairler bir insanlık idealine gönül vermişler, kalemlerini ona adamışlardı. Yozlaşan bir kanlı ihtilâl, köylüye dayanarak iktidara geçen bir kadro, sonradan işçiye dayanarak proleterya diktatoryasını kuran ve köylüyü yine köleleştiren bir rejim, 1789 Fransız İhtilâlinden sonra tarihin en korkunç hayal kırıklığını yaratmıştı. Siniavski okumaya devam ediyor... Şiir ve mısraları dolduran müziğin kapladığı bir atmosfer bu. Ne yazık, iki yüz milyon vatandaşı bu adamı dinleyemiyor!.. Özgürlüğe kavuştuğu günden beri politik tek bir düşüncesini belirtmeyen, kendini tamamıyla sanata ve edebiyata veren bu adam, sanki geçmişini unutmak, hatırlamamak istiyor. André Gide'in *Dünya Nimetleri*'nde dediği gibi: «Yeniden doğmak, dünyaya gözlerini ilk kez açan çocuklar gibi olmak ne hazin, ama ne güzel şey!..»

Andrei Siniavski Rusya'ya belki bir daha dönmeyecek. Ama, ne çıkar. O umutsuz insanların ülkesinde, onun yaktığı özgürlük meşalesini taşıyacak binlerce Siniavski çıkacak...

(III) *Tek Başına da Kalsan, Tuttuğun Yolda Yürüyeceksin...*

1954 ocak ayında, Stalin'in ölümünden kısa bir zaman sonra, siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı. Ama hepsi de perişan haldeydiler. Kansere yakalanmış olan Soljenitzin de bunların arasındaydı. Kendisini Taşkent'te bir hastaneye yolladılar. Doktorlar, «beş, altı aydan fazla yaşamaz» dedi. Fakat, içinde özgürlük ateşi yanan hasta adam, bunu kabul etmedi, ölüme karşı savaş ilân etti. Dağların, vadilerin özgür ve temiz havasında dolaşırken rastladığı bir çoban ona uçurumların kenarında yetişen otlardan ve çiçeklerden kaynatılıp elde edilen sihirli bir su verdi... Mucize gerçekleşti. Kanseri mağlup oldu. Sanatçı ilk zaferini kazanmıştı. *Kanserliler Koşuşu* adlı müthiş eser işte bu maceradan doğdu...

Şimdi ise, Soljenitzin, kanserden daha korkunç bir hastalığı, insanlığı kasıp kavuran bir afeti, zulmü, istibdadı yenmeye çalışıyor... Zira, 1957'de, Yüksek Sovyet Şûrasının kararı ile itibarı iade edi-

len yazar özgürlüğüne de gerçi kavuştu, hatta bir okula fizik öğretmeni bile atandı. Fakat, bu vuslat uzun sürmedi. 1961 yılında toplanan XX. Sovyet Şûraları Kongresinde konuşan Kruşçev, Stalin'in işlediği cinayetleri dünyaya sansasyonel bir şekilde ilân etti, hatta kızıl diktatörün Kremlin Sarayında Lenin'in yanında yatan mum-yalaşmış ölüsünü bile meçhul bir yere naklettirdi, adını her yerden sildirdi, «Gerçekleri olduğu gibi söyleyiniz ve yazınız!..» diye bağırdı.

Ve Soljenitzin, bundan cesaret alarak yazdı, yazdı, durmadan yazdı...

Fakat, 1964 ekiminde bu özgürlük sona erdi. Kruşçev, bir gecede devrilmiş, yerine Brejnev, Kosigin, Podgorni üçlüsü iktidara geçmişti. Stalin'in ruhu hortlamıştı sanki. Ve Soljenitzin'in çilesi yeniden başladı...

İki bin beş yüz yıl önce fikirleri yüzünden Atina'da idam edilen Sokrates ahlâkın ve faziletin bilime dayandığını söylemişti. Oysa biz yüzyıllar boyunca, aydınların çeşitli ihanetlerini de gördük. Buna karşılık, özgürlük savaşında isimleri tarihe malolan kahramanlara da rastladık. İşte, bu özgürlük savaşçılarının son fertleri, korkunç bir polis devletinin ve yörüngesinden fırlamış bir ideolojinin hüküm sürdüğü bir ülkede tek başına da olsa, tutukları yolda yürüyorlar...

Bunların başında Soljenitzin ve Sakharov geliyor. Bu iki adam, Sovyet Gizli Emniyet Teşkilâtının (K.G.B.) bütün baskılarına rağmen, Kremlin Sarayındaki kızıl diktatörlere kafa tutuyor, bu vesile ile ve her türlü tehdit altında seslerini özgür yaşayan uluslara ulaştırarak yardım istiyorlar. Bakınız hidrojen bombasının babası diye anılan Sovyet Bilimler Akademisi üyesi Sakharov ne diyor:

«Nükleer bir savaş tehlikesinin hiç değilse azalmasını ve Batı-Doğu gerginliğinin yumuşamasını elbette hepimiz isteriz. Esasen, benim 1955'ten sonra düşüncelerimde husule gelen oluşumun nedenlerini nükleer denemelerin, silâhlanma yarışının, saldırgan füze sistemlerinin hızlanmasında aramak gerekir. Oysa, benim bu uyarılarımı Sovyet yöneticileri ve liderleri siyasal nitelikte saydılar ve politikaya müdahale ettiğimi iddia ettiler. Ben, XXIII. Sovyet Komünist Partisi Kongresinde Stalin'i yeniden temize çıkarmak isteyenlere karşı ortak bir mektubu imzaladım. Bir gazeteci ile birlikte bir mektup yazarak nükleer savaşa karşı savunma tedbirlerini ve aydınların uygar dünyadaki görevlerini belirttim. Bu mektup hiç bir zaman yayınlanmadı. 1968'de yayınladığım bildiride ise iki siyasal sistemin nasıl birbirlerine yaklaşılabileceklerini izaha çalıştım: Sosyalist ve

komünist ülkeler daha büyük bir demokrasiye yönelecekler, Batı demokrasileri de daha sosyal adaletli bir düzene geçecekler. Bu iki yönlü oluşumun ideal bir hal çaresi olduğunu düşünürüm. Fakat, son zamanlarda cereyan eden olaylara bakınca, gerçeğin son derecede karışık olduğu görülür. Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika arasındaki yaklaşma aslında çok büyük tehlikeler saklamaktadır. Zira, Sovyet liderleri bu yakınlaşmayı istismar ederek ülkedeki baskıyı daha da artırabilirler. Onların amacı sadece Amerika sayesinde bozuk ekonomik durumu düzeltmektir. Fikir özgürlüğüne ve insan haklarına gelince, ekonomik anlaşmanın tam tersine bu alanda olumsuz bir gelişme başlamıştır. Nitekim, 1972 yılının başından beri Sovyet Rusya'daki siyasal baskı artmıştır. Özellikle Ukrayna'da bu baskı son derecede şiddetlidir. Korkunç, akıl almaz mahkûmiyet kararları veriliyor. Babası Ukrayna'nın bağımsızlık liderlerinden biri olan Yuri Sukeviç daha çocuk yaşta iken bir tecrit kampına gönderilmişti. Hayatının bu hazin dönemini anlatan anılarını yazmıştı. Aslında bu anıları henüz hiç kimse okumamıştı. Fakat, evinde yapılan araştırmada ele geçince, Yuri'yi beş yıl hapis, beş yıl tecrit kampına, bunlar yetmiyormuş gibi beş yıl da nezaret altında yaşamaya mahkûm ettiler.

Bu çeşit mahkûmiyetler Sovyet Rusya'da çoktur, saymakla bitmez. Yine Ukrayna'da, çok değerli bir matematikçi ve fikir adamı olan Leonid Pluşç'i akıl hastası olduğunu ileri sürerek, cezaevi gibi kullanılan bir psikiyatri kliniğine kapattılar. Oysa bu genç bilim adamının hasta olduğuna dair rapor veren doktorlar onu muayene bile etmeden, hatta görmeden imzalarını atmışlardır. Bugüne kadar eşiyle görüştürülmeyen bu genç bilim adamı hâlâ çile doldurmaktadır.

Moskova'da pek çok tutuklamalar oldu. Bilhassa dostum ünlü matematikçi ve birçok bilimsel eserin yazarı ve çeviricisi Yuri Şikonoviç'i de dokuz ay süren bir soruşturmadan sonra akıl hastası ilân ettiler. Eşim ve ben, İnsan Hakları Komitesinde üye olan Podiakovski ile birlikte, Şikonoviç'in serbest bırakılması için sesimizi özgür dünyaya duyurmaya çalıştık. Zira, belki de ölünceye dek bir akıl hastanesinde yatacak olan bu adamı tanırız, akıl dengesinde en küçük bir bozukluk olduğunu sanmıyoruz.

Yine Ukrayna'da David Şumuk adında birini, Sibiry'a tecrit kampında çektiği yirmi yıllık cehennem hayatını yazdığı için, on yıla daha mahkûm ettiler. Toplam otuz beş yıllık mahkûmiyet...

Henüz 35 yaşında olan ve *Sovyet Rusya'da Yeni Bir Akıl Hastalığı: Muhalefet* adlı kitabı yüzünden yedi yıla mahkûm edilen Vladimir Bukovski Sibirya'da kürek mahkûmlarının kampında; 67 yaşındaki İkinci Dünya Savaşı kahramanlarından General Piotr Grigorenko ise, Stalin devrinde Kırım'dan alınıp Sibirya'ya sürülen Müslümanların haklarını savundu diye rütbe-leri sökülmüş bir halde akıl hastanesinde yatmaktadırlar.

Andrei Amalrik'in durumu ise hepsinden garip ve hazindir: Stalin devrinde bir siyasî mahkûm cezasını doldurup serbest bırakılınca eğer uslanmamışsa, yani hâlâ rejime karşı muhalefet ediyorsa, tekrar sürgüne gönderilirdi. Hem de yargılanmadan. İşte bu usul şimdi yeniden uygulanmaya başlanmış bulunuyor. Böyle bir davranış ise düpedüz adalete karşı işlenmiş bir cinayettir».

Sakharov'un açıklamaları burada bitmiyor. Ama biz bu kadarı ile yetinelim. Bu ünlü Sovyet bilim adamının yakında Amerika'da Princeton Üniversitesinin davetini kabul ederek arkasında iki yüz milyon vatandaşını öksüz bırakarak yurdundan ayrılacağı anlaşılıyor.

(IV) *Gulag Takımadaları*

Soljenitzin'e gelince, şimdi gurbette yeniden mücadeleye hazırlanıyor. Hele son zamanlarda, yine elaltından gizlice dostları sayesinde Rusya dışına kaçırılıp da basılan ve kısa zamanda hemen hemen bütün dillere çevrilen *Gulag Takımadaları* adlı eseri bu özgürlük mücadelesini gerçek bir savaş haline dönüştürmüş bulunuyor. Şu anda, Sovyet liderlerini nükleer savaştan, ekonomik krizden daha çok korkutan bu kitap nedir? Kısaca anlatalım:

1973 yılının ağustos ayı sonlarında, Sovyet gizli polisi Leningrad'da genç bir kadına baskı yaparak bir şeyler öğrenmek istiyordu. Çok geçmeden, baskı işkence halini aldı ve kadın dayanamayarak itiraf etti. Bu kadın Soljenitzin'in sadık dostlarından Elizabet Voronianskaia idi. Ünlü yazarın yıllardan beri yayınlamaya bir türlü karar veremediği, hatta belki de ölümünden sonra yayınlanmasını arzu ettiği hapishane ve tecrit kamplarına ait anıların bir nüshası işte bu genç kadında saklıydı. Sovyet gizli polisi yıllardan beri aradığı ipucunu nihayet bulmuştu. Genç kadını bu itirafından sonra gerçi serbest bı-

raktılar, fakat evine gider gitmez, Elizabet Voronianskaia kendini asarak intihar etti...

O sırada, Soljenitzin *Associated Press* Ajansı Moskova Muhabiri Frank Crépeau ile *Le Monde* gazetesi yazarlarından Alain Jacob'u evine çağırması ve kendilerine ölümle tehdit edildiğini anlatmıştı. Gizli polis şefleri ikide birde telefon ediyor ve «Pasaportunu al ve Rusya'dan defol git. Yoksa yine Sibirya'ya sürülüp orada gebereceksin...» diyorlardı.

Ama, Soljenitzin'in bu tehditlere verdiği açık cevap şu oldu: «Benim ölümüm, kalemimi susturmak isteyenlerin işine yaramayacak. Zira, ben ölür ölmez veya tekrar hapsedilince, benim eserimin en önemli bölümü -şimdiye kadar yayınlamak istemediğim bölüm- açıklanacak. Ben öldükten sonra eserim tüm Rusya'ya bir çığ gibi yayılınca, gizli polis örgütü ne yapacak?»

Soljenitzin, bu eserinin bir el yazması nüshasını Elizabet Voronianskaia'ya verirken, bir diğer nüshasını da başka dostlarına vermeyi ihmal etmemişti. İşte, şu anda özgür dünyada yayınlanan budur.

Soljenitzin genç kadının intihar ettiğini öğrenince çok üzüldü ve yabancı gazetecileri davet ederek onlara gerçeği açıkladı. Kitabın öbür nüshası özgür Batı ülkelerine ulaşmıştı bile.

Stalin devrinin toplu cinayetlerini, sürgünlerini 227 eski mahkûmdan derlenen belgelere ve anılara dayanarak anlatan bu kitap, aslında çağımızın en güçlü kalemlerinden birinin meydana getirdiği tarihsel bir eserdir. Daha İkinci Dünya Savaşında, genç bir topçu yüzbaşısı iken, cepheden bir arkadaşına yazdığı mektuplarda, Stalin'i eleştirdiği için, savaş biter bitmez beş yıl Orta Asya'da bir kampta sürgün cezasına mahkûm edilen yazarın özgürlük mücadelesinin daha o zamanlar için için başladığını bu son anılardan öğreniyoruz.

Marksizmi bir cinayetler doktrinine çevirenin yalnız Stalin ve onun izinde yürüyenler olmadığını, Sovyet Rusya'nın kurucusu Lenin'in, onlardan çok önce: «Rus topraklarını zararlı böceklerden temizlemeli». diye emir verdiğini de Soljenitzin'den öğreniyoruz.

Ve Gulag Takımadaları yazarı soruyor:

«İnsanlığa karşı cinayet işledikleri için 86.000 Nazi mahkûm oldu, bazıları idam edildi. Oysa, aynı cinayetleri işleyen kaç Sovyet lideri ve Gizli Polis Ajansı mahkûm oldu? Hemen hemen hiç... Gelecek kuşaklar bizi alçaklıkla, korkaklıkla itham edecekler. Bize işkence edenleri yargılamak memleketimize ve çocuk-

larımıza karşı bir görevdir. Hiç değilse onlara birer canı olduklarını itiraf ettirmeliyiz. Bu pisliği bünyemizden temizlemezsek, Rusya'nın dünyaya bırakacağı mesaj kalmaz...»

Soljenitzin, 1930 yıllarında, 15 milyon insanın, Rusya'da bir bölgeden Sibirya'nın uzak bölgelerine kitleler halinde nasıl sürüldüklerini anlatırken, Rus halkının vicdanında bir etki husule gelmediğini utanarak söylüyor ve «Bu faciayı unutmakla Stalin, siz ve ben tarihin en korkunç cinayetini işledik». diyor.

1934-1939 yılları Stalin'in Komünist Partisinde yaptığı temizlik ve aydınların imha edilmesiyle geçiyor. Hatta Kızıl Ordu bile bu temizlik operasyonunun dışında kalmıyor.

İkinci Dünya Savaşından sonra ise, Rusya'da garip bir akım başlıyor: Savaşta Almanlara esir düşen Sovyet subay ve erleri, o ülkelerde kapitalizmin etkisi altında kalmışlardır diye, vatana ihanetle suçlanarak enterne ediliyorlar.

Yine bu dönemde, bilhassa Müslümanlar ve Ukraynalılar, Almanlarla işbirliği yapmakla itham edilerek kitleler halinde Sibirya'ya sürülüyorlar.

Bolşevik İhtilâlinin üzerinden otuz yıl geçmiş olmasına rağmen, Stalin hâlâ eski kin ve düşmanlığının etkisi altında, kafa tutabilecek ne kadar eski muhalif teknisyen, bilim adamı ve yazar varsa hepsini Sibirya'daki kamplara sürdürüyor. Soljenitzin kitabında, bu ölüm kamplarındaki yaşantıyı bazen okuyucuyu isyan ettiren bir üslupla anlatırken, en cesur, metanetli ve mütevekkil mahkûmların bu aydın kişiler olduğunu övünerek naklediyor.

«Bize bir insan verin, biz onu bir dosya haline getirelim». diyerek övünen hapishane ve kamp yöneticilerinin uyguladıkları baskı ve işkence usullerini anlatan Soljenitzin: «Ben bunları unutmadım. Rusya'nın da unutmamasını istiyorum. Bütün dünya da unutmamalıdır». diyor.

Soljenitzin, Rus-Alman Savaşı esnasında cephede, ilk kez nasıl tutuklandığını şöyle anlatıyor:

«Tugay Komutanı beni karargâha çağırttı. Nedenini bilmiyordum. Tabancamı istedi. En küçük bir kuşkuya kapılmadan verdim. Tam o anda, köşede duran subayların arkasında dimdik duran, iki istihbarat ajanı sıçrayarak üzerime çullandılar ve başımdan şapkamı aldılar, apoletlerimi söktüler, dramatik bir sesle: — Tutuklusunuz. diye bağıldılar. Donakalmıştım. Ne söyleyeceğimi bilemiyordum. Ağzımdan sadece birkaç kelime çıkabildi: — Ben mi? İyi ama neden? dedim. Her ne kadar buna cevap veren olmadı ise de, yine de cevap aldım sayılır. Kaydet-

meye değer. Zira, bu sessiz cevap bizim ıstırabımızı çok iyi belirtmektedir: Gizli polis memurları beni iyice kuşa benzetince, kapıya doğru itmeye başladılar. Karargâhın camları, patlayan Alman bombalarının etkisiyle sarsılıyordu. İşte o esnada bir ses duydum, sert bir ses bana: — Soljenitzin, geliniz. diye emir veriyordu. Bu ses, orada kalanlarla benim aramda meydana gelen aşılmaz duvarı sanki bir balyozla yıkmak istercesine yükselmişti. Geriye döndüm, gizli polis memurlarının ellerinden kurtulmak için direndim, komutana doğru ilerledim. Benim için o daima disiplini, şiddeti temsil eden bir askerdі. Hiç bir zaman karşılıklı konuşmamız olmamıştı. Oysa, şu anda parlayan yüzünde başka bir anlam vardı, düşünceliydi. Belki de böyle bir emri yerine getirmek zorunda kaldığı için utancından ileri geliyordu. Yahut ömrü boyunca boyun eğdiği aşağılık bir itaata karşı isyan etmek arzusunu duyuyordu. Bana kelimelerini tartarak: — Sizin Ukrayna'da bir arkadaşınız var, değil mi? Diye soracak oldu. Fakat, istihbarat ajanı yüzbaşı ve yardımcısı, rütbece kendilerinden çok yüksek olan albayı azarlıcasına: — Hayır. diye bağırıldılar, buna hakkınız yok. Tugay kurmay subayları, komutanın bu ihtiyatsız hareketini paylaşmış olmak töhmetinden korkarak köşeye büsbütün büzüldüler. Zira, gizli polis örgütü albayın bu davranışını her halde yanına kâr bırakmayacak, rapor edecekti. Ama ben anlayacağımı anlamıştım. Demek arkadaşına yazdığım mektuplardaki eleştiriler yüzünden tutuklanıyordum... Tugay Komutanım Zakhar Geurgiyeviç Trakvin bu kadarla yetinebilirdi. Fakat, hayır, ok yandan fırlamıştı bir kez. Daha önce onun masasından kalktığını hiç görmemiştim. Oysa şimdi doğrulmuş bana doğru ilerliyordu. Gizli Polis memurlarının engellemek istemelerine rağmen, elini bana uzattı, her zamanki asık suratında beliren bir dostlukla, zerre kadar çekinmeden, uzanan elimi sıktı ve: «Talihin açık olsun, Yüzbaşım...» dedi. Oysa ben artık, rütbeleri sökülmiş, onun düşman sayması gereken bir kişiydim. Karargâhın camları hâlâ patlayan Alman bombalarının etkisiyle sarsılıyordu. Ve birkaç yüz metre ilerde kol gezen ölümün esen soğuk rüzgârında cereyan ediyordu bu dram...»

Soljenitzin kendisinin başından geçen bu tutuklanma olayını «en basit ve en kolay» diye nitelendiriyor. Ama, tutuklanma denilen şey öyle her zaman basit değildir, çeşitleri vardır. Hem, tutuklanma nedir bilir misiniz? Onu Soljenitzin'in kaleminden öğrenelim:

«*Gulag Takımadaları*'na nasıl gidilir? Uçaklar, trenler, gemiler oraya her Allahın günü gider, fakat nereye gittiklerini bildiren

hiç bir levha yoktur üzerlerinde. Gişelerde bilet satan memurlar, Sovtunist ve İnturist Ajanlarından Gulag Takımadalarına bir bilet isteyecek olursanız yüzünüze hayretle bakarlar. Onlar bu takımadalarının adını bile duymamışlardır, sayısız adalardan bir tekinin ismini bilmezler. Gulag Takımadalarını yönetecek olanlar Sovyet Emniyet Teşkilâtı M.V.D.'nin tezgâhından geçerler. Takımadalarını savunmakla görevli olanlar ise askerî komiserler tarafından eğitilirler. Sizin ve benim gibi orada ölmeye mahkûm edilenlere gelince, aziz okuyucu, bizim zorunlu olarak mutlaka tutuklanma denilen geçitten geçmemiz gerek.

Tutuklama. Tüm yaşamınızın altüst olması demek olduğunu, üzerinize çöken gerçek bir yıldırım olduğunu, pek çok insanın dayanamayarak çoğu zaman çıldırmalarına sebep olan inanılmaz bir manevi şok olduğunu söylemeye gerek var mı? Evrende ne kadar insan varsa o kadar da merkez vardır. Her birimiz evrenin merkeziyiz ve kulağınıza: «Tutuklandınız». diye üledikleri zaman dünya başınıza yıkılır. Eğer siz, siz tutuklanmıyorsanız, bu zelzeleye başka herhangi bir şey gerçekten dayanabilir miydi? Ama o anda aklınız başınızdan gittiği için, en saf yüreklilerimiz olduğu gibi en akıllı olanlarımız bile dünyanın bu tektonik sarsıntılarını kavrayamaz, ömürleri boyunca edindikleri tecrübelere dayanarak şu iki kelimeden başka söyleyecek şey bulamazlar: «Ben mi? Ama neden?...» Bizden önce milyonlarca, milyarlarca kez sorulan bu soru daima cevapsız kalmıştır.

Tutuklama, akıllara durgunluk veren bir çabuklukla, sizi bir yerden başka bir yere fırlatıp atar.

Hayatımızın pis, çamurlu uzun yolu boyunca, kalplerimiz sevinçle yahut ruhumuz kasvetle dolu bir halde yürürken, parmaklıklar yanından kim bilir kaç kez geçmiştirdir. Çürük tahtalardan yapılmış parmaklıklar, taştan, tuğladan, betondan duvarlar. Bu parmaklıkların arkasına bakmak bir kez olsun aklımıza gelmemiştir, kafamızı çalıştırıp bu duvarların ötesini bir kez hayal etmeye çalışmamışıdır. Oysa, Gulag Takımadaları denilen mahkûmlar ülkesi işte burada başlar (1). Bu parmaklıklar, duvarlardaki sayısız kapılar ve gizlenmiş sağlam kapıcıklar da gözümüze çarpmamıştır. Bu kapıların hepsi, ama hepsi bizim için hazırlanmıştır ve onlardan biri bir saniye içinde açılır, iş görmemiş, fakat demir gibi dört beyaz erkek eli, bizi kollarımız-

(1) *Gulag: Tecrit Kampları Genel Yönetimi.*

dan, bacaklarımızdan, boynumuzdan kavrar, kulaklarımızı hır-palar, şapkamızı fırlatır, bir patates çuvalı gibi bizi sürükler ve arkamızda kalan kapıyı kapatır. Kapanan bu kapı, geçmiş hayatımızın kapısıdır, bir daha açılmayacaktır.

Hepsi bu kadar, tutuklandınız. Ve siz, bir kuzu gibi: «Be-e-e-n-mi? Ama neden?...» diye melemekten başka bir şey yapamazsınız.

Tutuklama, işte budur: Gözleri kamaştıran bir şimşek, bir anda yaşanan hayatı geçmişe iten ve olanaksız olanı yeni bir yaşam haline getiren beklenmedik darbe. Ve hepsi bu kadar. İlk saatlerde, hatta ilk günlerde, başka bir şey düşünemezsiniz. Umutsuzluk içinde, çocukların oyuncaklarındaki yahut bir sirkteki yapma aya benzer bir ışığın belirtilerini farkederek gibi olursunuz. «Bir yanlışlık oldu. Anlayacaklar». dersiniz içinizden.

Tutuklanma, gecenin ortasında çalan bir kapının zili yahut kapıyı yumruklayan ellerdir. Uyuyanlara aldırış etmeyip çamurlu çizmeleriyle evinize hodbehod dolan gizli polis ajanlarıdır. Arkalarında gizlenen uydurma tanıktır (sanki buna lüzum varmış gibi). Tutuklanma, dönmek üzere götürülen insana çamaşır, bir kalıp sabun öteberi, yiyecek hazırlamak için titreyen ellerdir. Gizli Polisin adamları bu ellere mâni olur: «Bir şeye ihtiyacı olmayacak. Orada ona yiyecek verirler. Orası sıcak». diye bağırlarlar. (Yalan söylüyorlar, sizi daha çok korkutmak için baskı yapıyorlar). Zavallıyı alıp-götürdükten sonra, saatlerce araştırma yapmak üzere evin altına üstüne getirirler. Bu araştırma esnasında her şey yapılabilir. Lokomotif makinisti İnoşin tutuklandığı esnada, ölen oğlunun tabutu odanın bir köşesinde duruyormuş. Zebaniler tabutu bile açıp, çocuğun ölüsünü bir tarafa koyarak işlerini görmüşler...»

Ve Soljenitzin, Gulag Takımadalarında çile çeken daha pek çok hayatta kalan eski mahkûmdan aldığı belgelere dayanarak vicdanları isyan ettiren olayları anlatıyor.

(V) Özgürlüğü Seçen Bir Sovyet Gazetecisi

“İşte, karşınızda dimdik duruyorum. Başka bir şey yapamam”.

LUTHER

Andrei Aleksiyeviç Amalrik 1938 yılında Moskova’da dünyaya geldi. Henüz yirmi beş yaşında iken politik nedenlerle onu üniversite-

den ihraç ettiler ve üç yıl Sibirya'ya sürgün cezası verdiler. İdealist ve Tatar asıllı güzel eşi Gyusel ile birlikte Sibirya bozkırlarında çobanlık yaparak yaşamlarını sürdürdüler. Genç kadın, hayranlık ve takdirle izlediği kocasını her yerde yalnız bırakmıyor. Çekoslovakya'nın Kızıl Ordu tarafından işgalini protesto etmek amacı ile, ellerindeki pankartlarla Moskova sokaklarında dolaşmak cesaretini ilk kez gösteren onlar olmuştur... 1968'de Nijerya'ya Biafra'ya karşı savaşması için silâh yardımında bulunan İngiltere'nin Moskova'daki Büyükelçiliği önünde emperyalizm aleyhinde protesto eden yine onlardı... Ne istiyordu bu genç karı-koca? Sadece adalet ve özgürlük.

1963'te, Amalrik üniversiteden kovulunca yılmadı, bilhassa tarih alanındaki çalışmalarını daha da hızlandırdı. Kısa zamanda Sovyet Rusya'nın en ünlü tarihçisi ve tiyatro yazarı oldu. Amerika'da yayınladığı *Involuntary Journey To Siberia* (Sibirya'da Mecburi İkamet) adlı kitabı yüzünden ancak 1967 yılında Moskova'ya dönmesine müsaade edildi. Fakat artık Gizli Sovyet Polisinin sürekli nezareti altında yaşamaya mahkûmdu. Nitekim, *Sovyet Rusya 1984'e Kadar Yaşayabilir mi?* adlı kitabı yüzünden 1970'te 3 yıl hapse mahkûm edildi. Ancak, cezasını dolduran yazar, Stalin zamanında uygulanan bir usulle, «henüz uslanmadı» gerekçesine dayanarak, Sakharov'u isyan ettiren bir adaletsizlik örneğiyle tekrar hapishaneye gönderilmiş bulunuyor. Akıbeti meçhul bir yolculuk...

Amalrik bir bilim adamı olduğu kadar bir gazetecidir de. Moskova'da yabancı muhabirlerle kurduğu samimi dostluklar, Demirperde gerisinde cereyan eden olaylar ve bilhassa başlayan gizli muhalefet hakkında bilgi kaynağı teşkil etmiştir.

Amalrik'in *İç Özgürlük* dediği şey insanın baskı altında, hatta sürgünde veya hapishanede bile, kendisini ruhunda ve vicdanında bağımsız ve özgür hissedebilmesidir. «Sovyet Rusya sınırlarını aşmadan da insan özgürlüğü seçebilir» diyor Amalrik. Müstebitlere, zalimlere, en güç koşullar altında kafa tutmak, vicdanından gelen sesi haykırmak özgürlük değil midir? Özgürlük için mücadele edenlerin çoğu ona kavuşmadan ölmemişler midir?..

Ancak, bütün baskılara, şantajlara, rağmen, Demirperde gerisinde cesaretle görev yapan, hatta hapse atılmayı göze alan, meslek aşkı ve ahlâkını gerçek bir feragat derecesine vardırان yabancı özgür gazetecilerin sayısı az değildir. Bunlar çağdaş Basın'ın isimsiz kahramanlarıdır. Bugün Sovyet Rusya'da özgürlük savaşı yapanların başında gelen ünlü bilim adamı Andrei Sakharov'un *İlericilik Üzerine Düşünceler* adlı yazılarını Demirperde sınırları dışına kaçırmaya muvaffak olan ve yayınlayan *New York Times* gazetesinin muhabiri bunlardan biridir.

Rusya'da gelişen özgürlük akımının yavaş da olsa er geç başarıya ulaşacağını kehanet derecesinde bir tarihçi görüşü, bilimsel bir mantıkla iddia eden ve aydınları kapsayan bazı ilginç istatistiklere dayanarak ispatlamaya çalışan Amalrik *Sovyet Rusya 1984'e Kadar Yaşayabilir mi?* adlı kitabının sonunda özetle şöyle diyor:

«Eğer Çin'le savaşa gireceğimiz tarihi doğru tahmin ettimse, Sovyet rejiminin çökmesi 1980-1984 arasında olacaktır... Hıristiyanlığın Milano Fermanı ile resmî din olarak kabulünden sonra Roma İmparatorluğunun çöküşü nasıl bir süre gecikti ise; Marksizm de Rus emperyalizminin çöküşünü sadece ertelemiştir. Bu analojiyi daha da derinleştirirsek, örneğin Orta Asya'da uzun bir süre daha Sovyetler Birliği adında bir devlet yaşayabilir. Rusya oldum olası kendisini dünyadan uzaklaştırmak için elinden geleni yaptığından çöküşünü dünyanın havsalasının almayacağı şekilde anlatmak doğru olmaz».

Bu satırları 1969 yılında Moskova yakınlarında bir köyde yatan Amalrik şu anda belki de bir psikiyatri kliniğinde yatıyor. Oysa, fikir özgürlüğü için umutsuz bir savaş yapan genç tarihçi ve yazar, kendisine manevî işkence yapanlara, müstehzi bir tebessümle, belki de acıyarak şöyle sesleniyor:

«Venüs gezegenine kadar uzanan Sovyet roketlerinin var olduğu bu çağda, benim yaşadığım köyde patatesler topraktan hâlâ nasırlı ellerle sökülüyor. Bu mukayeseyi komik olsun diye değil, aradaki uçurumu belirtmek için yapıyorum. Fikrin önemi patateslerin elle toplanmasında değil, genellikle ulusun düşünce tarzının hâlâ patates toplama işi kadar basit oluşundadır».

Mesele Sovyet Sovyet rejiminin halka özgürlük ve refahı sağlayıp sağlayamayacağındadır. Elli yıllık deneme umut verici değildir. Zamanın, proletarya diktatörlüğünün geçici olacağını bir düziye vaat eden Marx'ın ve Lenin'in geçiş dönemini, sonu gelmeyen ve belki de gelmeyecek olan bir tarihe erteleyen ideoloji zorbalarının lehine çalıştığı iddia edilemez.

(VI) *Kültür İhtilâli mi? Kültür Mezarlığı mı?*

Demirperde denildiği zaman, genellikle akla sadece Sovyet Rusya ve peykleri gelmektedir. Oysa, bugün dünyada yaşayan insanların yarısı, iki milyarlık bir kitle, özgürlükten yoksundur. Ve bu iki mil-

yarın aşağı yukarı yarısı ise eskiden *Kızıl Çin* dediğimiz, son yıllarda ise politik ve diplomatik nedenlerle nihayet Birleşmiş Milletler Teşkilâtına kabul edildikten sonra *Çin Halk Cumhuriyeti* adını alıveren ülkede yaşamaktadır. Bundan başka, otuz yedi yıl önce sağ-sol mücadelesi sonunda sürüklendiği iç savaşta, korkunç bir kardeş kavgasında beş yüz bin evlâdını kaybeden İspanya'da iktidara gelen General Franco'nun faşist rejimi; Güney Amerika'nın başta Brezilya ve Şili olmak üzere birçok ülkelerinde hüküm süren askeri diktatörlükler; Yunanistan'da sona eren askeri cunta rejimi; Endonezya'da birkaç gün içinde yüz binlerce aydını ve işçiyi ölüme götüren bir katliamdan sonra iktidara gelen generaller; sosyalizm veya İslâmiyete dayanarak milyonlarca Müslümanı köle gibi kullanan Arap liderleri; Afrika'nın sık sık el değiştiren, sömürgeci devşirme, yeni bağımsız ülkeleri; Castro'nun Küba'sı; Tito'nun Yugoslavya'sı; nihayet, Şah Rıza Pehlevi'nin İran'ı özgürlük ve insan hakları bakımından farklı olmasa gerektir... Bütün bu saydığımız ülkelerde ve daha pek çoğunda turistler için değil vatandaşlar için Demirperde vardır. İnsan hakları çiğnenmektedir. Bu kısa hatırlatmadan sonra, şimdi yine Çin'e dönelim:

Bir peygamber edası ile, zaman zaman kehanetler savuran ve «Zafer, namlunun ucundadır...» diyen Mao Tse-Tung'un unuttuğu bir şey varsa, o da, «Zaferin, namlunun ucunda değil, kalemin ucunda olduğudur».

Pekin caddelerinde ve meydanlarında, rejime karşı fikirleri olduğu gerekçesiyle, Mao'nun *Kızıl Muhafızları* adı verilen gençler, hatta çocuklar tarafından profesörlerin, generallerin ve yöneticilerin cesetlerinin sürüklendiği 1961 yılı insanlık tarihinde bir yüzkarası olarak yer alacaktır. Aslında Mao ve ihtilâlcı kadrosunun rakiplerini ve orduyu sindirmek amacı ile giriştikleri bu kanlı hareket, bir kültür ihtilâli değil, bir kültür mezarlığı olmuştur. Ve sekiz yüz milyon Çinlinin kaderi değişmemiş. sefaletin yerini kölelik almıştır...

Kültür mezarlığı haline gelen başka bir ülke de Çekoslovakya'dır. Dubçek'in Allende'den çok önce, Sosyalizmle Özgürlüğü, Marksizmle Demokrasiyi bağdaştırmak umudu ile giriştiği ve ülkesinin Macaristan gibi, Sovyet tankları tarafından istilâsı ile sonuçlanan politik ve bilhassa ekonomik hareketi çağdaş tarihe *Çekoslovak İlk-baharı* adıyla geçmiş bulunuyor. Sonu gelmeyen, yazı olmayan kanlı bir bahar...

O zamandan beri dört yıl geçti. Dubçek şimdi Slovakya'nın hücre bir köşesinde, bir fabrikada çile dolduruyor. Ama, özgürlük için

savaşan her idealist gibi, onun yarattığı Çekoslovak İlkbaharı filizlerini veriyor. İşte bunlardan biri:

Kırk beş yaşındaki Pavel Kohut şu anda Çekoslovakya'nın bir Soljenitzin'i gibi mücadele etmektedir. Komünist Partisinden ihraç edilen, eserleri toplattırılan, piyeslerinin oynanması yasaklanan, ikide birde sorguya çekilerek manevi baskı altına alınan bu yazar, her şeye rağmen yılmıyor ve kaleme sarılarak Kültür Bakanına yazdığı mektubun bir örneğini, dostları aracılığı ile, yurt dışına ulaştırıp özgür insanlar dünyasına açıklamaktan korkmuyor. «Bir yasa bir kez çiğnendi mi, o yasa artık yasa olmaktan çıkar» diyor Çek yazarı. Ve şöyle devam ediyor:

«Aralarında Heinrich Böll, (1) hatta pek çok komünist olan Avrupalı yazar, örneğin Aragon. (2) Çekoslovakya'da manevî değerlerin yıkıldığını ve bunları savunanların işkenceye uğradıklarını söylüyorlar. Böll, ülkemizin bir *Kültür Mezarlığına* döndüğünü, Aragon ise *Kültürün Biafrası* haline geldiğini iddia ediyor. Gerçekten son dört yıllık Çek Kültürünün bilançosu bugüne kadar görülmemiş derecede yüz kızartıcıdır. Şiir alanında iki, üç isimden başka yok. Nesir Edebiyatında ise önemli tek esere rastlanmıyor. 1969'dan öncesine kıyasla, tiyatro alanında da orta değerde bir piyes göze çarpmıyor. Hele Jan Prošaska'nın filmlerini halk özlemle arıyor. Yüzlerce Çek yazarının eserleri artık satılmıyor, yasaklanıyor. Genç kuşak ulusal edebiyatımızı öğrenmekten yoksun kalıyor ve bu yüzden öyle bir boşluk husule geliyor ki, ileride bunu doldurmaya imkân olmayacaktır. Sanat ve edebiyat artık Komünist Partisi'nin kültür merkezlerinde çalışan oportünistlerin tekelinde bir araç haline geldi. Her yerde Sovyet yazarlarının eserleri ucuz fiyatla satılıyor. Bu yetmiyor-

- (1) *Heinrich Böll*: 1972 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan (Federal Almanya) ünlü romancı. Bilhassa Sovyet yazarı ve tarihçisi Andrei Amalrik'in yeniden Sibirya'ya sürülmesi üzerine isyan ederek, öteden beri savunduğu sosyalizmi bir baskı rejimi haline getirenlere karşı ateş püskürmektedir. Böll, Batı ile Doğu yakınlaşmasında Sovyet aydınlarının ve özgürlük savaşçı yazarların Amerika ve Almanya tarafından bir pazarlık konusu yapılarak feda edilmemelerini istiyor. Yıllardan beri Alman romancısını dost diye benimseyen Sovyet Basını, bu davranışından sonra, onu sapıklıkla itham etmekte ve sosyalizme ihanetle suçlamaktadır.
- (2) *Aragon*: Ünlü Fransız romancısı ve şairi. Çekoslovakya'nın işgalinde pasif davranan Fransız Komünist Partisi Merkez Yönetim Kurulu'ndan ve Parti'den istifa etti. Halen 75 yaşında olan Aragon, "Surrealisme" (Sanat) akımının kurucularındandır. Başlıca eserleri: *Le Paysan de Paris* (1962); *Les Beaux Quartiers* (1936); *La Semaine Sainte* (1958). II. Dünya Savaşında, işgal altındaki Fransa'nın kurtuluşu için yazdığı şiirler *Le Crève-Coeur* (1941), totaliter rejime karşı duyduğu, komünizmin bugünkü haliyle bağdaşmayan özgürlük özlemiyle doludur.

muş gibi, Çekoslovakya radyo ve televizyonlarında programların büyük bir kısmını yine Sovyet Rusya propagandası işgal ediyor. Sayın Bakan, geçenlerde söylediğiniz bir açış nutkunda, karşı tarafta olanlardan söz ettiniz ve onlarla asla pazarlığa razı olmayacağınızı söylediniz. Kimdir bu karşı taraftakiler? Bu satılmışlar kimdir?...»

Zavallı Pavel Kohut soruyor. Çekoslovakya Kültür Bakanı onun bu sorusuna hiç bir zaman cevap veremeyecek. Ama biz verelim: Aydınların ihaneti. Evet, Sokrates'ten, iki bin beş yüz yıldan beri devam eden ihanet...

Bu mektubu yazdığı için Pavel Kohut artık Çek ordusunda yedek subay bile değildir, sadece bir erdir. Nezaret altında yaşamaktadır. Yabancılarla ilişki kuramaz. 1973 yılı şubat ayında, eşiy-le birlikte, sözde bulaşıcı hastalık belirtileri gösterdiler diye Bulokova Hastanesine yatırılan ve taburcu edilinceye kadar evi didik didik araştırılan yazar, çok geçmeden oturduğu daireden de çıkarılmıştır.

Çekoslovakya'nın ıstırabını anlatan bu mektuptan birkaç satır daha okuyalım:

«Benim çektiklerimi şu anda yüzlerce Çek sanatçısı, bilim adamı, hekimi, profesörü ve gazetecisi çekmektedir. Dört yüksek okuldan mezun olan birini tanıyorum, enfarktüs kalp krizi geçirdiği halde, şimdi taksi şoförlüğü yapıyor. Laboratuvarlarına girmesi yasaklanan ünlü bir bilim adamı tanıyorum. Ünlü bir filozof var, evinde özel ders vererek ekmek parasını kazanıyor. En ünlü yazar ve çeviricilerimizden ikisi gece bekçiliği yapmaktadırlar. Üç tarihçimiz, bir devlet binasının bodrumunda kalorifercilik yapıyorlar. Çocuğu ölmek üzere olan bir sinema rejisörü Posta-Telgraf İdaresinde güçlkle iş bulabildi. Ünlü bir romancımız, kapı kapı dolaşıp evlere süt dağıtıyor. Nükleer fizik alanında dünyaca ün yapmış bir dostum, bir çocukluk arkadaşım vardı. Ona öylesine işkence yaptılar ki, bir psikiyatri kliniğinde iki yıl yattıktan sonra, nihayet, dayanamadı, intihar etti. Bu satırları karalarken, bilhassa onu düşünüyorum...

Annemle babamın yattıkları Vysehrad mezarlığına sık sık giderim. Orada bazı mezar taşlarının üzerindeki isimleri okurum. Bunlar olmasaydı, bugün bir Çekoslovak Kültürü olmazdı diye düşünürdüm. Ölüler Günü'nde kadirşinas halk bu mezarları ziyaret ediyor ve kendi aile mezarları üzerine diktikleri mumlardan daha fazlasını bunlar için yakıyor. Bu mezarların altında yatan ve yozlaşan bir ideolojinin kurbanı olan bu in-

sanlar, vaktiyle bir ideal uğrunda çalışmışlar, sanatçının özgür yaşayacağı bir dünyaya kavuşacaklarını ummuşlardı. Ben de onlar gibiydim. Ben de inanmıştım. Yanılmışım... Bu satırları, Avrupa'nın güvenliği ve işbirliği için konferansların düzenlendiği bir sırada yazıyorum. Oysa, Avrupa'nın güvenliği için müzakere eden devlet adamlarının, önce kendi ülkelerindeki vatandaşlarının güvenliğini sağlamaları gerekir...»

Pavel Kohut, Kültür Bakanına yazdığı bu mektubun bir yerinde, yapılan bütün baskılara, hatta kaçması için sağlanan olanaklara rağmen, vatanında kalacağını, sosyalizmle özgürlüğün birleşeceği kavşağa kadar çaba sarfedeceğini söyleyerek: «Benim yerim burası, Çekoslovakya'dır» diyor.

Evet, bir çağdaş tarihçinin dediği gibi: «Bir gün gelecek, Rusya'da öğrencilere: Brejnev ve Kosigin kimdi? diye soran öğretmenler şu cevabı alacak: Soljenitzin devrinde yaşamış iki devlet adamı».

(VII) Düşünce ve Söz Özgürlüğü, Sanatçının Toplumdaki Rolü

Batı ile Doğu arasındaki yakınlaşmanın öncülüğünü yapan Amerikalı yazar Samuel Pisan şöyle diyor:

«Eğer bir ülkede yazarlar, sanatçılar ve bilim adamları fikirlerini serbestçe söylemezlerse, o ülkede hiç bir alanda, hiç bir yenilik, hiç bir yaratıcı akım olamaz. Kafaların özgür olmadığı yerde ekonomik kalkınma gerçekleşemez. Nazi Almanyası Einstein gibi bir fizik dehasını, Thomas Mann (1) gibi bir romancıyı, Willy Brandt gibi bir politikacıyı yurt dışına kovmakla çok şey kaybetmiştir. Bu adamlar Almanya'da kalmış olsalardı, bu ülkenin durumu ve akıbeti herhalde başka olurdu. Toplumda özgürlük ve yaratıcı güç birbirini tamamlayan iki unsurdur».

Demirperde gerisinden yükselen özgürlük feryatlarına kulak veren Avrupa Konseyi'nin aldığı bir karar gereğince 29 Haziran 1973'te Floransa'da toplanan Kültür ve Eğitim Komisyonu, fikir ve söz

(1) Thomas Mann (1875-1955). Ünlü Alman realist romancısı. *Budden Brooks* ve *Der Zauberberg* (*Büyülü Dağ*) (1924) adlı eserleri çağdaş Avrupa edebiyatında bir çığır açmıştır. 1929'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı (*Venedik'te Ölüm*). Kardeşi Heinrich Mann (1871-1950) *Professor Unrat* (*Mavi Melek*) adlı eserin yazarıdır.

özgürlüğü ve sanatçının (1) Avrupa toplumlarındaki rolü konusunu tartışan kolokyuma birçok ünlü politikacıyı, yazarı ve devlet adamını da davet etmiştir (2).

Batı-Doğu yakınlaşmasına değinen Komisyon Başkanı ve aynı zamanda Avrupa Konseyi Başkan Vekili Karasek (Avusturya), eleştirilerin yalnız Demirperde gerisindeki ülkelere yöneltilmesinin tek taraflı bir itham olacağını, oysa maalesef, bazı Batı ülkelerinde de hâlâ Avrupa İnsan Hakları Antlaşmasına gereği gibi uyulmadığını itiraf ederek söze başlıyor.

Helsinki'de toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansından birkaç gün önce çalışmaya başlayan bu komisyonlar, bilhassa Sovyet Bilim Adamı Sakharov'un özgür ülkelere yaptığı yardım çağırısını hatırlatmışlar ve Sovyet Rusya ile yapılacak yakınlaşmanın bu ülkede ve diğer komünist peyk ülkelerde çile çeken fikir adamlarının sırtları üzerinde imzalanmamasını istemişlerdir. Zira, ünlü fizikçi Sakharov'un dediği gibi: «Batı ile Doğu arasında demokrasi davasına katkıda bulunmayacak bir yumuşamayı kabul etmek çok tehlikeli sonuçlar verebilir. Böyle bir uzlaşma politikası dünyanın hiçbir problemini çözmez ve demokrasiler için bir kapıtlasyon niteliğini alır».

Komisyon raportörü Karasek de Sovyet Bilim Adamının sözlerini teyit ederek tamamlıyor:

«Sakharov, sorunun diğer bütün yönlerini bir tarafa bırakarak, sadece Rusların petrolü ve tabii gaz kaynakları ile ilgilenen Batılı işadamlarını kınıyor. Zira, Batı teknolojisinin Rusya'ya ithal edilmesi hiç bir şey halletmez. Sakharov Batılı özgür ülkelerin Sovyet liderlerine baskı yapmalarını ve ekonomik yardımlara karşılık bazı demokratik koşullar ileri sürmelerini istiyor».

Ne yazık ki, Demirperde gerisinden yükselen bu özgürlük sesleri, Batılı özgür ulusların vicdanlarında yankılar uyandırmasına, Avrupa Konseyi'nin gündemlerinde yer almasına rağmen, henüz olumlu bir sonuç vereceğe benzemiyor. Zira, Sovyet Rusya liderleri bütün bu uyarılar karşısında, âdeta vurdumduymaz bir halde, en küçük bir tavizde bulunmak niyetinde bile değiller. Nitekim, 7 temmuz 1973'te sona eren Helsinki Konferansında, her ne kadar Batılı diplomatlar, iki dünya arasında artık kişilerin ve fikirlerin serbest-

(1) Genel anlamda kullanılan "sanatçı" kelimesi bu tür toplantılarda tüm edebiyat alanını da kapsamaktadır.

(2) Bu komisyonda, eski Millî Eğitim Bakanlarımızdan Eskişehir Milletvekili Prof. Dr. Orhan Öğüz da üye olarak bulunmuştur.

çe gidip gelmesini önerdilerse de, sosyalist ülkelerin delegeleri buna yanaşmadılar. Aksine, Doğu ile Batı arasındaki ekonomik ilişkiler geliştikçe, Demirperde gerisindeki siyasî baskı o oranda artmaktadır. O kadar ki, Brejnev'in en yakın danışmanlarından biri olan Zagladin, Avrupa Konferansında ileri sürülen bu önerinin aslında sosyalist dünyaya ideolojik sinsi bir müdahale olduğunu iddia edecek kadar taassup göstermektedir.

İşte bu zihniyet ve davranışlar Sovyet sanat hayatının, giderek tüm totaliter ülkelerdeki kültür akımlarının gittikçe kısırlaşmasına sebep olmaktadır. Sadece ekonomik faktörlere dayanan materyalist bir politikanın savunucusu olanların bu gerçeği kabul etmelerini beklemek beyhudedir...

Sosyalizmin insancıl ve manevi yönünü inkâr eden, körü körüne dogmatik bir ideolojiye saplanan Zagladin kafasındaki insanların bunu anlamalarına imkân yoktur... Gerçek sanatçının geleceği gören, sezen bir varlık olduğunu takdir edemez bu adamlar. Sanatçının duygularının daha çok geliştiğini, muhayyalesinin daha geniş bir alanı kapsadığını, içinde yaşadığı toplumun heyecanlarını kendi benliğinde duyduğunu ve yeni kurulacak düzene ışık tutmak için çaba sarfettiğini bilemezler. Bilemezler, gerçek sanatçının da gücünü, politikacı gibi, kamuoyundan aldığını. Evet, sanatçı bir devrimcidir. Yıkıcıdır da. Ama, devirmek istediği şey istibdattır, baskı rejimidir, özgürlük düşmanlarıdır. Yıkamak istediği ise, köhneleşmiş gelenekler, gerici fikirler, tutucu akımlar, yeniliği engelleyen, ufukları daraltan ideolojilerdir.

Fransa Manevî ve Siyasal Bilimler Akademisi üyelerinden Profesör Jean Caseneuve şöyle diyor:

«Evet, sanatçı ihtilâlcidir, devrimcidir, ama yapmak istediği şey kendi sanat alanında bir devrimdir. Ünlü Fransız Bestecisi Debussy'in de çağdaşları ihtilâlcisi olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa Debussy aslında, politik bakımdan, tutucu bir insandı. Sadece müzikte devrim yapmak istemişti».

İngiliz Parlamentosu Bilim ve Eğitim Komisyonu üyelerinden Norman St. John-Stevan da sanatçıyı şöyle tanımlıyor:

«Sanatçı, toplumun umutsuzluklarını ve hayal kırıklığını daha derinden duyan insandır. Bu duygu ona topluma yararlı olma görevini yükler. Hatta, sanatçının aynası, bazen topluma hoşuna gitmeyecek bir görüntüsünü yansıtsa bile».

Fransa eski Kültür İşleri Bakanı Maurice Druon ise daha gerçekçi bir görüşle şöyle diyor:

«Düşünce ve Söz Özgürlüğü Demokrasinin yüceliğini teşkil ettiği kadar, sakıncalarını da birlikte getirir. Gerekli olduğu oranda güçlükler de getiren bu özgürlük de, tüm özgürlükler gibi, korunması ile sınırları arasında bir denge kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber, hukukçu, pozitif bilim açısından inceleyerek fikir ve söz özgürlüğünü korumak hususunda çaba harcamalıdır. Kaldı ki, fikir ve söz özgürlüğü tüm uluslararası antlaşmalardaki İnsan Haklarına ait bölümde yer almış bulunuyor. Örneğin, Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannamesinin 19. maddesinde (1) ve Medeni ve Siyasal Haklar Antlaşmasında; Kuzey Atlantik Paktında; Avrupa Konseyi Antlaşmasında; 12 Güney Amerika Devletinin 22 kasım 1969'da imzaladıkları antlaşmanın 13. maddesinde, fikir ve söz özgürlüğü adaletin teminatı altına alınmıştır».

Ünlü İtalyan eleştircilerinden Guido Piovene daha ilerici bir görüşle düşüncesini şu cümlelerle açıklıyor:

«Düşünce ve Söz Özgürlüğü bugün dünyanın her yerinde tehdit edilen trajik bir insan hakkıdır. Sanatçının duyguları ona güç veren başlıca faktördür. Ben, dünyayı özgür ve köle diye iki kesin bölgeye ayıranlardan nefret ederim. Zira, şu anda özgürlük her yerde tehlikededir».

Sophokles'in İsa'dan önce 442 yılında yazdığı *Antigone* (2) adlı trajedide, Oidipus'tan sonra Theba Kralı olan zalim hükümdar Kreon, Oidipus'un kızı Antigone'yi ölüme yollarken, aralarında bir konuşma geçer. Bu diyalog, iki bin beş yüz yıldan beri insanlar arasında aralıksız süren bir savaşın, Özgürlük Savaşının, zalimlerle masumlar arasında bir bitmeyen ezeli kavganın en korkunç örneklerinden biridir:

- (1) "Everyone has the right of freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference, to seek, receive and import information and ideas through any media and regardless of frontiers".
- (2) *Antigone*: Kaderin, alın yazısının korkunç bir tecelisi olarak öz annesiyle bilmeden evlenen ve giderek Theba Kralı olan Oidipus, bu dehşet verici gerçeği öğrenince gözlerini kendi eliyle kör eder. Kızı Antigone, onun ülkeyi terk etmesine yardım eder. Bu sırada kardeşleri Eteokles'le Polynis dövüşürler ve Polynis ölür. Fakat, Oidipus'un yerine geçen Kreon, o devirde, bir faniye yapılacak en büyük hakareti yapar ve cezayı verir. Polynis yüzyıl cehennemde kalacaktır. Genç adamın cenaze töreninin yapılmasını yasaklar. Fakat Antigone, kardeşinin ölüsüne yapılan bu hakarete tahammül edemez ve onun mezarı üzerine kendi elleriyle toprak atar. Bu mitolojik efsaneden bir şaheser yaratan Sophokles, trajedi türünün en erişilmez örneklerinden birini vermiştir. XVIII. yüzyıl İtalyan şairi Alfieri'nin ve çağdaş Fransız tiyatro yazarı J. Anouilh'nin de bu adda birer trajedisi vardır (1944).

İsmene ablası Antigone'nin ağabeyleri Polynis'in cesedini gömmesine mâni olmak ister. Zira, Kral Kreon ceza olarak genç adamın ölüsünün gömülmesini yasaklamıştır. Fakat, Antigone bu yasağa aldırmaz, kız kardeşine:

«Sen nasıl istersen öyle yap, der; ama, ben, kardeşimin ölüsünü gömeceğim. Görevimi yapmış olarak ölmek benim için bir onur. Onun yanında gerçek bir dost olarak yatacağım. Bu sayede, cehennemin efendilerine yaranmak için, yeryüzündekinden daha çok vaktim olacak. Zira, orada ebediyen kalacağım».

Zalim Kreon genç kızı idama mahkûm eder. Antigone ise ona şu karşılığı verir:

«Tanrıların tanrısı Zeus benim bu hareketimi yasaklamadı; cehennem zebanilerinin yoldaşı adalet, insanlara böyle yasalar emretmedi; hem ben senin fermanlarının, bir faniye, tanrıların yazısız fakat değişmez yasalarını çiğnetebilecek güçte olduğumu sanmıyorum. Zira, onlar ne bugünün ne dünün yasalarıdır, fakat ezelden beri vardır ve ne zaman başladıkları belli değildir. Bir tek adamın iradesine karşı gelmekten korkup ben nasıl olur da Tanrıların hışmını üzerime çekerdim? Hem senin idam fermanının olmadan da ben nasıl olsa öleceğimi biliyordum (nasıl bilmez olurum?) Ama, ecelim gelmeden vakitsiz öldüğüm için, ne mutlu bana. Benim gibi sayısız ıstıraplar içinde yaşayan bir insanın ölümü bir kurtuluş saymamasına imkân var mı? Beni bekleyen akıbetten ötürü hiç üzgün değilim. Ah! Eğer aynı ananın rahminde büyüyen insanın ölüsünü mezarsız bıraksaydım kahrımdan ölürdüm; ama bu yüzden başıma gelenden ötürü kahrolmuyorum. Ve şu anda benim hareketim sana çılgınlık görünüyorsa, kim bilir belki de beni itham edenin kendisi delidir».

Genç kızın gösterdiği bu cesaret etkisini yapar. Önce kız kardeşi İsmene biraz önceki korkaklığı yüzünden kızarır; sonra, müstebit Kral Kreon'un oğlu olan nişanlısı Hemon, babasının zalimce davranışı karşısında isyan eder:

«Baba, tanrılar insanlara akıl vermekle onlara nimetlerin en değerlisini sunmuşlar. Senin kötü konuştuğunu söylemek cesaretini kendimde bulamam, bunu diyemem; ama, başka birinden adaletli bir fikir gelebilir. Ben ne söylendiğini, ne yapıldığını, neyin kınandığını bilmek hususunda tabii senden daha elverişli durumdayım. Senin bakışların halkı sindiriyor ve senin hoşuna gitmeyecek sözler boğazlarında düğümlenip kalıyor; ama ben,

gizlice her şeyi öğrenebilirim, hem bütün kent halkının bu genç kıza, en onurlu bir hareketten ötürü idama mahkûm edilen kadınların bu en masum olanına ne kadar acıdığını biliyorum. Olmaz böyle şey. Savaş alanında ölen kardeşinin cesedini köpekler ve akbabalar yemesin diye mezara gömen bu insan onurların en muhteşemini hak etmiyor mu? İşte, halkın dilinde, kulaktan kulağa dolaşan sözler bunlardır...»

Ne yazık ki, genç adamın bu uyarıcı sözleri, nişanlısı Antigone'yi müstebit babası Kreon'un elinden kurtarmak için yetmiyor. Genç kızı bir mahzene kapatacaklar ve orada yavaşça ölecek. Fakat, ilâhi adalet yerini bulacak. Kâhin Tiresias krala başına gelecek felâket ve musibetleri bildirecek. Kreon işlediği cinayetlerin kefareтини ödemek için çabalayacak, ama çok geç. Antigone'nin hapsedildiği zindana girdiği zaman genç kızı ölmüş bulacak. Ama yalnız değil, yanında oğlu, Antigone'nin umutsuz nişanlısı Hemon da vardır. Babasının gözleri önünde hayatına son verir. Biraz sonra bir haberci koşarak gelir ve kralın eşi Eurydise'nin de intihar ettiğini bildirir. Sophokles trajedinin sonunda, zalim Kral Kreon'u eşiyle oğlunun cesetleri arasında perişan bir halde gösterir. Bu tablo özgürlüğü gaspedilen halkın hiç olmazsa sahnede öğ alışının sembolüdür. Kreon da Sisyph (1) gibi tanrıların lânetlediği bir hükümdar olarak cezasını ömür boyu çekecek. Sophokles'in bu trajediyi yazdığı tarihten bu yana iki bin beş yüz yıla yakın bir zaman geçtiği halde, insanlık tarihinde daha nice Kreon'lar ve Sisyph'ler gelmiş geçmiş bulunuyor. Ve anlaşılıyor ki bu özgürlük düşmanlarının ırkı hiç bir zaman tükenmeyecek. Zira, yirminci yüzyılın dünyasında da Kreon'lar ve Sisyph'lere taş çıkartacak müstebitler var.

(VIII) . Aydınların İhaneti...

İki bin beş yüz yıldan, daha doğrusu insanlar düşünmeye ve düşündüklerini söylemek ihtiyacını duydukları tarihten beri cereyan eden düşünce özgürlüğü savaşının hâlâ devam ettiğini, örnekler vermek suretiyle göstermeye çalıştık. Bu amansız mücadele aydınların ço-

(1) Rüzgârlar Tanrısı Eole'nin oğlu ve Korent Kralı. Mitolojide yaptığı zulüm, işkence ve haydutluklar yüzünden, öldükten sonra, kocaman bir kayayı bir dağın tepesine çıkarmaya mahkûm olur. Fakat, Sisyph tam dağın tepesine ulaşırken, kaya tekrar aşağıya yuvarlanır. Beddualı kralın bu cezası hiç son bulmayacak, sonsuzluğa dek sürecektir.

ğu zaman olumsuz bir rol oynadıklarını, en iyi niyetli ihtilâlleri bile soysuzlaştırdıklarını gördük, zalimlere, diktatörlere, hukukun ve adalet kavramının sınırlarını aşarak, yeşil ışık yakan filozoflar, yazarlar ve politikacılarla karşılaştık. Fakat, şu anda Sovyet Rusya'da aydınların ihaneti tarihte gelmiş geçmiş ihanetlerin hepsine taş çıkartacak niteliktedir. Zira, tıp bilimini totaliter rejimin ve ideolojinin emrinde bir baskı ve işkence aracı gibi kullanan Sovyet hekimleri sadece özgürlük davasına değil, Hipokrat'tan (1) beri tüm dünyaya hekimlerinin ettikleri yemine de ihanet ediyorlar. Rejime ve iktidarda bulunan yöneticilere karşı muhalefetin bir tür ruh hastalığı olduğuna karar veren bazı Sovyet psikiyatri uzmanlarının fetvasına dayanan devlet adamları ve yargıçlar tımarhaneleri şimdi birer hapishane haline getirmiş bulunuyorlar.

Beş yıldan beri, bu güç koşullar altında özgürlük mücadelesi yapan ve İnsan Haklarını savunan Sakharov, 1973 yılı ekim ayında Erivan ve Tbilissi'de toplanan uluslararası psikiyatri konferansına katılan özgür ülkelerin delegelerine birer mektup yollayarak Sovyet Rusya'da fikir adamlarına uygulanan rejimi incelemelerini istedi. Evine davet ettiği on dört yabancı gazeteciye bilhassa General Piotr Grigorenko'ya yapılan muameleyi anlattı. Bir *hastane-hapishane* haline getirilen Dniepropetrovsk Kliniklerinde yatan diğer bilim adamı ve sanatçıların isimlerini verdi ve *Haloperial* adında Sovyet doktorlarının siyasî hastalara uyguladıkları bir ilâçtan bahsetti. Renksiz, kokusuz olan bu ilâç damlatılarak içilmekte ve tedrici bir anestezi husule getirmektedir. İlâcı alan kişi aynı zamanda iradesini ve hafızasını da kısmen kaybeder. Giderek, kendini savunamaz hale gelir. Dünyanın hemen hemen her yerinde gerçek hastalar için kulanılan bu ilâcı, şimdi Sovyet doktorlarının siyaset adamlarının muhaliflerini susturmak üzere kullanmaları korkunç bir harekettir.

Bir hafta içinde, kocası yüzünden üç kez sorguya çekilen Bayan Yelena Sakharov'a Sovyet Gizli Polis Teşkilâtına (K.G.B.) mensup bir memur şöyle diyordu: «Ünlü bir adamın karısı olduğunuza pek güvenmeyin, günün birinde siz de kendinizi bir psikiyatri kliniğinde bulabilirsiniz».

(1) *Hipokrat*: İsa'dan sonra II. yüzyılda anatomi alanında ilk önemli keşifleri yapan Galien'den (131-210) altı yüzyıl önce (İ.Ö. 460 dolaylarında) Tıp Biliminin temellerini atan bilim adamı. Hekimlerin yemini onun adına yapılmaktadır. Fakat, 26 mart 1971 tarihinden beri Sovyet Rusya'da bu geleneksel yeminin yerini şu yemin almış bulunuyor: "Bütün gücümle Komünist Ahlâk Kurallarını koruyacağıma, Halka ve Devlete karşı olan sorumluluğumu daima idrak ederek hareket edeceğime yemin ederim".

Bu cümlede bugün Demirperde gerisinde cereyan eden dramın bütün dehşetiyle belirmediğini görmek mümkün. Oysa bu kadının babası, 1937 yılında, Stalin'in emriyle kurşuna dizilmiş; kendisi ise İkinci Dünya Savaşındaki kahramanlığı sayesinde 1943'te Lenin nişanı ile taltif edilmişti. Bütün bu hizmetler onun, kocası ile birlikte, şimdi meçhul bir hastaneye hapsedilen ünlü matematikçi Yuri Şikanoviç'i kurtarması için yetmedi. Genç bilim adamının ölü mü, diri mi olduğu bile bilinmiyor. Hangi hastaneye baş vursa eşine «bu isimde bir hasta yok» deniyor ve zavallı kadın kocasına göttürdüğü yiyecek paketini bırakamadan gözleri yaşlı dönüyor. Bayan Sakharov, bu umutsuz kadının ıstırabını paylaşıırken boş durmamış, Kuznetsov'un hapishanelerde ve kamplarda çektiği çileyi anlatan günlük anılarını yabancı dostları aracı ile özgür Batı ülkelerine kaçırmayı başarmıştı. İşte, Sovyet yöneticilerinin ona karşı olan husumetlerinin asıl nedeni de buydu.

Dünya uluslararası psikiyatri uzmanlarının sayısı 70.000 kadardır. Bunların bir kısmı Demirperde gerisinde, insanların ortak malı olan kültüre ve bilime karşı işlenen cinayetlere maalesef katılmaktadırlar. Sovyet Rusya'daki konferansa davet edilen altmış Batılı bilim adamı, gezdikleri hastanelerde hastalarla değil, sadece Şizofren olduklarına dair raporlarla hapsedilen siyasî suçlulara ait dosyalarla karşılaştırılmışlardır. General Piotr Grigorenko'yla görüşmek için ısrar eden Amerikalı psikiyatri uzmanı ise, «konuştuğum adamda en küçük bir ruh dengesizliği belirtisi bile müşahade etmedim» diyor. Fakat, bu yabancı hekimle tercümansız konuşmak için ısrar eden General Grigorenko için, Sovyet hekimi, onun bu en masum hakkını istemesini bile Şizofren belirtisi sayıyor ve Amerikalı meslektaşının hayretle bakışına rağmen: «Gördünüz mü? diyor. Ben size şizofren olduğunu söylemiştim». Körü körüne ideoloji aydınları, hatta, bilim adamlarını bile işte böyle birer robot, hayır birer köle haline getirebiliyor...

(IX) Radyolar Savaşıyor...

Presidential Study Commission on International Radio Broadcasting'in yayınladığı mavi kaplı kitapta, (1) özgür dünya ile totaliter

(1) *The Right to Know* (Haberleşme Hakkı, 1972). Bu komisyon, A.B.D. Başkanı tarafından görevlendirilmiştir. Johns Hopknis Üniversitesi Profesörlerinden ve UNESCO nezdinde delege Milton E. Eisenhower; Columbia Üniversitesi Gazete-

ülkeler arasında kitle haberleşme araçları ile cereyan eden savaşın istatistiklere ve mukayeselere dayanan tablosu verilmektedir. Bu tabloya ve verilen bilgilere bakınca, insanın dehşet içinde kalmasına imkân yoktur. Batı ile Doğu, daha doğrusu özgür ülkelerle Demirperde gerisindeki ülkelerin radyoları arasında 1948 yılından beri gittikçe hızını artıran bir propaganda düellosu cereyan etmektedir. Bu tarih, İkinci Cihan Savaşından sonra, Sovyet Rusya'nın eski müttefiklerine karşı yavaş yavaş kafa tutmaya ve hayat sahasını genişletmek için Orta Avrupa'nın ve Balkanların birçok ülkesini istilâ edip komünizmi yeni bir tür ideolojik emperyalizme dönüştürmeye başladığı tarihtir. 1948'de Moskova Radyosu ile diğer Sovyet Radyolarının yabancı ülkelere yaptıkları komünizm propagandası haftada 379 saat iken, bu rakam 1972'de 1886 olmuştur (1). Yani % 400 artış var demektir. Bundan başka, Çin Halk Cumhuriyeti haftada 1304 saatle komşusuna yaklaşmaktadır. Kuzey Kore 358, Arnavutluk 479, Küba 361, Polonya 336, Doğu Almanya 273, Çekoslovakya 224, Romanya 189, Bulgaristan 178, Kuzey Vietnam 184, Macaristan 107, Moğolistan 20, Yugoslavya 76 saatle bu propaganda örgütünün korosuna katılmaktadırlar. Toplam olarak şu anda dünyada her hafta 6.759 saat komünizm propagandası yapılıyor demektir. Yediye bölecek olursak, 24 saatte 965, saatte ise çeşitli ülkelerden 40 saatlik yoğun propaganda yapılmaktadır. Sovyet Rusya Radyolarında bu muazzam propaganda için 84 dil, Çin Radyolarında 38 ve diğer komünist ülkelerin radyolarında da en az yedi, sekiz dil kullanılmaktadır. Bunlara haftada 684 saat yayın yapan ve yerleri bilinmeyen gizli komünist radyolarını ilâve etmek gerekir.

1968 yılından sonra, Sovyet Rusya Radyoları ve gizli radyolar, bazı ülkeleri amaç alan doğrudan doğruya ve açıkça komünizm propagandasına başladılar. Farsça, Kürtçe ve Azerice yayın yapan *İran Radyo Postası*, Rumca *Gerçeğin Sesi*, Türkçe *Bizim Radyo*, *Özgür Portekiz Radyosu*, *Bağımsız İspanya Radyosu* ve nihayet *Barış ve İlerleme Radyosu* toplam olarak haftada 348 saat çalışmaktadırlar.

Bu yoğun komünizm propagandası karşısında, askerî alandaki Kuzey Atlantik Savunma Antlaşmasına âdeta paralel olarak, Batı

cilik Fakültesi Dekanı Edward W. Barrett; Texas Üniversitesi Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Dekanı John A. Gronouski; Tufts Üniversitesi Hukuk ve Diplomasi Fakültesi Dekanı Edmund A. Guillon; A.B.D. Başkanı Özel Başdanışmanı, Başyazar ve Brandeis Üniversitesi Siyasal Bilimler Profesörü John P. Roche, bu komisyonu teşkil etmektedirler.

- (1) Bu bölümdeki rakamlar, adı geçen *The Right to Know* adlı kitaptan alınmıştır. (Super Intendent of Documents, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. 20402).

Avrupa ülkeleriyle bazı özgür demokrasi ülkelerinin meydana getirdikleri bir karşı propaganda cephesi vardır. Başta İngiltere, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Vatikan ve İsrail olmak üzere, komünizmin zehirine panzehir sağlamaya çalışan ülkelerin radyoları haftada 2020 saat karşı propaganda yayını yapmaktadırlar. Buna Birleşik Amerika'nın *Özgür Avrupa Radyosu* ve *Amerika'nın Sesi*'nin yaptıkları haftada 2193 saatlik yayını ilâve edince 4213 saat ediyor. Oysa, Sovyet Rusya'nın tüm Doğu Bloku ile birlikte yaptıkları haftalık yayın 4042 saattir.

Bu istatistikler bize, haberleşme alanında ve bilhassa radyolar arasında cereyan eden ideolojik savaşın nükleer silâhlanma yarışındaki gibi başıboş bir durumda olduğunu göstermektedir.

Haberleşmede Feza Devrinin de öncülüğünü yapan Birleşik Amerika şu anda fezaya beş tane uydu fırlatmış bulunuyor. Ay yolculuğunun kısa zamanda gerçekleşeceğini kehanet derecesinde bir görüşle söyleyen Başkan Kennedy *COMSET* Amerikan Şirketinin 1962'de kuruluşu dolayısıyla verdiği demeçte şöyle demişti: «Tüm insanlar, kardeşçe bir arada yaşamak için ve dünya barışının korunmasına yararlı olmak amacı ile, uydularla haberleşme ve telekomünikasyon sistemine üye olmalıdırlar».

Bu uluslararası haberleşme sistemine bugün sayısı yüze yaklaşan ülke üye katılmış bulunuyor. Fakat, Sovyet Rusya ve Demirperde gerisindeki ülkeler bu topluluğun dışındadırlar. Zira, özgür dünya ile ortak ve serbest bir haber alışverişi totaliter rejimlerdeki yöneticilerinin işine gelmez... Gerçi son zamanlarda Sovyetler de fezaya bir haberleşme uydusu fırlatmış bulunuyorlar, ama bunun amacı serbest haberleşme değil, aksine, Demirperde gerisindeki haberleşmeyi tek merkezden yönetme ve denetlemeden başka bir şey değildir.

(X) Özgürlük Yolunun Neresindeyiz?..

Cervantes'in (1) *Don Kişot* adlı ölmez eserinde *Mahzun Bakışlı Şövalye* insanları adaletsizlikten, zulümden, sefaletten ve husumetten kurtarmak için yola çıkar. Don Kişot bir hayalperesttir. Ama bir

(1) Miguel de Cervantes Soavedra (1547-1610). Maceralı bir yaşamı olan İspanyol yazarı. Birçok savaşlara katıldıktan ve beş yıl korsanların elinde zindanda hapis yatıktan sonra, anılarından esinlenerek birçok eser yazmışsa da, bunlardan sadece *Don Kişot* dünya edebiyatında ölmezleşmiştir.

idealisttir de. Herkes onu kaçık, hatta deli sanır. Fakat, aslında deli olan o mudur, yoksa çevresindeki insanlar mı? Cervantes'in yarattığı kahramanın arkasında işte bu sorun yatar? Dört yüz yıl önce adaleti, fazileti, merhameti arayan bu adam hayalleriyle birlikte göçüp gitmiş ve hâlâ gerçekleşmeyen bir miras bırakmıştır. Onu anlayan tek kişi seyisi Sanço Panço'dur. Oysa bu adam efendisinin tam aksine, realisttir, hayalperest değildir, sağduyuyu temsil eder. Buna rağmen, Don Kişot'un yanından ayrılmaz, ona bağlıdır. inanmasa da onun kurduğu hayalleri sever. Çünkü, bu hayallerde saflık, dürüstlük, adalet, fazilet duyguları hâkimdir. Yel değirmenini düşman sanarak atını mahmuzlayıp elindeki mızrakla ona saldıran bu şövalye, gerçeğe toslayınca yere yuvarlanır, fakat seyisi onunla alay etmez, ona yine hayranlıkla bakarak kalkmasına yardım eder. Zira, yerde yatan adam fazileti temsil etmektedir, faziletin ta kendisidir.

İnsanları, ulusları sosyal adalete, fazilete ve özgürlüğe kavuşturmak umudu ile nice Don Kişot'lar İspanyol Şövalyesinden beri yola çıkmış, onun gibi göçüp gitmişlerdir. Zira, insanlar, çoğu zaman, bu idealistlere yardım etmek şöyle dursun, onları ciddiye almamış, hatta alay etmişlerdir. İnsanlar, kendi kaderlerini kendi elleriyle yapan, çektikleri çileden kendileri sorumlu olan şu garip yaratıklar...

Fransız yazarı ve siyasal eleştircisi Jean-François Revel (1) Roger Errera'nın *Elden Giden Özgürlükler* (2) adlı kitabından bahsederken şöyle diyor:

«Toplumlár için otoriter rejim ve keyfi idare esas kaidedir de, yoksa özgürlük ve eşitlik bir istisna mıdır? Zaman denilen terazinin hangi kefesi daha ağır basmaktadır? Özgürlüğe karşı her tedbir, bir yağ lekesi gibi, zamanla yayılır, büyür, güçlenir. Nitekim, 1957 yılına kadar Fransız Yasalarında nezarete alınma diye bir madde yoktu (sadece yirmi dört saatlik bir tolerans vardı) fakat, bu tarihten sonra, nezarete alınma süresi önce kırk sekiz saate çıkarıldı; derken, 1960'da bu süre de iki misli oldu ve ertesi yıl, sözde geçici olarak, on beş gün yapıldı, nihayet on güne indirildi. Fakat, Cezayir Savaşında bu kez yine on gün yetmedi ve on beş güne çıkarıldı. Bu da Cezayir Savaşının Fransız ulusuna bir hediyesi oldu...»

Evet, yasalar bir kez çığnendi mi, artık yasa olmaktan çıkar.

(1) *Les Idées de Notre Temps* (Çağımızın Düşünceleri) adlı eserinden (sayfa 202, Paris, 1972).

(2) *Les Libertés à l'Abandon* (Paris, 1967).

Tüm ülkelerde, hatta en ileri demokrasilerde bile, eğer özgürlükler kısıtlanıyor, bazen tamamıyla elden gidiyorsa, bunun başlıca sorumlusu insanların kendileridir, egemenliklerine sahip çıkmasını bilmeyen uluslardır. Zira, Demokrasi öyle bir özgürlük rejimidir ki, beslenmezse gücünü kaybeder.

Ve bu özgürlük savaşı daha pek çok sürecek... Daha pek çok idealist, pek çok Don Kişot bu yollarda kurban gidecek... Fakat, Sokrates'lerin, Cicero'ların, Milton'ların, Voltaire'lerin, Rousseau'ların, Victor Hugo'ların, Zola'ların, Tolstoy'ların, Gandhi'lerin, Kennedy'lerin, Dubçek'lerin, Soljenitzin'lerin, Sakharov'ların ve nihayet Demokrasiyi Sosyal Adalet ve Sosyalizmi Özgürlüğe kavuşturmak için yeni bir dünya hayal edenlerin açtıkları çıkır boş kalmayacak...

İşte bu umutla biz, her şeye rağmen, Düşünce ve Basın Özgürlüğü Savaşında, insanların yolun yarısını aştıklarına inanıyor ve geleceğe güvenle bakıyoruz...

(XI) Türk Basınında Yeni Kuşaklar

Teknoloji sayesinde gittikçe gelişen ve yurt sathına yayılan Türk Basınında çalışan fikir işçileri, bilhassa son yıllarda, görev sevgisi ve sorumluluk duygusu bakımından takdire değer örnekler vermektedirler. Çeşitli sosyal nedenlerle noksan kalan kültürlerini ve öğrenimlerini tamamlamak üzere büyük fedakârlıklarla üniversitelere, akademiye ve yüksek okullara devam ederek, yabancı ülkelerde ihtisas yaparak tecrübelerine bilimin gücünü de katan pek çok genç Türk gazetecisi, Radyo-Televizyon Kurumu ve Basın-Yayın mensubu Batılı meslektaşlarından aşağı kalmadıklarını, hatta bazen daha cesaretli olduklarını ispatlamış bulunuyorlar. Hasan Tahsin'in 55 yıl önce İzmir'de Yunan askerlerine sıktığı kurşunlarla başlayan bağımsızlık ve özgürlük savaşını ondan sonraki kuşaklar devam ettiriyorlar. Bilhassa, Kıbrıs harekâtı esnasında Rumlar tarafından esir edilen ve Basın tarihinin hiç bir döneminde savaş muhabirlerine yapılmayan alçakça muamelelere maruz kalan Türk Gazetecileri Âdem Yavuz gibi idealist bir arkadaşlarını da şehit verdiler.

Bu hazin olayda asıl üzerinde durulması gereken husus Türk gazetecilerinin bugün dünyayı saran bencil ve saldırgan ideolojilerin yarattığı kaos içinde yepyeni bir insancıl ve barışçı duygunun örneğini vermiş, en ileri demokrasilerin bile örnek almaları gereken yeni bir hümanizmanın öncülüğünü yapmış olmalarıdır.

Genç Türk Basın- Yayın mensuplarının bundan böyle de en çok dikkat etmeleri gereken husus, tarafsız ve objektif haber verme görevidir. Zira, Türk Basınının hâlâ duygusal etkenlerden tamamıyla kurtulamadığını iddia eden yabancı eleştiricilerin yargılarında haksız olduklarını kesin olarak ispat etmek gerekir kanısındayız. Mafih, derhal ilâve edelim ki bu haksız yargılarda bulunan yabancılardan ve bilhassa Fransız Basını ve Radyo ve Televizyonunun. birtakım kişisel ve uluslararası çıkarların etkisiyle, Yunanistan'ı sinsi sinsi desteklemiş ve olayların akışını Türkiye'nin aleyhine çevirmek amacıyla hayli çaba sarf etmiş olmaları Avrupa Basını için övünülecek bir davranış değildir. Oysa, 1881'de dünyaya Basın Anayasasını ilân eden Fransız siyaset adamlarının torunları böyle davranmamalıydılar... Fransız Basını ve hükümeti bu taraf tutan hareketleriyle yalnız Türk kamuoyunun sempatisini kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda dört yüz yıllık geleneksel bir Türk-Fransız dostluğunun zedelenmesine de sebep olmuştur. Fransız Basınının bu yanlış ve haksız tutumu bize Basın'ın devletlerarası ilişkilerde oynayabileceği olumsuz rolü gösteren aktüel bir örnektir.

Türk Basınının 1946'dan bu yana özgürlük ve demokrasi yolunda yaptığı çetin mücadeleler, zaman zaman gazetecilerimizin uğradıkları haksızlıklar, mahkûmiyetler, kısıtlamalar Cumhuriyet devri tarihinde üzücü bir geçiş dönemini teşkil etmiştir. Ancak, çekilen bütün bu sıkıntılar, ıstıraplar Basınımızın daha da güçlenmesini sağlamıştır. Bugün Türk Basını, hemen hemen tümü ile, özgür demokratik rejimin yanındadır. Bu da, Atatürk Devrimlerine dayanan bir rejim ve özgür Basının devamı için teminatların en sağlamıdır.

BUGÜNKÜ DÜNYA BASININA TOPLU BİR BAKIŞ

(1) Kitle Haberleşmesi (Mass Media) ve Ajanslar

Basın demek, her şeyden önce, haberleşme demektir. Şu halde, haberleşme özgürlüğünün olmadığı yerde Basın özgürlüğünden de söz edilemez. Oysa bugün tüm dünya haberleşmesi yalnız beş büyük uluslararası ajansın elindedir diyebiliriz. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı gibi bir uluslararası haberleşme örgütünün kurulması ise, maalesef henüz çok uzak bir ihtimaldir. Zira, bu alanda da dünya iki cepheye ayrılmış bulunuyor: Özgür dünya ve totaliter dünya.

Beş büyük uluslararası haber ajansı şunlardır:

- (1). A.F.P. : *Agence France Presse*
(Fransız Basın Ajansı) 1835'te kurulan ve Fransız Basınında yüzyıldan fazla tekелci bir egemenlik kuran, nihayet, İkinci Dünya Savaşından sonra ulusal çıkarlara aykırı oynadığı olumsuz rol yüzünden lağvedilen HAVAS Ajansına 1944'te verilen yeni isim.
- (2). REUTER : *Reuter's Ltd.*
1851'de kurulan ve İngiliz gazete editörlerine ait bir kooperatiftir.
- (3). A.P. : *The Associated Press*
Birleşik Amerika gazetelerine ait 1848'de kurulan ve 1892'de statüsü yenilenen bir kooperatiftir.
- (4). U.P.I. : *The United Press International*
1907'de kurulan ve 1958'de statüsü yeniden düzenlenen, Birleşik Amerika'da bir ticarî işletmedir.
- (5). T.A.S.S. : *Telegrafnoie Agenstvo Sovietskovo Soyuzu*
Sovyet Rusya'da 1918'de kurulan ve 1925'te tamamıyla devletin ve Komünist Partisinin emrinde çalışan resmî haber ajansıdır.

Bu beş büyük haber ajansından başka her ne kadar daha bazı önemli dünya çapında haber verme örgütleri varsa da henüz bu saydıklarımızın gücünde değildir ve daha ziyade bölgesel bir alanları vardır.

(II) *Haberleşmede Feza Çağı* (1)

Son yıllarda haberleşmede önemli bir aşama başlamış bulunuyor: Birleşik Amerika'da yapılan çalışmalar sayesinde şu anda kıtalararası haberleşmeyi sağlamak üzere fezaya dört tane uydu fırlatılmıştır. Bunlardan ikisi (F2 ve F3) Atlantik Okyanusu üzerinde; biri (F4) Pasifik Okyanusu üzerinde; dördüncüsü ise (F5) Hint Denizi üzerinde (2). Bu uyduların hepsi Ekvator doğrultusunda yer almıştır. Son zamanlarda Sovyet Rusya da fezaya bir haberleşme uydusu fırlatmış bulunuyor. Bu sayede Sibirya'nın en hücre köşelerine varıncaya kadar haber ulaştırılacak ve tüm Basın'ı merkezden yönetmek ve denetlemek mümkün olacaktır.

Birleşik Amerikalı özel teşebbüsler tarafından fezaya yerleştirilen uyduların aracılığı ile radyo ve televizyon yayınlarını naklen almak isteyen ülkelerde yer istasyonlarının (relais-röleler) kurulması gerekiyor. Yer istasyonu bulunmayan yerlerde radyolink sisteminden yararlanmak da mümkündür.

INTELSAT Federal Almanya'nın da öncülüğü ile 1964'te 14 ülkenin katıldığı uluslararası bir kuruluştur. Amacı tüm dünyayı fezadaki haberleşme uydularından yararlandırmaktır. Bugün üye sayısı yüze yaklaşan bu uluslararası haberleşme sisteminin beklenen ve özlenen sonucu verememesinin nedeni, NATO'dan çekilme kararında olduğu gibi, Fransa'nın müteveffa Cumhurbaşkanı General de Gaulle'ün bunu da bir millî prestij meselesi yaparak, bir Avrupa-Amerika rekabeti haline sokmuş olmasıdır. Nitekim, Fransa'nın ısrarı üzerine, Avrupa Televizyonları Birliği EUROVISION fezaya bir haberleşme uydusu fırlatmış, fakat 2 milyar franktan fazla yapılan harcamalar maalesef boşa gitmiş, fırlatılan uydu iki, üç dakika sonra havada parçalanmıştır.

Bu başarısızlığın nedeni uzun süre tartışılmıştır. Oysa ay yol-

(1) Bu kısımdaki bilgiler, *L'Express* dergisinin 12 kasım 1972 tarihli sayısından alınmıştır.

(2) A.B.D. son zamanlarda beşinci uyduyu da fırlatmış bulunuyor.

culuğu için şimdiye kadar Türkiye bütçesinin on beş mislini harcayan Birleşik Amerika, buna paralel olarak haberleşme sorununu da ihmal etmemiş ve bu alanda bir hayli mesafe almıştır. Bunu takdir eden Alman Hükümeti ise, De Gaulle gibi, bir prestij meselesi yapmamış, Amerika ile işbirliğini uygun bulmuştur. Ancak, Avrupa ile Amerika arasındaki bu işbirliği hâlâ sağlanmış değildir.

1962'de kurulduğu zaman özel bir teşebbüs olarak faaliyete geçen COMSET şirketi, Başkan Kennedy'nin sözlerini düstur olarak benimsemişti (1).

Ay yolculuğunun bir gün gerçekleşeceğine dair kehanet derecesindeki sözleri gibi, biz, Kennedy'nin içtenlikle sarfettiği bu sözlerinde gerçekleşeceğine inanıyoruz.

Sovyetler Birliği'nin de son zamanlarda fezaya bir haberleşme uydusu fırlattığını yukarda söyledik. Ama, ne yazık ki, Demirperde gerisinde kalan bu araç Kennedy'nin rüyasını gerçekleştirmekten uzaktır.

Amerikan COMSET Şirketi Avrupalı devletlerin birlikte yaptıkları EUROPA 3'ü kendi araçlarıyla fezaya fırlatmaya hazır olduğunu ve Avrupalılar bu işi kendileri yaptıkları takdirde dört, beş misli daha pahalıya malolacağını bildiriyor. Fakat Fransızlar hâlâ direnmekte ve sorunu prestij meselesi yapmaktan kurtulamamaktadırlar.

Velhasıl, feza yolu ile haberleşme sorunu büyük devletler arasında bir çekişme ve rekabet konusu olmakta devam ediyor... Ve bu esnada, az gelişmiş, hatta bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş, daha dün denecek kadar yakın bir geçmişte sömürge olan Afrika'daki Fildişi Sahili (Abican) gibi ülkelerde bile fezadaki uydulardan yararlanarak Uluslararası Telekomünikasyon Sistemini gerçekleştiren tesisler kurulmuş bulunuyor. Yüzlerce yıl sömürge halinde yaşayan yüzlerce milyon insan, kaybolmuş zamanı telâfi etmek amacı ile teknolojinin en son ilerlemelerinden yararlanarak uygarlık alanında sıçramalar yapmaya hazırlanırken, büyük Batı devletleri feza yolu ile haberleşme olanaklarından pek çok uygar ülkeyi yoksun bırakan bir prestij yarışından kendilerini maalesef kurtaramıyorlar!..

(1) Bkz. s. 180.

(III) Dünyanın En Yüksek Tirajlı Günlük Gazeteleri

ADI	TİRAJİ
(1). Pravda (<i>Sovyet Rusya</i>)	9.600.000
(2). İzvestia (<i>Sovyet Rusya</i>)	8.000.000
(3). Asahi Şimbun (<i>Japonya</i>)	6.800.000
(4). Yomiuri Şimbun (<i>Japonya</i>)	5.799.000
(5). Maniki Şimbun (<i>Japonya</i>)	4.697.600
(6). Daily Mirror (<i>İngiltere</i>)	4.388.446
(7). Bildzeitung (<i>F. Almanya</i>)	3.651.647
(8). Daily Express (<i>İngiltere</i>)	3.390.049
(9). The Sun (<i>İngiltere</i>)	2.501.916
(10). The New York Daily News (<i>U.S.A.</i>)	2.129.000

Görüldüğü gibi Birleşik Amerika yukardaki listenin sonunda yer almaktadır. Oysa, Amerikan Basını dokuz milyon tonluk yıllık kâğıt sarfiyatı ile başta geliyor. Hatta bu miktar, kâğıt sarfiyatı bakımından dünyada ikinci sırayı işgal eden Japonya'nın dört mislin-den fazladır. Diğer taraftan, tiraj bakımından birinci sırada yer alan Sovyet Rusya'nın kâğıt sarfiyatı Birleşik Amerika'nın sarfiyatının onda birinden azdır. Zira, 9 milyondan fazla basılan Pravda gazetesini yalnız 6 sayfa olarak çıkar, oysa bazı Amerikan gazetelerinin bilhassa pazar sayıları kırk, elli, hatta yüz sayfayı geçer.

Basında tekelliliğin tehlikeli bir hızla gelişmediği ülkelerden biri de Fransa'dır. Gerçekten, 1961'de 1 milyon 115 bin tirajı olan *France-Soir*'ın bugünkü baskısı 868 bine düşmüş bulunuyor. Fakat asıl önemli olan husus bu gazete ile peşinden gelenler arasındaki mesafenin, İngiltere, Japonya veya Federal Almanya'daki gibi, milyonları aşmamış yahut aşamamış olmasıdır. Bilhassa Almanya'da *Bildzeitung*'tan sonra (3.651.647 tirajı vardır) gelen ikinci sıradaki gazete *West Deutsche Allgemeine Zeitung* 582.772 rakamına düşmektedir ki, aradaki mesafe üç milyondan fazladır ve kapatılmasına imkân yoktur sanırız. Oysa Fransa'daki durum böyle değildir. İkinci sırayı işgal eden *Le Parisien Libéré*'nin tirajı 732 bindir, yani birinci sıradaki *France-Soir*'dan sadece yüz küsur bin geridedir. Daha sonraki ulusal ve bölgesel gazetelerin tirajlarının da 200 binle 500 bin arasında bulunduğunu görüyoruz ki, Fransız Basınındaki bu durum Basın Özgürlüğünü tehdit eden yoğunlaşma ve tekellilik olayları açısından değerlendirilecek olursa, ilerisi için umut verici niteliktedir sanırız.

İtalya, İsviçre ve daha birçok Batı ülkeleri için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Gerçekten, İtalya'da en yüksek tirajlı *Corriera della Sera* 510 bin tirajı ile başta gelirken, *La Stampa* 410 binle ikinci sırayı işgal ediyor ve diğer gazeteler de, Fransa'daki gibi, yüzer binlik aralıklarla izliyorlar.

(IV) En Yüksek Tirajlı Amerikan Dergileri

ADI	TİRAJİ
(1). Reader's Digest (Aylık)	17.500.000
(2). TV Guide (Haftalık)	14.500.000
(3). Mc Call's (Aylık)	8.500.000
(4). Better Homes and Gardens (Aylık)	7.700.000
(5). Women's Day (Aylık)	6.900.000
(6). Ladies' Home Journal (Aylık)	6.900.000
(7). National Geographic (Aylık)	6.400.000
(8). Time (Haftalık siyasi)	4.300.000
(9). Newsweek (Haftalık siyasi)	2.600.000
(10). Businessweek (Haftalık ekonomik)	700.000

İki ayda bir çıkan *Look* dergisi 8 milyona yaklaşan tirajına rağmen 1971'de, 8.5 milyonluk haftalık *Life* ise 1972'nin sonlarında kapanmıştır. Oysa, aktüalite, resimli röportaj gibi geniş okuyucu kitlesini ilgilendiren yazılara dayanan bu dergilerin kapanmasına karşılık, *Life*'ın sahibi Henry Luce'un 1946'da kurduğu zaman daha dar bir aydın kitleye hitap ettiği için tutmayacağı iddia edilen *Time* 1 milyon beş yüz binden bugün 4 milyonun üstünde bir tiraja ulaşmış bulunuyor. *Newsweek* de 700 binden 2 milyon altıyüz bin rakamına gelmiştir. Diğer taraftan daha ziyade iş hayatını ilgilendiren *Businessweek*'in on yılda 150 binden 700 bine gelmiş olması da ilginçtir.

Kanımızca bu gelişmeler okuyucu kitlesinin ciddi siyasi ve ekonomik dergilere verdiği önemin gün geçtikçe arttığını göstermektedir.

(V) *En Yüksek Tirajlı Alman Dergileri*

ADI	TİRAJİ
(1). Hör Zu (<i>TV dergisi</i>)	3.650.484
(2). Das Haus (<i>Ev dergisi</i>)	3.186.113
(3). TV-Hören und Sehen	1.873.354
(4). Bunte Illustrierte	1.710.696
(5). Burda Moden	1.677.829
(6). Funk Uhr	1.620.859
(7). Neue Revue	1.598.805
(8). Stern	1.585.246
(9). Neue Post	1.568.445
(10). Wochen End	1.483.378
(11). Brigitte	1.363.611
(12). Das Beste (<i>Reader's Digest'in Almancası</i>)	1.286.702
(13). Frau Im Spiegel	1.220.854
(14). Das Neue Blatt	1.152.736
(15). Für Sie	1.126.328
(16). Jasmin	1.075.959
(17). Praline	1.050.466
(18). Der Spiegel (<i>Siyasi</i>)	943.927

Amerikan dergilerinden bahsederken belirttiğimiz gibi, Almanya'da zaman zaman olay yaratacak, hükümetleri güç duruma sokacak kadar sansasyonel haberler veren, ifşaatta bulunan ünlü *Der Spiegel* dergisi, televizyona veya ev kadınlarına ait bilgilere dayanan dergilerden çok sonra gelmektedir. Ancak, siyasi ve ekonomik dergilerin öneminin gün geçtikçe arttığını bu vesile ile bir kez daha hatırlatalım. Zira, radyo, televizyon hatta günlük gazeteler okuyucuları önemli olaylarda yeteri kadar tatmin edememektedirler. Oysa, haftalık bir derginin zaman bakımından olsun, teknik bakımdan olsun, aktüaliteyi ayrıntılı bir şekilde ve çekici bir üslupla sunma olanakları çok daha fazladır.

(VI) *En Yüksek Tirajlı Fransız Dergileri*

ADI	TİRAJİ
(1). Tél� 7 Jours (<i>TV dergisi</i>)	2.295.697
(2). Modes et Travaux	1.700.765
(3). Tél�-Poche	1.275.000

(4). Femmes d'Aujourd'hui	1.125.726
(5). Selection (<i>Reader's Digest'in Fransızca sayısı</i>)	1.082.776
(6). Paris-Match	810.722
(7). Marie-Claire	692.663
(8). Jours de France	684.105
(9). L'Express (<i>Siyasî</i>)	583.064
(10). Elle	548.881

Siyasî bir dergi olan *L'Express*'in on yılda 150 binden yarım milyonu aşması, buna karşılık resimli haber ve röportaja dayanan *Paris-Match*'in bir buçuk milyondan 810 bine düşmesi, *Look* ve *Life* Amerikan dergilerinin akıbetlerini hatırlatmaktadır. Siyasî *L'Express* dergisinin kaydettiği ilerleme ise *Time* ve *Newsweek*'in durumlarına paralel bir benzerlik gösteriyor.

İtalya'da ve diğer Batı ülkelerinde de genellikle kadın ve ev dergileri rağbet görmektedir. Örneğin *Famiglia Christiana* 1 milyon 750 bin ve *Oggi* 1 milyon tirajla başta geliyorlar.

Bundan başka, daha önce söylediğimiz gibi, pazar günleri günlük gazeteler İngiltere'de çıkmaz, fakat İngiliz Basın İşletmecileri bunun da çaresini bulmuşlardır: Pazar sayıları. Örneğin *News of the World* pazar gazetesi 6 milyonun üstünde basmaktadır.

Sunday People	4.700.000
Sunday Mirror	4.600.000
Daily Mirror	4.300.000
Sunday Express	4.000.000
Daily Express	3.400.000
The Sun	2.500.000

Pazar sayılarının tirajları ile her halde İngiliz halkına haftanın diğer günlerindeki günlük gazeteleri aratmamaktadırlar.

(VII) Kıtalar Göre Yazılı Basın

(UNESCO'nun 1964 rakamları) (1)

KİTALAR	GÜNLÜK GAZETE SAYISI	TİRAJ	1000 kişiye düşen gazete sayısı
Afrika	220	3.300.000	12
Kuzey Amerika	2.537	73.000.000	316

(1) UNESCO, on yılda bir bu tür istatistikler yayınladığı için, en son rakamları elde etmemiz mümkün olmadı.

DÜŞÜNCE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Güney Amerika	770	11.400.000	74
Asya	3.342	92.700.000	54
Avrupa	2.358	110.200.000	239
Sovyet Rusya	460	50.100.000	223
Okyanusya	110	5.000.000	294
(Avustralya ve diğer Pasifik ülkeleri)			
DÜNYADA TOPLAM	9.797	345.700.000	100

(VIII) 1000 Kişiye 200'den Fazla Gazete Düşen Ülkeler (UNESCO'nun 1964 rakamları)

(1). İngiltere	506
(2). İsveç	462
(3). Doğu Almanya	456
(4). İzlanda	450
(5). Lüksemburg	445
(6). Bermuda	419
(7). Japonya	416
(8). Y. Zelanda	406
(9). Norveç	384
(10). İsviçre	382
(11). Avustralya	358
(12). Finlandiya	358
(13). Danimarka	345
(14). Birleşik Amerika	326
(15). Batı Almanya	307
(16). Belçika	285
(17). Hollanda	278
(18). Fransa	270
(19). Çekoslovakya	269
(20). Uruguay	260
(21). Kanada	232
(22). İrlanda	224
(23). Hong-Kong	223
(24). İsrail	210
(25). Avusturya	208
(26). Singapur	208

(IX) *Günlük Gazetelerin Toplam Tirajı*
Bir Milyonun Üstünde Olan Ülkeler
 (UNESCO'nun 1964 rakamları)

ÜLKELER	GÜNLÜK GAZETE		1000 kişiye düşen gazete sayısı
	SAYISI	TİRAJ	
Almanya (Batı)	473	17.838.000	307
Almanya (Doğu)	40	7.400.000	456
Arjantin	233	3.186.000	155
Avustralya	63	3.680.000	358
Avusturya	38	1.470.000	208
Belçika	47	2.623.000	285
Birleşik Amerika	1.763	59.211.000	326
Brezilya	291	3.837.000	54
Bulgaristan	12	1.514.000	192
Çekoslovakya	24	3.710.000	269
Çin (Halk C.)	392	12.000.000	20
Danimarka	85	1.592.000	345
Endonezya	95	1.037.000	11
Finlandiya	64	1.597.000	358
Fransa	136	11.800.000	270
Hindistan	465	4.610.000	11
Hollanda	99	3.217.000	278
İngiltere	123	26.700.000	506
İspanya	85	2.095.000	70
İsviçre	134	2.043.000	382
İsveç	123	3.477.000	462
İtalya	91	5.000.000	101
Japonya	157	39.139.000	416
Kanada	103	4.151.000	232
Kore	45	1.752.000	69
Macaristan	23	1.522.000	152
Meksika	189	2.992.000	82
Norveç	82	1.285.000	384
Polonya	44	4.492.000	151
Romanya	33	2.986.000	161
Sovyet Rusya	457	39.355.000	181
Şili (bugün meçhuldür)	103	1.047.000	134
Türkiye	472	1.299.000	45
Yugoslavya	19	1.215.000	66
Yunanistan	79	1.000.000	125

VII, VIII ve IX numaralı tablolara göre yazılı Basın'ın dünyada bugünkü durumu hakkında bazı yorumlarda bulunmak mümkündür kanısındayız.

Gerçekten, VII numaralı cetvelde Kuzey Amerika'da iki yüz küsur milyon insana karşılık 2537 günlük gazete çıkarken, Asya Kıtasında iki milyara yakın insana karşılık 3342 gazete çıkmaktadır. Kuzey Amerika'da 1000 kişiye 316, Asya'da ise ancak 54 gazete düşüyor.

Bundan başka, VIII numaralı cetvelde Sovyet Rusya'nın yer alması, buna karşılık bu devletin maalesef birer peyki durumunda olan Doğu Almanya ve Çekoslovakya'nın bulunmaları, istilâya uğrayan ülkelerin istilâcı devletten kültür seviyesi bakımından çok üstün olduğunu gösteren canlı bir belgedir sanırız. Bu cetvelde İngiltere'nin birinci sırayı işgal etmesi, İngiliz ulusunun en çok gazete okuyan toplum olduğunu ispatlıyor. Basın Özgürlüğünün doğduğu bu ülkeden elbette başka şey beklenmezdi. IX numaralı cetvele gelince: Sovyet Rusya'nın dışında, diğer bütün komünist rejimiyle yönetilen ülkelerde gazete sayısının şaşılacak kadar az oluşu Özgür Dünya ile Totaliter Dünya arasındaki ayrılığı korkunç bir şekilde belirtiyor. Gerçekten Sovyet Rusya'da 457 günlük gazete çıkarken, Doğu Almanya'da 40, Bulgaristan'da 12, Macaristan'da 23, Polonya'da 44, Romanya'da 33, Çekoslovakya'da 24, Yugoslavya'da 19 gazete çıkmaktadır ki bunların toplamı Sovyet Rusya'daki günlük gazete sayısının ancak üçte biri oranındadır. Ve Bulgaristan'da sadece 12 gazete çıkarken, aşağı yukarı nüfusu aynı olan İsviçre'de bugün 134 tane gazete demokratik bir rejimde halka çeşitli siyasî fikirleri serbestçe yayınlamaktadır.

Totaliter sağcı veya askerî diktatörlükle yönetilen İspanya ve Brezilya gibi ülkelerin komünist ülkelere nazaran daha yaygın bir yazılı Basın'a sahip oldukları ilginçtir. İspanya'da 103, Brezilya'da ise 291 günlük gazetenin bulunması dikkati çekecek bir durumdur. 1763 gazete ile Birleşik Amerika'nın yine başta geldiğini görüyoruz. Bu sayıya Amerika'da İngilizceden başka dillerle yayınlanan gazeteler dahil değildir. Zira, unutmamalıdır ki, bu ülkede, muazzam bir İtalyan, Yunan, Yahudi, İspanyol menşeli zümreler vardır. Bunlar her ne kadar Amerikan vatandaşı iseler de, geleneklerini ve dillerini muhafaza etmektedirler. Batı Almanya'nın 473 günlük gazetesi-ne, 690 tane bölgesel ve mahali gazeteyi de ilâve etmek yerinde olur. Japonya'daki 157 gazetenin ise 55 tanesinin birer akşam baskısı da vardır.

Türkiye'de 1000 kişiye 45 gazete düştüğü görülmektedir. Yani 22 kişiye bir gazete. Bu oran Çin, Hindistan ve Endonezya'dan sonra en düşük rakamdır. Bundan başka, tüm Türk Basınının tirajı

1.299.000 olduğu halde 472 günlük gazetenin var oluşu, bu ülkede bir gazete enflasyonunu ve çok düşük tirajlı gazetelerin bulunduğunu göstermektedir.

Sovyet Rusya'nın peyki ülkelerde gazete sayıları az olduğu halde tirajların ve 1000 kişiye düşen gazete sayısının fazlaca oluşunun ise, bu memleketlerde tüm Basın'ın devlet elinde bir propaganda aracı gibi kullanılmasından ileri geldiğini söylemeye lüzum yoktur.

(X) *Dünyada Radyo Cihazı Dağılımı*
(UNESCO'nun 1964 rakamları)

KİTALAR	CİHAZ SAYISI	1000 kişiye düşen radyo sayısı
Afrika	6.000.000	22
Kuzey Amerika	209.000.000	841
Güney Amerika	16.000.000	105
Asya	56.651.000	33
Avrupa	105.000.000	228
Sovyet Rusya	66.000.000	298
Okyanusya	3.000.000	176
(Avustralya ve diğer Pasifik ülkeleri)		
DÜNYADA TOPLAM	461.651.000	138

Bu rakamlar UNESCO'ya hükümetler tarafından verilen resmi rakamlardır. Bilhassa Doğu ülkelerinde Asya'da kaçak kullanılan bir hayli radyo cihazı olduğu tahmin edilebilir. Bundan başka son sekiz yıl içinde, örneğin Türkiye'de radyo ve televizyon örgütlerinin oldukça genişlemesi dolayısıyla kullanılan cihazların sayısında da önemli bir artış olduğu muhakkaktır. Bu tabloda en çok dikkati çeken husus Kuzey Amerika'da aşağı yukarı her kişiye bir radyo cihazının düşmesidir. Avrupa'da ve Sovyet Rusya'da ise henüz dört kişiye bir radyo cihazı düşmektedir.

(XI) *Dünyada Televizyon Cihazının Dağılımı*
 (UNESCO'nun 1964 rakamları)

KITALAR	TV CİHAZI SAYISI	1000 kişiye düşen TV sayısı
Afrika	357.400	10
Kuzey Amerika	69.847.000	267
Güney Amerika	3.502.000	22
Asya	18.416.600	10
Avrupa	43.620.800	93
Okyanusya	1.749.300	100
Sovyet Rusya	9.000.000	40
DÜNYADA TOPLAM	146.493.100	44

Radyo cihazları için söylediğimiz gibi, bu rakamlar resmi otoritelerin verdikleri rakamlardır. Bu tabloda yine dikkati çeken husus Kuzey Amerika'da hemen hemen üç kişiye bir TV cihazının düşmesidir. Avrupa'da ise henüz on kişiye, Sovyet Rusya'da yirmi beş kişiye bir TV cihazı düşüyor. Birleşik Amerika'da 183.800.000 radyo ve 60.000.000 TV cihazının bulunması bu ülkenin haberleşme (Mass media) alanında ne kadar ileride olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA
(Soyadları alfabe sırasıyla)

(I) Türkçe Eserler ve Çeviriler

AHMET, Rasim

Matbuat Hatıralarından: Muharrir, Şair Edip, (İst. 1924).

BALKANLI, Remzi

Mukayeseli Basın ve Propaganda (İst. 1961).

BANOĞLU, Niyazi Ahmet

Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri.

BARDAKÇI, İlhan

Mukayeseli Basın Rejimleri (Teksir, 1974).

BASIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Dünya Matbuatına Bir Bakış (İst. 1935, Devlet Matbaası)

BASIN-İLÂN KURUMU

Türk Gazetelerinin Bugünkü Durumu Hakkında Rapor (1963-1968); Mesleğin Düzenlenmesi Gereği İçin Rapor (1962-1966).

BASKUT, Cevat Fehmi

Gazetecilik Dersleri (İst. Gazetecilik Enstitüsü, 1966).

BELLANGER, Claude

Fransız Basın Tarihi (Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası tarafından yayınlanmıştır, İst. 1970).

BEŞİROĞLU, Ahmet Akın

Radio-TV Yayın İşletmeciliği (Teksir, Ankara 1973), (Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayını).

BOURQUIN, Jacques

Basın Hürriyetinden Haber Hürriyetine: Çağdaş Basın Meseleleri (İst. Gazeteciler Sendikası, 1960-1961 Kültür Çalışmaları. Hazırlayan: S. Tiryakioğlu).

DENOYER, Pierre

Modern Basın (Çeviren: A. Cemgil, İst. 1963, Remzi Kitabevi).

DOMENACH, J. M.

Siyasi Propaganda (Çeviren: Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, İst. 1961)

DÖNMEZER, Prof. Dr. Sulhi

Basında Oto-Kontrol (İHF. Mecmuası s. 1-4, 1969); Basın Hür-

riyetini Düzenleyen ve Sınırlayan Mevzuatın Değerlendirilmesi (İHF. Mecmuası C. XXXII, sayı 24).

COŞAR, Ömer Sami

Millî Mücadele Basını (İst. Gazeteciler Cemiyeti Yayını, N. 57).

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman

İdeal Gazeteci Efendi Babamız: Ahmet Mithat (İst. 1964); *Türk Basınında Parazitler* (İstanbul).

ÇORUH, Selâhattin

Propaganda, Reklâm, Halkla İlişkiler (Ank. 1969).

DAVER, Prof. Dr. Bülent

Siyaset Bilimine Giriş (Ankara 1972).

EREM, Prof. Dr. Faruk

Hürriyet ve Suç (Ankara 1952).

ERTEM, Sadri

Matbuat Notları (Polis Enstitüsünde verilen ders notları teksir edilmiştir, Ankara 1938).

ERTUĞ, Hasan Refik

Basın ve Yayın Hareketleri (2. Baskı, İstanbul 1960).

EVLİYAGİL, Şevket

Basın İşletmeciliği (Ajans-Türk Yayınları, 1969); *Basım Sanayii* (Ajans-Türk Yayınları, 1973).

GERÇEK, Selim Nüşet

Türk Gazeteciliği (1831-1931, İst. 1931, Devlet Matbaası) *Türk Matbaacılığı* (İstanbul 1928).

GÖLCÜKLÜ, Prof. Dr. Feyyaz

Haberleşme Hukuku (Basın-Radyo-TV), (S.B.F. Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları: N. I. Ankara 1970).

İSKİT, Server

Türkiye'de Matbuat Rejimleri (1930); *Türkiye'de Matbuat İda-
releri ve Politikaları* (İst. 1943).

LAURET, Jean

Basın'ın Bağımsızlığında ve Gelişmesinde İlanı (Çağdaş Basın Meseleleri, s. 48).

KUNTAY, Mithat Cemal

Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi.

LAZAREFF, Pierre

Fransa'da Basın Rezaletleri (Çeviren: Şevket Rado, İst. 1945).

MANCHENHEIM, E. F. Von

Demokratik Ülkelerde Basın'ın Kendi Kendini Kontrolü, (Eko-
nomik ve Sosyal Etütler Konferans, 1968).

ORRICK, B. James

Halkla İlişkiler Ders Notları (Çev. Dr. Oğuz Onaran, S.B.F. Yayını, 1967).

ÖZÖN, Mustafa Nihat

Yüz Senelik Gazeteciliğimiz (I. Kısım), (1928 Ayın Tarihi Mecmuası).

ŞAPOLYO, Enver Behnan

Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın (Ankara 1969).

TİKVEŞ, Özkan

Haberleşme Hürriyetinin Genel Prensipleri (İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Dergisi, 1968).

TOKGÖZ, Ahmet İhsan

Matbuat Hatıralarım (2 cilt, 1930-1931).

TORTOP, Doç. Dr. Nuri

Halkla İlişkiler Ders Notları (A.İ.T.İ.A. Yayınları, 1973).

GAZETECİLER FEDERASYONU YAYINI

Dördüncü Kuvvet (Ankara 1970, 2. Baskı).

YALMAN, Ahmet Emin

Gördüklerim - Geçirdiklerim (İst. 1970, 4 cilt).

(II) Yabancı Dillerde Yazılmış Eserler

ALENGRY, F.

La Vérité et l'Équité dans la Presse (Cahier de la Presse, 1938).

ANCEL, M.

La Diffamation et la Réforme du Régime de la Presse (Cahier de la Presse, 1938).

BALL, Francis

Institutions et Publics des Moyens d'Information (Presse, Radio-diffusion, Télévision) (Coll. Université Nouvelle, éd. Domat-Montchrétien, 1973).

BARSALOU, J.

Un Journaliste s'interroge sur son Métier (Paris, Stock 1973).

BARTHELEMY, L.

La Presse, Son Influence et sa Puissance (Paris, 1938).

BOURQUIN, Jacques

La Liberté de la Presse (Payot, 1950).

BRADLEY, Doane

The Newspaper, Its Place in a Democracy (Princeton, 1965).

BOEGNER, Philippe

Cette Presse Malade d'Elle-même (Plon, Paris, 1973).

BOYER, André

Précis de Journalisme (Le Secrétariat de Rédaction) Institut International de la Presse, (Strasbourg, 1965).

BURNET, Mary

Les Moyens d'Information dans un Monde de Violence (UNESCO, 1971).

CAYROL, Roland

La Presse Écrite et Audiovisuelle (Col. Thémis, 1973).

COUNCIL OF EUROPE *The Press and the Protection of Youth* (Strasbourg, 1967).

DENOYER, M.

La Presse et l'Opinion (Paris, 1945-1946) (Cours à l'Institut d'Études Politiques).

DENOYER, Pierre

La Presse dans le Monde (Paris, 1950).

DJIVELEGIAN, A.

Le Régime de la Presse en Turquie: Comparaison avec le régime Français (Paris, 1912, Librairie Emile Lerose).

DURAND, J.

Le Régime de la Presse en Angleterre (Paris, 1928).

GABRIEL-ROBINET, L.

Journaux et Journalistes (Hier et Aujourd'hui) (Hachette, 1962).

GAILLARD, Philippe

Précis de Journalisme (Institut International de la Presse) (Strasbourg, 1966; Le Reportage).

GANGE, R.

De la Responsabilité en Matière de Presse (Paris, 1902).

GOSSIN, A.

La Presse Suisse (Neuchâtel, 1936).

HENROTIN, René

Indépendance Financière de l'Entreprise de Presse (Thèse, Paris, 1947).

HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE

Royal Commission of the Press (London, 1949).

HOST, Davit

The Citizen in the News (Marquette University Press, 1962).

HUISMAN, D.

Guide de l'Attaché de Presse (Paris, 1967).

JASPAR, H.

La Lutte Contre l'Immoralité. Rôle de la Presse (Revue Général, p.p. 549-583, autil 1907).

LAUZANNE, S.

Sa Majesté la Presse (Paris, 1925).

LEDRE, Charles

Histoire de la Presse (Paris, 1958).

MALKOÇ, Naim

Les Délits Contre l'Honneur Commis par la voie de la Presse (Genève, 1952).

MARTIN, J.

Le Rôle de la Presse dans la Formation de l'Opinion Publique en Suisse (Le Caire, 1939).

MEYNAUD, J.

Le Statut Professionnel des Journalistes (Paris, 1937).

MILTON, John

Areopagitica.

OFFICIAL REPORT

Of the Chicago Commission on Freedom of the Press (A Free and Responsible Press, University of Chicago Press, 1947).

RAPPORT OFFICIEL

De la Commission d'Experts sur la Libre Circulation de l'Information (UNESCO, 1947).

REED, William

Europe Abets Growth of New Press Ideas (Editor and Publisher, 1947).

REPORT of the Second

Conference of International Organization of Journalists (Prag, 1947).

REVEL, Jean-François

Les Idées de Notre Temps. (Paris, 1972).

SANTINI, André

L'Aide de l'Etat à la Presse (Paris, 1966).

SCHRAMM, Wilbur

Mass Media and National Development (UNESCO, 1964).

SCHWARZ, Urs

Une Législation Moderne sur la Presse: L'Exemple de la République Fédérale d'Allemagne (Institut International de la Presse, Zurich, 1966).

SERVAN-SCHREIBER, Jean-Louis

Le Pouvoir d'Informier. (Paris, 1972).

SOLVICHE, G.

De la Responsabilité Civile et Pénale des Informateurs (Paris, 1940).

SOLAL

Droit de l'Information (UNESCO, Paris, 1951).

STEED, Wickham

The Press (Penguin Books Ltd.)

STUART MILL, John

La Liberté

SZAPIRO, Jerzy

The Newspaperman's United Nations (UNESCO, 1961).

THE RIGHT TO KNOW

Report of the Presidential Study Commission on International Radio Broadcasting (U.S. Government Printing Office, Washington, D. C. 20402).

THILO, E.

Note sur la Liberté de la Presse et ses Limites (Journal des Tribunaux, 1936).

THOMAS, Harford.

Newspaper Crisis. (A. Study of Developments in the National Press of Britain, 1966-1967) (Zurich, 1967, The International Press Institut).

VIRCHAUD, M.

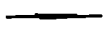
L'Information à Travers les Âges (Neuchâtel, 1945).

VOYENNE, Bernard.

La Presse dans la Société Contemporaine (Paris, 1962).

WEILL, G.

Le Journal, Orgine, Évolution et rôle de la Presse Périodique (Paris, 1934).

İnsanların ve ulusların çoğunun özgürlükten yoksun yaşadıkları bir dünyada gelecek hakkında iyimser olmak bugün çok güç. Bununla beraber, baskıya, istibdada karşı iki bin yıl önce başlayan mücadele her şeye rağmen, devam etmektedir ve özgür düşüncenin aldığı yol bir hayli uzundur.

Basın'ın gittikçe bir **Dördüncü Kuvvet** haline geldiği artık inkâr edilemez. Demokrasiyi, özgürlüğü korumak için diğer kuvvetlerin yardımına koşan Basın'dır. Zira, politik, ekonomik, sosyal faktörlerin baskısı arttıkça, yasama, yürütme ve yargının görevleri de güçleşmekte, hatta bazen imkânsız hale gelmektedir. Basın'ın rolü, vatandaşla devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere böyle kritik dönemlerde daha da önem kazanmaktadır.

Tarihsel ve aktüel olaylar gösteriyor ki, en geniş toleransın hüküm sürdüğü demokrasilerde bile, Düşünce ve Basın özgürlüğü, zaman zaman, tehlikeye düşebiliyor. Bunun için, aydınlara düşen görev uyanık olmak, özgürlük düşmanlarına fırsat vermemektir.

Bu kitabın özellikle insan haklarını ve özgürlüklerini koruyacak olan gençlerimize yararlı olacağı kanısındayız.

Fiyatı 20 Lira